**T.C.**
**ERCİYES ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**
**RUS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

# YURİ LOTMAN
## Hayatı – Kuramı – Etkisi

**Hazırlayan**
**Sabri GÜRSES**

**Danışman**
**Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL**

**Doktora Tezi**

**Şubat 2019**
**KAYSERİ**

**T.C.**
**ERCİYES ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**
**RUS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

# YURİ LOTMAN
## Hayatı – Kuramı – Etkisi

**(Doktora Tezi)**

**Hazırlayan**
**Sabri GÜRSES**

**Danışman**
**Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL**

**Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından SDK-2018-7971 kodlu proje ile desteklenmiştir**

**Şubat 2019**
**KAYSERİ**

# BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Sabri GÜRSES

# İNTİHAL SAYFASI

**“Yuri Lotman: Hayatı – Kuramı – Etkisi”** adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

| **Hazırlayan** | **Danışman** |
| --- | --- |
| Sabri GÜRSES | Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL |

**Rus Dili ve Edebiyatı ABD Başkanı**

Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL

# KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Sevinç Üçgül danışmanlığında **Sabri Gürses** tarafından hazırlanan **"Yuri Lotman: Hayatı-Kurma-Etkisi"** adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Rus **Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

06/02/2019
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

**JÜRİ:**

Danışman : Prof. Dr. Sevinç Üçgül

Üye : Prof. Dr. E. Zeynep Günal

Üye : Prof. Dr. Türkan Olcay

Üye : Prof. Dr. Hülya Argunşah

Üye : Prof. Dr. Volkan Erdemir

**ONAY:**

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 25/02/2019 tarih ve ...10.... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

# ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasını son haline getirmeye çalıştığım, Türkçede Lotman üzerine yazılmış kaynakları yeniden taradığım günlerin birinde, tesadüfen, Googlebooks taramalarında şöyle bir metin parçası karşıma çıktı:

> *"Günümüz eleştirmen ve edebiyat tarihçisi. Robert Kolej'de gördüğü orta öğreniminin ardından Cambridge Üniversitesi'nde Dilbilim okudu, dört yıl Estonya'da kaldı ve Slav şiiri hakkında araştırmalar yaptı, doktorasını Yuri Lotman ile tamamladı, yurda dönüşünde öğretim üyesi oldu, şimdi Bilkent Üniversitesi'nde Yazın Kuramları kürsü başkanı. İlk karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına öğrencilik döneminde girişen Bilgin, 1978'de yayımlanan, Nâzım Hikmet üzerinde Rus fütürizminin etkilerini incelediği araştırmasıyla büyük yankı uyandırdı (Açların Gözbebekleri, Theoria Yayınları)."*[1]

Böyle bir bilgiyi daha önce görmemiş ve atlamış olmama çok şaşırdım. Metinde geçen referanslar üzerinden yaptığım araştırma bir sonuç vermedi. Bilkent Üniversitesi'nde yazıda adı geçen kürsüyü bulamadığım gibi, 1978'de böyle bir çalışma yapıldığına dair de bir bilgiye de ulaşamadım. Sonra, metnin kalanını okumak için, yayınlandığı kaynağı, 2001 yılında yayınlanmış *Kitap-lık* dergisini buldum. Metin, Enis Batur'un edebi deneylerinden biriydi. Derginin bu Ocak sayısında bir *Alternatif Yazarlar Sözlüğü* hazırlanmıştı; çeşitli yazarlardan farklı hayali karakterler uydurmaları istenmişti ve 1952, Eskişehir doğumlu edebiyatçı Enis Batur da 1959, Mersin doğumlu "Affan Bilgin" karakterini uydurmuştu.

Enis Batur'un böyle bir karakter uydurmasının sebepleri gerçekten incelenmeye değer; kendini başka bir evrende böyle biri olarak hayal ettiği için mi, böyle olmayı kaçırılmış fırsat olarak gördüğü için mi, yoksa böyle bir araştırmacının eksikliğini hissettiği için mi? Kim bilir? Bu konuda birçok spekülasyon yapılabilir. Fakat bir şey gerçek, hayali olmayan ve somut bir şekilde orada durmaktadır: Yuri Lotman. Uydurduğu karakterin Yuri Lotman'la çalışmasını önemli görmüş Batur.

---

[1] "Alternatif Yazarlar Sözlüğü," *Kitap-lık*, Sayı 45, 2001, s. 279. Dergide kurgusal metin şöyle devam etmektedir: "Dönüşümsel dilbilimi bağlamında getirdiği yeni yaklaşımlar, ilk basımı ABD'De gerçekleşen Şiir Dili ve Matematiksel Mantık araştırmasıyla yurtdışında da geniş ilgi topladı, altı dile çevrilen kitabının etrafından Stanford Üniversitesi'nde uluslararassı bir sempozyum düzenlendi (1991). Türk şiiri üzerine yaptığı oylumlu incelemeleri dört ciltte topladı: I. "Asâf Hâlet Çelebi'de Hurufilik Katmanları" (1988); II. "Ece Ayhan Şiirinde Sözdizimsel Yapı Bozuşmaları" (1993); III. "Metin Eloğlu'nun Özel Sözlüğüne Giriş" (1995); IV. "Altın Meseli üzerine bir Anatomi Çalışması" (1996). Oluşturduğu Theoria ekibiyle yürüttüğü kolektif çalışmaları önce aynı adlı dört aylık dergide (1977-86, yirmi dört sayı), ardından da toplu kitaplarla (XVI. Cilt 1999'da yayımlandı), kamuoyuna sundu ve Garip hareketinden II. Yeni'ye, Esendal öykücülüğünden Oğuz Atay'a yeni bir edebiyat tarihi perspektifi geliştirdi. Çok sayıda uluslararası kolokyuma bildiriler sunan, bir dönem Princeton'da, bir dönem de Oxford Üniversitesi'nde seminerler düzenleyen Affin Bilgin'in Slav şiirinden çok sayıda çevirisi bulunuyor. Hakkında daha fazla bilgi için, bakınız: Prof. Toktay Ufuk-Doç. Elâ Güner, *Affan Bilgin ve Theoria Topluluğu Bibliyografyası 1977-1997*. Enis Batur"

Ben de İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden bu sözlük hazırlanmadan iki yıl önce mezun olmuştum. Tuhaf bir tesadüf eseri, 1995 yılında, yirmi üç yaşında bölüme girerken, orada da söylediğim gibi aklımda M. Bahtin ve Yu. Lotman'ı okumak, çevirmek vardı. Bu iki ismi, beni 1990'ların başında etkileyen Terry Eagleton'ın *Edebiyat Kuramı* kitabından öğrenmiştim. O dönemde bugün bir çok konuya veya isme ulaşımı sağlayan İnternet ve Rusça kaynaklar ya da seyahat olanağım yoktu, aklımdaki sorulara yanıt ararken bu isimlere ulaşmaya çalışıyordum.

O yüzden, 90'ların sonlarından beri şahsen de tanıdığım Enis Batur'un Yuri Lotman'a böyle bir önem verdiğini on sekiz yıl sonra görmek çok şaşırtıcı oldu benim için. Çünkü hiç değilse bu on sekiz yıl boyunca Lotman'ı tanımak, hatta genel olarak çağdaş Rus edebiyat eleştirisini tanımak yolunda bir adımı onun ya da birçok yayıncının attığını göremedim. Kendisiyle en son geçen yıl yaz vakti görüştüğümde, biraz entelektüel bir sohbetin ardından, benden *Beyaz Zambaklar Ülkesi'nde* adlı kitabın çevirisini istedi. Ben de Lotman üzerine çalıştığımdan bahsettim, ama o bu kurgusal karakterinden bahsetmedi.

O görüşmeden iki ay kadar sonra bu tez çalışmasının projesi çerçevesinde Tartu'ya, "Yuri Lotman ve Kültürün Semiyotiği" başlıklı Yaz Okulu'na gittim (2-13 Temmuz 2018). Tartu'da kaldığım iki hafta içinde, Katre Pärn'ın idare ettiği bu seminerde Peeter Torop, Elin Sütiste, Maarja Ojamaa, Tiit Remm, Lauri Linask, Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel, Merit Rickberg gibi eski ve yeni kuşak Tartu Okulu üyelerinden semiyotiğin çağdaş uygulama alanları, Tartu semiyotik okulunun tarihi gibi konularda bilgi alma fırsatım oldu. Lotman'ın oğlu semiyotikçi Mihail Lotman'la şahsen tanıştım, ondan şehir içinde yaşadıkları evlerin adreslerini aldım ve sonra Tartu'da kaldıkları bütün evleri buldum; böylece Lotman'ın geçtiği sokaklardan geçmeye, hayatının evrelerini şehir üzerinde canlandırmaya, evden üniversiteye yürüdüğü yolu bulmaya çalıştım. Thomas Sebeok'un üniversiteye bağışladığı kişisel semiyotik kütüphanesini, bölümün kendi arşivini inceledim, kitapçılarda Tartu Okulu'nun izini bulmaya çalıştım. Bu kısa seyahat Lotman'ı nasıl bir perspektifte, hangi kaynaklardan yola çıkacağım konusunda belli bir fikir verdi, her koşulda onu Tartu ve şimdi arşivinin bulunduğu Tallinn merkezli olarak incelemek gerektiğine ikna etti.

Dolayısıyla beş yıl kadar önce, Büyük Ada'daki TEDA toplantılarından birinde beni bir tez çalışması yapmaya, Yuri Lotman üzerine çalışmaya yönelten sayın Prof. Dr.

Sevinç Üçgül'e çok özel bir teşekkür borçluyum. Kayseri'de, Erciyes Üniversitesi'nde tanımayı büyük bir baht saydığım sevgili Dr. Erdem Erinç'e teşekkür borçluyum. Bölümde ve üniversitedeki gecikmiş öğrenciliğimde beni hoşgörüyle karşılayan sayın Prof. Dr. Hülya Argunşah'a, Doç. Dr. Reyhan Çelik'e, Doç. Dr. Hasan Baktır'a teşekkür borçluyum. Bu dönemde beni üniversitelerinde ağırlayan ve TEDA'da buluştuğumuz, son yıllarda desteklerini gördüğüm Prof. Dr. Ayla Kaşoğlu, Doç. Dr. Gamze Öksüz ve Prof. Dr. Özlem Parer'e de teşekkür borçluyum. 1995 yılında Rusça dünyasına adım atmama rehberlik eden İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı bölüm üyelerine minnettarım. Bugün öğretim üyesi olarak akademik alanda veya bambaşka yerlerde sabırla çalışmakta olan bütün genç ve genç kalacak Rusçacılara da teşekkür ediyorum. Slavistler Kongresi'ni ısrarla gündeme getiren ve orada 2018 yılında ilk kez Türkiye olarak yer almamızı sağlayan Uğur Büke'ye de minnettarım. Ve tabii, bu süreçte bana sabreden eşim Arzu ile oğlum Kızıl Kaplan'a daha uzun yıllar teşekkür edebilmeyi diliyorum.

Bu çalışmanın aslında alanın hak ettiği kadar değil, yapabildiğim kadar bir çalışma olarak görülmesini ümit ediyorum. Bunu genç bir araştırmacının belki yirmi yıl önce yapması gerekiyordu, buna şimdilik belki daha iyisi için bir yol açma denemesi denilebilir.

**“YURİ LOTMAN: HAYATI – KURAMI – ETKİSİ”**

**Sabri GÜRSES**

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**
**Doktora Tezi, Şubat 2019**
**Danışman: Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL**

# ÖZET

Bu tez çalışması filolog, edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni, kültürbilimci, ve semiyotikçi olarak büyük bir bilimsel miras bırakmış olan Yuri Lotman'ın hayatını ve eserlerini ele almaktadır. Semiyotik tarihinde Tartu-Moskova Okulu diye bilinen ve Rus biçimcilerinin devamı sayılan Rus yapısalcı semiyotikçiler arasında çalışmaları en geniş alana yayılmış olan Lotman *Sanatsal Metnin Yapısı*, *Şiirsel Metnin Analizi*, *Sinemanın Semiyotiği*, *Düşünen Dünyaların İçinde* gibi çalışmalarıyla uluslararası kültür semiyotiği çalışmalarında öncü bir yer edinmiştir. 1980'lerde semiyosfer kavramını ortaya atan Lotman, aynı zamanda bu çalışmalarını Rus kültür tarihine dayandıran bir 18.-19. yüzyıl Rus edebiyatı uzmanıdır. Nikolay Karamzin ve Aleksandr Puşkin üzerine klasikleşmiş çalışmaların sahibidir.

Tez çalışmasında Lotman'ın düşüncesini ve çalışmalarını ortaya çıkaran koşullar ele alınmakta, eserleri ana hatlarıyla değerlendirilmekte ve Lotman'ın bıraktığı etki değerlendirilerek bu vizyoner 20. yüzyıl düşünürünün bir portresi çizilmektedir.

**Anahtar Sözcükler:** Rus edebiyatı, semiyotik, göstergebilim, yapısalcılık, sibernetik, Moskova-Tartu Okulu, Rus biçimcileri

**YURI LOTMAN: HIS LIFE, HIS THEORY AND HIS LEGACY**

**Sabri GÜRSES**

**Erciyes University, Graduate School of Social Sciences**
**Ph.D. Thesis, February 2019**
**Supervisor: Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL**

# ABSTRACT

Our thesis is a research project on the life and works of Yuri Lotman who as a philologist, literary historian and critic, culturologist and semiotician has left a rich scientific legacy behind. Lotman's works as a Russian semiotician has received international attention with the foundation of Semiotics School of Tartu-Moscow at the Tartu University in Estonia as a continuation of Russian Formalist School. His works such as *The Structure of The Artistic Text, The Analysis of Poetical Text, The Semiotics of Cinema* and *The Universe of Mind* have been accepted as visionary works. During the 1980's he invented the concept of semiosphere and as a specialist of 18$^{th}$ and 19$^{th}$ century Russian literature he wrote on the canonical texts on Nikolai Karamzin and Aleksandr Pushkin.

Within this thesis we analyse the social and biographical background of Lotman's theories, analyse his works with their general outlines and evaluate the effect of his theoretical works in order to produce a portrait of this visionary 20$^{th}$ century thinker.

**Key Words:** Russian literature, semiotics, structuralism, cybernetics, Moscow-Tartu School, Russian formalists

# İÇİNDEKİLER

## "YURİ LOTMAN: HAYATI – KURAMI – ETKİSİ"

**BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK** ..... **i**
**YÖNERGEYE UYGUNLUK** ..... **iii**
**ONAY** ..... **iv**
**ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR** ..... **v**
**ÖZET** ..... **viii**
**ABSTRACT** ..... **ix**
**İÇİNDEKİLER** ..... **x**
**GİRİŞ** ..... **1**

**I. BÖLÜM**

**YURİ LOTMAN'IN HAYATI**

1.1. Ailesi ve İlk Gençlik Yılları ..... 4
1.2. Eğitim Hayatı ..... 5
1.3. II. Dünya Savaşı: Uzun Askerlik ..... 10
1.4. Leningrad Üniversitesi'ne Dönüş ..... 14
1.4.1. Slavistler Davası ..... 15
1.4.2. Üniversitede Eğitim ..... 17
1.5. Estonya'ya Göç: Tartu Üniversitesi ..... 24
1.6. Bilimsel Gelişmeler: Moskova Çevresi ..... 29
1.6.1. Makine Çevirisi ve Dilbilim ..... 30
1.6.2. Vyaçeslav İvanov ..... 35
1.6.3. Yapısalcılık ve Roman Jakobson ..... 37
1.6.4. IV. Slavistler Kongresi ..... 39
1.6.5. Sibernetik ..... 41
1.7 Tartu Üniversitesi ve Slavistler Kongresi ..... 42
1.8. Yapısalcılığa Yöneliş ..... 45
1.9. Tartu Yaz Okulu ..... 49
1.10. Yapısalcı Yöntemin Olgunlaşması ..... 55
1.11. Yetmişler: Uygulamalı Semiyotik ..... 57
1.12. Seksenler: Rus Kültürü ..... 63
1.13. Doksanlar: Son yıllar ..... 66

## II. BÖLÜM

## YURİ LOTMAN'IN KURAMI

2.1. I. Dönem: Genç Slavist ..... 68
2.2. II. Dönem: Yapısalcılık ..... 92
2.2.1. Yapısal Poetika Dersleri ..... 102
2.2.2. Sanatsal Metnin Yapısı ..... 112
2.3. III. Dönem: Kültürün Semiyotiği ..... 120
2.3.1. Şiirsel Metnin Analizi: Şiirin Yapısı ..... 121
2.3.2. Puşkin ve Yevgeni Onegin ..... 133
2.3.3. Rus Kültürü Sohbetleri ve Televizyon ..... 136
2.3.4. Karamzin'in Yaratılışı ..... 138
2.3.5. Düşünen Dünyaların İçinde ..... 143
2.3.6. Kültürün Öngörülemeyen Mekanizmaları - Kültür ve Patlama ..... 149

## III. BÖLÜM

## YURİ LOTMAN'IN ETKİSİ

3.1. İngilizcede Lotman ..... 160
3.2. İtalyancada Lotman ..... 162
3.3. Fransızcada Lotman ..... 165
3.4. Almancada Lotman ..... 166
3.5. Türkçede Lotman ..... 167
3.6. Arapçada Lotman ..... 177
3.7. Estonya'da Lotman ..... 178
**SONUÇ ..... 184**
**KAYNAKÇA ..... 189**
**ÖZGEÇMİŞ ..... 198**

# GİRİŞ

Tezimizin konusu, Rus edebiyat ve kültür tarihinin 20. yüzyılda edebiyatbilimi ve kültürbilimi alanında tanınan önemli isimlerinden biri Yuri Lotman'ın (1922-1993) hayatı ve sanatı, bilimsel düşünceleri ve bu düşüncelerinin kültür dünyasına etkisidir. Lotman'ın adı Rus ve Dünya dil, edebiyat ve kültür araştırmalarında sıkça geçmekte, onun yaklaşım ve fikirlerine sıkça başvurulmaktadır. Tez çalışmasında onun düşüncesinin nasıl şekillendiğini ve hangi temel konular üzerinde odaklandığını tespit ederek anlatmayı hedefleyeceğiz. Lotman, Sovyet-Rus düşüncesinde birçok açıdan önemli bir yere sahiptir; üstelik düşüncesini belli bir uzmanlıkla sınırlamamış, genel kuramlara ve açıklamalara yönelmiş olduğu için fikirleri hayatı boyunca çok farklı alanlara uzanmış, onlardan bir sentez çıkartmaya çalışmıştır. Tez çalışmasında bu çabanın arka planına, temel noktalarına ve onu oluşturan koşullara değinmeye çalışacağız.

Amaç olarak yukarıda bahsettiğimizi hedeflediğimiz bu monografik çalışmada üç ana başlık yer almaktadır. "Yuri Lotman'ın Hayatı" adlı birinci bölümde Lotman'ın hayatını, onun kişisel ve bilimsel kimliğini ele alacağız. Böylece, her ne kadar bir düşünürün kişisel hayatı ve düşünceleri arasındaki sınırı ayırmak güç görünse de, bu bölümde onu bir taraftan hayatı ve kişisel özellikleri anlamında tanıtacağız, diğer taraftan kişiliğinin oluşumunu yetiştiği dönem ve ortamın yeri ve rolü üzerinden göstermeye çalışacağız.

"Yuri Lotman'ın Kuramı" ikinci bölümde ilgi alanı, konular ve çalışmalarının tamamında daima bir kuram arayışı içinde olan Lotman'ı bir bilimci olarak inceleyeceğiz. Lotman'ın Rusya-Leningrad/Petersburg'da başlayan ve Estonya-Tartu'da devam eden, ardından uluslararası bir ölçeğe kavuşan çalışmalarını ele alırken çabamız bunlardaki temel konuları ve konuların birbiriyle bağları ve sürekliliklerini saptamak

olacak. Bunun için Lotman'ın makale, tebliğ ve kitaplarından oluşan çalışmalarını kronolojik olarak ele alacağız.

"Yuri Lotman'ın Etkisi" adı verilen üçüncü bölümde Lotman'ın düşüncelerinin ve çalışmalarının kendi döneminde ve kendisinden sonraki yıllarda etkisi, bıraktığı bilimsel mirasın günümüzdeki durumu ele alınacaktır. Böylece Lotman'ın çalışmalarının genelde Dünyada, özelde ise Türkiye'de, Rus kültürü araştırmacısı olan ve olmayan okurlar için ne ifade ettiğini veya edebileceğini anlamaya çalışacağız.

Çalışmamızın yöntemsel ve biçimsel modeli için bazı çalışmalar esin kaynağı ve rehber oldu. Birincisi, Tahir Alangu'nun *Ömer Seyfeddin: Bir Ülkücünün Romanı* (1968), ikincisi, Prof. Dr. Hülya Argunşah'ın *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal* (2002) adlı biyografi çalışmalarıdır. Üçüncüsü, Martin Jay'in *Diyalektik İmgelem: Frankfurt Okulu ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Tarihi 1923-1950* (1989) adlı çalışma olurken dördüncüsü de Boris F. Yegorov'un *Yu. M. Lotman'ın Hayatı ve Yapıtı* (1999) adlı çalışması oldu.

Alangu'nun çalışması, bir insanı kavramak için sadece eserlerinin yetmediğini, biyografisinin, hayat içinde hangi yollardan, nasıl, kimlerle birlikte geçtiğinin hikayesinin de önemli olduğunu gösteren bir çalışma olarak uzun yıllardır ilgimi çekmekteydi. Alangu eserinin önsözünde bu denli çalışmaların ihmal edildiğini belirterek, bu eksiği gidermek üzere çalışma yaptığını belirtmektedir. Prof.Dr. Hülya Argunşah'ın çalışması bu alanda Alangu'dan sonra ne çok yol alındığının önemli bir ifadesi olduğu için, hem de Alangu'dan farklı olarak kişinin biyografisinin incelenmesiyle kişinin eserlerinin incelenmesini birbirinden ayıran bir model önerdiği için önemlidir. Alangu'nun çalışmasında Ömer Seyfettin'in hayatı bütün çalışmaya yayılır, eserler hayat hikayesine eşlik ederken; Argunşah'ın çalışmasında bu ikisi birbirinden ayrı ele alınmıştır. Biz de bu çalışmada bu modeli benimsedik, çünkü Alangu'nun çalışmasının alt başlığından da belli olduğu gibi, ikisinin iç içe sunulması bir edebi çalışma ortaya çıkarmaktadır. Martin Jay'in çalışmasının model olarak düşünülmesinin nedeni, Yu. Lotman'ın birçok çalışmada Tartu Okulu'yla ele alınmış olmasıydı. Jay'in Frankfurt Okulu'yla Tartu Okulu arasında kurulabilecek bir koşutluk başlangıçta olası gelmiş olsa bile, hem bu konuyu ele alan başka çalışmaların yapılmış olması (örneğin Waldstein 2008), hem de Tartu Okulu'nun Frankfurt Okulu'ndan çok

farklı bir karakterde olduğunu kavramak, bizi bu fikirden uzaklaştırdı. Son olarak, Yegorov'un çalışmasıysa, hiç kuşkusuz, bu Lotman çalışmasının yapılmasına temel esin kaynağı oldu. Lotman hakkındaki bu ilk ve en erken tarihli (1999) biyografik çalışma, hâlâ da temel başvuru kaynağı olup Lotman'ın hayatını birçok ayrıntısıyla görebilmeyi sağlayan çalışmadır. Lotman Yegorov gibi bir dosta sahip olduğu için çok şanslıdır. Bizim açımızdan bu çalışmanın bir önemi de, Yegorov'un Lotman'la ortak çalışmalarının ve kendi ilgisinin merkezi olan sibernetik çalışmalarını da sıkça anması, bu açıdan Lotman'ın başka yerlerde yeterince anılmayan bir yönünü de öne çıkarmasıdır; bu perspektifi çalışmamızda göz ardı etmemeye çalışacağız.

Çok yönlü bir düşünür olarak hemen her kültür alanını ele almış olan Yuri Lotman'ı, çok fazla tanınmadığı başka bir dilde ele almak güç olsa da, bunun için onun son yapıtlarından biri ve Türkçedeki iki kuramsal çalışmasından biri olan *Düşünen Dünyaların Arasında* adlı eserini 2002 yılında Rusçadan Türkçeye çevirme deneyimimizden (diğer çalışması, Almancadan çevrilen *Sinemanın Semiyotiği'dir*), ayrıca Puşkin'in *Yevgeni Onegin* adlı eserini Türkçeye çevirirken Lotman'ın bu eser için yazdığı şerhten ve Puşkin biyografisinden yararlanmış olma deneyimimizden yararlanmaya çalışacağız.

Lotman'ı ve çalışmalarını incelemek, bizce, bir yandan Türkçe edebiyat araştırmalarına, kuram çalışmalarına bir katkı sağlayacak, diğer yandan Slav ve Rus filolojileri açısından önemli bir yeri olan bu araştırmacıdan yararlanmak üzere atılmış bir adım olacaktır.

# I. BÖLÜM

# YURİ LOTMAN'IN HAYATI

## 1.1. Ailesi ve İlk Gençlik Yılları

Yuri Mihayloviç Lotman, 28 Şubat 1922 tarihinde Petersburg'da, orta halli bir ailenin dördüncü çocuğu olarak doğdu. Babası Mihail Lvoviç Lotman (1883-1942), zengin bir Musevi tüccar ailesi olan Finkelşteynov'lardandır; bu soyadın ne zaman bırakılıp Lotman soyadına geçildiği kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Yuri Lotman'ın baba tarafından dedesinin adı Şlema (Şulim) Berkoviç, ninesinin adı da Gudya Utskovna olarak kayda geçmiştir.[2] Babası Mihail Lvoviç bugün Ukrayna'da yer alan Haysin'de doğmuş, resme yetenek göstermiş, teknik okulda okuduktan sonra da Petersburg'da Hukuk Fakültesi'nde okumaya karar vermiştir. Fakat 1887 yılında yürürlüğe konan bir kanun yüzünden, hem Yahudi olarak Petersburg'a yerleşmesi, hem de üniversitede yer bulabilmesi güç olduğu için Evanjelik-Lutherci bir kilisede vaftiz olmak zorunda kalmıştır. 5 Ekim 1909 günü vaftiz olan Mihail Lvoviç, bu belgeyle 15 Haziran 1910 günü Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girmiştir.[3] Yazarın annesi - Aleksandra Samoylovna Nudelmana (1889-1963), yoksul bir ailede doğup büyümüş, erken yaşta dikiş atölyesinde çalışmaya başlamış, genç yaşta "dünyayı görme niyetiyle iki arkadaşıyla birlikte Paris'e gitmişti."[4] Paris'ten döndükten sonra Mihail Lvoviç ile Odessa'da tanıştıkları[5] ve 2 Aralık 1912 günü evlendikleri[6] bilinir. Aleksandra eşinin desteğiyle tıp okulunu bitirerek diş hekimi olmuştur.

---

[2] Marina Salman, "К родословной Ю. М. Лотмана," Филологические записки (Воронеж). 2014 – 2015. No 32. Cilt. 2. s. 719. http://www.science.vsu.ru/resources/phylolog_zap/fz32_2.pdf & https://www.academia.edu/26829381/К_родословной_Ю._М._Лотмана.pdf

[3] Marina Salman, a.g.e., s. 723, 274.

[4] Yegorov B.F., *Жизнь и творчество Ю. М. Лотмана,* Moskova, NLO, 1999, s. 12.

[5] Lidya M. Lotman, *Воспоминания,* Нестор-История, 2007, s. 15.

[6] Bazı kaynaklarda 1913 olarak verilen bu tarihi, Marina Salman, Mihail Lvoviç'in evlilik belgesini aldığı günle düzeltmektedir. Marina Salman, a.g.e., s. 724.

Yuri Lotman ailenin son ve tek erkek çocuğuydu. Mihail ve Aleksandra çiftinin ilk üç çocuğu kız olmuştu: 1915'te İnna, 1917'de Lidiya, 1919'da Lyalya dünyaya geldi. Petersburg'da ailenin ilk evi Dvortskaya Meydanı'ndaydı, daha sonra Neva Bulvarı, 18 numaradaki evlerine taşındıkları ve bu evde uzun yıllar oturdukları bilinir. İlk çocuğu doğduğunda baba Mihail Lvoviç'in eğitim hayatı devam ediyordu. Hukuk Fakültesi'nden 24 Nisan 1914 tarihinde mezun olan Mihail Lvoviç aynı yılın 28 Temmuz'unda Fizik-Matematik Fakültesi'nin Matematik Bölümü'nü kazanır ve buradan da 18 Ekim 1916 tarihinde mezun olur.[7]

Anneyle babanın Çarlık Rusya'sı dönemini tanıması fakat çocukların tam anlamıyla Bolşevik Devrimi sonrası ilk Sovyet vatandaşları olması aile üyelerinin hayatını ve aldıkları kararları belirleyen bir ayrıntı olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda Lotman'ın babasının meslek hayatında seçtiği yol da dikkate alınabilir:

> *"Sovyet döneminde devlette görev alırsa sivil hakları korumanın imkânsız olduğuna inanarak, davalarda sonuç alabileceği bir alana geçti: Telif hukuku uzmanı oldu, bu yüzden Leningrad yayınevlerine hukuki müşavirlik yaptı."*[8]

Başka kaynaklarda üzerinde durulmayan bu ayrıntı, Lotman'ın eğitimli, dönemin kültür hayatını yakından izleyen bir ailede yetiştiğini gösteren, hayat boyu süren okuma ve kitap sevgisini açıklayan bir ayrıntı sayılabilir. Lotman daha sonra babasının hediye ettiği kitapları hatırlayacaktır.

### 1.2. Eğitim Hayatı

Yuri Lotman'ın ve kardeşlerinin çocukluk ve ilk gençlik yılları Rusya'da çok çalkantılı değişimler yaşanan bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşadıkları Petersburg şehri de kültürel açıdan önemli değişiklikler yaşıyordu. Bir yandan radikal, avangard Sovyet kültürü doğuyor, bu da şehir hayatına birçok açıdan yansıyordu; diğer yandan yeni yönetimin bu avangardçılığı dizginleme, yeni bir düzen kurma çabası ortaya çıkıyordu. Bolşevikler 1917 yılında ele geçirdikleri iktidarı elde tutabilmek için muhalif Beyaz Ordu'yla 1921 yılına kadar çarpıştılar; onlara karşı zafer kazanmaları yeterli olmadı ve yine aynı yıl, Petersburg'un yakınındaki Kronşdat'ta, daha önce onları desteklemiş olan denizcilerin, ülke içinde başka örnekleri harekete geçiren

[7] Marina Salman, a.g.e., s. 725-726.
[8] Yegorov, B.F., a.g.e., s. 11.

ayaklanmasını da çok kanlı bir şekilde bastırdılar. İktidarın ekonomi politikası da yine o yıl uygulamaya giren NEP (Yeni Ekonomi Politikası) ile belirlendi; özel girişimciliğin desteklenmesini öngörmeyen Bolşevik ideoloji, bunun gibi çelişkilerle radikal, avangard kültürden de klasik, muhafazakâr bir kültüre doğru yöneldi.[9] Dolayısıyla İnna 7, Lidiya 5, Lyalya 3 yaşındayken ailenin dördüncü çocuğu olarak doğan Yuri hâlâ dengesini bulamamış bir dönemde dünyaya gelmişti. Mihail Lvoviç böyle bir dönemde çocukların eğitimine çok küçük yaşlardan itibaren büyük özen göstermekteydi: Çocukları şehirde gezdirir, onlara şehrin mimari özelliklerini anlatır, müzelere götürür, sanat eserlerinin hikayelerini açıklardı.[10]

> *"Lotman ailesinde genel kültür eğitimi çocuklar küçükken başladı. Her gün bir araya toplanılıyordu ve anne babalarla çocuklar yüksek sesle Batı klasik romanlarını okuyorlardı (W.Scott, C.Dickens vb.); İnna okuyordu; baba da yüksek sesle Puşkin ve Çehov, ayrıca Voltaire okuyordu."*[11]

Tiyatro ve konserlere sıkça götürülen çocuklara, temel müzik eğitiminin bir parçası olarak piyano eğitimi de verildi. Anne babanın bu çabaları karşılıksız kalmadı ve bu özverili çaba, çocukların meslek seçimlerini belirledi: "İnna ileride müzikolog, Lyalya annesi gibi doktor, Lila ve Yuri de filolog oldular."[12]

Yuri Lotman 1930-1939 yılları arasında ilkokul ve ortaokul eğitimini Almanca eğitim yapan Petriluşe adlı köklü bir Petersburg okulunda aldı. Lotman'ın bu okuldaki yıllarına dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır, fakat Lotman tiyatroya olan ilgi ve yeteneğini bu okulda Gogol'ün *Müfettiş* oyununda Hlestakov rolünü oynarken gösterdi. Bu olayın Lotman'ın hayatında belirleyici yeri *Hatırat-Değil*'deki ("Не-мемуары") verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır:[13]

> *"Şöyle bir olay anlatayım: Müfettiş'i işliyorduk, öğretmen hanım öğrencilere rolleri paylaştırdı ve eseri rollere göre okumaya başladık. Benim Hlestakov'u okumam*

---

9 Solomon Volkov, *20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi*, Alfa Yayınları, s. 96-97.
10 Yegorov, s. 13.
11 Yegorov, s. 12.
12 Yegorov, s. 13.
13 Lotman'ın yazdıkları arasında çok fazla otobiyografik malzeme bulunmamaktadır. Sadece hayatının son döneminde dikte ettirmeye başladığı ve daha sonra *Hatırat Değil* ("Не-мемуары") adını alan bir metin bulunmaktadır. Bu kısa yaşamöyküsü çalışması Lotman'a o sırada önemli görünen bazı sahnelere vermektedir. Bu metin ilk kez ölümünden sonra hazırlanan ilk derlemede yer almış (*Лотмановский Сборник 1*, İts-Garant, 1995), daha sonra hayat boyu arkadaş kaldıkları meslektaşı Yegorov tarafından yazılan ilk biyografisinin sonunda yer almış, daha sonra aralarında Türkçenin de yer aldığı çeşitli dillerde bağımsız kitap olarak çevrilmiştir.

*gerekiyordu. Hayatımda ilk defa kendimde sanatçılık yönü hissettim. Nasıl da özel bir havayla 'Getiriyorlar…' diye haykırdığımı hatırlıyorum. Sınıf alkışladı, öğretmen hanımsa benim Hlestakov'u hakikaten iyi oynadığımı, çünkü onun benim karakterime uygun olduğunu söyledi. Fena halde hakarete uğramıştım."*[14]

Lotman'ın aileden aldığı eğitimle beslenen yoğun ve sistemli okuma alışkanlığı okul yıllarında da devam eder:

*"Dokuzuncu ve onuncu sınıflarda derslerim hiç beklemediğim bir şekilde düzeldi. Trigonometri ilgimi çekmeye başladı, matematik birdenbire bir işkence olmaktan çıkmıştı, dahası edebiyata umulmadık bir şekilde özel bir ilgi duymaya başlamıştım. Dostoyevski'yi okumaya doyamıyordum. Bu zamana dek Tolstoy'un tamamını ("Ogonyok" dergisinin ek olarak verdiği, siyah ciltli baskıyı) okuyup bitirmiştim. Savaş ve Barış'ı birkaç kez okumuştum, (halen de onu durmaksızın okuyorum ve kaç kere okuduğumu bilmiyorum, ama her halde onu artık ezbere biliyorum.) Beni özellikle Tolstoy'un masalları etkilemişti. Derslerden sonra Yefim Grigoryeviç'le Dostoyevski üzerine uzun uzun konuşuyorduk."*[15]

Lotman küçük yaşlarından itibaren zooloji ve ekolojiye ilgi gösteriyordu. İleride entomolog olarak ün kazanacak olan A.S. Danilevski, kızkardeşi Lidya'nın üniversiteden öğrenci arkadaşıydı ve Lotman üzerinde güçlü bir etki bıraktı.[16]

*"Saşa [Aleksandr] Danilevski'nin cazibesine kapılarak ben de entomolog olmaya hazırlanıyor ve bu alandaki kitapları okumaya gayret ediyordum. Bana esrarengiz ürkütücü ve çekici gelen böceklerin dünyası bende hâlâ garip duygular uyandırır: ben, tam da böceklerin, o yavaş evrimleri ve şaşırtıcı yaşama güçleriyle, gezegenimizin en son sakinleri olacağını düşünüyorum."*

Fakat 1934 yılında Leningrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ni kazanan kızkardeşi Lidya ve onun filolog arkadaşı Anatoli Kukuleviç[17] onun üzerinde daha da kalıcı etki bırakan kişiler oldu.

*"Yefim Grigoryeviç ve Tolya [Anatoli] Kukuleviç'in etkisiyle bende edebiyata ve daha geniş anlamda genel olarak filolojiye bir merak uyandı. ... Yunanca öğrenmeye başladım. ... [Kukuleviç] Doğuştan filologdu, etkin bir şekilde iki alanla birden*

---

[14] Hlestakov, bahsi geçen tiyatro oyununda başkasının yerine geçen, bütün şehri dolandıran olumsuz karakteridir. Bu yüzden Lotman'ın incinmiş olması şaşırtıcı değildir.

[15] *Hatırat-Değil*'den. Burada bahsedilen Yefim Grigoryeviç Etkind (1918-1999), filolog, edebiyat tarihçisi, çevirmendir. Lotman'la aynı okulda okuduktan sonra, aynı üniversitenin, Leningrad Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'nde Roman-Alman Dilleri Bölümü'nü kazanmıştır. Lotman'la kaderleri birçok açıdan benzerlik göstermektedir, fakat Lotman ülke içinde kalırken, Etkind 1974 yılında A.Soljenitsin'le (1918-2008) temaslarından dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalır.

[16] Yegorov, a.g.e, s. 14. Aleksandr Sergeyeviç Danilevski (1911-1969), Puşkin ve Gogol'ün uzaktan akrabasıydı, dvoryan (soylu) kökeni nedeniyle üniversiteye alınmadı ve bilim hayatı çok inişli çıkışlı geçti.

[17] Anatoli Mihayloviç Kukuleviç (1913-1942), Zooloji enstitüsünü 1933 yılında entomolog olarak bitirdikten sonra Leningrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nden 1939 yılında mezun oldu. II. Dünya Savaşı'nda öldü. İnternet: http://pobeda.spbu.ru/item/1430-кукулевич-анатолий-михайлович-1913—1942

*ilgileniyordu: Rus filolojisi ve antikçağ filolojisi; öğrenciyken, profesör G.A. Gukovski'nin (1902-1950), danışmanlığında bilimsel çalışmalar yapmış, Gukovski ... onun iki makalesini yayınlamasına yardımcı olmuştu."*[18]

Filolog ve edebiyat tarihçisi Grigori Aleksandr Gukovski, 1923 yılında Leningrad Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi'nden mezun olarak öğretmenlik yapmaya başlamış, 1924-1930 yıllarında Devlet Sanat Tarihi Enstitüsü'nde (Gİİİ-Государственный институт истории искусств; ГИИИ, 1912-1931) çalışmıştı. Devlet Sanat Tarihi Enstitüsü 1912 yılında kurulmuştu ve Bolşevikler tarafından çalışmalarına 1931'de son verinceye kadar, B.Eyhenbaum (1886-1959), V.Şklovski (1893-1984), B.Tomaşevski (1890-1957), Yu.Tınyanov (1894-1943) gibi biçimcilerin enstitünün ilk sözlü sanatlar tarihi bölümü öğretmenleri arasında yer aldığı bir kurum olmuştu. Enstitü kapandıktan sonra, Gukovski de diğerleri gibi çalışmalarına Leningrad Üniversitesi'nde devam etti, 1935 yılından sonra Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün başına geçti. Lotman liseyi bitirmek üzereyken Gukovski üniversitede *XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı* dersleri veriyordu. Kız kardeşinin aracılığıyla bu derslere katılan Lotman, aynı zamanda L.L. Rakov'un (1904-1970)üniversitedeki Antik çağ edebiyatı derslerine de katılmaya başladı.[19] Ayrıca, "Kukuleviç'le sohbetlerin etkisiyle tutkulu bir şekilde Antik Yunan ve Roma'ya yöneldi, Homeros'un *İlyada*'sını inceledi, onu neredeyse ezberledi, (Herodot, Plutarkhos, Tacitus gibi) antikçağ tarihçilerinin eserlerini inceledi."[20]

17 Temmuz 1936'dan 1 Nisan 1939'a kadar süren İspanya İç Savaşı bu yıllarda Rusya'da dikkatle takip ediliyordu. 1920'li yıllardan itibaren Avrupa'da Mussolini, Franco, Hitler gibi faşist liderler ve siyasetler yükselişteydi. Tarihçi Martin Gilbert'ın "barbarlığa düşüş" diye adlandırdığı bu dönemde faşizmin Avrupa kıtasında tutunmasına yol açan önemli olaylardan biri de İspanya'da cumhuriyetçilerle milliyetçiler arasında yapılan ve milliyetçilerin kazandığı iç savaştı.[21] SSCB açısından bu sosyalizmle faşizm arasındaki bir savaş olarak görülüyordu; İspanya İç Savaşı sırasında dünyanın dört bir yanından, Hemingway gibi ünlü demokratlar fiilen

---

18 Yegorov, a.g.e, s. 16.

19 Lev Lvoviç Rakov (1904-1970), o dönemin Petersburg'unda önemli entelektüel figürlerden biri olarak anılmaktadır. 1930'larda Ermitaj müzesinde ve Leningrad Üniversitesi'nde çalışmasına rağmen, 1938'de rejim düşmanlığıyla suçlanacak ve hücreye kapatılacaktı. 1939'da suçlamalar geri alınıp işine iade edilse de, 1950'de tutuklanıp 25 yıl cezaya çarptırılacak, yine 1954'te affedilecekti. http://nlr.ru/nlr_history/persons/info.php?id=2308

20 Yegorov, a.g.e, s. 15.

21 Martin Gilbert, *Descent into Barbarism (1933-1951)*, Penguin Books, 1988, s. 90 vd.

cumhuriyetçilere destek verdi. Lotman hatıratında bu savaşa katılmaya kendisinin bile hazır olarak beklediğini yazar:

> *"Herkes, İspanya savaşından sonra büyük bir cephe olacağını anlıyordu, İspanya savaşını bizler doğrudan doğruya bizim savaşımız gibi yaşıyorduk; ben yüzlerce askeri noktanın adını, Enternasyonel Tugayın muharebe yerlerini biliyordum. Parantez içinde söylemeliyim ki, o zaman Hemingway'i artık tanıyorduk, onun "Silahlara Veda!" eserini okuyor ve ona doyamıyorduk. ... Borka'yla [arkadaşı] birlikte (İspanya'ya giden gemilerin bulunduğu) Petersburg limanına bir ambara sızıp kaçmağı bile denemiştik."*[22]

Lotman 1939 sonbaharında Leningrad Üniversitesi'ni kazanır. Filoloji Fakültesi'nin Rus Edebiyatı bölümünün başkanı, Lotman'ın zaten derslerine katılmış olduğu Grigori Aleksandroviç Gukovski'ydi. 18. yüzyıl edebiyatı uzmanı olan ve dönemin çok sayıda şiirini ezbere okuyabilen Gukovski, "Edebiyat Bilime Giriş" dersini okutuyordu. "Dilbilime Giriş" dersi ise fakülte dekanı Aleksandr Pavloviç Riftin (1900-1945) tarafından okutuluyordu.[23] 2. sınıfta Lotman XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı derslerini Pavel Naumoviç Berkov'dan (1896-1969) almaya başlar.[24]

Üniversite eğitimi yıllarında Lotman folklor alanına derin bir ilgi duyar ve üniversitenin Rus Folkloru bölümündeki iki ünlü folklor bilimcinin etkisiyle bu alanda çalışmaya başlar. Lotman bunların ilki, Sibirya'da birçok keşif gezisine çıkan Mark Konstantinoviç Azadovski'yle (1888-1954) savaş döneminde de irtibatını sürdürecekti. Etkilendiği ikinci folklor bilimci, Vladimir Yakovleviç Propp'tu (1895-1970). Propp ve Azadovski'yle olan ilişkisi onun için belirleyici olmalı ki Lotman hayatının sonlarına doğru, iki bilim insanının çalışmalarını konu eden "Azadovski ve Propp: İki Yöntem" adlı bir makale yayınlar. Bu makalede Lotman, Azadovski ampirik malzemeye yaslanırken, Propp köklerin, kökenlerin tipolojik sınıflandırılmasını önemser görüşünü savunmaktadır.[25] Makalede yer alan bu iki araştırmacının biyografisi bu açıdan gerçekten de derin karşıtlık içindedir. Petersburg Üniversitesi'nden 1913 yılında mezun olan Azadovski, Bilimler Akademisi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün görevlendirmesiyle Sibirya ve Altaylarda keşif gezileri yapmış, çok büyük miktarda folklor malzemesi toplayarak bunlar üzerine çalışmalar yapmıştır. Buna karşılık Propp

---

22 Hatırat-Değil'den.

23 Riftin tanınmış bir Sümerologdu, üniversitede Sami-Hami Dilleri bölümünü kurmuştur (1933).

24 Yegorov, a.g.e, s. 19. Berkov da Rakov gibi 1930'larda Leningrad Üniversitesi'nde çalışmış, 1938'de tutuklanıp hücreye kapatılmış, sonra af edilmiştir.

25 Yegorov, a.g.e, s. 20.

1918 yılında Petrograd Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nin Alman Filolojisi Bölümü'nü bitirmiş, Leningrad Üniversitesi'nde çalışmaya 1932'den sonra başlamıştır. Büyük etki yaratan ve 1928 yılında yayınlanan temel bilimsel eseri *Masalın Morfolojisi,* saha çalışmasına değil, yapılmış saha araştırmalarında toplanmış malzemeyi sınıflandıran soyutlamaya dayanır. Lotman'ın kuramsal yaklaşımında Propp'un yönteminin etkisi olacaktır.

### 1.3. II. Dünya Savaşı: Uzun Askerlik

Lotman'ın üniversite eğitiminin ilk dönemi sadece bir yıl sürdü. Bu bir yıl içinde hem üniversite eğitimini yoğun bir şekilde, gündüz on iki saatlik ders ve kütüphanelerde ek çalışmayla sürdürür ve karakalem portre çizerek, afiş hazırlayarak, kamyonculuk yaparak geçimini karşılar.[26] 1940 sonbaharında Lotman'ın askerlik çağrısı geldi. Kısa süren Finlandiya Savaşı'nın (1939-1940) ardından görece barış yaşanmıştı, fakat Avrupa'daki Alman yayılmacılığı yeni bir Dünya Savaşına doğru eviriliyordu. Almanya ile Sovyetler Birliği arasında 23 Ağustos 1939'da saldırmazlık antlaşması imzalandığı halde, bu barış dönemi kimseye umut vermiyordu: Nitekim Almanya Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmeksizin saldırdı. Lotman savaşın sonuna dek altı yıl askerde kaldı.

> *"İkinci sınıfın tam başında beni askerlik şubesine çağırıp en yakın haftalardan birinde askere çağırılacağımı bildirdiler. Ben, ikinci sınıfın tüm sınavlarını önceden vermek için acele ettim (o zaman bu inanılmaz bir saçmalık gibi görünüyordu, ama sonraları döndüğümde garip bir şekilde çok yerinde bir şey yaptığımı anladım.)"*[27]

Lotman ilk olarak başka Petersburg acemi erleriyle birlikte Batı Gürcistan'daki Kutaisi şehrinin yakınlarına gönderilmiş ve 427. topçu alayına atanmıştı.[28]

> *"Yolculuk çok eğlenceliydi. Her şey yeniydi, yaşam da, coğrafya da: bizi Gürcistan'a götürüyorlardı. Sadece Kutaisi'de bize nerede görev yapacağımızı bildirdiler. Görev yerim 427. topçu alayı olarak belirlenmişti. Bu alayda (alay sonra ismini değişip muhafiz, daha sonra tugaya dönüştü) alay komutanı K. Dolst'un komutanlığında savaşın sonuna kadar görev yaptım."*[29]

---

26 Yegorov, a.g.e, s. 22.
27 Hatırat-Değil'den.
28 Yegorov, a.g.e, s. 25.
29 Hatırat-Değil'den.

Alman saldırısıyla birlikte Vatan Savaşı'nın başlamasına kadar olan 8 aylık sürede topçuluk eğitimi alan Lotman bir süre muhaberecilik yapar, Fransızca çalışır, Gürcüce öğrenmeye başlar. 1941 baharında görev yaptığı alay Ukrayna'ya, Şepetivka bölgesine gönderilir; ardından oradan gizlice Ukrayna'nın Mogilev-Podolski bölgesine aktarılır. Lotman'ın alayı yakınlardaki Dinyester nehriyle bu bölge arasındaki arazideyken Almanlar Moldavya tarafından ilerler. Çarpışmaların başlamasından sonra Almanların sayıca üstünlüğü yüzünden güney Ukrayna'da geri çekilme başlar. Bu sırada Lotman'ın ailesi de Leningrad'da, 8 Eylül 1941'den 27 Ocak 1944'e dek 872 gün süren tarihi Leningrad Kuşatması altında, açlık ve bombardıman tehdidiyle yaşar. Lotman ise tam o yıllarda alayıyla beraber Kuzey Kafkasya ve Vladikafkas bölgelerinde görev yapar.[30] Daha sonra, Almanların püskürtülmesiyle birlikte alay Almanya içlerine dek ilerler.

Lotman savaş boyunca entelektüel çalışmalarına devam eder. "Özellikle Batıda ele geçirilen şehirlerde Almanca, Fransızca çok sayıda kitapla karşılaşıyorlardı. Lotman olabildiğince çok kitap toplamaya çalıştı. Bir Henrich Heine cildi buldu, bazı şiirleri Rusçaya çevirip kız kardeşi Lidya'ya gönderdi. Spengler'in *Batının Çöküşü*'nü inceledi, V.Hugo ve A.Dumas'nın bazı eserlerini Fransızcadan okudu, Bulgakov'un yurtdışında yayınlanan *Beyaz Muhafız*'ını okudu. Mektuplarında Gonçarov'un Yamaç'ı, B.Kellerman'ın romanları, B.Pasternak, K.Simonov, M.Dudin'in şiirlerinden bahsedilmekteydi. Lidiya'dan Lotman'ın cephe adresini alan hemşireler ve savaş öncesinden okul arkadaşları ona edebiyat kitapları gönderiyordu."[31] Ayrıca zaman zaman ordu kulüpleri ve sokak gösterileri için liderlerin portrelerinin çizilmesine de yardım etmekteydi.[32]

> *"Ben, yaklaşan savaşta kendimi bir 'pısırık' olarak göstermeyeceğime kesin olarak karar vermiştim ve tüm boş zamanımı Fransızca kitaplarla barfiks arasında paylaştırmıştım, böylece savaşın başlamasına ben çok zorlanmadan tüm spor normlarını... yerine getirmiştim."*[33]

Lotman'ın okul yıllarındaki Almanca eğitimi yarım kalsa da üniversite yıllarının ilk döneminde iyi bir Fransızca eğitimi aldığı bilinmektedir.[34] Dil çalışmalarını askerlik

---

30 Yegorov, a.g.e, s. 28.
31 Yegorov, a.g.e, s. 29.
32 Yegorov, a.g.e, s. 30.
33 Hatırat-Değil'den.
34 Yegorov, a.g.e, s. 20.

döneminde devam ettirdi: "...iyi bir dilsel temele sahip olması Lotman'ın daha sonra – savaş zamanı – Almancayı öğrenmesini sağladı. Fransızcayı Lotman okulda öğrenmeye başlamıştı ve cephede ilgilenmeye devam etti. Yetişkin yıllarında Fransızca makale yazabiliyor ve sunum yapabiliyordu. İtalyanca ve İngilizceyi Tartu döneminde kendi başına öğrenecekti."[35] Bu sırada aklının Leningrad'da, yarım kalan bilimsel çalışmalarında olduğunu mektuplarından öğreniyoruz; kız kardeşine yazdığı bir mektupta Propp'tan heyecanla bahseder:

> *"Öncelikle kitaplar için teşekkür etmek istiyorum, dün aldım. Sevgili Olya, beni düşünmen beni çok etkiledi, hem kaygıların için, hem de kitap alarak masrafa girdiğin için (herhalde ciddi masraf olmalı) çok etkilendim. Özellikle "Bilimsel Notlar" dergisi beni etkiledi. Şimdi, savaş sona ermeye doğru giderken, beş yıldır ısrarla kafamdan kovduğum hatıralar üşüşüyor. (Şaka değil, beş yıl!) Propp'un makalesini [Propp'un Mucizevi Doğum Motifi başlıklı makalesi] okuyunca, onun ses tonunu bile hatırladım. Çok değişti mi? Selam söyleyin benden. Makalesi çok ilginç sorunlara temas ediyor. Diğer makaleleri daha okumadım, ama ilk fırsatta kesinlikle okuyacağım."*[36]

Savaş Eylül 1945'te sona erdi, fakat askerlerin terhis edilmesi işlemi bir yıl daha sürdü. Lotman, eve ancak Aralık 1946'da dönebildi ve hemen üniversite eğitimine kaldığı yerden devam etmek istedi.

> *"En azından savaştan sonra asker kaputunda ve Alman çizmeleriyle Üniversite'ye geldiğimde, dekanlığın önündeki koridorda V.Ya.Propp'u gördüğümde onunla selamlaşmıştım. Beni baştan ayağa süzerek (üzerimdeki uzun kaput, bence Petro'nun tabirince pek de savaşçı görünümde değildim,) benle selamlaşıp: "Hele durunuz, durunuz. Siz Lida Lotman'ın kardeşisiniz. Hayır, siz bizzat Lotmansınız", demişti. (Burada, durum elbette sadece benim başarım değildi, Propp harikulade hafızaya sahipti ve anlaşılan öğrencilerin büyük çoğunu aklında tutuyordu.) Hayatın bana cömertlikle sunduğu ama her zaman hak ettiğimi söylemekten sakındığım çeşitli ödül ve teşviklerin arasında Propp'un sözlerini ben en değerlilerinden biri olarak aklımdan hiç çıkarmadım."*[37]

Hayatının altı yılını ve önemli bir dönemecini savaşta geçirdiği halde Lotman savaş yılları hakkında çok fazla yazmamış, bu döneme ait kişisel izlenimlerine sadece ölmeden kısa süre önce kaleme aldırdığı *Hatırat Değil*'de yer vermiştir. Bu metinde kaçınılmaz bir şey olarak gelen askerliği ve savaşı, getirdiği bütün insani deneyimlerin doğallığı içinde kabul ettiği, durumu olabildiğince entelektüel boyutuyla kavramaya çalıştığı gözlenir.

---

35 Yegorov, a.g.e, s. 16.

36 24.4.1945 tarihli mektup, Propp'un makalesi derginin 1941 yılındaki 81. sayısında çıkmıştır. Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, s. 95.

37 Hatırat-Değil'den.

*"Benim için savaş bir şekilde yağmurlu sonbaharla, toplar ve kara toprağa dingili saplanıp kalan ve onu oradan ısrarla çekip çıkarmaya uğraştığımız arabalarla, bir de o acımasız kış ayazlarıyla aklımda kaldı."*

Lotman'ın bu hatıralarında savaşı ve savaş ortamını bütün kültürel öğeleriyle kavramaya çalıştığı; en azından yıllar sonra üzerine düşündüğünde, böyle hatırladığı görülür. Anılarında genel olarak savaşın vahşetinden çok kültürel öğelerinden ve savaş sırasındaki kültürel eğitiminden bahsetmektedir. Lotman genel olarak kendi etnik kimliğiyle, bu çerçevede yaşadığı sıkıntılarla ilgili yorum yapmamıştır, fakat anıların bir yerinde aktardığı olay yakın gelecekte, meslek hayatında yaşayacağı sorunların geriye dönük bir değerlendirmesi olarak dikkat çekmektedir:

*"Don Nehri'ne doğru ilerliyoruz. Alman tanklarının sürekli bombardımanı yüzünden biz ikiye ayrılarak doğuya doğru iki veya üç kişilik ufak gruplar halinde yürüyoruz. Kendi alayımızdakilerle, birbirimizden ayrılmadan gitmeye gayret etsek de artık birbirimizi neredeyse kaybetmiştik. Çölde bombalama sırasında bizim alayın diğer taburundan olan Don Kazaklarından bir askerle karşılaştım. Çok geçmeden çölde birilerinin terk ettiği zavallı bir at bulup bindi. At da benim gibi ayaklarını zar zor atıyordu, asker atın üzerinde biz de atla yan yana yürüyüp gittik. Yol boyunca savaşın bizler için neden bu denli kötü geliştiğini tartışıp durduk. Yol arkadaşım düşüncelerini yaklaşık olarak şu sözlerle ifade ediyordu: "Yurka, sen kızma, ama burada Yahudiler suçlu. Hayır, benim bunu bir faşist ruhuyla söylediğimi sanma, öyle önyargılarım yok, ama kendin bir düşün. Bak, Almanlar savaşa hazırlanıyorlardı, peki biz ne yapıyorduk, bizse festivaller düzenliyor, dünyada en iyi sinemayı yapıyorduk, Oystrah[38] kemanda gıy gıyladı, tüm Yahudiler öyle yaptı. Yo, benim pek önyargılarım yoktur, ama bu vakitte kemanla filan uğraşmamak en iyisi olurdu. Ben onun düşüncelerine katılmıyor, savaşın faşizmle antifaşizm arasında sürdüğünü, antifaşizmin de sanatın gelişmesini, yani aydınlanmayı önerdiğini açıklamaya çalışıyordum. Bunun üzerine onun cevabı şöyle oldu: "İşte Almanların Don'a varmasıyla epey aydınlandık, canı cehenneme senin aydınlanmanın!" Yine de bir şekilde dostça yürüyüp gidiyorduk. Karanlık bir güney gecesinde Don'a varınca ayrıldık."*[39]

Bu küçük anekdot Lotman'ın ve genel olarak Yahudilerin Sovyet toplumunda savaş sonrasında karşılaşacağı sorunların habercisidir. II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği topraklarında, savaş öncesinde nüfusun %2.5'ini oluşturan bu halktan yaklaşık 3 milyon insan ölmüştür.[40] Bu da toplam Sovyet yurttaşı kaybı olan yaklaşık 30 milyonun

---

38 David Oystrah ya da Oistrakh (1908-1974), çok büyük ün kazanmış bir Sovyet kemancısıdır.

39 Hatırat-Değil'den.

40 "Mark Kupovetski savaş sırasında 2.733.000 Sovyet Yahudisinin öldüğünü, bunun da Yahudiler nüfusun %2.5'ini oluştururken, bütün Sovyet ölümlerinin yüzde 10'unu oluşturduğunu tahmin ediyor." Zvi Gitelman, "Politics and the Historiography of the Holocaust in the Soviet Union," *Bitter Legacy: Confronting the Holocaust in the USSR*, editör: Zvi Gitelman, Zvi Y. Gitelman, Indiana University Press, 1997, s. 35.

onda biri demektir.[41] Buna rağmen, Yahudilerin savaşta, özellikle Ukrayna bölgesinde yaşadığı kayıpların gizlendiği, daha sonra da, savaş sonrası toplumda önemli ölçüde dışlandıkları ve siyasi birtakım olaylarda ağır şekilde suçlandıkları düşünülürse, Sovyet toplumunda belli bir anti-semitizmin II. Dünya Savaşı'nın bütün travmasına rağmen varlığını gösterdiği söylenebilir.[42] Ama bu anekdot aynı zamanda "aydınlanmacı" bir düşünür olma yolunda ilerleyen Lotman'ın, altı yıl askerlikten sonra dönüp üniversiteye devam ederken nasıl bir toplumsal zeminde olduğunu göstermektedir.[43]

### 1.4. Leningrad Üniversitesi'ne Dönüş

Günümüzde Sankt-Peterburg Devlet Üniversitesi adını taşıyan bu köklü üniversitenin tarihi, bir yoruma göre 1724 yılında I. Petro döneminde kurulan Akademik Üniversite'ye, bir diğer yoruma göre de 1819 yılında kurulan Sankt-Petersburg Üniversitesi'ne uzanmaktadır. Üniversitenin ismi 1914 yılında İmparatorluk Petrograd Üniversitesi olmuş, 1921 yılında devlet üniversitesi niteliğini almış, 1924 yılında Leningrad Devlet Üniversitesi olmuş, 1991 yılında yeniden eski adına kavuşmuştur. Lotman'ın ve ablasının eğitim aldığı Filoloji Fakültesi 18. yüzyılda ilk kurulduğunda sadece Rus Edebiyatı Bölümü'nü içerirken, zamanla Tarihsel-Filoloji, Etnik-Dilbilim gibi bölümlerin açılması ve Doğu Fakültesi'yle eşgüdümlü çalışmaların da katkısıyla, yirminci yüzyıl başında geniş bir yelpazeyi kucaklamıştı.[44]

Yuri Lotman'ın dönüp yarım kalmış eğitimine devam ettiği üniversite savaş döneminde eğitime büyük ölçüde ara vermişti. Lotman gibi öğrencilerin dışında,

---

41 "Sovyet ordusu II. Dünya Savaşı sırasında 29 milyon kayıp yaşadı, 1144410 kişi öldürüldü, kayboldu ya da ele geçirildi, 8668400 kişi çarpışmada öldürüldü." *Why Germany Nearly Won: A New History of the Second World War in Europe*, Steven D Mercatante, Praeger, 2012, s. 345.

42 Vasili Grossman'ın İlya Erenburg'la birlikte hazırladıkları *Kara Kitap*, Sovyetler Birliği topraklarında II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Yahudi kırımını belgeler; ayrıca Grossman'ın romanları arka plandaki bu anti-semitizm havasını başarıyla aktarmıştır. Savaşta yaşanan felakete rağmen, 1953 yılında Yahudi doktorların Stalin'i öldürme girişiminde bulunmakla suçlanarak kovuşturulmasıyla başlayan ve tarihe *Doktor Komplosu* diye geçen olay, daha ileride, 1975 yılında Nobel ödülü alan muhalif fizikçi Andrey Saharov'un suçlanması sırasında Yahudi karısına yönelik imalar yapılması gibi olaylar süregiden bir anti-semitizmi dışa vurur. Herbert Mitang, 12.05.2002, *Chicago Tribune* http://articles.chicagotribune.com/2002-05-12/entertainment/ 0205110012_1_andrei-sakharov-mrs-bonner-soviet-men-and-women

43 Hatırat-Değil'den.

44 "Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета: материалы к истории факультета," 2002.

eğitmen kadrosundan da savaşa fiilen katılanlar olmuş ve bölümler ya da üyeleri başka şehirlere taşınmıştı.

> *"Ocak 1939'da Rusça eğitimini (Çağdaş Rus Dili, Diyalektoloji ve Rus Dili Tarihi) ve kelimenin geniş anlamıyla Slavistik'i bir araya getiren bölümün bünyesinde dört profesör, dört doçent ve iki asistan çalışıyordu, bunların yedisi Rus filolojisi uzmanı ve üçü de slavoloji uzmanıydı."*[45]

1939 yılında bölüme S.P. Obnorski başkanlık ediyordu. Onun savaş nedeniyle Kazan'a, daha sonra Moskova'ya taşınan SSCB Bilimler Akademisi'nin başına geçmesi üzerine, Leningrad'ın kuşatma altında olduğu 1941 yılından itibaren Bölüme doçent M.A. Sokolova başkanlık etmeye başladı. Leningrad Üniversitesi 1942 yılında Saratov'a taşındı, Leningrad'a ancak 1944 yazında dönebildi. Lotman'ın yeni eğitim döneminde bölümü V.V. Vinogradov (1945-1947), daha sonra da S.G. Barhudarov (1947-1948) ve B.A. Larin (1948-1951) yönettiler.

Lotman'ın geri döndüğü yıl bölüme başkanlık eden ünlü dilbilimci ve edebiyat tarihçisi Viktor Vladimiroviç Vinogradov'un akademik hayatı, Lotman'ın içine girdiği akademik ve ideolojik ortamı gösteren, daha sonra yaşayacağı süreci açıklayan bir örnek olarak ele alınabilir. 1917 yılında Tarihsel Filoloji Enstitüsü'nden ve Arkeoloji Enstitüsü'nden mezun olan V. Vinogradov, Petrograd Üniversitesi'nde çeşitli enstitülerde çalıştıktan sonra 1930 yılında Moskova'ya taşınmıştı. Aynı yıl rahip olan babası suçlandı, bu nedenle Kazakistan'a sürgüne gönderildi ve orada öldü, annesi de bu üzüntüye dayanamayarak hayatını kaybetti. 1934 yılındaysa Vinogradov, "slavistler davası" diye bilinen dava nedeniyle tutuklandı.

### 1.4.1. Slavistler Davası

"Slavistler davası" (Дело славистов) ya da "Milli Rus Partisi Davası" (Дело "Российской национальной партии") özünde Slavoloji Enstitüsü, Rus Müzesi ve Ermitaj'dan bazı filolog ve sanat uzmanlarının, ayrıca doğa bilimcilerin sözde bir Milli Rus Partisi'yle ilişki kurma suçlamasıyla tutuklanmasına dayanıyordu. Vinogradov'la birlikte çok sayıda akademisyen tutuklanmıştı. Bu kişiler genel olarak yıkıcı çalışmalar yapmakla, yurtdışındaki Avrasyacı N.S. Trubetskoy'la, ayrıca R.O. Jakobson, P.G.

---

[45] "Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета: материалы к истории факультета," 2002, s. 68.

Bogatıryov ve M. Fasmer'le de irtibat kurmakla suçlanmaktalardı. Motolov'u öldürmeye teşebbüs hazırlığında oldukları iddia edilmişti.[46]

Sovyetler Birliği'nde slavolojinin ve slavistlerin durumu en başından beri inişli çıkışlı olmuştu. 1929 yılında, SSCB elçisi olarak görev yaptığı Prag'da ilk Uluslararası Slavistler Kongresi'nin düzenlenmesine katkıda bulunan kişi Roman Jakobson (1896-1982) olmuştu. Jakobson'un Bolşeviklerden uzaklaşması ve Avrasyacı N.S. Trubetskoy'la birlikte Prag Dilbilim Okulu'nun öncülüğünü yapması, daha sonra SSCB'yle bağını koparması Sovyetlerin bu çalışmalara kuşkulu yaklaşmasına yol açtı. 1934'te İkinci Uluslararası Slavistler Kongresi düzenlendiğinde Sovyetler Birliği'nden temsilci katılmadı. Bunun arka planında Slavistler için çok talihsiz sonuçları olan bir ideolojik ve politik sebep vardı. 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nde milliyetçilik izlenimi veren ve resmi Bolşevik ideolojisinden uzak görülen her şey ağır suçlamayla karşılaşıyordu.

> *"İç Savaşın güçlüklerine, akademik hayatın düzene kavuşmasındaki zorluklara, bazı Rus Slavistlerin yurtdışına çıkmasına rağmen, Slav filolojisi alanındaki araştırmalar başarıyla sürdürülüyordu. ... 20'li yıllarda Moskova Üniversitesi'nde Slav filolojisinin serpildiği çok haklı olarak söylenebilir. ... Slavistlerin hazırlıklarında belli bir canlılık Leningrad Üniversitesinde de gözleniyordu. Fakat burada dilbilimcilerin yetişmesinde burada çok olumsuz bir engel çıktı. Leningrad Üniversitesinde Slavist-dilbilimci yetişmesine büyük zarar veren akademisyen Marr'ın Yafet kuramının ilkelerinin kullanıldığından bahsediliyordu. ... Fakat 1933 sonunda Slavist-filologların (eski Slav edebiyatı tarihi, Kiril-Metodi sorunu, Slav folkloru, Slav dillerinin karşılaştırmalı dilbilgisi, yurtdışındaki Slav dillerinin tarihi vb. uzmanların) tutuklanması başladı. En yoğun tutuklamalar Moskova'da yapıldı."*[47]

Bu tutuklamaların arka planında açıkça politik kaygılar yatıyordu:

> *"Suçlama farklı bir yön almıştı: Slav filolojisi gerici bir bilimdir, faşist Almanya'da çok yaygınlaşmıştır; suçlananlar üniversitede ders vererek gençliği dinin kucağına atmaktadır; burjuva ülkelerde kitap ve makale yayınlayarak ideolojimize büyük zarar vermektedir."*[48]

Vinogradov gibi birçok Slavist ve edebiyat tarihçisi, 1930'larda bu suçlamalarla sürgüne gönderildi, işten çıkarıldı, tutuklandı. Fakat on yıl içinde değişen politik ortamla birlikte Slavistlere ihtiyaç duyulması bu alanda çalışan kişilerin sürgünden geri

---

[46] Bernşteyn S.B., "Трагические страницы из истории славянской филологии (30-е годы XX в.)" *Труды по истории славистики (К 100-летию со дня рождения ученого)*, Институт славяноведения РАН, 2011, s. 47.

[47] Bernşteyn S.B., a.g.e., s. 49-50.

[48] Bernşteyn S.B., a.g.e., s. 52.

çağrılması, eski ve yeni görevlerde çalıştırılmasına yol açtı.[49] Vinogradov 1948 yılında Moskova Devlet Üniversitesi Rus Dili Bölümü'nün başına geçer, 1950'den sonra SSCB Dilbilim Enstitüsü'nün müdürlüğünü, SSCB Bilimler Akademisi Edebiyat ve Dil Bölümünün akademik sekreterliğini de üstlenir ve 1952'den itibaren *Dilbilim Sorunları* (*Voprosi Yazıkoznaniya*) adlı derginin baş editörü olur. Dolayısıyla Lotman'ın savaşa gitmeden önce bıraktığından daha farklı akademik bağlama döndüğünü söylemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce resmi sosyalist-Bolşevik ideolojiyle çelişen, faşizmi destekleyici eğilimleri içinde barındırdığı düşünülen Slavoloji kürsüsü, savaşta faşizme karşı zaferler kazanılması ve Sovyet ordusunun Avrupa'ya doğru ilerlemesiyle birlikte tekrar önem kazanır.

### 1.4.2. Üniversitede Eğitim

1947 yılında üniversiteye dönen Lotman'ın üniversitede Rus Edebiyatı Tarihi adlı dersi aldığı kişiler Nikolay İvanoviç Mordovçenko (1904-1951), Aleksandr Grigoryeviç Dementyev (1904-1986), Grigori Abramoviç Byali (1905-1987) ve Dimitri Yevgenyeviç Maksimov (1904-1987) oldu. O yıllarda 19. yüzyıl Rus Edebiyatı Tarihi dersi üç ayrı döneme ayrılarak okutulmaktaydı; ilk dönemi Mordovçenko, 1840-1860 arası orta dönemi Dementyev, son dönemi Byali üstlenmişti. Maksimov 20. yüzyıl başını anlatıyordu; Lev Abramoviç Plotkin de (1905-1978) Sovyet dönemi edebiyatı dersini veriyordu. Slavolojiye Giriş adlı dersiyse Slav Edebiyatı kürsüsü başkanı Konstantin Aleksandroviç Koperjinski (1894-1978) veriyordu. Yabancı Ülkeler Edebiyatı dersi farklı kişiler arasında paylaştırılmıştı: Ortaçağ edebiyatını Aleksandr Aleksandroviç Smirnov (1883-1962); yeniçağ edebiyatını Mariya Lazarevna Tronskaya (1896-1987), çağdaş edebiyatıysa Aleksandr Lvoviç Grigoryev (1904-1990) okutuyordu. Fransızca dersini Olga Sergeyevna Zabotnika, Marksizm-Leninizm dersini ise Mark Yakovleviç Ratgauzer (1908-?) işliyordu. Bunların dışında alanla ilgili önemli konuları ayrı dersler halinde okutan ve seminerler veren, Lotman'ın savaştan önce tanışmış olduğu G. Gukovski, B. Tomaşevski, B. Eyhenbaum, M. Azadovski, A. Dolinin (1880-1968) gibi isimlerden oluşan zengin bir kadro vardı.

---

[49] Bernşteyn 1943 yılında kendilerinden Slav dili uzmanları talep edildiğini, Sırpça ve Çekçe çevirmenlerine ihtiyaç olduğunu, bu dönemden sonra Slavoloji kürsülerinin tekrar önem kazandığını söylemektedir. Bernşteyn S.B., a.g.e., s. 47.

Üniversitenin o yıllardaki eğitim düzenine göre, öğrencinin üçüncü sınıfta dilbilimci yoksa edebiyat bilimci olacağına karar vermesi, yani kariyerindeki yönünü belirginleştirmesi gerekiyordu. Lotman'ın bu dönemde folklora ilgisi azalmış, üzerinde az çalışılmış bir konuya - XVIII. yüzyıl sonuyla XIX. yüzyıl başı arasındaki döneme ve bu dönemde milli edebiyatın ortaya çıkışı konularına ilgisi uyanmıştır. Bu çerçevede çalışmalarını yönlendirecek bir danışman konusunda hem yayınları hem de bu alanda tanınırlığıyla Lotman'ın dikkatini çekmesi gereken ilk isimlerden biri Gukovski olmalıyken Lotman onu tercih etmez. Bunun nedeni Lotman'ın çalışma yöntemini açıklaması açısından önemlidir. Daha sonraki yıllarda B.F. Yegorov'a bu tercihinin nedeninden bahseden Lotman, ölmeden bir yıl önce dikte ettirttiği "Tomaşevski ve Gukovski" adlı bir makalesinde bu konuyu bilimsel bir zeminde de açıklar.[50] Bu açıklamaya göre Gukovski Gogol hakkında fikir yürütürken, tümevarım yöntemini kullanmış ve böylece olgular söyleneni her zaman tamamlamamıştır. "Lotman ise doğası ve eğitimi gereği öncelikle olabildiğince çok miktarda somut malzemeyi incelemek, sonra çıkarım yapmak istiyordu. Gukovski tümevarımı, Lotman tümdengelimi yeğliyordu."[51]

Diğer yandan Gukovski 1940'ların başında karşı devrimcilik suçlamasıyla tutuklanmış, delil yetersizliğinden serbest bırakıldıktan sonra Saratov Üniversitesi'ne atanmış ve 1948'e kadar Leningrad'a dönmemişti. Lotman'ın ikinci öğrencilik yıllarının başında, 1949 yılında ise Gukovski "kozmopolitlik suçlamasıyla" tutuklanmış ve ertesi yıl hapiste geçirdiği kalp krizi sonucunda hayata veda etmiştir. Bu durum da Lotman'ın Gukovski'ye yönelememesinin ve 1949 yılında Gukovski tutuklanınca onun yerine, Rus edebiyatı bölümünün başına geçen N.Mordovçenko'ya yönelmesinin bir nedeni sayılabilir. Yegorov Lotman'ın gençlik yıllarında üzerinde Mordovçenko'nun ve onun öğretmeni Yulian Grigoryeviç Oksman'ın (1894-1970) etkisinin daha baskın olmasını, Rusya'da yaygın görülen genelleştirmeci yaklaşımın tersine, Leningrad-Petersburg ekolünde hakim olan "kapsamlı bir malzeme toplama, 'arkaplanın' her açıdan, sosyo-politik arkaplandan gündelik arkaplana dek her açıdan çok ayrıntılı şekilde incelenmesi,

---

50 Yegorov, a.g.e, s. 331 vd.
51 Yegorov, a.g.e, s. 39.

‘global’ genellemelerden hoşlanmama” gibi ilkelerin genç Lotman'a daha çekici geldiğini söyleyerek açıklamaktadır.[52]

Lotman ise kendi hatıralarında bu dönemi şöyle anlatır:

> *“Üniversiteye yeniden kabul edildim ve aşırı susuzluk çekmişçesine çalışmaya başladım. Üniversiteden halk kütüphanesine koşuyor ve orada kütüphane kapanana dek çalışıyordum. Bu elle tutulur bir mutluluk duygusuydu. Seçmeli bir seminer dersi belirlemem gerekiyordu. Öğrencilerin ortak idolu G.A. Gukovski idi. Ben, bir özgünlük yapıp Gukovski'ye gitmedim, o zamanlar henüz genç profesörlerin arasında yer alan ve pek bir popülerliği olmayan N. Mordovçenko'ya kaydoldum. Belinski üzerine çalışan Mordovçenko’dan Karamzin ile ilgili bir konu aldım, yani Gukovski'nin konusunu, bu durumun onun zoruna gideceğini düşünmeden almış oldum. Ama galiba Gukovski buna gücenmişti.”*[53]

Böylece Lotman, Mordovçenko'nun desteğiyle Rus edebiyatının köklerine, Karamzin dönemine yöneldi.[54] Karamzin'i edebiyatçı, dil yenilikçisi ve gazeteci olarak ele aldığı bu dönemin ilk eseri, 1947 yılında Karamzin'in “Vestnik Evropi” dergisiyle ilgili, günümüze ulaşmamış bir çalışmasıdır, ikinci eseri de 1948 yılında “Karamzin ve masonlar” adlı bir diğer çalışması oldu.

Yegorov, o dönemde Rus edebiyatı bölümünde “monarşist” Karamzin hakkında çalışma yapılmasının, hem Mordovçenko açısından, hem de bölüm yöneticisi Gukovski açısından cüretkâr bir tavır olduğunu belirtmektedir.[55] Gukovski bu iki çalışmaya da “XVIII. asır” adlı akademik derlemede yer vermeyi kabul etti.[56] Lotman ertesi yıl da bir edebi keşfini üniversite yayınında şu başlıkla yayınladı: “M.A. Dimitriyev-Mamonov'un 'Rus Şövalyelerinin Kısa Kılavuzu': (Erken Dönem Dekabrizmin Ajitasyon Yayınlarının Bilinmeyen Anıtı” (*“Краткие наставления русским рыцарям” М. А. Дмитриева-Мамонова: (Неизвестный памятник агитационной публицистики раннего декабризма)*) 1950 yılında da üniversite yayınları arasında yer alan *Radişçev*

---

52 Yegorov, a.g.e, s. 39. Viktor Selyeznyov, "BF Yegorov. Y.G Okman v Tartu", Volga, 1999, 8. http://magazines.russ.ru/volga/1999/8/selezn.html

53 Hatırat-Değil'den.

54 Dekabristlere ve Karamzin'e yönelmesinin, bu çalışmalardaki bakış açısının arkasında Mordovçenko dışında Oksman'ın belirleyici etkisi olduğunu, Oksman'ın Lotman'a 1956 yılında yazdığı bir mektupta da görebiliyoruz. Yegorov'un yayınladığı bu mektupta Oksman Dekabristler konusunda Lenin'e ait resmi ideolojinin belirlediği görüşün dışında bir söylemi dile getirmektedir. Lotman'ın öğrencilik döneminde ve sonrasında bu söylemden etkilendiğini gözlemlemek mümkündür. Yegorov B.F., “Ю. Г. Оксман и Тарту,” *Новое литературное обозрение*. 1998. № 34. Oksman 1936-1946 yılları arasında çeşitli suçlamalarla sürgünde ve hapiste geçirmişti. 1950-1958 yılları arasında Gukovski'nin desteğiyle Saratov Üniversitesi'nde çalışmıştı.

55 Yegorov, a.g.e, s. 40.

56 Bu iki makalenin elyazmaları Gukovski'nin 1949 yılındaki tutuklanması sırasında KGB tarafından el konulunca kayboldu; fakat Lotman'da taslakları duruyordu; Yegorov, a.g.e, s. 41.

derlemesinde "XVIII. asrın 80'li yıllarında Edebi-Sosyal Mücadele Tarihinden. A.N. Radişçev ve A.M. Kutuzov" (*Из истории литературно-общественной борьбы 80-х годов XVIII века: А. Н. Радищев и А. М. Кутузов*) başlıklı makalesi yer aldı.

Bu dönemde Lotman'ın çalışma yöntemi, yoğun araştırma, en küçük arşiv belgesinin bile bulunarak incelenmesi, incelenen dönemin ve kişinin olabildiğince çok yayınının elden geçirilmesiydi; Yegorov bunu Mordovçenko ve Oksman tarafından kullanılan yöntemin, başlangıcı devrim öncesine dek uzanan sosyal bilimlerde, edebiyat bilimi ve tarihte kullanılan pozitivist bir yöntemin kullanılması olarak tanımlar:[57]

> *"Lotman'ın yaratma yönteminin temelleri bu yıllarda şekillendi. Herhangi bir dönemi ya da yazarı her yönüyle, yani o dönemde çıkan kitap ve broşürlerle, en fazla arşiv kaynaklarıyla titizce 'yoklayarak' inceleme eğilimi, N. Mordovçenko'nun, kendisinin de Y. Oksman'dan öğrenmiş olduğu, onun da S. Vengerov'dan (1855-1920) öğrenmiş olduğu maksimalizmden gelir (bu açıdan Vengerov Lotman'ın yöntembilimsel 'dedesi' sayılabilir); bu manevi öncülerin yöntemleri, denildiği üzere, devrim öncesi Rusya'da en yaygın olan insan bilimleri yöntemine, edebiyat bilimci ve tarihçilerin yöntemine, yani pozitivizme varır ve pozitivizmin ana hatları Lotman'ın yöntembiliminde açıkça görünmektedir: aydınlanmacı akıl, bilgi, bilim kültü; toplamından çıkarımlar yapılacak olan olgular kültü (yani tümevarımsal yöntem); kesinliğe, hatta matematiksel analize eğilim (bu eğilim daha sonra bilim adamının [Lotman'ın] yapısal-semiyotik çalışmalarına yol açacaktır)."*[58]

Yegorov'un Mordovçenko-Oksman-Lotman ilişkisini pozitivizmden yola çıkarak yorumlaması, Lotman'ın Mordovçenko yorumuyla, yani onun biçimcilerle yakın ilişkisine değinmesiyle kısmen çelişkiye düşmektedir. Yine de Yegorov'un yorumu, Lotman'ın çalışma yönteminin bu dönemde şekillenmiş olduğunu ifade etmesi açısından önem taşır.

Lotman'ın başarılı bir eğitim süreci ve tezini savunarak mezun olduktan sonra bölümde eğitime ve bilimsel çalışmalara katkıda bulunması olağan bir süreç olurdu. Fakat Gukovski ve Mordovçenko'nun yaşadıkları onun için uyarı görevi görmüş olmalı. Bu dönemde bir taraftan Stalin'in savaş öncesinde başlayan milliyetçi sosyalizm yaklaşımı, savaş sonrası yıllarda daha da güçlenmiş ve yeni bir biçim kazanmıştır. Diğer taraftan iktidarın edebiyat ve bilime müdahalesi de şiddetlenmiş ve hem ideolojik edebiyatın talepleri doğrultusunda eleştiride yeni ölçütler belirlenmiş, dolayısıyla yayın yapmanın ve üniversitede çalışmanın koşulları değişmiştir. Kısaca özetleyecek olursak, bu yıllar, "kozmopolitlere", "devlet düşmanlarına", "uluslararası emperyalizm

---

[57] Yegorov bunda edebiyat eleştirmeni ve tarihçisi, dilbilimci Semyon Afanasyeviç Vengerov'un (1855-1920) etkisini de saptamaktadır; Yegorov, a.g.e, s. 42-43.

[58] Yegorov, a.g.e, s. 42-43.

casuslarına" karşı suçlama ve kovuşturmalar dönemidir. Bunların Lotman için tehlikeli olmasının nedeni bu sıfatların, Rus toplumunda kökeni çok eskiye giden anti-semitik önyargılar nedeniyle Yahudilerde somutlaşmış olarak kabul edilmesidir.

> *"Bütün günlerimi halk kütüphanesinin rafları arasında geçiriyordum. Ama bu arada olaylar hızla ve korkunç bir şekilde gelişiyordu. Kozmopolitizmle mücadele kampanyası başlamıştı. Bu benim için biraz belirsiz oldu. Önce Eyhenbaum'a saldırılar başladı. Ama durumun vahametini daha kavramamıştım. Üstelik olay Eyhenbaum'un üniversite jübilesi için yapılan ve kendisine madalya verilen törenin hemen öncesiydi. Gazetelerde yayınlanan, saçmalık olarak algıladığım ve ciddiye alınmaması gerektiğini düşündüğüm ilk yazılardan sonra "Macbeth"ten şu sözleri kendi kendime tekrarlayıp duruyordum: 'Toprak da, su gibi gaz içerir ve bunlar toprağın köpükleridir.' Bana, bunların benimle hiçbir ilgisi yok ve tüm "köpükler" ortaya çıktıkları gibi kaybolup gidecekmiş gibi geliyordu."*[59]

Lotman bu dönemdeki siyasi gelişmeleri yeterince anlayamadığını söylemektedir:

> *"Bir gün, Mordovçenko'ya uğradığımda ... onu korkmuş ve telaşlı gördüm. Konuşma onun kendi dairesinde olduğu halde sesini alçaltarak Moskova'da Anti- Faşist Yahudi Komitesi'nin tutuklandığını söyledi. Ben onun neden bu kadar endişelendiğini hiç anlamadım, o zaman hapsedilen pek çok insan vardı. ... Bense hep kütüphaneyle arşiv arasında koşturup duruyordum. Olaylar doğrudan üniversite duvarlarından içeriye girip de Eyhenbaum, Gukovski, V. Jirmunski (1891-1971) ve diğer profesörlerin çalışmalarının şiddetli eleştirileri ve karalamaları başladığında, nelerin olup bittiğini uzun süre anlayamadım."*[60]

Antifaşist Yahudi Komitesi, savaş döneminde Nazilere karşı uluslararası destek toplamak amacıyla, Sovyet yetkililerinin Moskova'da, 1941 yılında kurdurduğu bir komiteydi. Komiteyi kuran Henrik Erlich ve Viktor Alter Polonya'da eski Yahudi İşçiler Bund'una üyeydiler, 1939 yılında Sovyetler'in Polonya'yı işgal etmesinden sonra tutuklanmışlar, Gulag cezasına mahkum edilmişler fakat 1941 yılında, Almanların Rusya'yı işgal etmesi üzerine bu komiteyi kurmak üzere serbest bırakılmışlardı. Komite savaşın sonuna kadar birçok ülkede Nazilere karşı Sovyetlere maddi ve manevi destek verilmesini sağladı.[61] Fakat savaş sona erer ermez, özellikle Holokost'un Yahudilere yönelik olduğunu, Rusya'da yapılan katliamların büyük ölçüde Yahudilere yönelik olduğunu kanıtlamak için çalışmalar yapması olumlu karşılanmadı. Bu sürece dair bir örnek olarak Nazilerin savaş suçlarını belgelerle ortaya koyan *Kara Kitap* verilebilir. Yazar İlya Erenburg (1891-1967) ile Vasili Grossman (1905-1964) II. Dünya Savaşı

---

59 Hatırat-Değil'den.
60 Hatırat-Değil'den.
61 James R. Millar (ed.), *Encyclopedia of Russian History*, Macmillan, Cilt 1, s. 331-332.

sırasında cephede yer almış ve Nazilere karşı çok sayıda propaganda yayını yapmıştı.[62] Fakat komiteyle birlikte hazırladıkları ve Nazilerin Sovyet topraklarındaki anti-semit suçlarını belgeleyen kitabın yayını 1946 yılında engellendi ve kopyaları imha edildi.[63] Lotman'ın yukarıda bahsettiği 1948 yılında komite üyeleri vatana ihanetle suçlanarak tutuklandı. Kurucular olan Erlich ve Alter'se 1942 ve 1943 yıllarında casusluk suçlamalarıyla öldürülmüşlerdi.[64] 1949 yılında, özünde antisemit bir kampanya olan "kozmopolizmle mücadele" kampanyası başladı ve bu kampanyanın bilim dâhil hayatın her alanında Yahudi kökenlilere yönelik suçlamalar vardı.[65]

Edebiyat bilimciler ve Slavistler de bu suçlamalardan payını aldı. 1949 yılında, Leningrad üniversitesinde ve siyasi çevrelerde çalışmaları "kozmopolit" ve zararlı olarak nitelenen Azadovski, Gukovski, Jirmunski ve Eyhenbaum üniversiteden atıldı, ayrıca Gukovski tutuklandı. Benzer olaylar başka kurumlarda, hatta Moskova ve diğer şehirlerde de yaşanmaktaydı. Daha sonra tarihe "kozmopolitizmle mücadele" diye adlandırılan ve 1948-1953 arasını kapsayan bu dönem, savaş sonrası Sovyet devlet terörünün başlangıcı oldu.

Bu mücadele kampanyasında, kozmopolitizm, II. Dünya Savaşı'nda elde edilen zaferin Sovyet halkları içinde özellikle Rus halkının başarısı olarak gösterilmesi ve Ruslara ağırlık veren yeni bir milliyetçi yurtseverliğin övülmesinin karşısında olan her şey demekti. Bu dönem, onu başlatan şey, Nazi Almanya'sının başlattığı II. Dünya Savaşı ve bu savaşın en korkunç yanlarından birini Yahudiler görmüş olduğu halde,

---

62 Sabri Gürses, "Çevirmen notu: Türkçede Şoah," *Savaşta Bir Yazar: Vasili Grossman Kızıl Ordu'yla 1941-1945*, Editör: Antony Beevor, Can Yayınları, 2013, s. 11-15.

63 Kitap daha sonra New York'ta ve Tel Aviv'de basılabilmiştir. Эренбург Илья Григорьевич, Алигер (Зейлигер) Маргарита Иосифовна, Гроссман Василий Семенович. *Черная книга*, Corpus, 2015. *Kara Kitap*, yayınlanmamış çeviri Uğur Büke, editör Sabri Gürses. Rusça metin için: https://netzulim.org/R/OrgR/ Library/ChernaiaKniga/chernaya_kniga_1980.pdf

64 Henrik Elrich, aynı zamanda, daha sonra yapısalcılık ve dolayısıyla Lotman'ın tarihinde önemli bir rol oynayacak olan *Rus Biçimciliği: Tarih-Öğreti* (*Russian Formalism: History–Doctrine*, Mouton, 1955) adlı kitabın yazarı Victor Erlich'in (1914-2007) babasıdır.

65 Kozmopolitizmle mücadelenin ve Rus ulusalcılığının yükselişinin başlangıç tarihi olarak, Stalin'in zaferden sonraki, 24 Mayıs 1945 tarihli Kremlin konuşması verilebilir. Burada resmi söylemin Sovyet halkından Rus halkına geçişi çok açık görülür: "Ben, Sovyet Yönetimimizin temsilcisi olarak, Sovyet halkımızın ve öncelikle de Rus halkının şerefine kadeh kaldırmak isterim. (Heyecanlı, sürekli alkışlar, "hurra" bağrışları.) Öncelikle, Rus halkının sağlığına içiyorum çünkü o Sovyet Birliğinin içine girmiş olan bütün uluslar arasında en öne çıkan ulustur. Rus halkının sağlığına içiyorum, çünkü o ülkemizin bütün halkları arasında Sovyet Birliğimizin lider gücü olarak bu savaşta hizmet etti ve erkenden şan kazandı. Rus halkının sağlığına sadece lider halk olduğu için değil, sağduyusu, genel politik sağduyusu, berrak aklı, sağlam karakteri ve sabrı olduğu için de içiyorum." Джангир Наджафов, Зинаида Белоусова (ed.), *Сталин и космополитизм. 1945-1953. Документы Агитпропа ЦК*, Россия XX век. Документы, 2005, s. 23.

şaşırtıcı bir şekilde anti-semit bir dönemdi. Kozmopolit olarak görülenler öncelikle Yahudi aydınlardı.

> *"'Batı karşısında diz çökmeye" karşı verilen şovenist kampanyanın sinyali VKP(b)*[66] *Merkez komitesi sekreteri Andrey Jdanov'un (1896-1948) 'Zvezda ve Leningrad Dergileri Hakkında' adlı raporu oldu. 1947-48 yılları arasında bütün bilim ve kültür alanlarında çalışmaları 'Rusya'nın önceliklerinin' elde edilmesi politikasına karşılık gelmeyen ve 'Batının zararlı etkilerine kapılmış olan' Sovyet Birliği'nin ünlü bilim ve sanat insanları karalandı ve suçlandı. Suçlamaya maruz kalanlar edebiyat bilimi alanında 'Veselovski okulunun yandaşları', dilbilimde 'biçimciler', biyolojide 'Weissmann-Morgancılar' vb. oldu, bunların büyük kısmı Yahudi soyadları taşısa da, kampanya görünüşte antisemit bir karakter taşımıyordu. Kasım 1948'de Yahudi yazar ve toplum liderlerinin tutuklanması, Yahudi Antifaşist Komitesinin, Emes yayınevinin, daha sonra da bütün Yahudi kültür kurumlarının dağıtılması, siyonizme baskının artması Sovyet Yahudiliği için 'kara yıllar' denen dönemin gelmesi demekti (1948-50)."*[67]

1950 yılında üniversite derslerini tamamlayıp sınavlarını başarıyla vererek mezun olan Yuri Lotman kozmopolitizmle mücadelenin sonuçlarını doğrudan yaşadı. Üniversite geleneğine göre mezun öğrenci ya bölüme alınıyor, ya da zorunlu devlet hizmetiyle bir yere gönderiliyordu. Fakat üniversite komisyonu her ikisini de yapamadı ve sonunda Lotman'ın belgesini kaybettiklerini, Lotman'a istediğini yapmakta serbest olduğunu söylediler. Lotman'ın bir iş bulması gerekiyordu, fakat gittiği her yerden geri çevriliyordu. Bir gün, iş bulamadığını ve nedenini anlayamadığını söylediği bir arkadaşı ona anlaması için yardımcı oldu:

> *"Uzun iş arama dönemim başladı. Tümüyle klişeleşmiş bir senaryoyla geçti. Sabah kalkıp bir gün önce boş yer olduğunu saptadığım kurumlardan birine (genellikle bu bir okul oluyordu) giderdim. Müdür beni oldukça güler yüzle karşılar, boş yer olduğunu söyler ve ertesi gün dilekçemle gelip başvuru anketini doldurmamı isterdi. Doğal olarak, hem saflık hem aptallık diyebileceğim özelliğimi koruyordum. Anket doldurma duygusu benim için, yani tüm hayat deneyimi savaşla bağlı biri için tümüyle anlaşılmazdı. Arkadaşım, neşeli sinik Dimka Moldavski (savaşa kadar aynı sınıfta okuyorduk, ama kalp rahatsızlığından dolayı cepheye gitmedi; bu arada o Naumov'un lisansüstü öğrencisi olup Mayakovski çalışmıştı) ilk karşılaşmamızda "Sen kim olarak döndün?" diye bana sorduğunda ben soruyu anlamamıştım. "Yani ne yazdırdın kendini, dangalak?" (Dimka'nın annesi Rus idi, ve pasaportunda da onun milliyeti Rus yazılmıştı). Konuyu açıklayınca ben öfkelendim ve ağzıma geleni söyledim. Bu soruyu sormak bile bana çirkin geliyordu. ... Ama eğitimimi asıl A.V. Zapadov tamamladı ... 'İşin aslının ne olduğunu bilmiyor musunuz?' diye bana sordu. 'Bilmiyorum', dedim. 'Bakın, zooloji müzesine gidin, onlara filoloji eğitimi almış biri gerekiyor, konuşun.' Ben oraya gittim. Yaşlı göbekli bir Yahudi olan müdür yardımcısının odasına girince beni Zapadov'un gönderdiğini söyledim. Adam öfkesini saklamadan bana bakıp 'Neden yolladı ki sizi? Ben, ona bizde zaten iki Yahudinin çalıştığını, anlattım. Fazlasını alamam.' Çıkıp gittim oradan. Birkaç gün sonra Zapadov'la*

---

[66] SSCB'yi yöneten Sovyet Sosyalist Komünist Partisi'nin 1925-1952 yılları arasındaki resmi adı, Bütün Rusya Komünist Partisi (Bolşevikler); ВКП(б) Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков).

[67] Musevi Ansiklopedisi Kozmopolitler maddesi; "космополиты", Elektronnaya Evrevskaya Biblioteka, https://www.eleven.co.il/jews-of-russia/state-and-anti-semitism/12203/

*sokakta karşılaştık. 'Anladınız mı?' diye sordu. 'Anladım', dedim. 'Ne yapalım,' dedi, 'aptal akılla zengin olur'."*[68]

Tam da o umutsuz günlerde, okuldan tanıdığı ve Tartu pedagoji enstitüsünde çalışmaya başlamış olan Olga Zayçikova'yla karşılaşması Lotman için her şeyin yönünü değiştirir. Zayçikova'nın Tartu'da öğretmen aradıklarını söylemesi üzerine Lotman telefon açarak enstitü müdürü A. Tarnik'le konuşur ve orada Rus edebiyatı öğretmeni olabileceğini öğrenir. Lotman geciktirmeden Estonya'ya gider ve Tartu'da çalışmaya başlar.

*"Benim önümde iki seçenek vardı: benim için kapalı kapıları çalarak Leningrad'da iş aramaya devam etmek veya her şeye tükürüp masamdaki tüm kâğıtları açarak tümüyle farklı bir oyuna başlamak. Ve ben ikincisini seçtim. Leningrad'da benimle aynı sınıfta Leningradlı sevecen bir kız, Olya Zayçikova, okuyordu. Aramızdaki ilişki bazen kütüphanede veya fakültenin koridorunda karşılaşınca çene çalmaktı. Onun nişanlısı savaşta ölmüştü, aramızdaki ilişki hoştu, ama ötesi söz konusu değildi. Bir kere yine Olya'yla karşılaştığınca işlerimizden bahsettik; o benim uzun süredir bir umut peşinde iş aradığımı, her şeye tükürüp Leningrad'dan çıkıp bir yerlere gitmek istediğimi (o zaman ben bir köy okulunu düşünüyordum ve götürmek için bayağı bir kitabı önceden hazırlamıştım.) öğrendiğinde bana, kendisinin de Tartu'daki öğretmen enstitüsüne tayin edildiğini ve Rus edebiyatı kürsüsünde boş bir yer olduğunu bildiğini, Tartu'ya telefon etmemi söyledi. Ben, Tarnika Enstitüsü müdürüne telefon ettim. O, benim anket bilgilerimi dinledikten sonra, oraya gidebileceğimi söyledi. Benim yegane 'bayramlık' kıyafetim sayılan babamın hafifçe sökülüp yeniden dikilmiş siyah takımını giydim, hayatımın geri kalan kısmını yaşayacağım Tartu'ya gittim."*[69]

### 1.5. Estonya'ya Göç: Tartu Üniversitesi

Estonya, Çarlık Rusyası için olduğu gibi Sovyetler Birliği için de önemli bir ülkeydi. Bu yüzden de Çarlık Rusya'sından bağımsızlığını kazandıktan sonra, kısa bir süre bağımsız kalmış, sonra yeniden Sovyet denetimine girmişti. Lenin 16 Kasım 1919'da Tartu'da, Tartu Üniversitesi binasında, Estonya'yla yapılan barış anlaşmasının ardından Estonya'nın yeni rejim için önemi konusunda şöyle yazmıştı: "Bizim uluslararası politikamızın bütün ülkelerin kapitalistlerinin birleşik politikasından üstünlüğünü gösteren ilk barışımızı yaptık. Bu kapitalistler var güçleriyle Estonya'nın bizimle barış yapmasını engellemeye çalıştılar. Onları yendik. Estonya'yla barış imzaladık – bu ilk barışımız, ardından başkaları da gelecek, burası bizim Avrupa ve Amerika'yla mal alışverişi yapmamızı sağlayacak."70

---

68 Yegorov, a.g.e., s. 48.
69 Hatırat-Değil'den.
70 Medvedev A., *Эстония, Государственное социально-экономическое издательство*, 1940, s. 100.

Estonya tarihte uzun yıllar, 18. yüzyıla dek, Polonya ve İsveç egemenliği altında yaşamıştır; ardından gelen Ruslaşma döneminden çıkmak üzere ulusal uyanış ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, 20. yüzyılın başında yarım yüzyıla yakın, Sovyetlerle anlaşmalı bir bağımsızlık döneminin ardından İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ülkenin durumu sarsıntıya uğramıştır. 1939'da imzalanan Sovyetler-Estonya karşılıklı yardım anlaşması, Sovyetlerin Almanlara karşı tedbir talepleriyle bağımlılığa doğru evirilmiş, sonunda Estonya 6 Ağustos 1940'ta SSCB'nin bir üyesi olmuştur. 1941'e kadar bir yılı Sovyet olarak geçiren ülke, 1941-1944 arası da Nazi işgalinde kalmıştır. 1944'te tekrar Sovyetlerin eline geçen ülke Sovyetlerin dağılmasına dek bağımsızlığını elde edememiştir.[71] Ülkenin kültür hayatı en başından beri zengin olmuştur; 1630'lu yıllarda Estonca baskı yapan matbaalarıyla bilinen Tartu ve Tallinn şehirlerinde bürokrat yetiştirmek üzere liseler kurulmuştu. 1632'de Tartu'daki lise Gustav Adolfus tarafından akademi haline getirildi.[72] 1802 yılında da Rus yönetiminin üniversite yaptığı kurum, Rusya'nın önemli bilim merkezlerinden biri haline geldi.[73] Sovyet yönetimine geçtiği 1940 yılında üniversitenin 7 fakültesi vardı: Teoloji, hukuk, ekonomi, tıp, felsefe, matematik ve doğal bilimler, veterinerlik ve tarım.[74] Yıllar sonra 1967 yılında bu üniversitenin yine sayıca 7 fakültesi vardı, fakat bunlar: Hukuk, tıp, tarihsel-filoloji, fizik-matematik, biyoloji-coğrafya, ekonomi ve beden eğitimi fakülteleri idi.[75]

1940'larda Bolşeviklerin üniversiteyi yeniden yapılandırması kültür hayatında önemli değişikliğe yol açtı. Teoloji Fakültesi kapatıldı ve "Haziran 1940'tan önce basılmış, aralarında 70000 teoloji cildinin de bulunduğu çok sayıda kitap üniversite kütüphanesinden çıkartıldı, imha edildi – Estonya'nın bütün kütüphanelerinde bu tür şeyler yapılmıştı."[76] Aynı dönemde Sovyet edebiyatından çeviriler arttı.[77] Ruslaştırmanın ilk dalgasında 19. yüzyıl sonuna dek Rusça etkin olmuştu. Estonca kültür birikiminin zayıf olmasından dolayı bunun yararlı olduğunu düşünen aydınlar da çıktı, ama zamanla yirminci yüzyılın başında Estonca ulusal dil karakterini kazandı.

---

71 Toivo U. Raun, *Estonia And Estonians*, Hoover Institution Press, 2002. Ayrıca bkz. *Путеводитель Как Семиотический Объект*, Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008 İnternet: http://www.ruthenia.ru/vademecum/Sbornik.html

72 Toivo, a.g.e., s. 32, 33.

73 Вареп Э.Ф., Тармисто В.Ю., *Эстония*, Мысль, 1967, s. 174.

74 Medvedev, a.g.e., s. 82.

75 Varel-Tarmisto, a.g.e., s. 175.

76 Toivo, a.g.e., 155.

77 Toivo, a.g.e., 156.

1944'ten sonraki Sovyet döneminde Tartu Üniversitesi'ndeki fakülteler azaldığı gibi, eğitmenler de dağıldı ve Sovyet rejiminin 1946 yılında, "Sovyet modeline uygun olarak, yeni bir Estonya Bilimler Akademisi'ni ülkenin başlıca araştırma merkezi olarak kurması ağır bir darbe vurdu." Ayrıca Nazi dönemiyle ilgili suçlanan aydınların ve muhaliflerin toplama kamplarına sürülmesi entelektüel ortamda büyük eksikliğe yol açtı. Stalin sonrası dönemde de Eston kültürü açısından olumlu gelişmeler olmadı. 1950'den itibaren okullarda Estonca dersi azalıyordu ve 1981 gibi geç bir tarihte, "bütün ülkede Rus olmayanların Rusça öğrenmesini artırmak üzere, Rusça eğitimi Sovyet dönemi boyunca ilk kez Estonca okulların ilk sınıfında başlatıldı; Rusça Eston anaokullarına da sokuldu."[78] Bu açıdan 19. yüzyıl sonundaki Rus politikasına dönüldüğünü söylemek çok abartılı olmaz: "Hem idari hem kültürel açıdan Ruslaştırma, olası bir ayrılıkçılığı ya da yabancı müdahalesini bölgeyi imparatorluğun Rus çekirdiğiyle daha yakından bütünleştirerek engellemeye yönelikti."[79]

Dolayısıyla, Lotman'ın Leningrad Üniversitesi'nden mezun olup iş aradığı dönemde, Estonya'da Rusça ve Rus kültür ve tarihinin öğretiminin rejim açısından özel bir önemi olduğu görülmektedir. Lotman'ın üniversiteden arkadaşı, meslektaşı gibi Tartu'da iş bulabilmesi dönemin şartlarına uygun bir şekilde gerçekleşmiştir.

1950 yılında Lotman Tartu Öğretmen Enstitüsü'nde Rusça öğretmeni olarak kadro bulabildi.[80] Rusça edebiyat tarihinden folklor ve sanat kuramına dek çeşitli derslere giriyor, günde 6 saate varan ders veriyor, kalan vaktini de eskisi gibi kütüphanede geçiriyordu. Tartu Üniversitesi Kütüphanesi SSCB'nin her köşesinden ve Batı Avrupa'dan daha çok sayıda eseri takip eden, ayrıca 1920-40 arası Rus göçmenlerin yayınlarının koleksiyonuna da sahip olan zengin bir kütüphaneydi.[81]

Tartu'ya yerleşen Lotman 1950 yılı sonunda Leningrad Üniversitesi'nde okurken tanıştığı arkadaşı Zara Grigoriyevna Mints (1927-1990) ile evlenmeyi düşündü. Entelektüel bir aileden gelen Zara Mints, anne babasını 40'lı yılların başında kaybetmiş, kız kardeşiyle zor koşullarda bir hayat sürmüştü. Üniversite sonrası tıpkı Lotman gibi iş bulmakta güçlük çeken Zara Mints, Leningrad'ın Volhovstroy bölgesinde bir orta

78 Toivo, a.g.e., 211-212.
79 Toivo, a.g.e., 63.
80 Yegorov, a.g.e, s. 49.
81 Yegorov, a.g.e, s. 50.

öğretim okulunda çalıştı ve Lotman'ın evlilik teklifini bir süre düşündükten sonra (bunun bir nedeni de dönemin birçok Sovyet genci gibi onun da resmi evliliğe inanmamasıydı) işinden ayrılıp Tartu'ya geldi. Her ikisinin de Tartu Üniversitesi'nde iş bulabilmesi büyük bir şans olmuştu.

Lotman, 1951 yılında, Leningrad Üniversitesi'nin filoloji fakültesinde "Karamzin'in Soylu Estetiği ve Toplumsal-Politik Görüşleriyle Mücadelede A.N. Radişçev" (*А.Н. Радищев в борьбе с общественно-политическими воззрениями и дворянской эстетикой Карамзина*) adlı yüksek lisans tezini başarıyla savunur.

> *"Tezimi aslında daha öğrencilik yıllarımda yapıp bitirmiştim ve üniversiteyi bitirir bitirmez savunma için başvuru yapmıştım (Bu, galiba küstahlık olarak algılanmıştı, ama açıkça söyleyeyim ki, bu saflıktan başka bir şey değildi). Savunmada jüri üyeleri P. N. Berkov ve A.V. Predteçenski idi. Yüksek lisans tez savunmasına girdiğim zaman doktora tezim bile hazırdı neredeyse."*[82]

Tez başarılı bulunarak kabul edilir. Radişçev, uzun süre Lotman'ın ilgi alanının merkezinde olmaya devam etti. Bu dönemde Radişçev üzerine "A.N. Radişçev'in Estetiğiyle İlgili Bazı Sorular" (*О некоторых вопросах эстетики А. Н. Радищева*, 1952), "Radişçev Bir Soylu Devrimcisi Miydi?" (*Был ли А. Н. Радищев дворянским революционером?*, 1956), "Radişçev ve Mably" (*Радищев и Мабли*, 1958) "Radişçev ve XVIII. Yüzyılda Rus Askeri Düşüncesi" (*А. Н. Радищев и русская военная мысль в XVIII в*, 1958) başlıklı makaleleri yayınlar. Bunlar arasında "Radişçev ve Mably"[83] çalışması özellikle önemli sayılabilir, çünkü bu yazı, Lotman'ın Avrupa kültürü ve sosyal hayatıyla karşılaştırmalı çalışmalara yöneldiğini ilan ediyordu. "Rus Edebiyatında Schiller'le Tanışmanın Başlangıcı Üzerine Yeni Malzemeler" (*Neue Materialien über die Anfänge der Beschäftigung mit Schiller in der russischen Literatur*, 1958), "XVIII. Yüzyıl Rus Kültürü ve Rousseau" (*Руссо и русская культура XVIII века*, 1967) "Dante ve Puşkin Sorunu Üzerine" (*К проблеме "Данте и Пушкин"*, 1980) gibi makaleleri bu tip karşılaştırmalı çalışmalar arasında yer alır. Bu çalışmalarda Lotman'ın dönemin ideolojik yazma kalıplarına bağlı kaldığı gözlense de titiz tarihsel bilgi derlemesi ve değerlendirmesinin ihmal etmediği görülmektedir.

Lotman 1952 yılında Tartu Üniversitesi'nde A. Radişçev'in 150. ölüm yıldönümü anma toplantısında bir konuşma yapar ve Radişçev'in estetiğiyle ilgili

---

82 Hatırat-Değil'den.

83 Gabriel Bonnot de Mably (1709-1785), Fransız devriminin öncü filozoflarından biriydi.

makalesi de anma toplantısının yayınlanan bildiri kitabında yer alır. Lotman bu yıllarda eğitim fakültesinde çalışıyordu, üniversite rektörüyse onun üniversiteye geçmesini istiyordu, fakat sürünceme devam ediyordu. Stalin'in Mart 1953'te aniden ölümü ülkenin kültür hayatında birçok şeyi değiştirdiği gibi, Lotman'ın hayatını da değiştirdi; 1954 yılıyla birlikte Lotman üniversitede çalışmaya başladı. Üniversitenin olumlu havası büyük ölçüde, yine Lotman gibi Leningrad Üniversitesi'nden 1951 yılında gelerek rektör olan fizikçi Fedor Dmitrieviç Klement (1903-1973) sayesindeydi. Klement kadrolara ayrımcılıktan uzak davranıyor, toplantı ve yayınlara destek vererek verimliliği artırıyordu.[84] Bu süreçte Rus Filolojisi bölümünde genç bir kadro ortaya çıktı. 1952 yılında Klement'in isteğiyle Leningrad Üniversitesi Rus Filolojisi bölümünden davet edilen Boris Fyodoroviç Yegorov (1926-)[85] bölüm başkanlığına atandı. Bölümde çalışanların bir kısmının (örn. Adams,[86] Pravdin[87]) siyasi nedenlerle işten uzaklaştırılması, (Oksman, Reznik vb. gibi) eski kuşaktan davet edilenlerin bölümün etkinliklerine aktif katılamaması durumu bölümün genç kadrosunun "bilimsel çalışmalarında büyük ölçüde canlılık yarattı."[88] Lotman'la kalıcı bir dostluk kuran Yegorov ortamdan memnun çalışmalara devam eder.

Bu dönemde Lotman doktora tezinin başlığını "Rus Edebiyatının Dekabrist Dönemden Önceki Gelişme Yolları" (*Пути развития русской литературы*

---

84 Semenenko, Aleksei, *The Texture of Culture: An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory*, Palgrave Macmillan, 2012, s. 15; Yegorov, a.g.e, s. 61-65.

85 Lotman *Hatırat-Değil*'de Yegorov'un gelişini şöyle anlatır: "Bu arada B.F. Yegorov Tartu'ya geldi. Eşi Sonya kimyacıydı ve rektör Klement onu Tartu'ya davet etmişti. Boris Fyodorov Havacılık Enstitüsü'nde beşinci sınıfta okuyordu, ama bitirme arifesinde iyi bir gelecek vadeden o yıllarda hiç de sıradan olmayan bu alandan bir cesaret gösterip hayatında keskin bir değişiklik yaparak Leningrad Devlet Üniversitesinin Folklor bölümünde açık öğretimini tamamlamaya karar vermiş, Gertsen Enstitüsü'nün folklor üzerine doktora öğrencisi olarak Tartu'ya gelmiş, hızla savunmasını yapıp Edebiyat bölümü öğretim üyesi olmuştur. B.V.Pravdin emekli olduğunda, Yegorov bölümün başına geçmiştir. O, Tartu'ya Adams'ın hapse atılmasından sonra boşalan kadroya kendi arkadaşı genç ve son derece yetenekli Ya. S.Bilinkis'i naklini yaptırmıştır." Burada bahsi geçen filolog ve edebiyat tarihçisi Mihail Yakovleviç Bilinkis (1945-2007), 1962 yılında liseyi Ukrayna'da bitirdikten sonra Tartu'ya gelmiş, bölümde Lotman'la birlikte çalışmış, onun gibi 18. yüzyıl edebiyatıyla ilgilenmiş, 1968 yılında Leningrad'a taşınmıştır.

86 Varlam Teodoroviç Adams (1899-1993), 1929 yılında Tartu Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü bitirmişti. 1947 yılında Rus Dili bölümünde çalışmaya başlar, 1949 yılına kadar hem bölüm başkanlığını yürütür hem eğitmenlik yapar. 1950 yılında tutuklanıp Kazakistan'a sürülür, 1955'te geri döner ve 1974'e kadar bölümde folklor ve Rus edebiyatı derslerini okutur. Lotman'la çok yakın arkadaşlığı olur. https://g-egorov.livejournal.com/140978.html

87 Moskova Üniversitesi Filoloji Fakültesi Slav-Rus Bölümü'nden 1912'de mezun olan B.V Pravdin (1887-1960), 1919 yılında Tartu Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim elemanı olarak çalışmaya başlar. 1946-54 yılları arasında ise bölüm başkanlığını yürütür.

88 Yegorov, a.g.e, s. 73.

*преддекабристского периода*) olarak belirler; Radişçev ve Karamzin'den sonra XIX. yüzyılı incelemeye karar vermişti. Üzerinde çalışacağı dönemi XIX. yüzyılın ilk 15 yılı olarak belirlemiş olup bu çerçevede dönemin dergilerini, kitaplarını, elyazmalarını inceleyecekti. Lotman çok yoğun çalışıyordu; haftada ortalama 16 saat derslerden arta kalan zamanda tezini yazıyordu, geceleri çalışıyordu (genellikle "gece 3-4'e kadar okuyup yazıyor, sabah 7'de kalkıp okula gidiyordu").[89]

> *"[Doktora tezinin] hazırlığında yazarın Moskova ve Leningrad'ın onlarca arşivinde yaptığı derinlemesine çalışması ve o dönemin edebi eserlerinin tek tek bütün yayınlarını, 1800-1815 arası bütün dergilerini gözden geçirmesi söz konusu olmuştur. Toplanan malzemeler tezde genelleştirilmiştir: somut edebiyat ve edebiyat eleştirisi olguları karmaşık toplumsal-politik ve felsefe nitelikli sistemlere, XIX. yüzyıl başındaki gergin ideolojik mücadeleye katılmıştır – ve bu da bilinçli bir tavırdır. Yazar o dönemde özellikle edebiyatın toplumsal düşüncenin hareketi tarafından koşullanmasıyla ilgileniyordu. ... Yu.M. Lotman'ın doktora tezinde genel bir yer edinmiş olan birçok kavram köklü bir gözden geçirmeyle karşılaşmıştı."*[90]

Lotman'ın "Rus Gerçekçiliğinin Gelişiminin Temel Aşamaları" (*Основные этапы развития русского реализма*, 1960), "Dekabrist Dönemden Önceki Edebiyatın Gelişme Yolları ve Halkçılık Sorunu" (*Проблема народности и пути развития литературы преддекабристского периода*, 1960), "XIX. Yüzyıl Başı Şairleri" (*Поэты начала XIX века*, 1961), "1800-1810 Yıllarında Rus Düzyazısının Gelişme Yolları" (*Пути развития русской прозы 1800-х – 1810-х годов*, 1961) adlı bu dönemde kaleme aldığı makaleleri bu sürecin ürünleridir. 1961 yılında doktora tezini savunan Lotman, bölümün ilk doktora sahibi öğretim üyesi oldu.

### 1.6. Bilimsel Gelişmeler: Moskova Çevresi

Lotman Tartu Üniversitesi'nde doktora tezi üzerinde çalışırken Moskova Devlet Üniversitesi (MGU) çevresinde bir dizi bilimsel yenilikçi çalışma alanı ve yöntemi ortaya çıkıyordu. Sosyal bilimlerle pozitif bilimlerin birlikteliğinden doğan bu çalışmalar hem büyük ölçüde dünya savaşı sonrasında güçlenen uluslararası bilim ve sanayi rekabetinden hem Sovyet rejiminin kendi iç dönüşümlerinden hem de bilişim ve iletişim alanlarındaki hızlı gelişmelerden besleniyordu. MGU içinde doğu bilimleri, dilbilim ve matematik gibi daha önce birbirinden ayrı bulunan alanların disiplinlerarası çalışmalarının da bu dönemde arttığı görülmekteydi.

---

89 Yegorov, a.g.e, s. 80.

90 Yegorov, "Личность и творчество Ю. М. Лотмана", içinde Yuri Lotman - *Пушкин: Биография писателя*, İskusstvo-SPB, 1995, s. 9-10.

II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı teknolojik gelişmeler, savaşın ardından dünyanın iki büyük gücü olarak öne çıkan SSCB ve ABD arasında nüfuz paylaşımı ve rekabet açısından da önem taşıyordu. II. Dünya Savaşı insan gücünü aşan bir makine gücünün ve bilişim alanının öne çıkmasına yol açmıştı; atom bombasından nükleer füzelere uzanan süreçte, makinelerin hassas matematiksel hesaplamalarının ve iletişiminin söz konusu olduğu yeni bir sibernetik çağ başlamıştı. Savaştan sonra ABD'de, yeni doğan sibernetik ve makine çevirisi alanlarındaki çalışmalara hız verilmişti.

### 1.6.1. Makine Çevirisi ve Dilbilim

1950'li yıllarda makine çevirisi[91] alanındaki çalışmalarda ABD'nin önemli araştırma kurumu MIT - Massachusetts Teknoloji Enstitüsü - (İngilizce: Massachusetts Institute of Technology) öncü bir rol oynadı. İlk makine çevirisi konferansı 1952 yılında MIT'de yapıldı:

> *"Mayıs 1951'de ilk MÇ (makine çevirisi) araştırmacısı İsrailli filozof-mantıkçı Yehoshua Bar-Hillel konuyla ilgilenen her yeri gezdi ve MÇ sorunlarıyla ilgili temel yaklaşımları çıkardığı bir rapor yazdı. Haziran 1952'de MIT'de ilk MÇ konferansını düzenledi ve buna alanda etkin olan hemen herkes katıldı. Mikrosözlükler için ön-edit ve son-edit, sözdizimsel analiz fikirleri ve de gelecekte yapılacaklarla ilgili fikirler konuşuldu. ... Bir deney yapılması kararlaştırıldı... 7 Ocak 1954'te, New York'taki IBM binasında, küçük ölçekli bir Rusça-İngilizce sistem deneyi, IBM'den Peter Sheridan ile Georgetown Üniversitesi'nden Paul Garvin'in ortak çabasıyla yapıldı."*[92]

Georgetown Deneyi olarak bilinen bu deneyde Rusçadan İngilizceye makine çevirisi olasılıkları araştırıldı. Rusça-İngilizce dil çiftinin seçilmesi elbette Soğuk Savaş'ın bir ifadesiydi ve bu çalışmalar beklenmedik bir rekabetle SSCB'deki yapısal dilbilime ivme kazandırdı.[93]

Burada "yapısal dilbilim" denirken kastedilen şey aslında "matematiksel dilbilim"dir. Bu alanın SSCB'deki öncüsü ise Moskova Devlet Üniversitesi'nde (MGU) matematik bölümünde bulunan, Lotman'ın daha sonraki yıllarda yakın çalışma arkadaşı olacak Boris Uspenski'nin kardeşi Vladimir Andreyeviç Uspenski (1930-2018) idi. Vladimir Uspenski, MGU Mekanik-Matematik Fakültesi'ne okurken dönemin ünlü

---

91 "Машинный перевод" ya da "makine çevirisi" diye adlandırılan bu alan, aslında başlangıçta mekanik çeviriyi, makine ya da mekanizma aracılığıyla yapılan mekanik çeviriyi ifade etmektedir. Genel bir makine çevirisi tarihi girişi için: Mehmet Şahin, *Bilgisayar Destekli Çeviri*, Tübitak, ekitap, Proje no: 215B106.

92 W. John Hutchins (ed.), *Early Years in Machine Translation: Memoirs and biographies of pioneer*s, John Benjamins Publishing Company, 2000, s. 6.

93 Waldstein, Maxim, *The* Soviet *Empire of Signs: A History of the Tartu School of Semiotics*, VDM Verlag, 2008, s. 24.

matematikçisi A.N. Kolgomorov'un öğrencisi olmuştu. Üniversitenin dilbilim bölümündeki Vyaçevslav Vladimiroviç İvanov'la (1924-2005) 1950'lerin başında, tam da ABD'deki makine çevirisi deneyinin SSCB'de kısa sürede yankı bulduğu dönemde tanışmıştı:

> *"7 Ocak 1954 günü IBM'in New-York ofisinde ilk kamuya açık makine çevirisi deneyi yapıldı. IBM-701 makinesinde yapılan çeviri Rusçadan İngilizceyeydi. Bu olayın haberi aynı yıl Computers and autamation dergisinin ikinci sayısında yer aldı. Bu haberin Panov imzalı aktarımı da Matematika adlı derginin Eylül sayısında yer aldı ("Bir dilden diğerine makine yardımıyla çeviri: İlk başarılı bir deneyin değerlendirmesi", 1954, No 10). SSCB'deki makine çevirisinin tarihi bu aktarımla başlamaktadır. O sırada Bilimsel Enformasyon Enstitüsü müdürü olan Panov, İ.K. Belskaya'nın makine çevirisi çalışmalarıyla ilgilendi. 1955 yazında İngilizce-Rusça algoritmanın ilk deney sürümü tamamlandı, 1955 sonunda makinedeki ilk deneyler yapıldı. .. Temel ilgi İngilizceden (ve daha az ölçüde Çince ve Japoncadan) Rusçaya çeviriye odaklanmıştı. ... Makine çevirisi hedefini kuramsal bir hedef değil de, pratik ve kitlesel hedef olarak anlıyorsak (50'li yıllarda sorun tam da pratik olarak ortaya atılmıştı), bizim ülkemizde makine çevirisi olmadığını kabul etmek gerekir."*[94]

Uspenski böyle gerçekleşmemiş hedeflerin farklı keşiflere ve arayışlara yol açabileceğini söyleyerek, "dilbilim açısından makine çevirisi dışında başka bir itki daha vardı. Böylece, dilde katı, sağın yasalar, kesinlikleriyle matematiğe benzeyen yasalar aramak gibi irrasyonel bir ihtiyaç oluştu" der. Muhtemelen böyle bir itki, Vyaçeslav İvanov ve P.S. Kuznetsov'la birlikte onu 1956 yılında MGU'nun Filoloji Fakültesi'nde bir matematiksel dilbilim semineri başlatmaya götürdü (Yönetimin tepkisini çekmemek üzere seminere "Dilbilimde Matematiksel Yöntemlerin Uygulanmasına Yönelik Bazı Çabalar-Некоторые применения математических методов исследования в языкознании" adı verilmişti). 24 Eylül 1956 günü toplanan ilk seminerde "Kuznetsov ile İvanov'un nelerden bahsettiğini hatırlamıyorum, ben Harvard Üniversitesinin matematiksel dilbilim konulu Papers'larını ele aldım. ... Ayrıca katılanlara A.N. Kolmogorov'a uygun konular ev ödevi olarak verildi: yamb (hece ölçüsü) ve padej (çekim eki) kavramlarının kesin tanımlarını bulun."[95]

---

[94] V.A. Uspenski: В. А. Успенский, "Серебряный век структурной, прикладной и математической лингвистики в СССР и В. Ю. Розенцвейг: Как это начиналось (заметки очевидца)," *Wiener Slawistischer Almanach*, Sonderband 33, Festschrift für Viktor Jul'evich Rozencvejg zum 80, Geburstag, Viyana, 1992, s. 119–162. İnternet: http://historyofcomputing.tripod.com/essays/VAU.HTM Ayrıca İgor Melçuk da Rozentsveig'in öncü rolünü ifade etmektedir, bkz. W. John Hutchins (ed.), *Early Years in Machine Translation: Memoirs and biographies of pioneer*s, John Benjamins Publishing Company, 2000, s. 209 vd. Bir ayrıntı olarak, Melçuk, İvanov'un makine çevirisiyle pek ilgilenmediğini söylemektedir, a.g.e., s. 211 vd.

[95] Uspenski, a.g.y.

Biçimsel olarak söz konusu Moskova Seminerlerinin, ileride düzenlenecek olan Tartu Yaz Okulu'nun açık öncüsü olduğu görülmektedir. 8 ve 15 Ekim 1956'da yapılan ikinci ve üçüncü oturumlarda, İ.A. Melçuk, "Jakobson'un çalışmalarını ve onun spektogram temelinde dilin fenomatik analizi ekolünü ele aldı. ... Daha sonra seminerin oturumları haftalık olarak, sadece Ocak ayında bir kesintiyle, 20 Mayıs 1957'ye kadar devam etti. Bu oturumlarda V.A. Uspenski, O.S. Kulagin ve T.N. Moloşnaya, R.L. Dobruşin, S.K. Şaumyan, P.S. Kuznetsov, V.V. İvanov ve İ.İ. Revzin sunumlar yaptılar."

Bu dönemde ayrıca birçok dili neredeyse anadili gibi konuşan Rotsenweig'ın yönlendirici olduğundan bahseden Melçuk, 1956-1966 arası dönemi şanslı bir dönem sayar:

> *"Rotsenweig Makine Çevirisi Laboratuvarı'nı kurdu. Onun için MÇ özel, gayrı resmi bir ilgiydi, askeriyeyle şahsi temasları olduğu için ilgisini sürdürebiliyordu. MÇ'nin Sovyet askeriyesine hayati önemi olan yeni bir teknoloji olduğunu söyleyebiliyordu. 1956 ile 1966 yılları arası dönem bilim açısından çok şanslı yıllardı; Stalin terörü bitmişti, Hruşçov Komünist Partisinin 20. Kongre'sinde ünlü konuşmasını yapmıştı, bilim ve teknolojiye dokunmuyorlardı, ve Rotsenweig hamle yapıp MÇ için destek alabildi. Enstitüde sorunları vardı, orası KGB yuvası gibiydi, askeriye için çevirmenler hazırlıyorlardı."*[96]

Uspenski'nin "SSCB'de yapısal, uygulamalı ve matematiksel dilbilimin 'gümüş yirmi yılı' (1956-1976)" diye adlandırdığı bu yıllarda yayınlanan "Makine Çevirisinin Sorunları Derneğinin Bülteni" (*Бюллетен объединения по проблемам машинного перевода*) ve bu seminerlerdeki yazarlara ayrılmış SSCB Bilimler Akademisi Dil Enstitüsü'nün "Hazırlık Yayınları" (*Предварительные публикации*) dizisi de daha sonra Tartu'da yapılacak yayınların öncüsüdür. Bu dönemde SSCB'de yapılan çalışmalarla ilgili ABD'de o dönemde çıkan bir yayında yer alan bir özet değerlendirme, sözkonusu dönemin yoğunluğunu ve dışarıdan nasıl göründüğünü göstermek açısından ele alınabilir:

> *"Sovyet semiyotik araştırmalarının önünü açan şey makine çevirisi ve matematiksel dilbilim çalışmaları oldu. 1955-56 yılında, Moskova'da, V.V. İvanov, I.I. Revzin ve B.A. Uspenski Makine Çevirisi Derneği'ni kurdular ve sadece uygulamalı dilbilimin sorunlarını değil, bütün dil ve gösterge-iletişim etkinliğini kucaklayacak bir kuram ihtiyacı olduğunu dile getirdiler. 1956 yılında Dilbilim Sorunları («Вопросы языкознания») dergisi yapısalcılık tartışmasını açıkça başlattı ve Moskova Devlet Üniversitesi'nde bir matematiksel dilbilim semineri yapıldı. 1957 yılında Leningrad'da sözcük istatistikleriyle ilgili bir konferans yapıldı ve Moskova'daki Dilbilim Enstitüsü dilin senkronik analiziyle*

[96] W. John Hutchins (ed.), a.g.e., s. 211.

*tarihsel incelenmesi arasındaki korelasyonla ilgili bir tartışmaya sahne oldu. Bu tartışmalarda, gösterge, gösteren ve gösterilen sorunları uzun uzun tartışıldı ve böylece Saussure semiyotiği Sovyet bilim diline girdi. 1958 yılında Moskova'da, ilk Sovyet Makine Çevirisi Konferansı düzenlendi ve bunu 1959 yılındaki Leningrad Makine Çevirisi Konferansı izledi. Bu konferanslarda sadece makine çevirisini değil, genel olarak yapısal dilbilimi ve semiyotik yönler de tartışmaya dahil edilerek ele alındı. Vyaçeslav İvanov dili bir iletişim süreci olarak analiz ederek semiyotiği öne çıkarmakta önemli bir rol oynadı. V.N. Toporov ve A.M. Pyatigorski gibi oryantalistler makine çevirisinin öne çıkardığı konuları, çevrilebilirlik ölçütü, mitolojinin semiyotiği gibi konuları ele aldılar ve kadim Hint dilini sanat, bilim, dil ve felsefe sistemleriyle korelasyona soktular."*[97]

Sovyet/Rus semiyotiğinin ortaya çıkışını 1977 yılında değerlendiren bu derleme Tartu dışındaki gelişmeleri öne çıkarmaktadır. Lotman'sa bu dönemi değerlendirirken, Tartu ile Moskova arasındaki farkı ortaya koyarak, sadece makine çevirisi açısından değil, kültür araştırmaları açısından da patlama denebilecek bir ani gelişme yaşandığını söylemektedir:

*"Bu yıllarda bilimsel çalışmalar, özellikle Moskova ve Leningrad'da, son derece hızlı gelişiyordu. Moskova'da Vyaç. Vs. İvanov'un etrafında genç, aynı zamanda son derece yetenekli bilim adamlarından oluşan bir çevre ortaya çıkmıştır. Bu sadece Rönesans veya XVIII. yüzyılın kültür parlamalarıyla kıyaslanabilecek türde bir patlamaydı. Üstelik bu patlamanın dış merkezi Rus kültürü değil, Hindoloji, Şarkiyat, genel olarak Orta Çağ kültürüydü. Bilimsel bir birleşme zorunluluğu vardı, ama bu o kadar da kolay değildi. Tartu ve Moskova merkezleri farklı yerlerden ve önemli ölçüde farklı yollardan yürüyordu. Moskova ekolü esas itibariyle dilbilimsel araştırma deneyimlerine ve kültürün arkaik biçimlerinin araştırılmasına dayanıyordu. Dahası eğer folklor ve edebiyatın benzeri cinslere, yani geleneğe dayalı türleri, bir dedektif gibi, kapalı dillere yönelen türler göstergebilimin doğal zemini sayılmakta, o zaman karmaşık kapalı sistem için göstergebilim yöntemlerinin kullanılma olasılığı bir çağdaş sanat türü olarak büsbütün şüpheye maruz kalmaktaydı."*[98]

19-26 Aralık 1962'de SSCB Bilimler Akademisi Slavoloji Enstitüsü ve Sibernetik Heyeti tarafından "Gösterge Sistemlerinin Yapısal İncelenmesi Sempozyumu" düzenlendi. Sempozyuma katılanlar Moskova çevresinden olan ve daha sonra Tartu Okulu'nun bünyesinde yer alacak olan araştırmacılardı; aynı zamanda ele aldıkları konular da, ileride Tartu'da yapılacak toplantıların içeriğinden haber veriyordu. Bu sempozyumda sunum yapan kişiler ve ele alınan konu başlıkları sıralanacak olursa çalışmaların çok boyutluluğu hakkında bir fikir verilmiş olur:

**I. Gösterge Sistemi Olarak Doğal Dil**
Martemyanov: Dilbilimsel tasvirin dilinin inşasına doğru;
Şaumyan: Semiyotik sistem olarak doğal dil;
Revzin: Doğal diller için semantik modeller inşa etmenin bazı güçlükleri;
İvanov: Karmaşık kısaltılmış sözcüklerin işlevlerine dair;

---

97 Lucid, Daniel P. (ed.), *Soviet Semiotics: An Anthology*, John Hopkins University Press, 1977, s. 2-3.
98 Hatırat-Değil'den.

Revzin: 'Gizli dillerin' semiyotik analizine doğru;

Bogatıryev: Reklam göstergeleri – gezgin zanaatkarların ve hamalların bağrışları;

Rozentsveyg: Dilsel temaslar;

Sofronov: Sanskritçenin orta Çince transkripsiyonunun semiyolojik sorunları;

Zaliznyak: Gösterge sistemlerinin tasviri sırasında 'bağımlı işaret' ve 'otomatik çıkarsanabilirlik' kavramlarının kullanılması üzerine;

Zaliznyak: Senkronik tasvir ve diyakroninin operasyonel kavramları arasındaki olası ilişkiye dair;

**II. Harflerin ve Deşifrelemenin Gösterge Sistemleri**

Şevoroşkin: Alfabe yazısının deşifre edilmesinin başlangıç aşamasına dair;

Suhotin: Deşifrelemenin genel hedefi. Cümlede sözcüklerin ilişkisinin kurmanın algoritması;

**III. Dilsel Olmayan İletişim Sistemleri**

Volotskaya, Nikolayeva, Segal, Tsivyan: Jest iletişimi ve diğer insani haberleşme sistemleri arasındaki yeri;

Zaliznyak: Bir gösterge sistemi olarak düzenli sokak hareketi;

Tsivyan: Görgü kurallarının semiyotik sistem olarak tasviri;

Lekomtseva, Uspenski: Semiyotik sistem olarak iskambil kartlarında fal bakma;

İvanov: Abhaz halk oyunlarının analizine doğru;

**IV. Yapay Diller**

Paduçeva. Doğal dilin karmaşık cümlelerinin sözdizimsel yapısının benzerliğini sergileyen yapay dil ve sözcelem hesaplama formülü;

Genkin: Sayı dili-aracı;

**V. Modelleyici semiyotik sistemler;**

Segal: Mitolojinin semiyotik incelenmesinin bazı sorunları;

İvanov, Toporov: Hititlerin dünya modeli;

Pyatigorski: Dilbilimsel psikolojinin kategorilerine dair;

Pyatigorski: Dilbilimsel psikolojideki hal kategorisi;

Gerasimov, Piyatigorski: Dilbilimsel psikolojinin bakış açısından tantrizmdeki kült davranışının genel modeli;

**VI. Semiyotik Sistem Olarak Sanat**

Vıygotski: Sanatın psikolojisi (Estetik tepkinin analizi);

Lekomtsev: Tasvir sanatı ve semiyotik;

Uspenski: Sanatın semiyotiğine dair;

Genkin: Sinema dilinin öğelerinin incelenmesi;

Jegin: Resimsel eserin uzamsal-zamansal birliği;

Öeysberg: Renkli algının temel türlerinin sınıflandırılması;

Jolkovski: Müzik dinleyicisinin dilsel davranışının modellenmesi;

**VII. Edebi eserlerin yapısal ve matematik incelenmesi**

Jolkovski, Şçeglov: Yapısal poetikanın inşa olasılıkları hakkında;

Kondratov: Enformasyonun kuramı ve poetika;

Gasparov: Üç vurgulu Rus şiirinin ritmi üzerine;

İvanov, Toporov: Ket destanının ve onun mitolojik temellerinin rekonstrüksiyonu sorununa dair;

Uspenski: Semiyotik ve Chesterton;

Şçeglov: Sherlock Holmes romanının yapısal modelinin inşasına dair;

Toporov: Litvanya halk baladının yapısının analizine dair;
İvanov: A.Mejirov'un ‘Sirk baladı’nın ritmik düzeni.[99]

Dolayısıyla Moskova bilim çevresinde yeni çeşitli kaynaklardan beslenen ve dilbilime matematik yöntemlerinin uygulanması, yapısal ve semiyotik açıdan analizlerin yapılması gibi yönleriyle öne çıkan araştırma programı ortaya çıkmıştır. Birçok açıdan, 1953'te Stalin'in ölümüyle birlikte başlayan “buzların çözülmesi” dönemi, daha önce yasaklı olan Rus biçimcilerinin düşüncelerinin serbestçe tartışılır hale gelmesi ve Batı bilimiyle kurulan daha açık ilişkiler Rusya'da sosyal bilimler alanını yeniden şekillendirmeye başlamıştı. Avrupa'da bir akım halini almayı başlamış olan yapısalcılık da sosyal bilimlerde bir tartışma konusu olmuştu.

### 1.6.2. Vyaçeslav İvanov

Bu çerçevede, kısa da olsa, Lotman’ın hayatında önemli bir rolü olan Vyaçeslav İvanov üzerinde durmak gerekir. İvanov, Uspenski'yle olan ilişkisinde görüldüğü gibi, dönemin belirleyici araştırmacılarından biridir ve Moskova Dilbilim Çevresi adını alan çalışma grubunun öncüsüdür. 21 Ağustos 1929 günü yazar Vyaçeslav İvanov'un oğlu olarak doğan Vyaçeslav İvanov, sağlık sorunları nedeniyle evde eğitim aldı, babasının yazar çevresinin içinde yer aldı, çocukluğunda çok kitaplar okudu. 1946 yılında MGU'nun Filoloji Fakültesinde Roman-Alman dilleri bölümünü kazandı ve çalışma arkadaşı V.N. Toporov'la burada tanıştı. 1951 yılında okulu bitirdikten sonra, karşılaştırmalı-tarihsel diller bölümünde çalışmaya başladı. Yukarıda belirttiğimiz gibi 1956 yılında Uspenski ve Kuznetsov'la birlikte makine çevirisi üzerine çalışmadan önce, 1955 yılında *Dilbilim Sorunları* dergisinin yayın yönetmeni oldu. Fakat 1959 yılında *Doktor Jivago* romanıyla ilgili tartışmalarda açıkça Pasternak'ın yanında yer aldığı ve ayrıca Jakobson'un görüşlerini desteklediği için hem üniversiteden uzaklaştırıldı, hem de derginin yayın kurulundan 1. sayıdan sonra çıkarıldı. Aynı yıl, başkanlığını A.Berg'in yaptığı SSCB Bilimler Akademisi Sibernetik Bilim Heyeti'nde dilbilim kurulunda yer aldı. Bu Heyet sayesinde 6 Mayıs 1960'da “dil çalışmalarında yapısal ve matematiksel yöntemlerin geliştirilmesi” kararı alındı. İvanov MGU'da

[99] Симпозиум по структурному изучению знаковых систем. Tebliğ metinleri, SSCB Bilimler Akademisi Yayınevi, 1962. İnternet: https://inslav.ru/publication/simpozium-po-strukturnomu-izucheniyu-znakovyh-sistem-tezisy-dokladov-m-1962

yapısal dilbilim programının başlatılmasında rol aldı ve 1962 yılında Leningrad'da yapılan SSCB Matematik Kongresi'nde matematiksel dilbilim konuşmasını yaptı.

> *"Ertesi yıl (1962), başkanlığını V.N. Toporov'un yaptığı, SSCB Bilimler Akademisi Sibernetik Bilim Heyeti'yle SSCB Bilimler Akademisi Slavoloji Enstitüsü Slav Dillerinin Yapısal Tipolojisi Topluluğu'nun ortak düzenlediği Gösterge Sistemlerinin Yapısal İncelenmesi Sempozyumu yerli ve uluslararası semiyotiğin gelişmesinde önemli rol oynadı. İvanov'un bu toplantının sunumlarının yayınlandığı kitaba yazdığı önsöz semiyotiğin bir bilim olarak manifestosu oldu."*[100]

İvanov, 1963-1989 arasında Slavoloji Enstitüsü Slav Dillerinin Yapısal Tipolojisi Topluluğu'nun başkanlığını yaptı. 1992-2000 arasında da *Elementa. Journal of Slavic Linguistics and Comparative Cultural Semiotics* dergisinin yayın yönetmeni oldu. İvanov 1957 yılında Oslo'da düzenlenen VIII. Uluslararası Dilbilim Kongresi'nde yabancı meslektaşlarının dikkatini çekmişti. 1968 yılında Amerikan Dilbilim Derneği'nin, 1977'de Britanya Akademisi'nin, 1993'te Amerikan Bilimler ve Sanatlar Akademisi'nin, 1994'te Amerikan Felsefe Derneği'nin üyesi olarak seçildi. 1987'den sonra yurtdışında çeşitli üniversitelerde çalışan İvanov, Ekim 2017'de öldü.

İvanov'un *Dilbilim Sorunları* dergisinde yapısalcı dilbilim tartışmalarına yer vermesi önemli bir dönüm noktasıydı ve bu tartışmalar dergide 1957-59 arası yapılabildi/yayınlanabildi.[101] Dergide bu konudaki ilk makale, S.K. Şaumyan'a ait, 1956 yılının 5. sayısında yayınlanan, "Yapısalcı Dilbilimin Özü" başlıklı makale oldu. Bu ve diğer sayılarda makine çevirisi hakkında makaleler de yer aldı. Sonraki iki yılda tartışma taraf ve karşı taraf olan çeşitli yazılarla devam etti. 1958 yılına gelindiğinde, 2. sayıda çıkan "Yapısalcılık Tartışmasının Yurtdışındaki Yankıları" başlıklı bir yazıda konunun geniş bir ilgi gördüğü belirtiliyordu:

*"Dilbilim Sorunları* dergisinin sayfalarında açılan yapısalcılık sorunu ve tartışması, bir dizi ülkeden dilbilimcilerin ilgisini çeker. Yapısalcı dilbilim sorunu Çekoslovakya, Polonya ve Romanya'daki konferanslarda ve özellikle dilbilim yayınlarında değerlendirilir."[102]

---

[100] С. А. Крылов. 2007. «Академик Вячеслав Всеволодович Иванов: краткий очерк научной деятельности» Вячеслав Всеволодович Иванов, ed.: Л. Г. Невская, Е. В. Пчелов, Т. Н. Свешникова, К. Херолд. Nauka, 2007, s. 8 37.

[101] Derginin resmi internet sitesinde eski sayılara pdf formatında ulaşmak mümkündür: http://vja.ruslang.ru/

[102] "Зарубежные отклики на дискусси о структурализме," *Вопросы языкознания*, 1958, No 2, s. 66. vja.ruslang.ru/archive/1958-2.pdf

Sonraki yıllarda, Tartu'da yapılacak olan çalışmalara sürekli destek verecek olan İvanov, yapısalcılığın başlıca figürü olan Jakobson'la 1956 yılında, bu tartışma yapılırken, Moskova'yı ziyaret ettiği sırada tanışır: "Bizim için efsane bir figür olan Jakobson'un gelişini hepimiz heyecanla bekliyorduk. Onun geçmişteki çalışmalarını ezbere biliyorduk, onlarla eğitmiştik kendimizi. Resmi basında onun hakkında çok kötü şeyler yazılmıştı. Ama bu durum kısa sürede değişti."

Ertesi yıl İvanov Jakobson'la tekrar, katıldığı Oslo toplantısında karşılaşır ve Jakobson'un orada yaptığı "Tipoloji çalışmaları ve bunların karşılaştırmalı tarihsel dilbilime katkısı" (Typological studies and their contribution to historical comparative linguistics) başlıklı konuşmasını dinler. Daha sonraki yıllarda Jakobson'la hayat boyu dost olan İvanov, onun Moskova-Tartu okuluyla bağlantı kurmasını da sağlar.

### 1.6.3. Yapısalcılık ve Roman Jakobson

Yapısalcılığın kökenleri belli ölçüde tartışmalı bir konu olsa da, öncü kişileri arasında dilbilimci Roman Jakobson (1896-1982) ve antropolog Claude Lévi-Strauss (1908-2009) yer aldığı hususunda herkes mutabıktır. Ferdinand de Saussure'ün yönteminden dilbilimsel analiz ve yapı fikrini alan yapısalcılar, genel olarak olguların yapısal ilişkiler içindeki birer yapı olarak ele alınmasını savunur ve insanmerkezci değil yapıyı merkeze alan bir perspektifi savunurlar.

Rus yapısalcı düşünce tarihindeki önemli isim olan Roman Jakobson 1917 devriminden önce Rus avangard ve biçimci çevreleriyle yakın ilişkiler içerisindeydi. Jakobson, devrimden sonra Bolşevikler tarafından Prag'a elçi olarak gönderildi. Burada Rusya'yı terk etmiş olan, Avrasyacı sesbilimci Nikolay Trubetskoy'la buluşan Jakobson, bir süre sonra Bolşeviklerle bağını kopardı ve Batıya geçti. Trubetskoy'un da katıldığı Prag Dilbilim Çevresiyle birlikte çalışmalar yaptı ve "yapı" kavramını "yapısalcılık" bağlamındaki anlamıyla ilk kez bu çevrede kullandı.

> *"Günümüz biliminin başlıca fikrini çok çeşitli halleriyle kuşatmaya çalışsak, yapısalcılıktan daha iyi bir adlandırma bulamazdık. Çağdaş bilimin incelediği her fenomen kümesi mekanik bir yığıntı olarak değil yapısal bir bütün olarak ele alınmaktadır ve temel hedef de, ister durağan ister gelişmeye açık olsun, bu sistemin içteki yasalarını ortaya çıkarmaktır. Bilimsel uğraşların odağı artık dış uyaran değil, gelişmenin iç öncülleridir; artık süreçlerin mekanik kavranışı onların işlevlerini sorgulamaya yol açar."*[103]

[103] "Retrospect," Roman Jakobson, *Selected Writings*, Cilt 2: *Word and Language*, The Hague & Paris: Mouton, 1971, s. 711.

Jakobson'un ilk kez 1929 yılında kurduğu ve arasına Rus biçimcilerini ve dilcilerini de kattığı bu bağlam, şaşırtıcı bir şekilde yaratıcı çıkmış, Jakobson'un daha sonraki Avrupa ve sonra da ABD'deki akademik yolculuğuyla çok yaygın bir etki oluşturmuştur. Ama daha 1929'da çok geniş bir bileşimden bahsetmektedir:

> *"Prag Dilbilim Çevresinin etkinlikleri yalıtılmış bir grubun çalışması değildir, Batı ve Rus dilbilimcilerinin çağdaş akımlarıyla yakından bağlantılıdır. Dahası, bu etkinliklerle çağımızın uluslararası dilbilimsel hayatıyla, özellikle de Fransız dilbilimcilerinin yöntembilimsel başarıları, Alman biliminin verimli krizi ve Polonyalı Baudoun de Courtenay ve Rus F.F. Fortunatov tarafından kurulmuş olan iki ekolün bir sentezine yönelik çabaları arasındaki ilişkiyi dikkate alması gerekir."*[104]

Dahası, Jakobson "Göçmen Terimler ve Kurumsal Modeller (Moskova Dilbilim Çevresinin Ellinci Yılı)" başlıklı makalesinde Moskova'da 1915'te kurulan Moskova Dilbilim Çevresi'nden ve 1917'de Petersburg'da kurulan Opoyaz (Poetik Dilin İncelenmesi) grubundan bahsederken "yapısal yasalar" kavramının bu çevrelerde kullanıldığını da söyler.[105] Buna göre, Jakobson'un da içinde bulunduğu bu çevrelerde kullanılan "yapı" kavramı, onunla birlikte seyahat etmiştir.[106] Çok yerinde bir ifadeyle: "'Yapısalcılığın Batı'da gelişmesine yol açan şey tarihin bir kazası oldu.' Aslında, yapısalcılık Sovyetler Birliği'nde gelişebilirdi ve Sovyetler dilbilimsel araştırmanın öncüsü olabilirdi."[107] Fakat Prag ve Kopenhag'dan sonra Roman Jakobson, Avrupa'da Nazi hareketinin yayılması sonucunda New York'a göç etmek zorunda kaldı. Burada New York Sosyal Araştırma Okulu çevresinde bir dilbilim topluluğu bulan Jakobson, 1942 yılında, yapısalcı yaklaşımdan çok etkilenecek ve bu etkiyi çok daha yayacak Claude Levi-Strauss'la tanıştı.[108] Columbia ve Harvard üniversitelerinde çalıştıktan

---

104 A.g.y.

105 "An Example Of Migratory Terms And Institutional Models (On the fiftieth anniversary of the Moscow Linguistic Circle)," Roman Jakobson, *Selected Writings*, Cilt 2: *Word and Language*, The Hague & Paris: Mouton, 1971, s. 533.

106 "Roman Jakobson and the Birth of Structuralism" adlı yazısında W. Keith Percival, geçmişte Saussure'ü yapısalcılığın başlatıcısı sayarak hata yaptığını, Jakobson'un sayılması gerektiğini söylüyor (İnternet: http://www.people.ku.edu/~percival/Jakobson&Structuralism.html); buna karşılık Tahsin Yücel, "Troubetzkoy, daha 1930'larda, 'Yaşadığımız çağı bütün bilim dallarının tekilciliğinin yerini yapısalcılığa verme yönelimini nitelendiriyor' diyordu." diyerek daha belirsiz konuşuyor (*Yapısalcılık*, Tahsin Yücel, Ada Yayınları, tarihsiz, s. 11).

107 Dosse Francois, *History of Structuralism 1: The Rising Sign 1945-1966*, çev. Deborah Glassman, University of Minnesota Press, 1997, s. 55.

108 A.g.e., s. 12 ve 52: "New York, New School'da Roman Jakobson adlı bir dilbilim meslektaşıyla tanışması sayesinde yapısal antropolojiyi yaratmak için kesin bir saha oldu. Jakobson da Levi-Strauss gibi sürgündeydi ve Fransızca olarak yapısal fonoloji dersi veriyordu. Karşılaşmaları hem entelektüel hem de dostluk açısından çok verimli oldu ve başlayan dostlukları asla bozulmadı. Jakobson Levi-Strauss'un akrabalık konulu derslerine geldi ve Levi-Strauss da Jakobson'un ses ve anlam derslerine gitti. ... Karşılıklı arayışları yapısal antropolojiyi doğurdu. Hatta 1943 yılında daha sonra Akrabalığın

sonra, 1957'den itibaren MIT'de "Genel dilbilim ve Slav dilleri ve yazınları öğretimi yaptı. ... L. Bloomfield'in başlattığı ve Amerikan yapısalcılığı olarak bilinen dağılımsal dilbilim... akımına karşı N. Chomsky çevresinde (MIT'de) gelişen üretici-dönüşümsel dilbilgisi... akımı, R. Jakobson aracılığıyla, Avrupa'da daha önce gelişmiş bulunan değişik bir yapısalcılık anlayışıyla karşılama olanağı buldu."[109]

### 1.6.4. IV. Slavistler Kongresi

Jakobson'un dilbilim alanındaki çalışmaları dışında, 1920'lerde Prag'da başlattığı ve içinde yer aldığı önemli bir diğer toplantı da Slavistler Kongresi'ydi. Bu kongrenin ikincisi 1934'te Varşova'da yapılmış, üçüncü kongrenin 1939'da Belgrad'da yapılması planlanmıştı, fakat bu kongre savaş nedeniyle gerçekleştirilememişti. 15-21 Eylül 1955 tarihlerinde Belgrad'da yapılan, Jakobson'un da ABD temsilcisi olarak yer aldığı hazırlık toplantısında dördüncü kongrenin 1958 yılında Moskova'da yapılmasına karar verildi. Belgrad'da yapılan bu toplantı "Yugoslavya'nın altı üniversitesinin (Belgrad, Zagreb, Lüblin, Sarayev, Skop [Üsküp] ve Novosad) Slav filolojisi bölümlerinin girişimiyle" düzenlenmişti. Avusturya, Bulgaristan, İngiltere, Macaristan, Federal Alman Cumhuriyeti, Hollanda, Danimarka, İtalya, Polonya, Romanya, SSCB, ABD, Finlandiya, Fransa, Çekoslovakya, İsveç, İsviçre ve Yugoslavya'dan oluşan 18 ülkenin temsilcilerinin katıldığı toplantıda SSCB 6 kişiyle temsil edildi. Bu kişiler V.V. Vinogradov, M.P. Alekseyev, V.İ. Borkovski, P.P. Tretyakov, A.S. Myasnikov, Y.S. Maslov'du. Heyet üyesi D.S. Lihaçev katılamamıştı. Burada Vinogradov'un başkan olarak seçildiği 12 asıl ve 12 yedek üyeden oluşan uluslararası bir düzenleme komitesi oluşturulmuş (Bu komitede SSCB temsilcisi Vinogradov, ABD temsilcisi Jakobson oldu.) ve Sovyet heyetinin teklifiyle, gelecek uluslararası kongrenin, 1958 yılında, Moskova'da yapılması oybirliğiyle kararlaştırılmıştı. Vinogradov'un bu kongrede ele alınması için önerdiği konular şöyleydi: "Slav edebiyatlarında gerçekçiliğin gelişiminin (sosyalist gerçekçiliğin kökeni sorunu da dahil olmak üzere) temel yasaları, Slav edebiyatlarının birbiriyle ve diğer halkların edebiyatlarıyla karşılıklı ilişkisi ve

---

Temel Yapıları olacak olan sistemi yazmaya Levi Strauss'u ikna eden Jakobson oldu." Levi-Strauss Jakobson sayesinde çalışma yöntemini şekillendirdi: "O sırada bir tür naif yapısalcıydım. Bilmeden yapısalcılık yapıyordum. Jakobson bana dilbilimde zaten kurulmuş olan ama benim hiç incelemediğim bir öğretinin korpusunu gösterdi. ... Fonemler gibi akrabalık terimleri de anlamın öğeleridir; fonemler gibi, onlar da ancak sistemlerle bütünleşirlerse anlam kazanırlar." Aktaran Dosse, a.g.e., s. 22.

109 Mehmet Rifat, *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, Yazko, 1983, s. 35.

etkileşimi sorunu, Slav halklarının destanı sorunu, Slav edebi dillerinin Slav halklarının tarihleriyle ilişkili olarak gelişimi sorunu, (ortak bir Slav dilbilim atlası hazırlanması hedefiyle bağlantılı olarak) Slav dillerinin tarihsel diyalektolojisinin sorunları, Slav dillerinin karşılaştırmalı tarihsel leksikolojisinin sorunları ve Slav halklarının ve dillerinin kökenini aydınlatan yeni bulgular sorunu (bu sorun kongreye tarihçi ve arkeologların geniş ölçüde katılmasına da imkan sağlayacaktır).”[110] 17-22 Mayıs 1956'da hazırlık komitesi Moskova'da yeniden toplandı.[111]

Moskova'daki bu buluşma özellikle Jakobson'un sürgüne çıktıktan yıllar sonra ilk kez Rusya topraklarına dönmesi açısından önemliydi. Jakobson ve komitenin diğer yabancı konukları Moskova Devlet Üniversitesi'nde öğrencilerle buluşmalarında onlara slavolojinin kendi ülkelerindeki durumunu anlattılar. Heyet tarafından SSCB Bilimler Akademisi'ndeki Dilbilim Enstitüsü ve ayrıca 20 Mayıs 1956 günü Yasnaya Polyana müzesi ziyaret edildi.[112]

Jakobson'un gelişi slavistlerin üstelik Moskova’da yeniden bir araya gelmesi açısından, ülkesinden sürgüne çıkmış bir bilim adamının ülkesinin dünyayla ilişkilerinde yeniden aracı olması açısından önemliydi; buna karşılık Jakobson’un SSCB'yle yeniden ilişki kurması, ABD'de Vladimir Nabokov gibi arkadaşları tarafından bile suçlanmasına yol açmıştı. Jakobson'un bu ziyareti Sovyet entelektüellerinin Amerikan entelektüelleriyle bağ kurması anlamına geliyordu ve sonraki yıllarda bu bağlar önemli roller oynadı.

1-12 Eylül 1958 tarihlerinde Moskova'da yapılan IV. Uluslararası Slavistik Kongresi günümüze çok belge bırakmamış olsa da, kongreye Lotman ve Yegorov'un katıldığını biliyoruz. Vladimir Uspenski kongre sırasında katılımcıların Vyaçeslav İvanov'un başında olduğu MGU çeviri bölümünü ziyaret ettiğini, Jakobson'un burada makine çevirisinden Peirce'a dek birçok konudan bahsettiğini aktarıyor.

---

[110] Y.S. Maslov, “Международное Совещание Славяноведов В Белграде”, Voprosi yazikoznaniya, 1956, no: 1, s. 156-159. http://www.ruslang.ru/doc/voprosy/voprosy1956-1.pdf

[111] Tolstoy, “Заседание Международного Комитета Славистов В Москве”, Voprosi yazikoznaniya, 1956, no: 5, s. 156-160. http://www.ruslang.ru/doc/voprosy/voprosy1956-5.pdf

[112] Tolstoy, “Заседание Международного Комитета Славистов В Москве”, Voprosi yazikoznaniya, 1956, no: 5, s. 156-160. http://www.ruslang.ru/doc/voprosy/voprosy1956-5.pdf

### 1.6.5. Sibernetik

Bu arada, Jakobson'un Moskova'yı ziyaret ettiği ve IV. Slavistler Kongresi'nin Moskova'da düzenlendiği yıllarda, Amerikalı bilimci Norbert Wiener'in (1894-1964) ortaya attığı yeni bilim dalı sibernetik de Rusya'da etkisini göstermeye başlamıştır.

Sibernetik alanının ortaya çıkışı, 1948 yılında Norbert Wiener'in "*Sibernetik ve Toplum: Sibernetik ya da Hayvanda ve Makinede Kontrol ve İletişim*" adlı kitabının yayınlanmasıyla oldu. Wiener, sibernetik sözcüğünü, Yunanca *kubernetike*, yani dümen kullanma sanatından türetmişti. Wiener'e göre bütün bilimlerin temel bilimi sayılan sibernetik, Claude E. Shannon, William Ross Ashby gibi matematikçilerin ve dönemin başka bilimcilerinin de katılmasıyla kısa sürede etkili bir alan halini aldı.

O dönemde Tartu Üniversitesi rektörü olan Boris Yegorov, Norbert Wiener'in bu ilk, "Sibernetik ve Toplum" adlı temel kitabının Rusça çevirisinin 1958 yılında yayınlanmasından şöyle bahseder:

"[Bu kitap] bizim üzerimizde genç Herzen üzerinde Hegel'in öğretisi nasıl bir etki bıraktıysa öyle bir etki bıraktı. Daha önce, savaş sonrası gençlik üzerinde derin etki bırakan tek bir kitap vardı, E. Schrödinger'in 'Fizik açısından hayat nedir?' adlı kitabı, ama 'Sibernetik'in etkisi çok daha güçlü oldu".[113]

Soğuk Savaş'ın getirdiği teknolojik yarışın Rusya'daki ilk simgeleri böylece sibernetik, yapısal dilbilim ve semiyotik olur:

> *"1960'larda, Sovyet akademisi sibernetik, yapısal dilbilim ve semiyotikle ilgilenen yeni bölümlerin açıldığını, böylece daha önceden karşı çıkılan yapısalcılığın (isteksizce de olsa) resmen kabul edildiğini gördü. Ayrıca sibernetik üzerine birçok dergi ve hatta Komünizmin Hizmetinde Sibernetik gibi slogan, benzeri başlıkla çıkan bir kitap dizisi de yayınlandı".*[114]

Hatta sibernetik hakkında çok sayıda yayın ve toplantı yapılmasının dışında, sibernetik semiyotikle bağlantılı sayıldı ve daha sonuca ulaştırılmamış da olsa, MIT dilbilim merkezi gibi bir Semiyotik Enstitüsü'nün kurulması 1959'da Slav Araştırmaları Enstitüsü yöneticisi Pyotr Tretyakov tarafından önerildi.[115] Öneriyle ilgili ertesi yıl Bilimler Akademisi şu kararı yayınladı:

---

[113] Yegorov, a.g.e, s. 91.
[114] Semenenko, a.g.e., s. 11.
[115] Waldstein, a.g.e., s. 24.

> *"[Matematikçi] Kolgomorov gibi nüfuz sahibi bilimcilerle amiral-mühendis Aksel Berg gibi 'eğitimli teknokratların' desteğiyle İvanov gibi akademisyenler yeni disiplinlerinin kabul edilmesi için karmaşık bir mücadeleye girmişti. 1960'ların başında, bu görüşmeler başlıca üniversitelerde Yapısal ve Uygulamalı Dilbilim bölümlerinin kurulmasıyla, Slav Araştırmaları Enstitüsü'nde Yapısal Tipoloji Sektörünün, Sovyet Bilim Akademisi Disiplinlerarası Sibernetik Konseyi'nin içinde Amiral Berg başkanlığında Dilbilim (ve sonra Semiyotik) Seksiyonu'nun kurulmasına yol açtı. 1960 yılında Sovyet Bilimler Akademisi'nin yönetimi bağımsız bir Semiyotik Enstitüsü'nün kurulmasına karar verdi".*[116]

Sibernetik bu dönemde Sovyetlerde önem verilen bir bilim alanı oldu. Tiflis ve başka yerlerde Sovyetlerin tamamından temsilcilerin katıldığı sibernetik kongreleri düzenlendi.

Üzerinde çok durulmamış olsa da, Lotman'ın sibernetikle bağının çok erken başladığı görülmektedir. Lotman, 1964 yılında Tartu Okulu'nun açılış konuşmasını, dönemin ünlü İngiliz sibernetikçisi W. Ross Ashby'nin 1959 yılında yayınlanan kitabının uzun uzun tartışarak yapar; ölmeden önceki son dönem çalışmaları yapay akıl çalışmaları üzerinde durur ve bu dönemin kitaplarından biri olan *Düşünen Dünyaların İçinde* de (1992) yapay akıl, "düşünen dünya" yaratılması tartışmalarını merkeze alır.

### 1.7 Tartu Üniversitesi ve Slavistler Kongresi

Moskova'da yapılan IV. Slavistler Kongresi, SSCB'de sibernetik, matematiksel dilbilim, semiyoloji, yapısalcılık gibi alanlardaki yeni gelişmelerin hararetle tartışıldığı ve çalışıldığı bir dönemde Sovyet bilim dünyası açısından yeni kavram ve disiplinlerle gelen birçok yenilikçi çalışma için bir dönüm noktası oldu. Bu durum ülkedeki bütün Slavistler gibi, Yuri Lotman ve Tartu Üniversitesi'ndeki bölüm arkadaşları için de birçok bilimsel kapı açıyordu. Bu kongredeki buluşmaların öngörülmemiş sonuçlar getirmesi kaçınılmazdı. Lotman ve arkadaşları kongreyi bölümde yaptıkları çalışmalarının tanıtılması için de uygun bir ortam olarak gördüler. Üniversitenin Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün halen günümüzde de yayınlamakta olduğu *Rus ve Slav Filolojisi Üzerine Çalışmalar (Trudi po russkoy i slavyanskoy filologii / Труды по русской и славянской филологии)* adlı dergi ilk kez bu kongre için hazırlandı. Derginin ilk sayısında Lotman, Adams, Yegorov, İsakov ve Mints'in çalışmaları yer aldı.[117] V.T. Adams'ın editörlüğünde yayınlanan ilk sayının içeriği şöyleydi:

Adams V.T. "*Yevgeni Onegin* Estoncada";

---

[116] Waldstein, a.g.e., s. 20.
[117] Yegorov, a.g.e, s. 83.

Lotman Yu.M. “V.G. Anastasyeviç'in Dünya Görüşünün Karakteristiğine Dair (19. Yüzyılın İlk Çeyreğinindeki Sosyal Düşüncenin Tarihinden)”;

Yegorov B.F. “N.A. Dobrolyubov'un 'Gerçek Eleştirisi'”;

İsakov S.G. “M.P. Kosaç Estonya'da”;

Yegorov B.F. “A.İ. Rıjov'un Eleştiri Çalışması (1850'lerin Edebiyat Eleştirisi Tarihinden)”;

Ambus A.A., “A.M. Gorki ve A. Gallen-Kallela (19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı Rus-Fin Kültür İlişkileri Tarihinden)”;

Mints Z.G., Maleviç O.M. “T. Çapek ve A.N. Tolstoy”;

Lotman Yu.M. “A.Kaysarov'un 'Slav Dilleri Karşılaştırmalı Sözlüğü'nün Elyazması”;

Mints Z.G., Maleviç O.M. “A.N. Tolstoy 1935 yılında Çekoslovakya'da”;

Adams V.T. “İ.S. Turgenyev'in Eserlerinin Estoncaya Çevirilerinin Bibliyografyası.”[118]

Bunun dışında Lotman, Tartu'ya ilk gelen Rus araştırmacılardan A.S Kaysarov hakkında Aralık 1956'da hazırladığı monografiyi de ayrıca kongrede dağıtılmak üzere yayınlandı.[119]

> *“Tartu’ya geldiğimizde Bilimsel Notlar nereyse yayınlanmıyordu. Yegâne filoloji sayısında sadece Adams’ın Gogol hakkında tümüyle zevkine göre yazdığı bir yazısı vardı. 1958 yılında Moskova’da yapılan, SSCB'deki ilk Slavistler Kongresi'nde bir öneri yapıldı, bu sayede tam bir cilt yayınlamak için Klement’in onayını aldık. Rus ve Slav Filoloji Çalışmaları'nın ilk sayısı oldu bu, yeni diziyi böyle adlandırdık. Aynı zamanda ben A. S. Kaysarov’un hayatı ve sanatı üzerine bir monografiyi de araya sıkıştırmayı başardım. Bu çalışma için çok çaba gösterdim ve benim çok zamanımı aldı, ama daha doğrusu, almadı da, bana bir çok gerçekten mutlu geçen anlar armağan etti. Slavistik alanındaki Tartu yayınları böylece başlamış oldu.”*[120]

Lotman'ın 1958 yılındaki uluslararası kongrede, Moskova'da Jakobson'la tanıştığı tahmin edilebilir, çünkü ilişkileri sonraki yıllarda devam edecektir.

1959 yılında Lotman ilk yurtdışı davetini alır, fakat Almanya'nın Greifswald şehrindeki konferans için olan bu davete katılamaz. Konferansa Schiller üzerine bir sunum gönderir. Yegorov'a göre bu davet Lotman'ın Avrupa'da tanınmaya başladığının bir işaretiydi, fakat o dönemde Lotman'ın Demirperde ötesine geçmesi hâlâ kabul görülmemekte olup sadece Çekoslovakya gibi bazı uydu ülkelere gitmesine izin

---

[118] Bu dergi günümüzde de Tartu Üniversitesi'nin temel yayınlarından biri olarak hayatına devam etmektedir. Dergiye üniversitenin sitesinden ulaşılabilir. 1958-1990 arası sayılar için bkz: http://www.ruthenia.ru/document/437758.html 1994 sonrası çıkan yeni dergi için bkz. https://www.ut.ee/FLVE/ruslit/pub.php

[119] 1956 yılı Aralık ayında hazırlanan bu çalışma, ancak Haziran 1957'de baskı sırasına alınmıştır. Lotman, Aralık ayında kızkardeşi Lidya'ya bu çalışmadan bahsetmektedir: “Muhtemelen, Tartu'da Kaysarov hakkında bir kitapçığım çıkacak (12 sayfa, telif yerine hava [шиш] alırsın diyorlar, ama buna da şükür. Acilen hazırlamam gerekti.” Юрий Лотман, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 52.

[120] Hatırat-Değil'den.

vardır.[121] Aynı durum sonraki yıllarda da tekrarlanır. Sofya'da düzenlenen V. Slavistler Kongresi'ne katılmak için gerekli evrakları Ekim 1960'da yetkililere gönderen Lotman'ın izin alabilme için umudu yoktur; nitekim 1963'te yapılan kongreye Lotman fiilen katılamaz.[122] Fakat ilginç bir ayrıntı, Slavistler Kongresine bölümden sadece Adams'ın tebliğ önerisinin kabul edilmiş olmasıdır:

> *"Slavistler komitesi hepimiz arasından bir tek Adams'ın temasını ilgiye değer bulmuş. Ağzının payını al (ben aldım)! Adam yarım metre havalarda geziyor, bir de aşırı yükten yakınıyor. Vinogradov'dan temayı daraltmayı, Litvanya kafiyesinin tarihini bırakmayı rica etmek istiyor, naif bir şekilde Aben'in ona yeterince bilgi vermediğini söylüyor."*[123]

1960 yılında Lotman Rus Dili ve Edebiyatı Bölüm başkanı oldu, ertesi yıl Leningrad Üniversitesi'nde tezini savundu ve 1963 yılında da profesör oldu. Bu dönemde genel olarak bütün bölümde tez ve yayın çalışmaları yoğunlaşmıştı. Lotman bölümün başına geçtiği sırada yaklaşık altmışa yakın bilimsel çalışmanın sonraki 40 yıl içinde sayısısı bine ulaşacaktı.[124]

1960'lı yıllarda Lotman'ın bilimsel çalışmaları ilgi alanına uygun olarak yine kronolojik bir düzlemde ilerliyordu: Radişçev ve Karamzin'den Dekabristlere geçtikten sonra kaçınılmaz olarak Puşkin'e yönelmişti. Bu yönelimin ilk dışavurumu, 1960 yılına ait "*Yevgeni Onegin* Romanında Karakter İnşasının Evrimine Dair" (*К эволюции построения характеров в романе "Евгении Онегин"*) başlıklı makaledir. Leningrad'da bulunan Tomaşevski bu makaleye, Puşkin Evi tarafından ilk kez o yıl yayınlanmaya başlanan "Puşkin: İnceleme ve Malzemeler" adlı süreli derlemede yer verdi. Bu yeni dönemde Lotman'ın ilgi odağında, Rus gerçekçiliğinin ve 19. yüzyıl klasik edebiyatının özelliklerini belirlemek vardı: "Rus Gerçekçiliğinin Gelişmesinin Temel Aşamaları" (*Основные этапы развития русского реализма*, 1960), "1830'ların Rus Edebiyatında 'Tolstoycu Yönelimin' Kökenleri" (*Истоки "толстовского направления" в русской литературе 1830-х годов*, 1962), "*Yüzbaşının Kızı*'nın Fikirsel Yapısı" (*Идейная структура "Капитанской дочки"*, 1962) gibi makaleler bu çerçevede anılabilir. Yegorov bu çalışmalarda döneme hakim olan sınıfsal

---

[121] Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 117-118. Yegorov'un 2 Şubat 1959 tarihli mektuba dipnotundan.
[122] A.g.e., s. 128-129.
[123] 30.8.1961 tarihli bu mektup ilginçtir; Lotman'ın Slavistler Kongresi'ne katılamaması ciddi bir krize yol açmış olabilir. A.g.e., s. 132.
[124] Yegorov, a.g.e, s. 83.

yaklaşımın öne çıktığını, ama bunun o dönemde yaygın olarak görülen tutarsız, Komünist Parti taleplerine ve milliyetçi beklentilere boyun eğen yaklaşımdan uzak olduğunu söylemektedir:

> *"Lotman ellilerin sonunda açıkça geçmişten uzaklaştı, Marksist şemadan uzaklaşmaya başladı, ama elbette, empresyonizme ya da birleşik, sınıfsız bir şekilde akan bir milli kültür kuramına yönelmedi. Hegelci-Marksist tarihselciliği reddetmeden kesin yöntembilimler aramaya, yeni yaratıcı dürtüler vermeye ve saydam bir temel bulmaya çalıştı".*[125]

Bu dönemde Yegorov 15 Ekim 1962 tarihinden itibaren Leningrad Devlet Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. Lotman'ın 24 Ekim 1962'de, kendisinin "sürüldüğü" şehirde – Leningrad'da çalışmaya başlamış arkadaşına yazdığı mektup, içinde bulunduğu ruh halini göstermesi açısından önemlidir:

> *"...Ben açıkçası sizinkiyle kıyaslanamayacak ölçüde daha ağır koşullarda yaşıyorum (yüksek moral manasında değil, sıradan, günlük hayat manasında söylüyorum). Zara'yla ben Sizin hiç çekmediğiniz bir arabayı çekiyoruz ve tekerlekler kırıldı bile. Sık sık acıyla bana bir şey olduğunda çocuklarımı kim yetiştirir ve bakar diye düşünüyorum. Belagat değil bu. Ama haklısınız – bu benim aile işim, bu anlamda bir ayrıcalık beklemeye hakkım yok."*[126]

Bu duygusal ve uzun mektubun sonunda Lotman, Yegorov'a yazar Andrey Belıy (1880-1934) arşivini sorar. Belıy'ın eşi güç koşullarda yaşamaktadır, Lotman ona destek olmak üzere yazdığı biyografiyi ve Belıy arşivini üniversite için satın aldırmayı planlar.[127]

### 1.8. Yapısalcılığa Yöneliş

Lotman'ın 1950'lerin ortalarından itibaren resmi ideolojinin ve bilim anlayışının dışında yeni arayışlar içinde olduğunun izlerini hem çalışmalarında, hem de biyografisinde görmek mümkündür; yapısalcılık ve semiyotik ilk kez bu dönemdeki çalışmalarında yavaş yavaş kendini göstermektedir. Lotman bu dönemi anılarında şöyle anlatır:

> *"Tartu'da çok büyük olmayan, fakat yoğun çalışan, teorik ve tarihsel-edebi konularda tartışmalar yapan ve sürekli fikir alışverişinde bulunan bir grup ortaya çıkmıştı. Sık sık bir araya gelip saatlerce tartışıyorduk. Özellikle de Bilinkis'le benim aramda olan tartışmalar şiddetli olurdu. Öğrencilik yıllarında biçimci altyapısı sağlamlaşan biri olan beni yapısalcı fikirler çekiyordu. Boris Fyodoroviç de bunlara ilgi gösteriyordu. Ama bunlar Bilinkis tarafından sert bir hoşnutsuzlukla karşılanıyordu: o bunlara beşeri*

---

[125] Yegorov, a.g.e., s. 91.
[126] Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, 146.
[127] A.g.e., s. 145-147.

*bilimlerin gayrıbeşerileştirilmesi, insan bilimlerinin insansızlaştırılması olarak adlandırıyor ve ilke olarak sezgiciliği savunuyordu."*[128]

Diğer yandan, kendisi bahsetmemiş olsa da, çalışma ve hayat arkadaşı Zara Mints'in de bu geçişte etkili olduğunu düşünmek mümkündür:

*"[Lotman'ı] yapısalcı fikirlerle ilk olarak, dilbilimsel yenilikleri takip eden ve Dilbilim Sorunları dergisindeki yapısalcılık tartışmasını izleyen Zara G. Mints tanıştırdı."*[129]

Lotman da 1991 yılında anılarını dikte ettirirken bunu bir bakıma onaylamıştır; eşi Mints'i esin kaynağı olarak belirtmese bile, onu ve Yegorov'u semiyotik alanındaki çalışma arkadaşları olarak belirtir:

*"[*Rus ve Slav Filoloji Çalışmaları *dergisinden] Bir süre sonra da bağımsız yeni bir diziyi - Yegorov, Zara Grigoryevna ve benim, yani bizim hayatımızdaki en temel işin ürünü olan semiyotik çalışmalar dizisini kurmak için izin almayı başardık."*[130]

Lotman'ın yapısalcılığa ister kendiliğinden ister onu *Dilbilim Sorunları* dergisindeki tartışmalara yönlendiren eşi aracılığıyla ister üniversitede Bilikis gibi meslektaşlarıyla yaptığı tartışmalarla yöneldiğini kabul edelim, her koşulda Lotman'ın yapısalcılık ve semiyotiğe 1950'lerin ortalarından sonra ilgi duyduğu ve IV. Slavistler Kongresi'nde bu ilgiyi şekillendireceği bir ortam bulduğu görülmektedir. Lotman'ın 1963 baharında İgor Apollonoviç Çernov'u (1943-) Moskova'da bulunan Slavoloji Enstitüsü'ndeki Vladimir Nikolayeviç Toporov'a (1928-2005) göndererek ona Tartu'da bir yaz okulu düzenlemeyi teklif etmesi de bu yönde somut bir adımdı. Bu fikrin olumlu karşılanması üzerine Lotman Moskova'ya giderek İvanov ve Toporov'la görüşerek Moskova'yla Tartu arasında, ileride Tartu-Moskova (ya da Moskova-Tartu) Okulu olarak anılacak topluluğu ortaya çıkaran güçlü bağlar kurmuş olur. Bu olay Tartu Üniversitesi açısından da tarihi bir an sayılmaktadır.

Lotman'ın bu girişiminin bir diğer önemi de, SSCB'de yapılan çalışmaların ABD'deki ya da dünyanın başka yerlerindeki çalışmalarla eşzamanlı ve belki eşgüdümlü olarak yürütülebilmesini sağlamış olmasıdır. ABD'de yapılan ilk kapsamlı semiyotik konferansı da 1962 yılında, Indiana Üniversitesi Araştırma Merkezi'nde düzenlenmişti;

---

128 Hatırat-Değil'den; Yegorov, a.g.e., 314-315.

129 Yegorov, a.g.e., s. 103. Bazen Tartu'nun ilk kuruluş dönemini değerlendirilirken Mints'in adı da yapısalcılar arasında anılır, fakat Mints'in yapısalcı bir çalışması bulunmamaktadır. Örneğin: "1960'larda, özellikle de Tartu Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı bölümündeki akademisyenler (özellikle Yuri M. Lotman, karısı Zara G. Mints ve İ.A. Çernov) edebiyatın yapısal incelemeleri üzerinde çalışmaya başladılar." Irene Portis Winner, "Research in semiotics of Culture," *The Semiotic Web 1987*, ed. Thomas A. Sebeok-Jean Umiker-Sebeok, Mouton de Gruyter, 1988, s. 606.

130 Hatırat-Değil'den.

bu konferansı düzenleyen, ABD'de bu alanın öncüsü olan Thomas A. Sebeok Moskova'da aynı yıl düzenlenen semiyotik konferansından hemen ertesi yıl haberdar olmuştu.[131] Thomas A. Sebeok Moskova'da V.V. İvanov ile V.N. Toporov'un başını çektiği grubun çalışmalarına Tartu'da devam ettiğini biliyor ve çalışmaları takip ediyordu.[132]

1960'lı yıllar diğer yandan Lotman'ın bölümü güçlendirmek üzere yaptığı başka çalışmalara da tanık olmaktaydı.1962 yılında Aleksandr Blok'la ilgili konferans düzenlendi ve Blok hâlâ dekadan yazar sayıldığı için bu konferans şüpheyle karşılandı. 1960'dan itibaren her yıl Çehov, Tolstoy, Belinski, Lomonosov, Lermontov, Karamzin, Gorki için çeşitli anma konferansları düzenlendi ve Lotman bunlara çeşitli makalelerle katıldı. Bölümde yürüttüğü genç ve yetenekli kadro yapılanması bu anlamda takdir edilecek bir durumdu: 1963 yılında Tatyana Filarevotna Murnikova (1913-1989), 1966 yılında bölüm mezunlarından İ.A. Çernov, 1967'de Elena Vladimirovna Duşeçkina, 1967'de Ann Malts'ın bölüme eleman olarak alındılar. Blok'un şiiriyle ilgili yapısalcı tezini 1968 yılında Pyotr Aleksandroviç Rudnev (1925-1996) Bölümde savundu Fakat artık Lotman'ın ilgisinin merkezinde "yapılar" vardı. "Yapısalcı yöntem"den, "kod"lardan, "model"lerden bahsediyordu. 26 Nisan 1963'te Yegorov'a yazdığı mektupta dönemin bu arka planı görülebilir:

> *"Dün akşam gelmemeniz ne kötü oldu: Yapılarla ilgili bir seminerimiz vardı. Kolmogorov'un 60. yılına adanmıştı toplantı. Ona bir telgraf hazırlayıp gönderdik. Matematikçiler de geldi. Ben de sanatta modellerin ilkesel olarak doğma sorunları üzerine bir sunum yaptım. Bence hayatımda yaptığım en ilginç sunum oldu bu. Ama konu bu da değil – gerçekten büyük bir fikre yaklaşınca her zaman birçok perspektif açılıyor, hemen beklenmedik ve çok sayıda alan ortaya çıkıyor. Bütün bunları size anlatmayı çok isterdim. Bir süredir bir kitapçık yazıyorum. Üçüncü kez ortalarına geliyorum ve o sırada her şeyi tekrar düşününce yeniden başlamam gerekiyor. Şimdi her şeye yeniden başlamak ve her şeyi çok daha matematiksel kesinlikle yapmak istiyorum. Tabii zorluk nasıl bir okuru göz önünde tutacağımı bilememek. Çok nitelikli bir filolog için (bile) matematikçinin masasından düşen, benim topladığım parçalar yüzünden ve edebiyat bilimcilerin genel olarak yapısal dilbilimin yöntemleriyle tanışık olmaması yüzünden anlaşılır olmayacak. Matematikçiler onda sadece matematiksel temaların bir taklidini görecek ve edebi malzemeyi bilmedikleri için bunlarla ne çok şey açıklandığını bilmeyecekler. İşte böyle!"*[133]

---

[131] Rudy, Stephen, "Semiotics in the U.S.S.R.," *The Semiotic Sphere*, editör: Thomas A. Sebeok, Jean Umiker-Sebeok, Plenum Press, 1986, s. 556.

[132] Lucid, Daniel P. (ed.), *Soviet Semiotics: An Anthology*, John Hopkins University Press, 1977, s. v.

[133] Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 152. Aynıca Yegorov, a.g.e, s. 115.

Lotman'ın açıkça yapısalcı denebilecek ilk çalışması, "Yapısalcı Yöntem Işığında Sanat ile Hayatın Yakınlığı" (*Проблема сходства искусства и жизни в свете структурального подхода,* 1962) başlıklı makalesi oldu.[134] Bugün halen Nijni Novgorod'da düzenlenen bilimsel bölge oturumlarının birincisinde yapılan bu tebliğ, Lotman açısından, kültür tarihçiliğinin dışına çıkıp saf sanat kuramıyla ilgilenme açısından bir dönüm noktasıdır. Ardından "Dilbilgisel ve Edebiyatbilgisel Yapı Kavramlarının Sınırlanması" (*О разграничении лингвистического и литературоведческого понятия структуры*, 1963) başlıklı makale yayınlanır. Lotman, bu iki makalenin aslında daha önce, 1961-1962 arası bir dönemde yazılmış olduğunu, o yıl Toporov'a yazdığı bir mektupta dile getirmekte ve üzerinde çalıştığı kitabı haber vermektedir:

> *"Dilbilim Sorunları dergisinin üçüncü sayısında benim dilsel olan ve dilin araçlarıyla ifade edilmiş de olsa dilsel olmayan yapılar arasındaki fark hakkında bir makalem çıkacak (editörler bunu "dilsel ve edebiyat bilimsel" diye değiştirdiler ki bu işleri biraz değiştiriyor). Ne yazık ki bu makale, benim Gorki toplantısındaki tezlerim gibi, çok önce yazıldı ve şimdi bana bile çok inandırıcı gelmiyor. Ama fark etmez, sanırım, yapısalcı edebiyat bilim hakkında bir çalışmanın daha da artması yararlı olacak. Şimdi iki yıldır yazmakta olduğum, yapısalcı poetika hakkındaki bir kitap üzerinde çalışıyorum. Bir şeyler çıkacak... Sizi de Tartu'da görmeyi ve sohbet etmeyi çok istiyorum."*[135]

Bu çalışmalar aslında arka planda 1961 yılından başlayarak yazmayı sürdürdüğü "Yapısalcı Poetika Dersleri" (*Лекции по структуральной поэтике*, 1964) adıyla kitaplaşacak olan bütünlüklü çalışmanın dışavurumlarıydı.[136] Fiilen de bunlara kitabın içinde bölüm ya da bölüm içindeki metin olarak yer verildi. Lotman Şubat 1963'te hâlâ kitap üzerinde çalışıyordu, fakat tamamlamaya kararlıydı:

> *"Karamzin kitabı [Tüm Şiirleri adlı derleme; 1966 yılında yayınlanacaktır] anlaşmasına göre %25'inin ödenmesini hızlandırma ricamı yanıtlamadınız (anlaşma için teşekkür ederim!). Mektubumu aldınız mı? Taşınma ve yeni evin tamiratı yüzünden gelen borçların astronomik rakamlarından bunaldım. Kurtarın!!! Artık tekrar kitabın başına oturdum. Bence çok iyi gidiyor. Sizin işleriniz nasıl? Kitabı bitirmeden Blok Cildi'ni ele almayacağım."*[137]

---

[134] RSFSR Yüksek ve Orta Eğitim Bakanlığına bağlı Volga-Vyatski Ekonomik Bölgesi İnsan Bilimleri Üzerine Bilimsel Araştırma Çalışmalarının Koordinasyonu ve Planlanması Sovyeti tarafından düzenlenen 1. Bilimsel Bölge Oturumu gibi çarpıcı bir bağlamı vardı bu toplantının. Rusya'da günümüzde de böyle bölgesel oturumlar düzenlenmektedir.

[135] 12.3.1963 tarihli mektup. Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 672.

[136] A.g.e., s. 133. Ayrıca Yegorov, a.g.e., s. 105-7.

[137] Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 151.

Lotman'ın akademik açıdan bir kriz, bir dönüşme ihtiyacı içinde olduğu bu dönemdeki mektuplarından anlaşılmaktadır. Bunun için. 27 Nisan 1964 tarihli Kırım'dan Yegorov'a yazdığı mektup açıklayıcıdır:

> *"Hayatım boyunca Merzlyakov'la ilgilendim, şimdiye kadar Merzlyakov hakkındaki en önemli uzman olmalıydım, 10 yıl sonra Merzlyakov'u benzersizce bilen üstadımız, daha 10 yıl sonra da hem akademisyen, hem kahraman, hem denizci, hem Plotkin olurdum. Başkasının ekmeğine dokunmazdım (ne diye Puşkin'e, ya da poetikaya, ya da başka bir yere el atayım?) ve kendiminkini korurdum – Merzlyakov hakkında kimsenin yazmasına izin vermezdim. Ama işte Puşkin hakkında yazıyorum – bu artık neredeyse edepsizlik (öyleydi önceden, şimdi, Tomaşevski öldükten sonra, Puşkin aslan kafesinden içine genç doktora öğrencilerinin doluştuğu bir okul avlusuna dönüştü), ya yapısalcılığı düşünmek - "quelle horreur!" Bu akademik tüccarlığa saygı duymaya gerek yok. Ama hâlâ elden silahı bırakmamışken savaş meydanından çıkmamak gerekir. ... İçimizden birisi akademik tüccarlığa kapılacak olursa – bu ortak felakettir.*
>
> *Bence "sibernetik ve edebiyat" alanında siz hâlâ kılıcı elinize almadınız. Tebliğinizde ilginç fikirler vardı, bana da hoş geldi, çünkü bir kez daha inandım ki (sibernetik malzemesinde, bu özellikle etkileyici,) yaratıda her zaman yaratıcı var. Ama: 1) Bu tebliğdeki en iyi fikirlerinizi zaten Tartu'daki tebliğinizde dinlemiştim – bir yıl geçti, daha da geliştirmek gerekirdi; 2) Tebliğinizde yer yer "amatörlük" izi vardı. Bu yeni alanlara açılıp süreç içinde öğrenmek zorunda kalan hepimize özgü bir şey. Bu benim kitabımda da yüksek derecede var. Ama bu kötü ve bununla mücadele etmek lazım."*[138]

Burada Lotman'ın akademik tereddütleri ve daha da önemlisi, yapısalcılık gibi kendisi için yeni olan bir alana girişteki kaygıları açıkça ortaya çıkmıştır. Büyük olasılıkla bu kaygılar dört ay sonra yapılacak olan Yaz Okulu'nun hazırlıklarıyla daha da artmıştır. Haziran ayında hâlâ üzerinde çalıştığı kitabı için "Olgunlaşmamış, iğrenç bir kitap, Siz de onun editörüsünüz," der Yegorov'a. "Sıkılıyorum, bunaldım."[139] Tartu'ya yakın yazlık bir yer olan Elva'da, Yaz Okulu'na sekiz gün kala, Vladimir Uspenski'yle ilk kez tanıştığını bu mektupta anlatmaktadır: "Elva'da çok ciddi, ama genç bir matematikçi olan V.A. Uspenski'yle tanıştım (John Ashby'nin 'Sibernetiğe Giriş" kitabının editörü)." Ve kitabı artık düzeltmeye gitmiştir: "Kitapçığım (Sizin editörü olduğunuz!) 2. kez düzeltmeye gitti."[140]

### 1.9. Tartu Yaz Okulu

1963 baharındaki davetin sonucunda, 1964 yazında Tartu'da ilk semiyotik çalışma grubu, ya da resmi adıyla "yaz okulu" toplandı. Lotman 1963 yılı içinde

---

[138] Yegorov'un 23 Mayıs 1963'te Tartu Üniversitesi'nde yaptığı "Sibernetik ve Edebiyatbilimi" tebliği ve Leningrad Bilimciler Evi'nde 17 Nisan 1964 günü, Sanatın Kompleks İncelenmesi Sempozyumu'nda yaptığı konuşma kastediliyor. Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 166-168.

[139] Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 174.

[140] A.g.e., s. 174.

Toporov'a davet için yazdığı bir dizi mektubun sonuncusunda, 20 kişilik bir grubun toplanması için hazırlık yaptıklarını söylüyordu.[141] Üniversitenin, Tartu'ya 40 kilometre uzaktaki Kääriku'da bulunan spor tesisinde[142] yaklaşık 70 kişi toplandı. Toplantının broşürdeki başlığı şöyleydi: "İkincil modelleme sistemleri için yapılan yaz okulunda sunulacak tezler ve program, 19-29 Ağustos 1964" (*Программа и тезисы докладов в Летней школе по вторичным моделирующим системам*). "İkincil modelleme sistemi" ifadesi "semiyotik" yerine, sansürün dikkatini çekmemek üzere kullanılmıştı ve bundan sonra bütün yayınlarda bu ifade "semiyotik" kavramı yerine geçti.[143]

İlk toplantının programında şu konular yer alıyordu:

> *"20 Ağustos 1964: Semiyotiğin genel sorunları. Semiyotik ve bilim kuramı. Yapısal-dilbilimsel ve yapısal-edebiyatbilimsel alanlardaki bilimsel yöntemlerin farkları. Edebiyat bilimi, sosyoloji, tarih ve kültür kuramında modelleme. Edebiyat bilimi modellerinin türleri. İstatistik-matematiksel modellerin gerçekten değişmesinin sınırları.*
>
> *21 Ağustos: Modelleme sistemleri. Düşünmenin tipolojisi ve onu inceleme tipleri. Gösterge sistemlerinin içeriğinin sorunları. Mit, din, folklor.*
>
> *22 Ağustos: Folklor metinlerinin modelleri.*
>
> *23 Ağustos: Modelleme sistemi ve davranışların etkileşimi. İnsan davranışında ideolojinin rolü. Gündelik ve "göstergesel" (kült, tören, etik sayılan) davranışın sınırlanması. Ritüel. Dilbilimdışı bir sorun olarak dil (davranış olarak dil, tören olarak dil, stil olarak dil). Oyuncu davranış. Oyun ve onun gündelik davranışa, öğrenmeye ve sanata yaklaşımı. Öğrenme sorunu. "Sanatsal davranış."*
>
> *24 Ağustos: Gösterge sorunu olarak üslup. Yeniden kodlama ve çeviri sorunu.*
>
> *26 Ağustos: Sanat ve semiyotik. Sanatta dilin doğası. İfade ve içeriğin ilişkisi. Sözlü olmayan sanatların dilleri. Sanatsallık ölçütleri ve sanatsal olmama ölçütleri. Bayağı edebiyatın incelenmesinin anlamı.*
>
> *27 Ağustos: Şiirin özellikleri. Şiir olan ve olmayan. Tekrar, özdeşlik, paralellik gibi semiyotik sorunlar."*[144]

Toplantının önemli bir yanı da, Lotman'ın "*Yapısalcı Poetika Üzerine Dersler. 1. Bölüm. Giriş, dizenin kuramı*" adlı kitap çalışmasını tamamlayıp toplantıya yetiştirmeye çalışmasıydı. 1961'den beri üzerinde çalıştığı kitap toplantıdan kısa süre önce tamamlanıp üniversite matbaasına verildi; fakat kitabın baskısı yaz okuluna yetişmedi.[145] Lotman'ın "ilk yapısalcı kitabı" diye anılan bu kitap yaz okulu sonucunda yayınlanmasına karar verilen *Gösterge Sistemleri Üzerine Çalışmalar (Trudi po*

---

141 A.g.e., s. 675-676; ayrıca Salupere, S., "Tartu Summer Schools of Semiotics at the Time of Juri Lotman," *Chinese Semiotic Studies*, 6(1), 2012, s. 303-311.

142 Tartu Üniversitesi'nin şehir dışındaki, göl kenarındaki bu spor kompleksi 60'lı yıllarda çeşxitli yerlerden gelen matematikçilerin düzenlediği başka yaz okullarına da sahne olmuştur. Bkz. *Semigroups and Automata: Selecta*, Uno Kaljulaid, IOS Press, 2006, s. xiii.

143 Yegorov, a.g.e, s. 117-119. Tarihler burada yer alır, basılı programda yoktur. Program için: http://dspace.ut.ee/handle/10062/5328

144 A.g.y.

145 Yegorov, a.g.e, s. 126-130.

*znakovim sistemam/*«Труды по знаковым системам»*)* adlı derginin Ekim 1964 tarihli ilk sayısının içeriğini oluşturdu ve üniversitede de ders kitabı olarak kullanıldı. Bu dergi günümüzde de yayınını sürdürmektedir.[146]

1964 toplantısı başarılı geçmişti ve Lotman hemen bir yapısalcı derleme yapmaya ve Boris Uspenski'nin başında olacağı bir semiyoloji laboratuvarı tasarlamaya başladı. Fakat Rus edebiyatını incelemek üzere düşünülen bu laboratuvar için uzun yıllar, 1980 yılına kadar izin almak mümkün olmadı.[147]

Diğer yandan, 1964 yılında başlatılan Yaz Okulunun da iki yıllık aralarla yinelenmesi kararlaştırıldı ve gerçekten de 1966, 1968, 1970 yıllarında yeni yaz okulları yapıldı. İkinci toplantının en önemli konuklarından biri R.O. Jakobson oldu. SSCB'ye bu ikinci ziyaretini yine özel izinlerle yapan Jakobson, Tartu'da, Radişçev'in şiirleri üzerine bir sunum yaptı. Çok canlı geçen bu toplantıda Jakobson'un "vatanına dönme arzusu çok güçlü biçimde hissediliyordu .. doruk noktasıysa Jakobson ile P.G. Bogatıryev'in devrimden önceki Moskova dilbilim çevresiyle ilgili hatıraları olmuştu."[148]

Bu yeni çevrenin uluslararası etkisi hızla yayıldı. Haziran 1967'de Moskova'da, İtalyan edebiyatbilimci ve çevirmen Vittorio Strada (1929-2018)[149] Einaudi yayınevi adına Boris Uspenski'yle Lotman'a, Sovyet yapısalcı araştırmacıların makalelerinden oluşan bir derleme hazırlamayı teklif etti. Teklife göre Kasım ayına kadar yapılacak olan bu derlemeyi İtalyanca yayınlayıp sonra da İngilizce ve Fransızca çevirileriyle yayınla vereceklerdi. Derleme ancak 1973 yılında, *Ricerche semiotiche: nuove tendenze delle scienze umane nell'URSS* adıyla yayınlanabildi.[150]

1968 yılında Lotman *Şiirsel Metnin Yapısı. Dizenin Analizi* adlı kitabını tamamlamaya çalışıyordu. Leningrad'daki, Yegorov'un çalıştığı Prosveşenie yayınevi

---

146 Derginin internet sayfası için bkz.: http://www.sss.ut.ee/index.php/sss/index

147 Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 177.

148 Yegorov, a.g.e, s. 132.

149 Strada, daha önce de, 1957 yılında MGU'da öğrenciyken Pasternak'ın *Doktor Jivago*'sunun ilk kez yurtdışında, İtalya'da, Feltrinelli yayınevinde basılmasına aracılık etmiş, daha sonraki yıllarda hem başarılı bir Slavist, hem de Sovyet entelektüellerinin dışa açılabilmeleri için çalışkan bir aracı olmuştur.

150 İtalyanca çevirmenleri: C. S. Janovic, Marzio Marzaduri ve Giuseppe Garritano oldu. Yuri Lotman, Письма. 1940-1993, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 204.

için hazırladığı bu kitabı 24-25 Nisan'da Mayıs sonuna kadar tamamlayacağını yazıyordu:

> *"Bir ricam olacak. Uçpedgiz'deki anlaşmamın süresi doldu. 5 Mayıs'a kadar uzattılar. Oradan geçecek olursanız ve eğer zor olmazsa, Krundşev'den 5'inde masaya koymalı mıyım yoksa biraz daha uzatabilir miyim, diye sorar mısınız? İşin aslı, kitap neredeyse hazır (bence uzadı bile), ama işlerin yoğunluğundan (ona söyleyin: Tartu'daki Rus daktilocuların azizliğinden) onu bir daha temize çektirmem lazım – Mayıs ayı sonuna kadar bekleyebilirler mi? O zaman koşulsuz teslim ederim. Onu ikna edin."*[151]

Fakat kitap ancak 1972 yılında yayınlanabildi. Lotman 1968 yılında bir yandan çalışmalarıyla dünyaya açılmış, ama diğer yandan Tartu'ya hapsolmuş gibidir: "Slavistler kongresini soruyorsunuz. Orada olmayı çok istedim, Çeklerden şahsi davet de aldım, izin de verilmişti. Ama..."[152] Ama o yıl Prag'da yapılacak olan kongre sırasında, Çekoslovakya Sovyet ordusu tarafından işgal edilmiştir. Kongreye katılan Sovyet delegeleri ağırlıklı Slav halklarıyla Sovyet-Rus dostluğu üzerine tebliğler sunmuştur.[153]

1970 yılında hem Lotman'ın *Sanatsal Metnin Yapısı* (*Структура художественного текста*) adlı çalışması, hem de Uspenski'nin *Kompozisyonun Poetikası. Sanatsal Metnin Yapısı ve Kompozisyon Biçiminin Tipolojisi* adlı çalışması, İsskustvo yayınevinin "Sanat Kuramı Üzerine Semiyotik Araştırmalar" dizisinden yayınlanır. Lotman'ın kitap için kendisini tebrik eden eski üniversite arkadaşı Olya'ya verdiği yanıt ilginçtir:

> *"Kitabım için söylediklerine teşekkür ederim (gördüğün gibi hep teşekkür edip uysal davranıyorum), bunun %50'sini dostluk ilişkileri yüzünden azaltmak gerekse de. B.A. Uspenski'nin kitabı konusunda haksızsın – bu çok iyi bir kitap ve elbette, benimkinden daha iyi. Bunu herhangi bir alçakgönüllülükle söylemiyorum, derin bir inançla söylüyorum. Bu besbelli. Sadece benim kitabım daha popüler (bu da eksisi değil, böylesi de lazım, ama 10 yıl sonra benimkini değil onun kitabını okuyacaklar).*[154]

Bu bakış Uspenski'yle yakın çalışma ilişkileri içinde olmaları açısından da ilginçtir; iki çalışmanın içeriğini ana başlıklarıyla kıyaslamak yararlı olacaktır. İsimleri dışında yüzeysel başka bir benzerlikleri görünmediği gibi, Uspenski'nin çalışması İngilizceye 1973'te, Lotman'ın ise 1977'de çevrilmiş olsa da her iki kitabın bir daha

---

151 A.g.e., s. 215.
152 A.g.e., s. 221.
153 VI. Uluslararası Slavistler Kongresi. Sovyet heyetinin tebliğleri- Prag 1968 (История, культура и этнография славянских народов. VI международный съезд славистов. Доклады советской делегации), Nauka Yayınevi, 1968.) İnternet. https://inslav.ru/publication/istoriya-kultura-i-etnografiya-slavyanskih-narodov-vi-mezhdunarodnyy-sezd-slavistov
154 Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 99-100.

tekrar baskı yapmamış olması, diğer yandan Rusçada da sadece Lotman'ın kitabının, ölümünden sonra da olsa tekrar basılmış olması burada kastedilen popülerlik kavramı üzerinde düşünmeyi gerektirebilir.

| Ю. М.Лотман<br>Структура художественного текста | Б.А.Успенский<br>Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы |
|---|---|
| Введение | Введение. «Точка зрения» как проблема композиции |
| 1. Искусство как язык | 1. «Точки зрения» в плане идеологии |
| 2. Проблема значения в художественном тексте | 2. «Точки зрения» в плане фразеологии |
| 3. Понятие текста | 3. «Точки зрения» в плане пространственно-временной характеристики |
| 4. Текст и система | 4. «Точки зрения» в плане психологии |
| 5. Конструктивные принципы текста | 5. Взаимоотношения точек зрения на разных уровнях в произведении. Сложная точка зрения |
| 6. Элементы и уровни парадигматики художественного текста | 6. Некоторые специальные проблемы композиции художественного текста |
| 7. Синтагматическая ось структуры | 7. Структурная общность разных видов искусства. Общие принципы организации произведения в живописи и литературе |
| 8. Композиция словесного художественного произведения | Заключительные замечания |
| 9. Текст и внетекстовые художественные структуры | |
| Заключение | |

1970 yılındaki Kääriku toplantısında Jakobson'un Amerika'daki çalışma arkadaşı olan Thomas A. Sebeok da yer aldı.[155] Bu üçüncü Yaz Okulunun yurt içinden bir başka önemli katılımcısı da 1968-1980 arasında Tartu Üniversitesi'nde çalışacak olan Boris Gasparov (1940-) oldu. Lotman, anılarında Gasparov'un elitist yaklaşımıyla kendisinin bilgiyi yaymacı yaklaşımı arasındaki farkı belirtirken hem kendi yapıtı hem de bu yaz okulu çalışmalarının niteliği hakkında önemli bir ipucu vermektedir:

> *"Üçüncü Yaz Okulu'ndan itibaren Tartu grubuna B.M.Gasparov'un katılmasıyla genel hareketlilik daha da arttı, çünkü birlik içinde çeşitlilik ilkesi yeni ve çarpıcı bir kanıta kavuştu. ... Bu ortamda iki kültür yönü gelişiyordu. Bunlardan biri, B.M.Gasparov'un temsil ettiği, bir bakıma Pasternak'ın saptamasının devamı olan kapalılık, "pencereyi açmama" eğilimiydi. "Fildişi Kule" felsefesi B.M.Gasparov için bir ilkeydi (Bu durum sınıfa hakimiyeti iyi olan ve mesleğini seven, fevkalade yetenekli öğretim elemanı kimliğiyle çok*

[155] Sebeok Kyaerika'ya karısıyla birlikte gelmiş, hatta bazı samizdat eserlerinin yurtdışına çıkarılması için aracılık etmişti (Lucid, v). Samizdat eserleri ve Tartuluların Semiotica dergisinde ve başka yerlerde yayınlatmak için verdiği makaleleri bavulla çıkartmaya çalıştığını anlatır (Sebeok, 2001: 165-166). Lotman bu toplantıda Jakobson'dan Uspenski, İvanov, Toporov ve Pyatigorski'yle birlikte hazırladıkları "Kültürlerin Semiyotik İncelenmesi Üzerine Tezler" adlı açıklamaya imza atarak katılmasını istedi ama Jakobson bu ricayı geri çevirdi. Semenenko, a.g.e., s. 20.

*çelişiyordu.) Z.G.Mints, B.F.Yegorov ve bana gelince, biz de ilkeli "eğitimciler" olarak "makul, iyi ve ebedi olanların tohumlarını ekmek" peşindeydik."* [156]

Lotman anılarında yaz okulları dönemini bir Rönesans dönemine benzetmektedir, fakat 1970 yılındaki yaz okulu son toplantı oldu. Stalin'in ölümünden (1953) sonra başlayan siyasi ve sosyal görece ülke içi özgürleşme ve uluslararası yakınlaşma dönemindeki iyimser hava, Macaristan işgali (1956), Fransa'daki 1968 olayları ve Sovyet blokundaki Prag Baharı ve Ağustos 1968'deki Çekoslovakya işgaliyle kaybolmuştu. Yetkililer rektör Klement'ten bu toplantıları durdurmasını istedi. 1972 yılında Lotman yine bir Yaz Okulu düzenlemeyi düşünüyordu, fakat çekimserdi:

*"...Tartu'da Berg'in idaresinde bir sibernetik konferansından bahsetmişsiniz. ... ama artık sempozyum ve konferans düzenlemek sahiden güçleşti – bürokrasi ciddi ölçüde arttı (evrak dağları) ve en önemlisi de, iki yıl önceden planlamak ve bakanlığın mühürlü genel planının içine sokmak gerekiyor. Bu işi yapmak için girişimin Berg'den ya da onun adına konuşabilecek kimselerden gelmesi gerekiyor. Onların rektöre dilekçeyle başvurması gerekiyor, çünkü Ağustos ayında Yaz Okulu planladık (sadece 3 gün onayladılar), belki ona 3 gün de sibernetik için katabiliriz ya da bunu (Tartu ziyaretini) semiyotik çalışmalara yönelik araştırmalar olarak sunabiliriz."*[157]

1972 toplantısı da yapılamadı. 1974 kışında bir konferans daha yapıldı ve yaz okulu bu kez Sovyet İkincil Modelleme Sistemleri Sempozyumu (Всесоюзный симпозиум по вторичным моделирующим системам) adını aldı, fakat bu da kalıcı olmadı. 1970'li yıllar, yani Brejnev dönemi (1964-1982) siyasi açıdan ülke içinde bunaltıcı ve beyin göçü yaşanan bir dönem oldu. Bilimsel çalışmalar da bundan etkileniyordu: Göçmenlerin isimleri ve çalışmaları kütüphane kayıtlarından siliniyor, yayınları dergilerden, kitapçılardan çıkarılıyordu; bazen de yayınlar sahte ya da başka imzalarla yayınlanıyordu. Yahudi kökenli Sovyet yurttaşlarının göç etmesinde, Ortadoğu'daki Arap-İsrail çatışmaları yüzünden SSCB'nin 1967 yılında İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesmesi ve ardından Sovyetlerde Yahudi karşıtı bir hava esmesi de etkili olmuştu; bu dönem Sovyetler Birliği *aliyah*'ı diye anılır. Moskova-Tartu semiyotikçilerinden de göç edenler oldu.[158] 1973 yılında Lotman Tallin'deki yetkililere kendisi ve Tartu semiyotikçileri hakkında ihbar yapıldığını öğrendi. Bunun başlangıçta

---

156 Hatırat-Değil'den.

157 Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 242.

158 Yegorov'a göre göç edenler arasında Moskova-Tartu okuluyla ilişkisi olanlar şunlardı: A.M. Pyatigorski – İngiltere, D.M.Segal – İsrail, B.L. Ogibenin – Fransa, A.Y. Sırkin – İsrail, A.K. Jolkovski – ABD, Y.K. Şeglov – ABD, B.M. Gasparov – ABD. Şauman gibi, yapısalcı dilbilim ve semiyotik çalışmalarında yer almış, daha önce ya da sonra göç etmiş başka dilbilimciler de vardır.

semiyotiğe ilgi duyarken, sonra Ortodoks Marksist olan bir felsefe öğrencisi, M.G. Makarov olduğundan şüphe ediyordu. Her koşulda, Tallin parti yönetimi semiyotik-yapısalcı etkinlikleri yasakladı.[159]

### 1.10. Yapısalcı Yöntemin Olgunlaşması

Bütün bunlara karşılık, ülkeden göç etmeyen, ama anavatanından ya da doğduğu şehirden de bir bakıma sürgün olan Lotman'ın yayınları bu dönemde daha da sıklaştı. Yıllık yayın sayısı, 1965'ten sonra yılda 15'i bulmuştu; semiyotik alanındaki yazıların dışında, eski temaları olan Radışev, Karamzin, masonluk, Rousseau, Puşkin vb. üzerine de makaleler yazıyordu.[160] 1960 sonlarında çalışmalarının başlıca kavramlarından biri Jakobson'un da etkisiyle, "metin" olmuştu; metnin "işlevselliği" ve "sinyal"den farkı da tartışılıyordu. Tartu yaz okulu Lotman için bir bakıma özel çalışma ve fikirlerini sınama alanı da olmuştu. Örneğin, ilk yaz okulunda sunduğu "İkincil Modelleme Sistemlerinde Anlam Sorunu Üzerine" başlıklı makalesinde kodlama ve yeniden kodlamayı temel konu yapmıştı; bu da Toporov ve Jakobson okumasıyla bağlantılıydı:

> *"Metnin ileti olarak ele alınması Lotman'ı Jakobson şemasına götürmüştü, bu da onun 1960 tarihli ünlü Dilbilim ve Poetika makalesinde dile getirilmişti. Massachusetts Institute of Technology yayını olan bir derlemede yayınlanan bu makaleyi herkes bilinen sebeplerle okuyamamıştı, ama makaleyi V.N. Toporov'un 'Yapısal-Tipolojik İncelemeler'inin (1962) kaynakçasında bulmak mümkündü... Lotman'a bu makaledeki şemada özellikle kodlama sorunu ilginç geldi."*[161]

Lotman'ın yapısalcı çalışmalarının yabancı dillerde yayınlanması, 1964 yılında, uluslararası "*Linguistics*" dergisinde Fransızca olarak yayınlanan "Dilbilimsel ve Edebiyatbilimsel Yapı Kavramlarının Sınırlanması Üzerine"[162] makalesiyle başladı. Sonraki yıllarda Batı Avrupa ve ABD'den Japonya'ya dek makaleleri birçok ülkede yayınlandı. ABDli semiyotikçi Thomas A. Sebeok 1967 yılında *Studies in Semiotics* dergisinin editörlüğünü üstlenince destek istediği kişilerden biri de Lotman olmuştur.[163] Fakat bu yılların en önemli gelişmesi, 1969 yılında dilbilimci Emille Benveniste, Roman Jakobson ve antropolog Levi Strauss'un girişimiyle kurulan Uluslararası

---

159 Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 247-248.

160 Yegorov, a.g.e, s. 135.

161 Yegorov, a.g.e, s. 139.

162 "Sur la délimitation linguistique et littéraire de la notion de structure" *Linguistics,* 1964, № 6, s. 59–72; bu makale bir yıl önce yayınlanan makalesinin çevirisidir: "О разграничении лингвистического и литературоведческого понятия структуры," *Вопросы языкознания*, 1963, № 3, s. 44–52

163 *Semiotics Continues to Astonish: Thomas A. Sebeok and the Doctrine of Signs*, ed. Paul Cobley, John Deely, Kalevi Kull, Susan Petrilli, Walter de Gruyter, 2011, s. 476.

Semiyotik Araştırmalar Derneği'nin (The International Association for Semiotic Studies-L'Association Internationale de Sémiotique; IASS-AIS) organizasyon komitesinde Lotman'a da yer verilmesi oldu.[164] Bu kuruluş sırasında Varşova'da düzenlenen "Recherches sur les systèmes signifiants" başlıklı kongreye Lotman'ın katılması mümkün olmadı, ama sunumunu gönderdi ve ayrıca ismi derneğin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Aynı yıl İtalya'da yayınlanan, Remo Faccani ile Umberto Eco'nun hazırladığı *İşaret Sistemleri ve Sovyet Yapısalcılığı* (*I sistemi di segni e lo strutturalismo sovietico*) adlı derlemede de kültür modeli kısmı Yuri Lotman'a ayrılmıştı.[165] 1970 yılındaysa Lotman'ın, bu süreçteki çalışmalarının bir sentezi olan *Sanatsal Metnin Yapısı* adlı çalışması yayınlandı ve çevirileriyle temel bir çalışma halini aldı.

Bu yıllarda Tartu'daki çalışmalara yurtiçinden verilen tepkiler de farklı farklıydı. Yapısalcılığa ve kavramlarına ilgi duymayan ya da ilgi duysa da uzak olan yerli edebiyatbilimciler bu çalışmaları sonuçsuz görüyordu; ayrıca, örneğin, Bahtin gibi yenilikçilerin bile semiyotiğe ve yapısalcı kavramlara çok yakınlık duymadığını söylemek mümkündü. Tartu çalışmalarını eleştirenlerden biri de, "yapı," "işaret" gibi kavramları ilk kendisinin kullandığını, fakat kendisine hiç referans yapılmadığından yakınan Filozof A.F. Losev'di.[166] Ama en tehlikeli eleştiri, yapısalcılığa yönelik temel eleştiri, yani insanı değil yapıyı merkeze alan yapısalcılığın, dönemin sosyalist ideolojisinin temel ilkelerinden biri olan hümanizmle, yani insancılıkla çeliştiğinin söylenmesiydi:

> *"'Semiyotik' kelimesi nedense bizim Moskovalı rakiplerimizi kızdırıyordu ve buna yönelik saldırılar iki yönden geliyordu: bir yandan, bizi bilimi apolitize etmekle, diğer yandan da onun bilimi insansızlaştırmayla suçluyorlardı, üstelik rakipler sık sık cephelerini birleştiriyordu ve hep aynı isimlerin makalelerinde "Tartu ekolü edebiyat bilimini insansızlaştırıyor ve onu ideolojiden yoksun bırakıyor" diye okuyorduk. "İnsancıllığın" merkezi Dünya Edebiyatı Enstitüsü ve Puşkin Evi'nin Sovyet Bölümü'ydü. Biz Krılov ilkesiyle hareket ediyorduk: 'havlayıp havlayıp peşimizi bırakırlar'. Tüm kendi bilimsel hayatı boyunca, yüzlerce çalışma yazıp yayınlatan biri olarak, polemik saldırılardan hiç birisine hiç bir zaman cevap vermedim. Bunları, defalarca jüri üyelerinin beni suçladıkları 'kendimi kibirlilikten' değil, hep zaman ve kâğıt tasarrufu dolayısıyla yapmadım."*[167]

---

[164] Kristeva bu tarihi 1968 olarak anmaktadır. İnternet: http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Kristeva-OnLotman.html

[165] Lucid, a.g.e., s. vii. Ayrıca bkz. http://iass-ais.org/presentation-2/short-history/

[166] Yegorov, a.g.e, s. 140; Galin Tihanov, "Continuities in the Soviet period," *A History of Russian Thought*, ed. William Leatherbarrow, Derek Offord, Cambridge University Press, 2010, s. 312.

[167] Hatırat-Değil'den.

Lotman'ın bu eleştirilere karşı ilk sistemli yapısalcılık savunması olan "Edebiyat İncelemesi Bilim Olmalıdır" ("Литературоведение должно быть наукой," *Voprosi Literaturi*, 1967*)* başlıklı makalesiyle yanıt verdiği söylenebilir. Bu makale derginin "Edebiyat ve Sibernetik" başlıklı dosyasında, A.Jolkovski ile Y. Şçelgov'un "Yapısal Poetika - Doğurgan Poetika," M. Saparov'un "Üç Yapısalcılık ve Sanat Eserinin Yapısı" ve L. Kogan'ın "Yılan Olmasa Şahin Mahvolur Mu?" makaleleriyle birlikte yer aldı. Lotman'ın makalesi özellikle Paliyevski'nin 1963 yılında yayınlanan "Edebiyatbiliminde Yapısalcılık Üzerine" (*Znamya*, No 12) ve Vadim Kojinov'un 1965 yılında yayınlanan "Yapısal Poetika Mümkün Mü?" (*Voprosi Literaturi*, No 6) makalelerine bir yanıt niteliği taşıyor ve bir manifesto havasıyla bitiyordu:

> *"Yeni tip edebiyat bilimci, bağımsız olarak toplanmış geniş bir ampirik malzeme haznesini sağın bilimlerle ele alınmış tümevarımsal düşünmenin ustalığıyla birleştirmek zorunda olan bir araştırmacıdır. Onun dilbilimci olması gerekir (çünkü son zamanlarda dilbilgisi insani bilimler arasında "öne atılmıştır" ve genel bilimsel karaktere sahip yöntemler genellikle tam da burada ortaya çıkmaktadır), başka modelleme sistemleriyle çalışma ustalığına sahip olmalı, psikoloji bilimine hakim olmalı ve sürekli semiyotik ve sibernetiğin ortak sorunları düşünerek, kendi bilimsel yöntemini keskinleştirmeli. Asla alışık olduğu yorumları nihai gerçek saymayarak, tipolojik düşünmeyi öğretmeli kendisine.*
>
> *Evet, edebiyatbilimci olmak zordur ve yakın gelecekte çok daha da zor olacaktır. Bu da, belki de, insani bilimlerin yeni eğilimlerinin en umut verici sonucudur."*[168]

Fakat edebiyatbilimi ideolojiden bağımsız hareket edemiyordu. 1972 yılındaki Komünist Parti Kongresi'nde edebi-sanatsal eleştiri hakkında sınırlayıcı kararlar alındı. Bu kararların ardından, 1973 yılında yayına başlayan *Kontekst* dergisinde Mihail Hrapçenko (1904-1986), Lotman'ın kuramına ve özellikle de *Sanatsal Metnin Yapısı*'na yönelik eleştiriler getirdi. Yuri Barabaş'ın da konuyla ilgili sert bir eleştirisi yayınlandı.[169]

### 1.11. Yetmişler: Uygulamalı Semiyotik

Yetmişli yıllarda Lotman bölümün yönetimi dışında, çok yoğun bir ders programı yürütüyordu. Bu ders programıyla o yıllardaki yayınlarının, makale ve kitaplarının örtüştüğünü görmek ilginçtir; diğer yandan bunların dışında, ülkenin başka yerlerinde de çok sayıda sunumlar yapıyordu. Politik bir faaliyeti yoktu, fakat dönemin birçok aydını gibi onun da şair Yosif Brodski'nin (1940-1996) 1964'teki

---

[168] Yuri Lotman, *О русской литературе*, Искусство-СПБ, 2005, s. 765. İlk yayınlandığı yer: "Литературоведение должно быть наукой," *Voprosi Literaturi*, No 1, 1967, s. 90-100.

[169] Semenenko, a.g.e., s. 24.

yargılanmasından Çekoslovakya'nın 1968'deki işgaline dek birçok olaya muhalefet eden aydınlardan olduğu biliniyordu. Bölümde genel kaygı havası vardı, fakat en açık tehdit, Ocak 1970'de Lotman'ların evinin aranmasıyla göründü. Aramada bir şey bulunamadı, ama bunun ardından hep takip edildiğini bildi.[170]

Natalya Gorbanevskaya (1936-2013) adlı samizdatta ünlenmiş bir şair ve çevirmen bu dönemde Sovyetlerin Çekoslovakyayı işgal etmesini protesto etmek üzere 1968 yılında Kızıl Meydan'da yapılan gösterilerde yer almıştı. 1970 yılında tutuklanarak, Sovyetlerde yaygın olan ceza yöntemiyle, Kazan'daki bir psikiyatri kliniğine yatırılacaktı. Fakat bundan önce, 1965 yılında, şiirlerini beğenen Lotman ailesiyle arkadaşlığı başlamıştı. Hatta 1968 eylemlerinden sonra, 1969 yazında Gorbanevskaya büyük oğlunu Lotman ailesinin yazlığında bırakmıştı. Onu bırakırken ayrıca şiirlerinden oluşan bir paketi de bırakmıştı.[171]

> *"Sonbaharda Gorbanevskaya bana bazı sayfaları dolu bir paket getirdi ve onları korumamı istedi. Çalışma odamda yüksek bir taş soba vardı: ben hepsini onun üst kısmına koydum. Başkalarının kağıtlarını kurcalamayı sevmediğimden, günahkâr bendeniz, halen onların içerisinde ne olduğunu bilmiyorum. Kaç hafta sonra, hatırlamıyorum, (Gorbanevskaya artık Moskova'ya dönmüştü) sabah erken saatlerde kapının ziline bastılar, kapıyı açtım, daireme kendisini tanıtmayan ve içeri girmek için izin istemeyen on iki kadar insan girdi. Onlardan bazılarını tanıyordum. ... Aranmamış bir tek üzerinde Gorbanevskaya'nın arşivi olan soba kaldığı sırada, müdür resmi üslupla, herhalde "hiçbirşey yok" diye formülleştirilebilecek bir şeyler mırıldandı, tutanağı imzalamamı istedi, ben de yasak olan herhangi bir şey olmadığına dair ifademe yer verilmesinden ve aldıkları kâğıtların hepsinin (El koydukları şeyler bir daktilo ve semiyotikle ilgili artık yayınlanmış olan makalelerin daktilo kopyalarıydı.) yer aldığı tam bir liste hazırlanmasından sonra imza attım."*[172]

Gorbanevskaya yıllar sonra paketi saklanması için değil, dağıtılması için bıraktığını ve Lotman'ların evinin o dönemde samizdat kütüphanesi gibi olduğunu, evde ziyaret edenlerin okuduğu, yasak kitapların bulunduğunu söylemektedir.[173] 24 Aralık 1969 günü Gorbanevskaya tutuklanmış, 14 Kasım 1969 günü de Sanatsal Metnin Yapısı'nı yayınevine teslim eden Lotman'ın evi Ocak 1970'de aranmıştır.

Fakat yine de bu yıllar Lotman'ın ilgi alanlarını çeşitlendirdiği ve perspektifini daha da genişlettiği bir dönem oldu. Tiflis'te düzenlenen Sibernetik Sempozyumu

---

170 Yegorov, a.g.e, s. 161-63.

171 Tatyana Kuzovkina, "Один день профессора Ю.М.Лотмана", *Noviy Mir*, No 3 (1079), Mart 2015, s.141-2.

172 Hatırat-Değil'den.

173 Tatjana Kuzovkina, "Один день профессора Ю.М.Лотмана", Noviy Mir, No 3 (1079), Mart 2015, s.143

(Всесоюзный симпозиум по кибернетике) bu açıdan önemlidir. 1970 yılında Tiflis'te yapılan V. Bütün Rusya Sibernetik Sempozyumu'na Lotman, Boris Uspenski'yle birlikte "Kültürün Semiyotiği" başlıklı sunumla katıldı ve Jolkovski ve Şçeglov'la şahsen ilk kez burada tanıştı.[174]

Diğer yandan makine çevirisi, sibernetik ve robotiğe olan ilgisi, o dönemde Tartu Üniversitesi'nden ayrılıp Leningrad'a taşınmış olan Yegorov ve Mihail Borisoviç İgnatyev (1932-) gibi bu alanlarda çalışan meslektaşlarının desteğiyle farklı bir yön alıyordu. Leningrad Üniversitesi'nde sibernetik ve bilgisayar mühendisliği (вычислительная техника) bölümünün başında olan profesör M.B. İgnatyev'le Yegorov'un tanışması, Yegorov'un Leningrad'da 24 Şubat 1971 günü yaptığı, "Sibernetik ve Edebiyatbilimi" başlıklı bir sunumda gerçekleşmişti. İgnatyev'in çalıştığı üniversite o dönemde, Sovyetler Birliği'nin aya inmesi[175] durumunda kullanılacak robotların inşasıyla ilgili bir devlet projesi üzerinde çalışıyordu.[176] Leningrad Pedagoji Enstitüsü'nün Rus edebiyatı bölümünün başında olan Yegorov da ona, yapısalcı ilkelerin ay robotlarının programlanmasında kullanılabileceğinden ve Tartu Okulu'nun çalışmalarından bahsederek Leningrad'a geldiği sırada da Lotman'la İgnatyev'i tanıştırdı. Bu buluşmanın sonucunda Tartu ve Leningrad akademisyenlerinden bir grup oluşturuldu. Bu grubun çalışması için yapılan anlaşmanın adı önce "Robot ve karmaşık davranış biçimlerinin semiyotik modellenmesi" olarak saptandı, daha sonra, 1975 yılında, "Robot ve semiyotik modelleme (davranış semiyotiği ve kültür tipolojisi)" halini aldı. Üç yıl süren bu çalışmalar genel olarak Tartu Okulu'nun "meta-diller" ve "metamekanizmalar" üzerine çalışmalarıyla uyumluydu, fakat iki üniversite arasındaki anlaşma, 1976 yılında V.V. Hruşçev adlı bir bürokratın sibernetik bölümünün bir insanbilimleri bölümüyle ortak çalışmasının verimsiz bir israf olduğunu savunması

---

174 Jolkovski bu tanışmayı geçmişteki bir hatanın düzeltilmesi gibi anlatıyor. 1964 yılındaki ilk Yaz Okulu'na davetli olduğu halde gidemediğini, sonra da 1974 yılına kadar davet edilmediğini belirtiyor. "С Лотманом на дружеской ноге," Александр Жолковский - *Звезды и немного нервно: Мемуарные виньетки*, Время, 2008. İnternet: http://litra.pro/zvezdi-i-nemnogo-nervno-memuarnie-vinjetki/zholkovskij-aleksandr-konstantinovich/read/71

175 Uzaya çıkış ve Ay uydusuna ve uzak gezegenlere yerleşme fikri, 20. yüzyıl boyunca SSCB ile ABD arasında sürekli bir yarış konusu olmuştur. Ekim 1957'de SSCB'nin Sputnik uydusunu göndermesiyle hızlanan yarış, 1969 yılında ABD'nin Ay'a ilk kez ayak basmasıyla yeni bir aşamaya geçmişti. Günümüzde, Rusya Federasyonu 2030'lu yıllarda Ay'ın kolonizasyonunu gerçekleştireceğini ilan etmektedir.

176 Yegorov, a.g.e, s. 207.

sonucunda bozuldu.[177] Buna rağmen bu bilimciler arasındaki ilişki devam etti ve günümüzde sibernetiğin ikinci doğuşundan bahseden İgnatyev, çalışmalarında bu dönemin katkılarını anmakta ve sürdürmektedir.[178] Yegorov, yine 1975 yılında Lotman'ın İgnatyev ve onunla birlikte sibernetiğin sorunlarının edebiyat ve sanat araştırmaları açısından ele alınmasına dair bir kitap yazmayı tasarladığını, ama böyle bir kitabı o günün koşullarında yayınlamak imkansız olacağı için vazgeçtiklerini söylemektedir.[179]

Lotman sibernetik alanında düşünmeyi hiç bırakmayacaktır. Yegorov'a göre, 1969 yılındaki ortak çalışmaları sırasında, Lotman, "bir gün 'artistika' adını alan, enformasyonun aktarılması ve korunmasıyla ilgili bazı sistemlerin özelliklerini aşılaması için sanatsal konstrüksiyon yasalarını inceleyen bir bilim ortaya çıkamaz mı?" diye sormuştur. Bu terim daha sonra ortak çalışma sırasında "artonik" halini almıştır. İgnatyev gibi bazı bilimciler yakın zamanlara dek bu terimi kullanmıştır.[180] İgnatyev'le yaptıkları çalışmaların Lotman'ın hayatının o dönemindeki önemini sevgilisi[181] F.S. Sonkina şöyle anlatıyor:

> *"Moskova'ya ara sıra gelişlerini Y.M. Trudov ve Semiotik dergisi yazarlarını görmek için kullanırdı. Moskova'da, B. Uspenski dışında V.V. İvanov, V.N. Toporov ve başkaları vardı. Slavoloji Enstitüsü özel toplantıların mekanıydı. Orada Yura'nın çok değer verdiği İ. Revzin'in vakitsiz ölümünden sonra düzenli olarak Revzin okuma günleri yapıldı, Lotman da hep söz aldı. İgnatyev'le ve Leningrad'daki havacılık enstitüsüyle çalışmaya başladıktan sonra, akademisyen Berg'e gitmeye, Y. Şreyder'le ve matematikçilerle görüşmeye başladı. Bioniğin umutları boşa çıkardığını düşünüyordu. Biyologlara bir şey verse de, sibernetiğe vermemişti. İnsan organizmasını modellemek çok zor bir iş olarak görünüyordu. Sanatın modeliyse, canlı bir nesne değildi, ama diğer yandan, insan tarafından yaratılmış şeyler, sibernetikçiler için verimli inceleme nesnesi olabiliyordu. O yüzden Lotman hoşnutlukla çalışıyordu onlarla. Moskova'daki her konuşması tatmin edici olmuyordu, bütün fikirlerini dinleyiciler anlamıyordu. Ama YM onun için yeni olan bu işe*

---

[177] Yegorov, a.g.e, s. 210. Bu dönemden geriye üç bilimcinin imzasını taşıyan bir makale kalmıştır: "Kültürün metamekanizması olarak yapay zeka" (Искусственный интеллект как метамеханизм культуры). Yegorov, İgnatyev ve Lotman imzalı bu makale yirmi yıl Yegorov'un arşivinde kalmış ve 1995 yılında *Russian Studies* dergisinde yayınlanmıştır (Petersburg, No 4, s. 277-287).

[178] "Второе рождение кибернетики," Sankt-Peterburgskiye Vedomosti, 24 Mart 2017. https://spbvedomosti.ru/news/material-dnya/mikhail_borisovich_ignatev/ En son çalışması *Просто кибернетика*'da (Prosto, 2016) Avrupa Birliği'nin SSCB gibi sibernetiği sosyal alanda teşhis ve eşgüdüm için yeterince kullanmadığından çökeceğini savunmaktadır.

[179] Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 259.

[180] Yegorov, a.g.e, s. 209-210; Semenenko, a.g.e., s. 130-131. Bu terim, 1958 yılında Jack Steele tarafından ortaya atılan "bionics" terimine anıştırmadır. Latince "ars," "artis" köklerinden türetilmiştir.

[181] Lotman öldükten sonra, üniversiteden, Zara Mints'le ortak arkadaşları olan F.S. Sonkina'yla yıllarca görüştükleri ortaya çıkmıştır. Sonkina Lotman'a dair hatıralarını ve mektuplaşmalarını bir kitapta toplamıştır.

*büyük bir coşkuyla sarılmıştı. Her şeyin dışında, bu ona sık sık Moskova'da olma fırsatı veriyordu."*[182]

Sinema ve tiyatro da bu dönemde çalışmalarının merkezinde yer aldı; bu alandaki makalelerin ardından *Sinemanın Semiyotiği ve Sinema Estetiğinin Sorunları* (Семиотика кино и проблемы киноэстетики, 1973) adlı kitap geldi. Bu kitabın İngilizce çevirisi iki yıl sonra yayınlanırken, Yegorov'a göre birçok hata içeren çevirinin editörlüğünü Lotman'ın kızkardeşi Lida ve arkadaşı Lora yaptı. Lotman mektubunda çeviri için ağır bir ifade kullanır:

*"Sevgili Lida ile Lora! 8 Mart gününüz kutlu olsun. ... Mouton [yayınevinin] bu sine-çöp-çevirisini elden geçirirken harcadığınız dev emek için büyük (çok büyük) teşekkürler. Ölünceye dek hizmetinizdeyim."*[183]

Umberto Eco 1973 yılında, ertesi yıl yapılacak ilk uluslararası semiyotik kongresinin hazırlıkları çerçevesinde *The Times Literary Supplement*'ta "The Tell Tale Sign-A Survey of Semiotics" başlıklı bir dosya hazırladı. Bu dosyada Lotman da "Different cultures, different codes" adlı yazısıyla yer aldı. Bu yazı 1967 tarihli, "К проблеме типологического изучения культуры" makalesinin bir çevirisiydi. Uluslararası Semiyotik Derneği'nin ilk kongresi, ertesi yıl, 1974 yılında, Milano'da yapıldı. Bilimsel komitesinde Roland Barthes, Henry Hiz, Umberto Eco, Vilmos Voigt, Aleksandr Ludskanov yer aldı.[184] Eco, 1976 yılında yayınlanan *A Theory of Semiotics (Semiyotiğin Bir Kuramı)* adlı çalışmasının künyesinde de Lotman'a altı makalesiyle yer verdi (fakat kitap çalışmalarına yer vermemişti).

Bu yıllar yoğun çalışmalarla geçti. 1976 yılında Lotman, Nauka yayıneviyle, editörlüğünü D.S. Lihaçev'in yaptığı Edebiyat Anıtları adlı seri için *Karamzin. N.M. Rus Seyyahının Mektupları* adlı kitabını, B.A. Uspenski ve N.A. Marçenko'yla birlikte hazırlamak üzere anlaştı. Fakat çok dallanıp budaklanan kitap ancak 1984 yılında yayınlanacaktır. Ayrıca *Yevgeni Onegin* şerhi üzerinde çalışıyordu. 1975 yılında Tartu Üniversitesi yayınları arasında *Puşkin'in Manzum Romanı "Yevgeni Onegin" («Роман в стихах Пушкина «Евгений Онегин»»)* adlı ders notları yayınlandı. Bu metin şerh

---

[182] F.S. Sonkina, *Юрий Лотман в моей жизни. Воспоминания. Дневники. Письма*, Новое литературное обозрение, 2016, s. 78-79.

[183] Lotman yanlışlıkla Mouton yayınevini kastediyor ama kitap Ann Arbor yayınevinden çıktı; kitabı çeviren Ann Shukman, Lotman'ın İngilizcede tanıtan başlıca isimdir. Юрий Лотман, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, s. 63.

[184] Derneğin internet sitesi: http://iass-ais.org/1st-congress-of-the-iass-ais/

çalışmasının bir parçasıydı. Lotman, Yegorov'a yazdığı 27 Ekim 1976 tarihli mektubunda şöyle yakınmaktadır:

> *"Köpek gibi yoruldum (Prosveşeniya yayınevi için yaptığım Yevgeni Onegin şerhini bitirdim), ve Lev Tolstoy gibi yapmak istiyorum: Yaya olarak çıkıp gözümün gördüğü yere yürümek. ... Artık bu Ağustosta Onegin'i bitirip Karamzin'i ele alacağım... 'Onegin'i bitirirken yorgunluğun had safhasına geldim. Biraz olsun dinlenmek istiyorum."*[185]

Fakat kitap hemen yayınlanmaz ve telifini de alamaz:

> *"Onegin şerhim Prosveşeniya'da iki yıldır duruyor, Ekim ayında yayınevine uğradığımda, 1979'da yayınlayacaklarına yemin ettiler, ama Aralık 1978 oldu yok. Tabii, yalan söylediler. Şimdi merak ettiğim şey şu: Yine de yayınlamayı gerçekten düşünüyorlar mı, yoksa yalan söylüyorlar, iş ölü mü, bu birincisi ve telifin kalan kısmını talep etme hakkına sahip olduğum o iki yıllık bekleme süresi geçti mi, bu da iki."*[186]

Kitabın 1980'de çıkması Lotman'ı sevindirir:

> *"Çıktı benim Yevgeni Onegin'im. Of! Bunun benim için büyük bir olay olduğunu saklayamayacağım. Genelde yayınlanan işlere karşı çok ilgisizimdir. Üzerinde çalışırken, baskıdayken ağrı verir, onun için titrer insan, bir sürü duygu yaşar – nefretten ateşli sevgiye kadar. Ama ortaya çıkması yeter, ölmüş gibi olur, cansız yatar, onunla bir işim kalmamıştır (ben asla yapılması gereken ve hemen herkesin yaptığı o şeyi yapmaya, çıkan çalışmaların kenarlarına düzeltme ve eklemeler yazmaya kalkmam). Ama Onegin için nedense bunu söyleyemiyorum – çıktı, ama göbek bağı kopmadı."*[187]

Yine aynı dönemde, Prosveşeniya yayınevi için hazırladığı *Aleksandr Puşkin: Yazarın Biyografisi* de uzun bekleyişin ardından 1981 yılında yayınlanacaktır. Bu arada Lotman, yoğun bilimsel çalışmayla geçen yetmişlerin sonunda, Ocak 1977'de, yeni gelen rektörle bir süre anlaşamadığı için bölümün yönetimini bırakmak üzere dilekçe vermiştir; aynı yıl, British Academy'nin üyesi seçilir. 1980 yılında kurulan bir komisyon Rus edebiyatı bölümünün yapısını değiştirirken, Lotman ile meslektaşı L.İ. Volpert'i de Estonca filolojisinin içinde kurulan yabancı edebiyat bölümünde edebiyat kuramı dersleri vermeye gönderirler.[188] Lotman bunun nedenini ve kendisine ne kadar kırıcı geldiğini arkadaşı F.S. Sonkina'ya yazdığı bir mektupta şöyle açıklar:

> *"Ocak 1980'de Lotman'dan alaycı, ama trajik bir mektup aldım; başka bir bölüme geçmek zorunda kaldığını söylüyordu. Otuz yıl boyunca kendi elleriyle yarattığı şeyi ondan almışlardı. 58 yaşında her şeye baştan başlaması gerekiyordu. ... Bana sonra, Mart ayında Moskova gelince anlattığına göre, Jdanov zamanları geri gelmişti: Bölümde Zarya'nın çalışma masasını o yokken karıştırmışlar, onun şahsi ders planında Şolohov'un üstünün karalanıp yerine Mandelştam yazıldığını bulmuşlar. Bu da komisyonun Lotman ile L. Volpert'in başka bir bölüme aktarılmasına karar vermelerine sebep olmuştu. Zavallı*

---

185 Юрий Лотман, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, s. 266. Lotman nedense Ağustos sonunda kzkardeşi Lidya'ya yazdığı mektupta da kitabı bitirdiğini söylemektedir. A.g.e., s. 63.

186 A.g.e., s. 274.

187 Юрий Лотман, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, s. 292.

188 Yegorov, a.g.e, s. 166.

*Lotman! Ne kadar tatsız geliyordu ona bundan bahsetmek. 'Eğer kızlar olmasa, Leşka olmasa, sen olmasan, hiçbir şey beni bu yeryüzünde tutamazdı' dedi bana o zaman. Çalışmak bile onu eskisi kadar heyecanlandırmıyordu."*[189]

### 1.12. Seksenler: Rus Kültürü

Seksenlerin başında Lotman yeniden, özellikle 1964-66 yılları arasında yoğun bir şekilde üzerinde çalıştığı Karamzin'e dönmüştür. Bu dönemde iki Karamzin kitabını yayına hazırlamak için çalışır. Bunların ilki Boris Uspenski ve N. Marçenko'yla birlikte yayına hazırladığı *Karamzin. Bir Rus Seyyahının Notları* adlı çalışmaydı. Bu kitap üzerinde çalışmaya 1976 yılında başlamıştı:

*"Kitaplar için çok teşekkür ederim – onları aldım. Tam da bana gereken şeylerdi. Özellikle L.G. Kislyagina'nın kitabı ilgimi çekti, çünkü 1) Birincisi, genel olarak Karamzinlerle ilgileniyorum; 2) Anıtlar serisi için [SSCB Bilimler Akademisi Edebi Anıtlar serisi] "Bir Rus Seyyahının Mektupları"nı hazırlıyorum; 3) SSCB Tarih Sorunları dergisi bu kitap için değerlendirme yazısı istedi benden. Ama sorun şu, kitap kötüce."*[190]

Fakat çalışma uzadıkça uzuyordu. 14 Mart 1979 günü şöyle yazıyordu kız kardeşine:

*"Geçenlerde Moskova'daydım, Nauka yayınevinde Bir Rus Seyyahının Mektupları'ndaki üslup açısından anlamlı imla öğelerini korumak için mücadele ettim. ... Kısacası, Grişunin ... içtenlikle slavofizmlerin ortografik hatalar olduğunu söylüyor ve 'Bizim görevimiz Karamzin'in ortografik hatalarını düzeltmektir.' diyor ... 'Bizim okul çocuklarının doğru yazmayı öğrenmesine özen göstermemiz lazım, filologların önemsiz ıvır zıvırlarını değil.' Düşünebiliyor musun: okul çocukları yazmayı Anıtlar'dan öğrenecekmiş, yani turistler için sadece Beryozka dükkanlarında satılan kitaplardan – kolaysa onları üniversite kitapçısından al! Savaşa devam edeceğiz."*[191]

Sonbahara doğru Lotman'ın ilgisi Karamzin'le birlikte Lermontov'u da kapsamıştır:

*"Yan ürün olarak Lermontov'la ilgilenmeye başladım – onu pek tanımıyoruz. Değişik bir ders yapayım diyorum bu yıl: İki paralel monografi – Karamzin ve Lermontov."*[192]

Fakat bu dönemde Lotman'ın yayınevleriyle mücadelesi Rusya gerçeğinin bir başka yüzünü gösterir. Hayat arkadaşı F.S. Sonkina, onun Karamzin kitabı için editör Grişunin'le mücadeleden sonra evine geldiğini anlatıyor:

---

189 Ф.С. Сонкина, *Юрий Лотман в моей жизни. Воспоминания. Дневники. Письма*, Новое литературное обозрение, 2016, s. 90.
190 Yuri Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 67.
191 A.g.e., s. 70.
192 A.g.e., s. 72.

> *"Mücadeleden sonra bana tam olarak hasta halde geldi. Hemen devrilip uyudu. Kendine gelince bana olanları anlattı. ... Okul çocuklarının düzgün yazmaları gerektiğini söyleyen Grişunin'e Lotman otuz yıldır Karamzin'le ilgilendiğini ve bu otuz yıl boşunca Grişunin'in Karamzin hakkında bir tek çalışmasıyla karşılaşmadığını söylemişti. 1980 yılında da Puşkin biyografisinin çıkması için mücadele vermişti. Prosveşeniya yayınevinin Leningrad bölümünün editörü Krundışev Yu.M.'yi sonu gelmez düzeltme ve sorulara boğmuştu. Anlaşılan, kendi bilgiciliğini kanıtlamak istiyordu, hava atmak istiyordu. Olay sonunda Yu.M.'nin dosyayı alıp çıkmaya kalkışmasına kadar varmıştı. Bütün bunlar manevi olmasa bile fiziksel bütün gücünü alıyordu. ... Sürekli yorgun olan Yura kendine eziyeti bırakıp bir daha kütüphanelerde oturmamayı, aylak olup dünyayı gezmeyi hayal ediyordu."*[193]

Karamzin'in eseri 1984 yılında yayınlanır. Ertesi yıl Lotman kızkardeşine bir Karamzin biyografisi yazdığından bahsetmektedir:

> *"Kniga yayınevi bana bir kitap sipariş etmişti, bir Karamzin biyografisi, ama süreyi bir yıl geçtik, uzatmalar da geçti. Hep sabrettiler. Ama birdenbire (tam da Dostoyevski'deki gibi) eski müdür emekliye ayrıldı. Baş belasıydı, ama işi bilen biriydi. Yerine, tam gerektiği gibi, genç, enerjik, ama derler ya, rezil ve sinsi birini tayin ettiler. Editörler yalvarmaya başladı, benim de bu yaz bu lanet olası 20 yaprağı yazmam gerekiyor. Saşa Çyorni'nin yazdığı gibi, 'kahrolası hokkaya da hokkanın anasına da'".*[194]

Bu kitap da *Karamzin'in Eseri* (*Сотворение Карамзина*) adıyla 1987 yılında yayınlanır. Fakat Lotman için tamamlanmış gibi değildir. 1989 yılında Zara Mints'le çıktıkları Münih gezisinde yine kütüphaneleri gezmektedirler: "Karamzin'in biyografisine eklenebilecek, 1790 yılına dair bazı malzemeler toplama umudunu terk etmedim. Zara'yla kütüphanede yaşamaya başladık."[195] Sonra yine, yıl sonuna doğru Münih'ten şöyle der: "Bence benim Karamzin kitabıma fazla değer veriyorsun: Bu sadece ilk on yıllarına dair bir kitap, finali de üstünkörü."[196]

Ama seksenli yıllarda Lotman'ın asıl başarısı, semiyoloji alanına en önemli katkılarından biri olan "semiyosfer" kavramını ortaya atmasıdır. "Semiyosfer Hakkında" adlı 1984 yılı makalesinde, Lotman, Vernadski'nin 1926 yılında ortaya attığı "biyosfer" kavramından esinlenerek, bir "semiyotik sferin, semiyosferin" var olduğunu öne sürmüştür. Kavram kültür incelemelerinde kendine o günden beri kalıcı bir yer edindi. Lotman'ın bu kavrama önem vermesi ve yaygınlaştırma çabası içindeyken bir çevirmen yüzünden İngilizceye çevirisinin gecikmesi ilginç bir ayrıntıdır. 3 Ekim 1986 günü bir konferansta karşılaştığı Lotman, Sebeok'a 1984'te yazdığı "Semiyosfer Hakkında" (*О семиосфере*) makalesini verir, fakat Sebeok'un makaleyi çevirmek üzere

---

193 F.S. Sonkina, *Юрий Лотман в моей жизни. Воспоминания. Дневники. Письма*, Новое литературное обозрение, 2016, s. 88-90.
194 Y. Lotman, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 82.
195 A.g.e., s. 83.
196 A.g.e., s. 88.

verdiği çevirmen orijinalle birlikte kaybolur, makale İtalyancada 1986 yılında yayınlanırken, İngilizcede ancak 1989 sonunda yayınlanacaktır.[197]

1980'ler kültürün semiyotiğinin popüler kültüre daha çok ve uygulamalı olarak yöneldiği bir dönem sayılabilir. Bunun parlak bir örneği Umberto Eco'nun *Gülün Adı (Il nome della rosa)* adlı romanıdır. 1980'de yazdığı bu romanın 1989 tarihli Rusça baskısına yazdığı önsözde Lotman, bu çalışmanın bir tür uygulamalı semiyotik olduğunu ifade eder. Lotman da 1986 yılında, Lotman da, eski öğrencisi olan Eston rejisör Yevgeniya Haponen'in girişimiyle bu tür bir çalışmayı televizyonda hayata geçirmiştir. Hazırlıkları on yıl süren, "Rus Kültürü Hakkında Sohbetler" (*Беседы о русской культуре*) adlı tek kişilik bu televizyon programı kültür tarihine dair büyük bir çalışma olarak beğeni kazandı. Bir bakıma, Eco'nun Ortaçağlar kültürü için yaptığı şeyi Lotman'ın Rus kültürü için yaptığı söylenebilir. "Kultura" adlı kanalda yayınlanan ve Lotman'ın kütüphanesinde çekilen bu programda, Lotman, 33 bölüm boyunca Rus günlük hayatından entelektüalizme, Puşkin'den sibernetiğe dek birçok konu hakkında "ders verdi":

> *"Rus kültürü hakkında sohbetler adını Lotman 1976 yılında, ona Estonya televizyonunda bir ders dizisi yapmayı teklif ettiğimiz zaman buldu. Üniversitedeyken, bütün öğrencilerini olduğu gibi beni de Lotman'ın dersleri sarsmıştı. Şaşırtıcı ve nadir görülen bir anlatıcılık yeteneği vardı, sahip olduğu o engin bilgiyi yetkin ve ilginç bir şekilde sunabiliyordu. Biz arzulara kapılır gittik: Ya (öğrencilerin verdiği adıyla) Yurmih'in insanı sıra dışı bir şekilde alıp götüren anlatısını dinlerdik, ya onun söylediği şeyi kaydedecektik. Televizyonda görünce, kitlesel enformasyon aracının tam olarak ne olduğunu anladım, orada Yuri Mihayloviç'in yeteneğini çok büyük bir dinleyici topluluğu için sergilemek mümkündü."*[198]

Bu yıllarda Lotman sık sık yurtdışına bilimsel seyahate çıkıyordu. 1987'de Rus filolojisi bölümü Helsinski Üniversitesi'nde ortak seminer düzenlendi; seminerin ikincisi 1989'da Tartu'da yapıldı ve "Studia russica Helsingiensia et Tartuensia" başlığıyla ortak yayın yapıldı. 1998'e kadar devam ettirilen bu yayın dört cildi bulmuştur. Yine 1987'de, Lotman Norveç Bilim Akademisi'ne, 1989'da İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi'ne. 1990'daysa Estonya Bilimler Akademisi'ne üye olarak seçildi.

---

[197] Thomas Albert Sebeok, *Global Semiotics*, Indiana University Press, 2001, s. 154. Lotman semiyosfer kavramı için Vernadski'yi referans verse de, Mandelker semiyosfer kavramının Bahtin'in logosfer kavramından türediğini, her ikisinin de kökeninin Vernadski olduğunu savunmaktadır: Amy Mandelker, "Semiotizing the Sphere: Organicist Theory in Lotman, Bakhtin, and Vernadsky", *PMLA*, Cilt 109, No. 3 (Mayıs, 1994), s. 385. Diğer yandan zoosemiyotik alanda Lotman'dan önce çalışmaya başlamış olan Thomas Sebeok, semiyosfer kavramına kendisinin daha önce yaklaştığını da öne sürer.

[198] "От составителей," Беседы о русской культуре. Телевизионные лекции, *Воспитание души*, «Искусство—СПБ», 2005, s. 348-349.

1989 yılında, Alexander von Humboldt vakfının daveti üzerine karısıyla birlikte Münih'e giden Lotman orada bir kalp krizi geçirdi. Muayene sırasında kansere yakalandığı anlaşıldı ve ameliyat oldu. Aralık 1989'da Tartu'ya döndü, fakat bu kez 1990 sonbaharında, karısı Zara Mints hastalandı ve tedavi için İtalya'ya gittiler. Zara Mints ameliyat sonrasındaki beyin kanaması sonucunda, 25 Ekim 1990 günü hayatını kaybetti.

### 1.13. Doksanlar: Son yıllar

Lotman'ın uluslararası ünü 1990'lı yıllarda Tartu Üniversitesi'nin yabancı üniversitelerle işbirliği alanında büyük katkı sağlamıştır. 1990 yılında İngiliz Keele Üniversitesi'yle işbirliği imzalanır. 1992 yılında Keele'de Lotman'ın 70. yıldönümü dolayısıyla, kendisinin hasta olması nedeniyle katılamadığı bir konferans düzenler. 1991 yılındaysa Stockholm Üniversitesi'nin Slav ve Baltık Dilleri Enstitüsü'yle Tartu Üniversitesi arasında işbirliği sağlanır. Stockholm'de düzenlenen ortak seminere Lotman başkanlık eder ve 1992'de de aynı seminer Tartu'da yapılır.[199] Bu dönemin en önemli olayı, 1992 yılında Tartu Üniversitesi'nde Semiyotik Bölümü'nün açılması olur. Bu bölüm günümüzde uluslararası çalışmalarını başka üniversitelerle ortak çalışmalar yaparak, semiyotik seminerleri düzenleyerek ve 1964'te başlayan derginin yayınını sürdürerek devam ettirmektedir.

1990 yılında *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture* (çev. Ann Shukman) adlı kitabı Umberto Eco'nun giriş yazısıyla yayınlandı. Önsözde belirtilmese de bu kitap Lotman'ın semiyosfer makalesini farklı dönemlerden makaleleriyle bir araya getiren bir çalışmaydı. Rusçada bu haliyle, altı yıl sonra, 1996 yılında *Düşünen Dünyaların İçinde (*Внутри мыслящих миров*)* adıyla Moskova'da yayınlandı. 1992 yılındaysa *Kültür ve patlama (*Культура и взрыв*)* adlı günümüz dünyası üzerine bilimsel deneme sayılabilecek son çalışmasını yayınladı.

1991 yılında Altın Filoloji Madalyası'nı alan Lotman, son yıllarda hastalığı nedeniyle toplantılara katılmadı ve son çalışmalarını da dikte ettirdi. Bunlardan biri *Hatırat Değil* adlı metin, bir diğeri de *Kültür ve Patlama*'nın devamı olarak görülen *Kültürün Öngörülemez Mekanizmaları* (Непредсказуемые механизмы культуры,

[199] Bu seminerler, "Klasisizm ve Modernizm" 1994 yılında yayınlanan, ortak bir derlemenin içinde yer aldı.

2010) adlı çalışması olmuştur. Son yıllarında, hayatının uzun kısmında yapamadığı bir şekilde, Almanya, Fransa, Finlandiya, İsveç, Norveç, İtalya, Venezuela, Karakas'a birçok akademik seyahat yapmıştır. 28 Ekim 1993 günü hayata veda etti. Ölmeden aylar önce ölümünden sonra karısıyla ortak kütüphane ve arşivlerinin nasıl düzenleneceği konusunda vasiyetname niteliğindeki bir metni üniversitedeki çalışma arkadaşlarına vermesi için Yegorov'a bırakmıştı. Bu bilimsel vasiyet 19 Şubat 1993 tarihli mektubunda ek olarak yer almıştır:

> *"Sevgili Lyubo ile İgor! Size ve Mişa'ya en yakın meslektaşlarım ve sevdiğim insanlar olarak öldükten sonraki bir ricada bulunmaya cesaret ediyorum. Benim için en değerli olan eser – bu bölüm oldu, Zarya Grigoryevna'yla bizim ortak çalışmamız olan bu bölüm. Benim bu dengesiz ve umutsuz vakitte ölümümden sonra bölümün yıkılabilecek olmasını düşünmekten acı duyuyorum. Bununla her şeyden önce dostluk ilişkilerinin, bölümün örgütlenmesinin temeli olan ilişkilerin, yani onun temelinin bozulmasını kastediyorum. Bu yüzden sizden ricam, gelecekte ne kadar zor olursa olsun, karşılıklı güveninizi, hoşgörünüzü korumanız ve bizim melek olmadığımızı ve dostça ve anlayışlı ilişkilere ihtiyaç duyduğumuzu hatırlamanız. Sadece bu bölümümüzün ruhunu korumayı sağlar (gelecekte organizasyon yapısı yerle bir olmazsa – bundan bahsetmiyorum). Bu bölüm kültür tarihine aittir, onu bozmak büyük bir günah.*
>
> *Sizden şu anda çalışanların hepsini korumak için azami çaba harcamanızı rica ediyorum. Konu sadece onların her birinin Zarya Grigoryevna'yla çabamızın birer parçası olması değil. Konu başka. Bölümün şimdiki yapısını özellikle başarılı sayıyorum, dahası eşsiz sayıyorum, farklı ilgi alanları ve yetenekler (Bunu her şeyi düşünerek ciddiyetle söylüyorum.) birbirini başarıyla tamamlıyor. Bu anlamda bölüm üyelerimizin bireysel farklılıkları talihli bir durum. İlkesel tartışma söz konusu olan bütün durumlarda yetkin, dostane ve bizim işlerimize kendini adamış bir aracı olan Boris Fyodoroviç Yegorov'a başvurmanızı rica ediyorum. Onun dile getireceği fikri benimmiş gibi dinlemenizi rica ediyorum. Bölüm adına kaygıyla ve sizin bölüm yurtseverliğinize umut besleyerek ayrılıyorum aranızdan.*
>
> *Yu. Lotman.*
>
> *Önemli bir konu daha. Benden sonra büyük bir arşiv kalacak, onu düzene sokmak ve içlerindeki bilimsel malzemeleri yayına hazırlamak gerekecek. Bu büyük ve emek alan bir iş, nitelikli emek, bu arada teknik emek de gerektiriyor. Sizden bu işi T. Kuzovkina'ya bırakmanızı rica ediyorum, ben onu bu iş için hazırladım, gerekli olan sözlü talimatları verdim. Bu çalışmanın onun semiyotik bölümündeki bilimsel-yayın çalışmaları planına katılması önemli.*
>
> *Yu. Lotman."*[200]

24 Ekim 1993 günü ölen Yuri M. Lotman, Tartu Raadi Mezarlığı'na, karısının yanına gömüldü. Karısının mezar taşında resimli bir haç bulunurken, Lotman'ın düz blok halindeki mezar taşına Roma tarzı sade bir zafer çelengi işlenmiştir. Üstündeki haçın kırıldığı söylenmektedir.

---

[200] Y. Lotman, *Письма (1940-1993)*, Языки русской культуры, 1997, s. 360-361.

# II. BÖLÜM

# YURİ LOTMAN'IN KURAMI

Yuri Lotman'ın bilimsel çalışmalarını üç döneme ayırmak mümkün görünmektedir. 1) Genç bir Slavist olarak çalıştığı dönem; 2) Yapısalcılık ve semiyotik dönemi; 3) Rus kültür tarihi merkezde yer almak üzere genel olarak kültür semiyotiği çalışmalarının yapıldığı dönem.

İlk dönem Rus Dili ve Edebiyatı Bölümüne girdiği 1946 yılından "yapı" kavramını çalışmalarında ilk kez kullandığı ve doktorasını vererek edebiyat biliminde yeni arayışlara girdiği 1961 yılına kadar bir tarih aralığını kapsar. İkinci dönem yapısalcılık tarihinde bir dönüm noktası oluşturan Tartu-Moskova Yaz Okulu'nun şekillenmeye başladığı 1962 yılından okulun dağıldığı 1970'e dek olan dönemdir. Üçüncü dönemse Lotman'ın bütünsel bir kurama ulaşma çabası içinde olduğu, düşüncelerinin olgunlaştığı, edebiyat tarihi çalışmalarıyla yapısalcı yöntem çalışmalarının iç içe geçtiği, ve genel olarak Rus tarihinin kaynaklarının ele alındığı 1970'ten 1993'e dek uzanan dönemdir.

### 2.1. I. Dönem: Genç Slavist

Lotman'ın birinci dönemde yaptığı yayınlarında yer alan isimlere baktığımız zaman, klasik Rus edebiyatının ortaya çıkmasını sağlayan yazarları ve onları besleyen kaynakları ele aldığını görürüz. Yayınların geneline - makale ve kitap bölümü başlıklarına - baktığımızda İgor Alayı Destanı, A.D. Kantemir (1673-1723), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), A.P. Sumarokov (1717-1777), Ya.P. Kozelski (1729-1794), G.P. Derjavin (1743-1816), İ.F. Bogdanoviç (1743-1803), D.İ. Fonvizin (1745-1792), A.M. Kutuzov (1748-1791), A.N.Radişçev (1749-1802), M.A.Dmitriyev-Mamonov (1758-1803), N. Karamzin (1766-1826), İ.A. Krılov (1769-1844), V.G. Anastaseviç (1775-1845), Ya.A. Galinkovski (1777-1816), A.F. Merzlyakov (1778-

1830), V. Jukovski (1783-1852), D.V. Davıdov (1784-1839), A.İ. Meşevski (1791-1820), P.A. Vyazemski (1792-1878), A.S. Puşkin (1799-1837), A.O. Korniloviç (1800-1834), A.İ. Polejayev (1804-1838), N.V.Gogol (1809-1852), V.G. Belinski (1811-1848), M. Yu. Lermontov (1814-1841), A. Turgenyev (1818-1883), N.G. Çernışevski (1828-1889) gibi isimlerle karşılaşırız. Listeye baktığımızda ağırlıklı olarak 18. ve 19. yüzyıl başlarındaki yazar ve şairleri görmekteyiz.

Daha ilk yayınından başlayarak, Lotman'da özgün, yeni bir buluş ortaya çıkarma çabası gözlemlenmektedir. Rus edebiyatının ve tarihçiliğinin öncülerinden biri olan Nikolay Karamzin üzerine çalıştığı dönemde, yazarın masonlukla bağlantısı ilgisini çeker. 1947 yılında bilimsel ilk çalışmasını yapar; Karamzin'in "Vestnik Yevropı" dergisi[201] hakkındaki bu makale ne yazık ki hiç yayınlanmamıştır.

> *"Hayatım boyunca hiç o zaman "Karamzin Vestnik Yevropı Dergisinde" başlıklı makale için çalışırken olduğundan daha sürükleyici bir his yaşamadım. Bu çalışmamın bütünüyle yayınlanmadığına ve önemli bir bölümünün de sonradan kaybolmuş olmasına çok üzülüyorum. Karamzin Vestnik Yevropı dergisinin Avrupa'daki son gelişmelerle ilgili bilgileri yayınlayan, tamamen bir çeviri dergisi olduğunu açıklamıştı. Kaynakları çok bulanık verir veya hiç vermezdi. Ben kaynakları aramakla uğraştım. Hiçbir şeyi, Fransızca dergilerin bulunduğu halk kütüphanesinin boş bir odasında oturup bu dergileri kütüphanenin kapanma vakti gelip de dışarı çıkartılıncaya kadar karıştırırken yaşadığım zevkle kıyaslayamam. Çok geçmeden Karamzin'in kendi kaynaklarını net göstermediğini ve aslında çeviri yapmayıp Rus hayatındaki olaylara açık bir yönlendirme verecek önyargılı aktarmalar yaptığını keşfettim. Örneğin, Karamzin'in Radişçev'in ölümüyle ilgili tepkisini Fransızca'dan çeviri gibi maskeleyerek verdiğini kanıtlamayı başardım. Yayınlanmadan kalan bu makalem, halen en sevdiğim çalışmamdır."*[202]

1948 yılında "Karamzin ve masonlar" adlı bir başka makalesi yayınlanan Lotman, 1949 yılında, masonlarla yakınlığı bilinen M. Novzorov'un (1762-1827) evraklarını incelerken, Rus tarihinin 19. yüzyılda reformist ve yenilikçi hareketi olan Dekabristlerin tarihine ışık tutacak olan bir belgeyi, M.A. Dmitriyev-Mamonov'un kaleme aldığı "Rus Şövalyelerinin Kısa Kılavuzu" adlı metni ortaya çıkartır. II. Yekaterina'nın (1729-1796) gözdesi olan Dmitriyev-Mamonov ile Puşkin'in de arkadaşı olan subay M.F. Orlov'un (1788-1842) kurduğu, varlığını iki yıl sürdüren Rus Şövalyeleri Tarikatı'nın rehberi olarak hazırlanan bu kitapçık, 1816 yılında 25 adet olarak basılmıştı. Fransız Devrimi'nden esinlenen ve liberal reformlar yapmayı öngören

---

[201] Nikolay Karamzin'in (1766-1826) editörlüğünü 1802-1803 yıllarında yaptığı dergi, 1830 yılına kadar ayda iki sayı yayınlanmıştır. A.S. Puşkin'in lise yıllarındaki şiirleri de 1814 yılında ilk kez bu dergide çıkmıştır.

[202] Hatırat-Değil'den; ayrıca *Лотмановский Сборник 1*, İts-Garant, 1995, s. 34; ayrıca Yegorov, a.g.e, s. 270 vd.

bu grubun programına dair kitapçığın varlığı biliniyordu, fakat bulunamıyordu, Lotman'ın çalışması sonucunda bu kitap ilk kez ortaya çıkarıldı. Kitapçık 1949 yılında "*M.A. Dimitriyev-Mamonov'un 'Rus Şövalyelerinin Kısa Kılavuzu': (Erken Dönem Dekabrizmin Ajitasyon Yayınlarının Bilinmeyen Anıtı*" adıyla Leningrad Üniversitesi Bülteni'nde yayınlandı.[203] Bu makale Lotman'ın ilk bilimsel yayını sayılmaktadır.

1950 yılında Leningrad Üniversitesi Rus Filolojisi Bölümünden mezun olan Lotman'ın Estonya'nın Tartu şehrinde Rusça öğretmeni olarak iş bulması ve Tartu'ya taşınarak üniversitenin Eğitim Fakültesinde ders vermeye başlaması da Lotman'ın bilimsel çalışmalarının bu ilk döneminde açıkça yönlendirici bir rol oynamıştır. Ders hazırlarken Rus edebiyatı tarihini sistemli bir bütün olarak ele alma ihtiyacı çalışmalarında etkili olmuş olmalıdır. Bu çerçevede Eğitim Fakültesinde ve Rus Dili ve Edebiyatı bölümünde çalışırken, sonraki yıllarda bölümde kullanılan Rus Edebiyatı Tarihi ders programları ve okutulan kaynaklara da katkıları olduğunu belirtmek gerekir.

1950 yılında *Radişçev: Makaleler ve Malzemeler* (ed. M.P. Alekseyev, Leningrad Devlet Üniversitesi Yayınevi) adlı derleme için yazdığı "*XVIII. Yüzyılın 80'li Yıllarının Edebi-Toplumsal Savaşının Tarihinden: A.N. Radişçev ve A.M. Kutuzov*" başlıklı makaleyse Lotman'ın Tartu'daki ilk bilimsel çalışmasıdır. Bu yıllarda Tartu'da *Rahva Hääl* (Halkın sesi), *Looming* (Yaratım) gibi dergilerde Estonca makaleleri yayınlanır.[204] Estonca yayınlanan ilk makalesi, 1950 yılında Õhtuleht dergisinde yayınlanan 1949 yılında Stalin ödülünü alan Angiya Barto'nun şiir kitabının tanıtımı olan"*Kahraman hayata katılıyor*" başlıklı makale olur.

1951 yılında, Lotman *"Karamzin'in Soylu Estetiği ve Toplumsal-Politik Görüşleriyle Mücadelede A.N. Radişçev"* adlı (on sekiz sayfalık) yüksek lisans tezini savunur. Bu çalışma daha sonra her hangi bir yerde yayınlanmamıştır. 1952 yılında SSCB'de Radişçev'in 150. ölüm yıldönümü nedeniyle çeşitli etkinlikler yapılmıştır; Lotman da ağırlıkla Radişçev üzerine yayınlarda yer alır. Radişçev'in Devlet Yayınevi (Gosizdat) tarafından yayınlanan *Seçme Eserleri*'nde (ed. G.P. Makogonenko), şairin

---

[203] "'Краткие наставления русским рыцарям' М. А. Дмитриева-Мамонова: (Неизвестный памятник агитационной публицистики раннего декабризма)", *Вестник Ленинградского университета,* 1949, No: 7, s. 133-147.

[204] Lotman'ın hayatı boyunca Estonca yazıp konuşmadığını söylemek mümkün görünüyor. Asistanı ve çalışma arkadaşı Çernov'a göre Lotman Estonca konuşamasa da söylenenleri anlayacak düzeyde Estonca bilmektedir (akt. Waldstein 2007: 579). Bu durumda Lotman'ın Estonca makalelerinin çeviri olduğunu varsaymak gerekir.

"Dua" adlı şiirine şerh yazar. Tartu Üniversitesi'nin Radişçev'in 150. yılı için hazırlanan derlemede "*A.N. Radişçev'in Estetiğinin Bazı Sorunları Üzerine*" başlıklı makalesi iki dilde, Rusça ve Estonca yayınlanır. Ayrıca Estonca olarak Radişçev'in 150. ölüm yıldönümü, Rusya'da demokratik fikrin kurucuları, D.N. Fonvizin, ilk Rus gazetesi *Moskova Devletinden Haberler* ve XVIII. yüzyıl Rus basını konulu farklı yazıları yayınlanır.

1953 yılında Çernışevski'nin 125. doğum yılı çerçevesinde yazdığı Estonca iki makalesi ve Puşkin-Lermontov-Gogol üzerine yapılan yeni incelemelerin bir değerlendirmesi yayınlanır. Bu dönemin ilginç yazılardan birisi de, 1954 yılında *Pravda* gazetesinde, Rus Dili bölüm başkanı ve meslektaşı B.F. Yegorov'la birlikte yayınladıkları "Cahil Yorumcu" başlıklı makaledir. *Sovyet Estonyası* adlı dergide yayınlanan "*Dekabrist A. Bestujev [1791-1855] Estonya'da*" başlıklı makalenin eleştirisi olan bu makale Lotman'ın daha sonra birçok yazısında görülecek olan, Rus edebiyat ve tarihinin Estonya'daki özel konumunun ele alınma ve yorumlanma biçimlerine özel ilgisinin bir ifadesi olarak da görülebilir. Aynı yıl Estonca iki makalesi yayınlanır; biri yine bahsedilen konuyu ele alan "*Rus Yazarları Estonya'da: Estonya ve Rus Kültürü Arasındaki Derin Bağların İncelenmesi*", diğeri de yazar A. S. Griboyedov'un (1795-1829) 125. ölüm yıldönümü için yazılan bir makaledir.

1955 yılında Dekabrist ayaklanmasının 130. yıldönümü için yazdığı "Baltık Soylularına Karşı Mücadeleye Dair Yeni Malzemeler" ve Dekabristlere fikirleriyle öncülük eden ve 18. yüzyıl sonunda Tartu Üniversitesi'nde görev yapan A.S. Kaysarov (1782-1813) hakkında yazdığı Estonca iki makale, ileride yazacağı, 1958 yılında Tartu Üniversitesi yayınları arasından çıkacak olan, "Andrey Sergeyeviç Kaysarov ve Onun Döneminin Edebi-Toplumsal Mücadelesi" adlı kitapçığın ön çalışmaları niteliğindedir.

1956 yılında *Felsefe Sorunları* (*Voprosi filosofii*) adlı derginin hazırladığı Radişçev dosyasında yer alan "*Radişçev Soylu Devrimci Miydi?*" başlıklı makalesinde,[205] dönemin Sovyet tarihçiliğinin kavramlarından biri olan "soylu devrimci" kavramını kullanmaktadır; Lotman, Radişçev'in köylülerin haklarını

[205] Был ли А. Н. Радищев дворянским революционером? // Вопросы философии. 1956. № 3. С. 165–172.

savunduğunu, bu yüzden soylu devrimcilerden sayılması gerektiğini savunur. *Felsefe Sorunları* dergisindeki Lotman'ın yaklaşımı için şu değerlendirme yapılmıştır:

> *"Yu.M. Lotman'ın (Tartu) daha başlığında bile ("Radişçev soylu devrimci miydi?") ifadesini bulan makalesinin ana tezi, büyük tartışmalar doğurdu. Sunumu yapan kişiye göre, Radişçev'in teorik programı Rus toprak köylülüğünün pratik çıkarlarına yanıt veriyordu ve bu yüzden, her şeyden önce, Radişçev'i soylu devrimci olarak tanımlamak imkânsızdır. Bu tezin doğurduğu tartışmaya Yu.M. Lotman'ın çalışmasının temel varsayımlarını kabul eden P.N. Berkov, B.F. Yegorov, İ.Z. Serman katıldı. Yazarın XIX. yüzyıl başında köylü isyanlarındaki niteliksel değişimlerle ilgili çok verimli gözlemleri olduğu, bunların yeni, ilginç malzemelerle bilimsel çerçeveye sokulduğu belirtildi. Bu arada sunum yazarının Radişçev'in dünya görüşünü nitelerken, yazarın görüşlerinin şekillenmesinde Rus geleneğinin taşıdığı önemi yeterince değerlendirmediği, görüşlerinin daha önceki elli yılın Rus düşüncesinin gelişimiyle kıyaslamadığı da belirtildi. Y.V. Predteçenski, G.P. Makogonenko, Z.İ. Gerşkoviç sunumda birçok yeni bilgi, inceleme bulunduğunu belirterek, Yu.M. Lotman'ın bir dizi saptamasını tartıştı, bunları sunumda ortaya konan sorunun çözümü açısından yeterince inandırıcı buldular."*[206]

Buradaki tartışmanın arka planında, Sovyet kültür ve edebiyat tarihçiliğinin Lenin'in görüşlerini kültür tarihine uygulama çabaları yatmaktadır. Lenin, Dekabristleri ve aydınlanmacıları tartışırken, "Biz bizim aramızdan, Rusların arasından bu zorbalıklara karşı bir tepki verilmesine, bu ortamın Radişçev'i, Dekabristleri, 70'li yılların devrimci-entelektüellerini (raznoçinetslerini) çıkarmış olmasından, Rus işçi sınıfının 1905 yılında güçlü bir devrimci kitle partisi kurmasından, Rus köylüsünün de o sırada demokrat olarak tarlayı ve toprak ağasını yerle bir etmesinden gurur duyuyoruz" demişti.[207] 22 Eylül 1918 günü Kışlık Saray'ın bahçesine, yeni rejimin ilk simgelerinden biri olarak "soylu devrimci" Radişçev'in heykeli dikilmişti. Lotman'ın içine girdiği tartışma, Radişçev'in Rusya'da 1825-1861 arasına "soylu dönemi" sayan Lenin'in dönem tasnifine göre nerede yer aldığı tartışmasıdır.

Lotman aynı yıl *Edebi Miras* dergisinin "Dekabrist Edebiyatçılar" adlı dosyasına "*Andrey Turgenyev'in 'Vatana' Adlı Şiiri ve 'Dost Edebiyat Meclisi'ndeki Konuşması*" başlıklı makaleyle katılır.[208] Lotman, bu makalesinde şair ve çevirmen Andrey Turgenyev'in (1784-1803) şiirinden yola çıkarak, 19. yüzyıl başında soylular arasında

---

[206] İnternet: http://lib.pushkinskijdom.ru/Portals/3/PDF/XVIII/03_tom_XVIII/Kriazimskaia587/Kriazimskaia587%20-%200589.pdf

[207] İlk yayını: 1914. "О Национальной Гордости Великороссов," *Полное собрание сочинений* (5. Bsm), 1965-75, Cilt 26, s. 106-110. Bazı kaynaklarda Lenin'in makalesindeki bu sözler, Lenin Radişçev'i "Rus halkında milli gurur hissi uyandıran ilk Rus devrimcilerden biri" saydı diye yorumlanmaktadır.

[208] Стихотворение Андрея Тургенева «К Отечеству» и его речь в «Дружеском литературном обществе» // Литературное наследство. М., 1956. Т. 60: Декабристы-литераторы. [Т.] 2. Кн. 1. С. 323–338. İnternet: http://litnasledstvo.ru/site/book/id/34

ilerici görüşlere sahip olanların şiiri de bir siyasi tür olarak kullandıklarına dikkat çekiyordu. Ona göre, Andrey Turgenyev'in gerek şiirleri gerek çevirileri, Aydınlanmacılığın ve Fransız Devrimi'nin etkisindeki fikirleriyle dönemin yazarları arasında canlı tartışmalara yol açmıştı.

> *"1810'lu yıllarda ve 1820'li yılların ilk yarısında siyasi liriğin, Dekabristlerin edebi programını en dolgun şekilde ifade edebilen bir türün gelişmesi, soylu devrimcilerin toplumsal-politik görüşlerinin olgunlaşmasıyla bağlantılıdır ve onların ideolojisindeki gelişme aşamalarını ve yollarını yansıtır. Fakat Sovyet araştırmacıların çalışmaları, Dekabristlerin yüksek sivil şiir için mücadele ederken bilinçli olarak belli edebi geleneklere yöneldiğini göstermiştir. Dekabrizmin şiiri Rus özgürlükçü şiiriyle ve öncelikle de XIX. yüzyılın ilk on yılının sivil liriğiyle bağlantılıdır."*

Lotman'ın bu şiire ve etkilerine yönelik ilgisi, 19. yüzyıl başı edebiyatının kaynaklarına ve masonluğa yönelik çalışmaları çerçevesindedir. Andrey Turgenyev'in babası İ.P. Turgenyev (1752-1807) Rus mason derneğinin kurucuları arasında yer almış ve Andrey de küçük yaşta bu çevrede, 1796'da Moskova Üniversitesi'nin başına atanan babasını ziyarete gelen dönemin önemli edebiyatçılarını yakından tanıyarak büyümüştü. Mason derneğinin Rus tarihindeki rolü Lotman'ın daha sonraki araştırmalarının da bir yan konusu olarak yer alacaktır. "Dost Edebiyat Derneği" 1801 yılında kurulmuş ve aynı yıl dağılmıştı; fakat adının 1782 yılında kurulan mason örgütü Dost Derneği'yle ilişkisi düşünülürse, onun bir devamı olduğu savı da öne sürülebilir. Lotman'a göre, genel olarak dernekte ve bu şiir çevresinde yaşanan tartışmalar, iki grup oluştuğunu gösteriyordu; birinci grup, A. Turgenyev, A. Kaysarov ve A.F. Merzlyakov edebiyatın siyasi ve sivil amaçlarla kullanılabileceğini savunuyordu; Jukovski, M. Kaysarov, Aleksandr Turgenyev ve Rodzyanko'nun içinde yer aldığı, Karamzin ekolüne yakın ikinci grupsa, ahlak ve yurtseverlik gibi konuların edebiyatta öne çıkmaması gerektiğine inanıyordu.[209] 1803 yılında *Avrupa Habercisi* adlı dergide yayınlanan şiir de, bu dernekte yapılan tartışmalardan doğmuştur. Lotman dernek içinde yapılan tartışmalara değinir ve Andrey Turgenyev'in "Vatan sevgisine dair" adlı konuşmasına ek olarak yer verir. Bu konuşmada Turgenyev'in "doğdukları ülkeyi seven, aydınlanmış insanlar için vatan diye bir şey olamayacağını, yurtsever değil, evrensel yurttaş olmak gerektiğini" söyleyenlerin yanlış düşündüğünü vurguladığına dikkat çekilmesi ilginçtir.

---

[209] A.g.e., s. 324-325.

Lotman, 1957 yılında, Tartu'da düzenlenen "Büyük Sosyalist Ekim Devrimi'nin 40. Yıldönümü İçin Bilimsel Oturum" için, B.F. Yegorov'la birlikte "*Sovyet Biliminde XIX. Yüzyıl Rus Devrimci Edebiyatının İncelenmesi*" adlı raporu kaleme almıştır.[210]

> *"I.1. ... Ekim Devrimi, devlet arşivlerini incelemeye açarak ve devletin eline çok geniş özel belge koleksiyonlarını vererek, çok büyük miktarda yeni belge malzemesinin bilimsel incelemeye girmesine yardımcı oldu. Sovyet edebiyat biliminin ilk on yılları yeni kaynakların ortaya çıkarılması ve yayınlanması için yoğun bir çalışma sergilemektedir. Hem tarihsel hem de edebi içeriği olan belgelerin bilimsel yayın ilkeleri elden geçmektedir. Bir dizi özel matbuat yayını, dergi, koleksiyon beliriyor. ...*
>
> *2.20'li yılların sonunda Rus edebiyatına dair genel kursların Marksist yöntembilim temelinde kurulması için ilk girişimler yapıldı. Bir dizi araştırmacı (Sakulin vd.) edebi-sanatsal evrimi devrimci mücadelenin, sosyalist fikirlerin gelişmesiyle ilişkilendirmeye, ayrıca estetik süreçlerin sebebini ekonomik hayatta görmeye yönelir. Fakat kaba sosyolojizmin yöntembilimi bu ilk girişimlerin önemini azaltır. Rus edebiyatının devrimci ve sosyalist geleneklerinin tarihi üzerine genelleyici çalışmalar yaratma hedefi bugüne dek sürmüştür.*
>
> *3.Sovyet edebiyat bilimcilerin çabalarıyla 20'li yıllardan günümüze dek, 1917 yılına kadar olan Radişçev, dekabristler, Polejayev, Belinski, Gertsen'in eserlerinin geçici sorunlarını ortaya koymuş ve temelde çözmüş olan bir dizi çalışma yapılmıştır. Bir dizi yazarın (Puşkin, Griboyedov ve diğerlerinin) devrimci hareketlerle çok çeşitli ilişkileri incelenmiştir. Sadece devrimci fikirlerin edebiyattaki gelişimine değil, ayrıca onların kendine has estetik sistemlerin elden geçirilmesine olan etkileri de incelenen bir dizi çalışma ortaya çıktı (P.E. Şçegolev, N.K. Piksanov, Y.G. Oksman'ın çalışmaları, Y.N. Tınyanov'un Kühelbeker ve dekabristlerin edebi programıyla ilgili çalışmaları, G.A. Gukovski'nin Radişçev'in ve dekabrist romantizmin üslubu hakkında, N.İ. Mordovçenko'nun dekabrist-şairler ve eleştirmenler ve V.G. Belinski hakkındaki çalışmaları, ayrıca B.V. Tomaşevski'nin, V.N. Orlov'un vd.'nin çalışmaları).*
>
> *4. Bunun yanı sıra, bir dizi sorun daha çözülmemiş sayılabilir. Rus edebiyatının gelişiminin her aşamasındaki devrimci geleneklerin Batının devrimci düşüncesiyle etkileşiminin belirlenmesi, Rus aydınlanmasının özelliklerinin açıklanması, dekabrizmin politik olduğu kadar edebi programının da şekillenmesinin karmaşık yolları, Puşkin'in 1825'ten sonraki dünya görüşünün ve o dönemdeki bir dizi özgürlükçü düşüncenin gelişim yollarının doğası sorunu – bütün bu bir dizi başka soru hâlâ bilimsel incelemeyi, kaba düşünceden ve gösterişten uzak incelemeyi bekliyor.*
>
> *II.4.Son yıllarda Rusya'da 1860-1880 yıllarındaki devrimci ve demokratik harekete çok az ilgi gösterilmiştir (Pisarev, Tkaçev, Bakunin, Mihaylovski vd.), ayrıca o dönemin gazeteciliğine de. Bu hareket hakkında geniş bilimsel malzeme ve söz konusu dönemin tarihsel ve edebi sorunlarının araştırılması şarttır."*

1957 yılında ayrıca *Edebiyat Sorunları* dergisinde "*A.İ. Polejayev'in Bilinmeyen Şiiri 'Deha'*" başlıklı makalesi yayınlanır ve bu makale Polejayev'in aynı yıl yayınlanan *Uzun ve Kısa Şiirler* kitabında şiirin şerhi olarak yer alır. Yine bu yıl üniversite yayınları arasından "*Karamzin'in Dünya Görüşünün Evrimi (1789-1803)*" adlı çalışması

---

[210] Ekim Devrimi'nin 40. yılı nedeniyle üniversite bütün çalışanlarından alanlarıyla ilgili başarı değerlendirmesi yazmasını istemiştir. Lotman ile Yegorov'un metni bu kitapçıkta yer alır; Zara Mints de "Sovyet iktidarının ilk yıllarında Sovyet edebiyatı" başlıklı kısmı yazmıştır. "Изучение русской революционной литературы XIX века в советской науке," Teaduslik sessioon, pühendatud Suure Sots. Oktoobrirevolutsiooni 40.–ndale aastapäevale: Ettekannete teesid. Tartu, 1957. Lk. 24–26. İnternet: https://dspace.ut.ee/handle/10062/17403

yayınlanır.

Karamzin'le ilgili bu ilk çalışmasında, Lotman, 19. yüzyıl başındaki estetik ve toplumsal görüşleri şekillendiren düşünürlerden biri olan Karamzin'in liberal görüşlerden belli bir muhafazakârlığa geçiş aşamalarını ele almaktadır. Lotman'a göre Karamzin, başlangıçta insanın iyiliği fikrine bağlıyken zaman içinde insanın doğuştan ve değişmez bir şekilde kötü olduğu, onu doğruya yöneltecek bir yönetime ihtiyaç duyduğu fikrine doğru ilerlemiştir. Çalışmasına Belinski'nin 1843 yılında yaptığı "Karamzin'den Puşkin'e kadar olan dönemin tamamına Karamzin dönemi denmeli" belirlemesiyle başlayan Lotman, Belinski övgülerinde aşırıya kaçmış olsa bile, Karamzin'in tarihsel rolünü belirlemeye çalıştığını söyler. "Fakat bu, günümüzde bile daha yapılmamıştır."[211] Makalenin yazıldığı 1957 yılına kadar bir ansiklopedi maddesi, bir kitap ve birkaç değinme dışında Karamzin'le ilgili bir çalışma yoktur, fakat bu makale de sadece onun belli bir dönemdeki fikirsel evrimi ele alınmaktadır. Genel olarak makalede Karamzin'in Rousseau ve diğer Fransız düşünürlerinden etkilenmesi, Fransız devrimine yaklaşımı, insanın iyiliği fikrinden insanın kötülüğü fikrine doğru evrilmesi; monarşist yönetimi, iktidarın bireyi yönlendirmesi fikrini onaylaması, bunun evrimi ele alınır.

> *"Karamzin'in hazırladığı ideolojik-estetik sistem o çağ için sanatta soylu görüşünün en dolgun ifadesiydi. Önemi tam da bununla belirmektedir. Belinski'nin "Karamzin çağı" dediği çağın önemli edebi olayları arasında bu sistemle mücadele etmeyen ya da ona karşı tavrını belirlemeyen tek bir olay bulunamaması bununla bağlantılıdır. Radişçev, Krılov, Marzlyakov, Andrey Turgenyev, Griboyedov, Gnediç, Kühelbeker, Rıleyev, Puşkin, Polevoy, Nadejdin – tarihsel gelişmenin farklı aşamalarında onunla polemiğe giren kimselerdir. Bir yanda Jukovski, Batyuşkov, Vyazemski, daha sonra İ. Kireyevski, slavseverler, belli ölçüde Çaadayev, tarihsel perspektifte de Dostoyevski – işte Karamzin geleneğiyle öyle ya da böyle bağlantılı olan kişilerin isimleri. Bütün bunlar Karamzin'in çalışmalarını incelemenin tarihsel gerekçesini göstermektedir."*[212]

"*A.N. Radişçev ve XVII. Yüzyılda Rus askeri düşüncesi*" Tartu'da üniversitenin felsefe dergisinde yayınlanırken, "*P.A. Vyazemski'nin Bilinmeyen Makalesi: Tarafsız Birinin İki Sözü*" başlıklı makalesi SSCB Bilimler Akademisi'nin yayınladığı *XI-XX. Yüzyıl Rus Edebiyatını İnceleme Sorunları* adlı derlemede yer alır. Bu makalede Vyazemski'nin edebi eleştirmenliğinin başlangıç tarihi olarak 1815'in değil, 1809'da yayınlanmış bu bilinmeyen makalesinin kabul edilmesi gerektiği savunulur.

---

211 İçinde: *Karamzin*, Yu.M. Lotman, İskusstvo-SPB, 1997, s. 749.
212 A.g.e., s. 787.

Vyazemski'nin, 1809 yılında *Tsvetnik* adlı dergide, "Moskova'dan bilinmeyen biri" imzasıyla yayınlanmış bilinmeyen bu makalesi, Lotman'a göre onun ilk yayını sayılmalıdır. Lotman, derginin bibliyografı S.D. Poltoradski'nin arşivinde dergiyi incelerken, Poltoradski'nin sayfa kenarına düştüğü şu nottan bu sonuca varmaktadır: "Knyaz Pyotr Andr<yeviç> Vyazemski. Onun makalesi. S. 391-396. (Bunu bana kendisi söyledi. 7 Mart 1868) S.P<oltoradski>". Vyazemski "*İki Derkenar*" başlıklı makalesinde *Aglae* ve *Vestnik Evropa* dergilerinde yayınlanan şiir ve hikâyeleri, hatta çeviri seçimini sert bir şekilde eleştirerek alaya almaktadır: "Polina'nın doğup evlenip gebe kaldığını söylemek için hikâyeyi 25 sayfa uzatmaya ne gerek var?"

Lotman'a göre bu makale Vyazemski'nin Karamzinci Dekabristlerden ayrıldığı noktaya daha o zamandan işaret etmektedir:

> *"Hayatı boyunca Karamzin'in edebi ilkelerine bağlı kalan Vyazemski, bu edebi akımın içindeki sol eğilimi yansıtıyordu. Karamzin'in genel ilkelerinden kopmadan, kişiliğin özgürlüğü fikrini ön plana çıkarttı. ... Onun yapıtında mücadele motifleri gelişir, bu da edebi mücadelede, polemikte, edebi eleştiride kendini gösterirdi. Karamzin edebiyattan önce eleştirinin 'güçlü, kesin yargısının' geldiğini varsayıyorsa, Vyazemski sayesinde Bestujev'in de eleştiriyi edebiyatın öncüsü olarak belirlemesi mümkün olmuştu."*[213]

Lotman kısa makalesinin sonunda, Vyazemski'nin bu makalesinin yayınlandığı dergide P.A. Katenin'in de ilk yayınlarıyla yer aldığına ve bu iki ismin Puşkin'in daha sonra, 1824'teki dergi tasarısında yer alan isimler arasında olduklarına dikkat çeker. *XVIII. Yüzyıl* adlı bir başka derlemedeyse "*M.V. Lomonosov'un Hangi Dilleri Bildiği Sorunu Üzerine*" başlıklı makalesi yer almıştır. Bu makale Lomonosov'un 1952 yılında yayınlanan toplu eserlerinde bir belgenin yanlış okunduğunu söyleyerek, yeniden okuma önermektedir.[214]

Tartu Üniversitesi'nin 1958 yılında yayınlamaya başladığı ve IV. Uluslararası Slavistler Kongresi'ne adanmış olan *Rus ve Slav Filoloji Çalışmaları* ("Труды по русской и славянской филологии"*)* adlı derginin ilk sayısında yer alan "*V.G. Anastasyeviç'in [1775-1845] Dünya Görüşünün Karakteristiğine Dair: (XIX. yüzyılın İlk Çeyreğindeki Toplumsal Düşüncelerin Tarihinden)*" başlıklı makalesi Lotman'ın

---

[213] «Два слова постороннего» — неизвестная статья П. А. Вяземского // Вопросы изучения русской литературы XI–XX веков. М.; Л., 1958. s. 304. İnternette: http://imwerden.de/pdf/vyazemsky_dva_slova_postoronnego_publ_lotmana_1958.pdf

[214] İnternet: http://www.pushkinskijdom.ru/Portals/3/PDF/XVIII/03_tom_XVIII/Lotman460/Lotman460.pdf

kendi dünyagörüşünün ve araştırma alanının arka planını yansıtması açısından özellikle önemlidir:

> *"Ünlü bir bibliyograf ve Leh-Rus kültürel yakınlaşmasının destekçisi olan V.G. Anastasyeviç'in sosyo-politik görüşlerinin incelenmesi araştırmacılar için önemli görünmektedir. Bu sorun özel bir sorun gibi görünebilir. Fakat konunun tarihsel olarak ele alınması daha genel ve çok karmaşık bir sorunun ortaya konmasını gerektiriyor – yani, Rus edebiyat tarihinde ve sosyal düşüncesinde XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yer alan, çağın soylu edebiyatının dışında kalan, onun yönelimlerinin hiçbiriyle ilişkisi olmayan kuramcı ve edebiyatçıların, bilim ve sanat figürlerinin yerinin ve öneminin değerlendirilmesi sorununu. XVIII. yüzyıl sonunda Rusya'da sınıf mücadelesinin keskinleşmesi ideolojik kampların sertçe kutuplaşmasına yol açtı. Sosyal düşüncenin demokratik yönelimi ortaya çıktı, Rusya'da buna A.N. Radişçev önderlik etti. Tabii, bu durumda yazarın biyografik olarak şu ya da bu katmana ait olması değil, belli kuramsal varsayımların şu ya da bu sınıfsal çıkarlara nesnel karşılığı göz önünde bulundurulmaktadır. Felsefi maddeciliğin fikirleri, maddi çıkarların, sosyal çevrenin insan üzerindeki belirleyici etkisi ve bunlardan doğan o toplumun revolüsyoner yeniden inşa edilmesi talebi geniş demokrat kitlelerin ve özellikle de toprak köylülüğünün çıkarlarına karşılık geliyordu."*[215]

Anastasyeviç'in çeviri ve bibliyografi çalışmaları üzerinde de duran Lotman, onun ilerici yönünün yeterince anlaşılmadığını savunmaktadır. Lotman'a göre, Anastayeviç'in yaklaşımı en güçlü şekilde, Polonyalı ekonomist Hieronim Stroynowski'den (1752-1815) çevirdiği "*Köylü Sahibi Toprak Ağalarının Durumu Hakkında*" (1808) adlı çok büyük etki uyandıran kitapta belirginleşmiştir. Lotman ayrıca yazarın Stroynowski'den ertesi yıl (1809) yaptığı bir çevirinin de, fark edilmemiş olsa bile, aynı çerçevede yer aldığını saptar: "*Doğal, Politik, Devlet Ekonomisi Hukukunun ve Halklar Hukukunun Bilimi.*" Anastasyeviç'ten günümüze kalan el yazısı notlar ve şiirler de onun köylülerin haklarının verilmesi için tasarılar geliştirdiğini, eşitlik yanlısı olduğunu göstermektedir.

> *"Anastasyeviç devrimci bir düşünür değildi, ama toprak köleliği hukukuna, soyluluğun zümre ayrıcalıklarına karşı derinden olumsuz bir yaklaşım içindeydi ve bu onda XVIII. yüzyılın maddi felsefesine ve soyluluk dışı edebiyatına yönelik bir ilgiyle harmanlanmıştır."*[216]

Makale dönemin temel referans kavramlarını ve tartışmalarını içerir; bu yönüyle, Sovyet edebiyat biliminde 18-19. yüzyıl Rus edebiyatının nasıl ele alınacağıyla ilgili tartışmalara katkıda bulunur:

> *"Soylu devrimciliğinin sınıfsal doğası sorunu karmaşık bir sorundur. Bu aşamanın soyluluk olarak tanımlanmasında sadece devrimci liderlerin – burjuva devrimciliğinin*

---

215 "К характеристике мировоззрения В. Г. Анастасевича: (Из истории обществ. мысли первой четверти XIX в.)" Труды по русской и славянской филологии, Учен. зап. Тарт. гос. Ун-та, 1958, s. 17. İnternet: http://dspace.ut.ee/handle/10062/37217

216 A.g.y., s. 22.

*ideolojisinin taşıyıcılarının – içinden çıktığı o toplumsal katmana bir işaret gören araştırmacıların yaklaşımını kabul etmek zordur. ... V.İ Lenin dekabristleri 'Napoleon savaşları sırasında Avrupa'nın demokratik fikirleriyle temasa geçerek etkilenmiş' soylular olarak tanımlamıştı. Demokratik görüşlerden 'etkilenme' sorunu (Rusya için köylü yanlısı görüşlerden demek gerekir, bununla tabii Rus köylülüğünün gerçek bilinç düzeyi değil, onun sınıfsal çıkarlarına karşılık gelen, onun sınıf mücadelesini savunan kuramsal görüşler kastedilmektedir.) Dekabrizmin fikir tarihinin temel sorunudur. Demokratik fikirlerden 'etkilenme' süreci, elbette, uzun, Rusya ve Avrupa'nın içine bir yandan Radişçev ve Rus aydınlanmacılığının liderlerini alan, diğer yandan ansiklopedicileri, Rousseau'yu ve Fransız devrimi döneminin yazarlarını alan bütün bir feodalizm karşıtı fikirlerin toplamının yurtdışı seferlerine dek uzanan bir süreçtir. 'Radişçev mi Fransız aydınlanmacıları mı' konusundaki tartışmalar bu anlamda manasızdır, çünkü ulusal-kendine has özelliklerinden soyutlanınca, bu adı geçen iki sistem de feodal-kilise ve soylu-idealist bilinçle ilişkileri açısından ideolojik olarak aynı türdendir. Soylu devrimciliğinin fikirlerinin oluşma sürecinde XIX. yüzyıl başındaki soylu olmayan düşüncenin öncü liderleri, şairler, yazarlar, gazeteciler, dramaturglar, üniversite profesörleri büyük bir rol oynadı."*[217]

Anastasyeviç incelemesi, dönemin pek incelenmemiş, önemsiz sayılan kişilerinde ve noktalarında toprak köleliğinin kaldırılmasını ve hukuka dayalı eşitlikçi düzenin kurulmasını savunan farklı kişilerin ortaya çıkabileceği fikrini ortaya koymaktadır:

*"Böylece, Anastasyeviç'in sosyo-politik ve edebi konumunun üstünkörü bir sergilenişi bile bize XVIII. yüzyıl sonu - XIX. yüzyıl başı edebiyatı ve sosyal düşüncesinin soylu olmayan kampındaki liderlerin, hatta ilk bakışta önemsiz olan, 'ikinci dereceden' sayılanların bile incelenmesinin ne kadar gerekli olduğunu söyleme fırsatı verir."*[218]

Aynı yıl yayınlanan Radişçev'in Fransız maddeci filozof Gabriel Bonnot de Mably'den (1709-1785) yaptığı çevirileri konu alan "*Radişçev ve Mably*" başlıklı makale, Lotman'ın maddecilik ve tarih anlayışı için ipucu vermektedir:

*"Batıda maddeci dünya görüşü eski, antikçağa kadar uzanan bir geleneğe sahiptir. Maddeci fikirlerin yayılması üzerinde Rönesans kültürü etkili oldu. Böylece, felsefi maddeciliğin görece tam gelişimi, orada feodal düzenin yıkılması sorununun pratik bir karakter almasından da önce oldu. Bu burjuvazinin dünya görüşüne tutarlı ideolojik ifade biçimleri bulması için yardım etti ve nesnel olarak akılları feodal düzene kesin olarak saldırmaya hazırladı."*[219]

Bu çalışmada Mably'nin eserlerinin içeriği, Rusya'daki yaygınlığı ve Radişçev üzerindeki etkisinin tarihsel anlamı ele alınır. "Mably Rusya'da çok ünlüydü... Fakat XVIII sonu-XIX. yüzyıl başı okurları tarafından daha çok Fransızca orijinallerinden biliniyordu."[220] Makalede Fransız toplumunun gelişimiyle Rus toplumunun gelişimi

---

217 A.g.y., s. 18-19.

218 A.g.y., s. 27.

219 "Радищев и Мабли," XVIII век. Сборник 3 / АН СССР, ИРЛИ (Пушкинский Дом); отв. ред. П. Н. Берков – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1958. – Сб. 3. S. 277. İnternet: http://lib2.pushkinskijdom.ru/Media/Default/PDF/XVIII/03_tom_XVIII/Lotman/Lotman.pdf

220 A.g.e., s. 280.

arasındaki farklar hatırlatılırken, Radişçev'in Mably'yle ilişkisinde tereddütlü olduğu vurgulanır; Mably toprağın paylaşılmasını savunurken Radişçev tereddüt etmektedir:

> *"Radişçev'in konumu, Mably'nin ütopik komünizminden farklı olarak, XVIII. yüzyıl küçükburjuva eşitleyicilerinin kuramlarına yakındır ve XVIII. yüzyıl Rus köleci (крепостной) köylülüğünün çıkarlarını yansıtır ... Böyle bir tereddüt çok karakteristiktir: köylülere has bir emekle elde edilen ve eşitleyici mülkiyet fikrini kabul etme eğiliminden beslenmektedir. Başlı başına ütopik olan bu fikir derin devrimci bir karaktere sahipti. V.İ. Lenin şöyle yazıyordu: 'Eşitlik fikri genel olarak mutlakiyetçiliğin ve toprak köleliğinin eski düzeniyle mücadelede en devrimci fikir oldu.' Radişçev ile Mably arasında ele aldığımız fikirsel bağlar devrimci yazarların dünya görüşünün incelenmesi gibi görece özel bir konudur; fakat gördüğümüz gibi, Radişçev'in ideolojik konumunun çok önemli yönlerini ortaya çıkarma fırsatı verir."*[221]

Aynı derlemede "*İ.A. Krılov'un 'Neredeyse Ruh'larının Üçüncü Kısmı*" adlı bir makalesi daha yer almaktadır. Bu yıla ait "*A. Kaysarov'un 'Slav Lehçelerinin Kıyaslamalı Sözlüğü' Elyazması*" başlıklı makalesiyse, genç yaşta ölen ve vaktiyle tıpkı Lotman gibi Tartu'da bulunmuş olan Slav folklor ve dil araştırmacısı Kaysarov'un biyografisini, hazırladığı bir sözlük için yaptığı çalışmaların değerlendirmesini ve Kaysarov'un sözlük için yazdığı önsözü içerir. Kaysarov'a olan ilgisi 1958 yılında yayınlanan en ilgi çekici çalışmalarından biri sayılan Tartu Üniversitesi yayınları arasından çıkan, "*Andrey Sergeyeviç Kaysarov ve Döneminin Edebi-Toplumsal Mücadelesi*" adlı bu monografisidir. Bu, 19. yüzyılda Tartu'ya da gelmiş olan, unutulmuş araştırmacı, yazar ve ilk folklorculardan biri olan Kaysarov hakkında yazılmış ilk monografidir. Çalışma "Mordovçenko'nun aydınlık hatırasına" adanmıştır.

Lotman'a göre Kaysarov çalışması, aynı zamanda onun o dönemde ele aldığı ve Sovyet edebiyat tarihçiliğinin canlı konularından biri olan 19. yüzyıl başında edebiyat alanında "soylu devrimcilerin rolü" teması içinde yer almaktadır. Çalışma, öncelikle "liberal tarihçiliğin temel savlarından biri" denilen savı reddederek başlar:

> *"Liberal tarih bilimi 19. yüzyılın ilk çeyreğinde ilerici toplumsal düşüncenin oluşumunda 'hükümet liberalizminin' belirleyici önemi efsanesini kültleştirmiştir. ... Böyle bir yaklaşımın sonucu araştırmacıların dikkatinin 'Aleksandr'ın parlak başlangıcının ilk günlerindeki' hükümet etkinliklerine toplanması oldu."*[222]

Liberal yaklaşımın önemli bir yanlışı, Lotman'a göre, halkın ilerici özelliklerinin reddedilmesi, onun zaten siyasileşmemiş olduğunun belirtilmesine yol açmasıdır.

---

[221] A.g.e., s. 308.

[222] Андрей Сергеевич Кайсаров и литературно-общественная борьба его времени, Учен. зап. Тарт. гос. Ун-та. 1958, s. 5. İnternet: http://dspace.ut.ee/handle/10062/37274

Lotman, Sovyet tarihçiliğinin sınıf temelli yaklaşımının Dekabrist hareketi iktidarın liberal yönelimlerinin bir sonucu olarak açıklamaya çalışan yaklaşımın yerine toplumcu bir anlayış getirdiğini savunur. 19. yüzyıl başında ortaya çıkan eğilimler yeni tarihçilik anlayışıyla açıklanacaktır. "Ele alınan bilimsel temaların incelenmesi sadece burjuva-liberal tarihçilerin yöntemlerinin yeniden ele alınmasını değil," o döneme ait tarihsel bulgular alanının da genişletilmesini gerektirmektedir. Sovyet tarihçiliği Lotman'a göre bunu yapmaktadır ve Lotman, Kaysarov'la ilgili az sayıdaki çalışmanın çoğalmasını da bu çerçevede değerlendirir.[223]

Diğer yandan, Kaysarov çalışması Lotman'ın kişisel tarihiyle de örtüşmektedir ve Rusya-Estonya ilişkileri açısından önemlidir. Kaysarov da zamanında başkentten tıpkı Lotman gibi Baltık kıyılarına gelmiş ve Tartu, yani o zamanki adıyla Depr Üniversitesi'nde Rus dili ve edebiyatı öğretmenliği yapmıştır.

> *"19. yüzyıl başı Rus-Eston ilişkilerinin incelenmesi çerçevesinde Kaysarov'un çalışmalarının ele alınması özel bir önem taşımaktadır."*[224]

Lotman Kaysarov'la ilgili bir çalışmanın daha önce ilk kez 1897 yılında yapıldığını, o zamandan beri tek tek makalelerde, daha çok Turgenyev ailesinde bulunan arşivin incelenmesinden elde edilen sonuçların ortaya konduğunu belirtmektedir.[225]

1959 yılında Lotman'ın, "*Schiller'in Rus Edebiyatında Ele Alınmasıyla İlgili Yeni Malzemeler*" başlıklı makalesi ilk kez yabancı bir yayında yer alır ve Greifswald Üniversitesi'nin dergisinde yayınlanır. Bunun akabinde filozof ve yazar "*Y.P. Kozelski'nin [1729-1794] Biyografisine Doğru*" adlı kısa bir makalesi *Voprosi Filosofi* dergisinde yayınlanır. "*Şair, Gazeteci ve Sosyal Eylemci olarak Matvey Aleksandroviç Dmitriyev-Mamonov*" başlıklı makalesindeyse Lotman, Dekabrist hareketin öncülerinden biri olarak gördüğü Dmitriyev-Mamonov'u yeniden ele almaktadır.

> *"Sovyet literatüründe Dimitriyev-Mamonov'un ve onun kurduğu derneğin ne gibi faaliyetler yaptığı sorunu sıkça dile getirilmiş, ama özel bir inceleme konusu olmamıştır."*[226]

---

223 A.g.e., s. 6-7.
224 A.g.e., s. 7.
225 A.g.e., s. 14-15.
226 A.g.e., s. 20. İnternet: http://dspace.ut.ee/handle/10062/37347

Oysa Lotman'a göre Mamonov'un incelenmesi Dekabrist hareketin tarihini daha eskiye çekmektedir:

> *"M.Orlov I. Nikolay'a yazdığı, 29 Aralık 1825 tarihli mektubunda 'Rusya'da bir gizli dernek kurma planını ilk kez ben ortaya attım. 1814 yılında' demektedir. İncelemelerde de bu yıl kabul edilmiştir. Fakat Dimitriyev-Mamonov'un kendisi iki kez farklı tarih vermektedir. ... Mamonov şöyle yazıyordu: 'Grubun jübilesi Rusya'da ilk düzgün topluluğun açıldığı ve Rasta conventa'nın imzalandığı 1 Ağustos 1812 günüdür. Daha sonra altın yüzüğün üzerine Mamonov ... 'In hoc signo vinces 1812. 1812. 1812' yazdırmış ama sonra tarihi üç kez iyice karalayıp şifreli '8121' yazısını koymuştur."*[227]

Bu makalede ayrıca masonluğun ele alınma biçimi ve masonluğun doğrudan sosyal yenilikçi fikirlerle birlikte değerlendirilmesi oldukça ilginçtir.

> *"Masonluğun ideolojisi devrimci ideolojinin tam tersidir. Sosyal ve politik düzenin yeniden yapılanması fikirleri yerine içsel ahlaki kendini iyileştirme talebini koymuştur. Toplumda kötülüğün hâkimiyetini kabul eden masonlar bunun sebebini "dış" düzende değil, "iç" kusurlulukta, insanın doğuştan kötü doğasında arıyorlardı. Bu teori içten içe XVIII. yüzyılın feodallik karşıtı devrimci ideolojisine tersti, bu yüzden de özgürlükçü hareketin her gelişiminin masonlukla mücadele etmesi, onun etkilerini ve o etkilerin yer bulduğu yerde aşması gerekiyordu."*

Çalışmanın sonunda Mamonov'un dernekle ilgili kural listesini de yayınlayan Lotman, Mamonov'un daha önce sanıldığı gibi Dekabrist harekette bir yan figür değil asli karakterlerden biri olduğunu savunur; çalışma genel hatlarıyla, Lotman'ın ilk araştırma konularından biri olan Gizli Rus Şövalyeleri Derneği'nin örgütlenmesine, Dekabrist hareketin mason kökenlerine bağlanmaktadır. Lotman'a göre, Mamonov'u deliliğe götüren süreç tekrar ele alınmalı, Mamonov tarihte hak ettiği yere sahip olmalıdır.

"Yazar, eleştirmen ve çevirmen Ya. A(ndreyeviç). Galinkovski [1777-1815]" başlıklı makalesinde Lotman, 1802-1807 yılları arasında "*Koriphaios [koro başı] ya da edebiyatın anahtarı*" adlı bir dergi yayınlayarak bu dergide yerli ve yabancı yazarlardan çok sayıda edebiyat makalesine yer veren Galinovski'nin edebiyat tarihinde önemli bir yer edindiğini öne sürmektedir. Lotman'a göre, bu dergi "o zamanın sıradan süreli yayınları ve almanaklarından çok farklıydı. Özünde, bu bölümlere ayrılmış bir sanat kuramı dersiydi. ... Sanat ve kültürün farklı alanlarında genel geziler yaptırıyordu. ... Büyük bir yetenek ya da keskin bir özgünlük sergilemesiyle öne çıkan bir figür olmayan Galinkovski, yine de bir geçiş döneminin, XVIII. yüzyıl edebiyatını heyecanlandıran soruların geçmişte kaldığı ve açıkça ifade edilmemiş yeni sorunların ortaya çıktığı bir

---

[227] A.g.e., s. 26.

dönemin edebi görüşlerini yansıtan bir yazar ve eleştirmen olarak dikkat çekmektedir."[228]

1960 yılında "*G.P. Derjavin'in Arşivinden XIX. Yüzyılın Halk İlahilerinin Kayıtları*," "*Tarihsel-edebi notlar: 1. Bir köylünün yeniden anlatımında Karamzin'in "Zavallı Liza"sı; 2. D.V. Davidov'un Arzamas'a kabul edilirkenki 'Konuşma'sı; 3. Mason Jukovski; 4. Puşkin'in lise yapıtındaki bilinmeyen çağrı; 5. Saint-Juste okuru Puşkin; 6. Puşkin ve Rivarol*" ve yeni bir XVIII. yüzyıl romanının keşfiyle ilgili makale dışındaki çalışmaları Rus edebiyatında gerçekçiliğin ve halkçılığın ortaya çıkışının ele alınış biçimlerine yönelik kapsamlı incelemelerdir. Bunlardan biri de uzun yıllar temel uğraşlarından biri olacak olan Puşkin ve *Yevgeni Onegin* üzerine yazdığı "*Yevgeni Onegin Romanında Karakterlerin İnşasının Evrimi Üzerine*" adlı çalışmasıdır.

Bu makalenin en ilginç özelliklerinden biri de, Lotman'ın bu yıllarda belirlediği çalışma yöntemini sergileyen makalelerden biri olmasıdır. Lotman belli bir konu ya da kişi üzerinde çalışmaya başladığı dönemde, genellikle, onun hakkında çeşitli makaleler yazmakta, ardından bu makaleleri bir kitap bütünlüğü içinde, bazen ekleme ve çıkarmalar yaparak, kolajlamakta ya da bir araya getirmektedir. Bu ilk Puşkin makalesi de daha sonra, 1975 yılında "*Puşkin'in Manzum Romanı Yevgeni Onegin: Metnin İncelenmesinde Giriş Dersleri*" adıyla Tartu Üniversitesi'nde yayınlanarak ders kitabı olarak kullanılacak olan çalışmasının "Çelişki ilkesi" başlıklı ikinci bölümünü oluşturacaktır.

Lotman bu çalışmasına, *Onegin*'in araştırmacılar tarafından genellikle satirden günlük gerçekçiliğe yönelme eğilimi çerçevesinde ele alındığını söyleyerek ve yirminci yüzyılın ilk yarısında yapılmış çalışmaları bunun için örnek göstererek başlar. Oysa Lotman'a göre, tam tersi söz konusudur; Puşkin bu dönemde Dekabristlerle birlikte satire yönelmiştir:

> *"Manzum roman fikrinin doğuşu Puşkin'in yaratıcılığının Kişinev dönemindeki sanatsal eğilimlerinin kendine haslığı hesaba katılmadan anlaşılamaz. Dekabrist örgütlenmenin Kişinev hücresine yakın olması bu dönemdeki eserlerin her yerine yansımıştır. Puşkin'in 1821-22 yıllarındaki eserlerinin karakteristik yönlerinden biri de, sivil tematiğe yönelmesinin, Karamzinciliğe eleştirel yaklaşımın artmasının yanı sıra, satire yönelik ilginin artmasıdır. ... Satire yönelik ilgi Dekabrist şiirin sistemli hedeflerinden biriyle örtüşüyordu. ... Satirik yöntem sanatın ajitatif yöneliminden çıkmıştır ve yazar*

[228] A.g.e., s. 256. İnternet: http://lib2.pushkinskijdom.ru/Media/Default/PDF/XVIII/04_tom_XVIII/Lotman/Lotman.pdf

*fikirlerini ve hislerini ifade eden 'yüksek' olumlu imgeler yaratılması talebinin arka yüzüne dönüşmüştür."*[229]

*"Böylece insanların akıllarının nesnel, yasalara bağlı olarak gelişen tarihsel koşullardan bağımsızlığından değil, tam tersine, 'zamanın ruhuyla koşullanmış olan politik eğitim ve serbest fikirliliğin başarısından bahsedilir. 'Hayali' ile 'gerçeği' karşı karşıya getirirken N.İ. Turgenyev'in bunların içinde bir yana masonluğu, mistisizmi, Karamzin'in 'uçarı şiirini', diğer yana 'politika konularını' koyması da tesadüf değildir. Edebiyatta 'gerçek' hayatın inandırıcı yeniden üretimi değil, 'önemli' bir politik içeriğe seslenmektir. Bu açıdan 'Derevnya (Köy)' tipi, sözgelimi 'Rumyaniy kritik moy (Al yanaklı eleştirmenim)' gibi şiirlerden daha gerçekçidir.*

*Yevgeni Onegin*'in birinci bölümü üzerinde çalışmaya başladığı sırada, Puşkin Dekabristlerin bu görüşlerini tümüyle paylaşıyordu. Gördüğümüz gibi, Onegin imgesinde temel olan şey kahramanın entelektüel düzeyinin belirlenmesi olmuştu. Eğitimdeki ve politik ilgilerin derinliğindeki fark bir karaktere ironik yaklaşma olanağını belirliyordu ki bu da bir açıdan kahramanın yazardan 'ayrılmasını' sağlıyordu."[230]

Yine de incelemenin büyük kısmı Puşkin'in dönemindeki sosyal mücadeleyi ve sınıf çelişkisini ne kadar derinlikli anladığını ve bunu hangi biçimlerle ifade ettiğini göstermeye ayrılmıştır. Örneğin, bir bölümde, dönemin genel ideolojik yaklaşımı içinde yer aldığını açıkça ortaya koyar:

*"Kendi kişisel hayat tarzı halkınkine benzemeyen insanların bilincinde halkın hayat tarzının yansımasının karmaşık diyalektiği, yani V.İ. Lenin'in Belinski'nin eserlerinde toprak kölesi olan köylülerin umutlarının bir yansımasını görmesini sağlayan bu diyalektiği elde etmek, XIX. yüzyılın klasik gerçekçiliğinde zordu. Yazar, sosyal açıdan halka yabancı olan karakterlerin bütün Rusya'nın, bu arada halkın da düşünce ve duygularının sözcüsü olduğu durumlarda (sözgelimi, Turgenyev ve Gonçarov'un kadın kahramanları), açıkça kahramanın sosyal çevresini tanımlama ilkesinden uzaklaşır, onun karakteristiğini yedeğindeki birtakım fikirsel-etik nitelikler toplamından çıkartır. XIX. yüzyıl Rus gerçekçiliğinin eşiğinde duran, daha 30'lu yıllardaki kendi yaratıcı deneyini yaşamamış olan Puşkin'in, Gogol ekolünden, fizyolojik denemeden, yüzyıl ortasındaki sosyo-psikolojik romandan çok önce, aynı anda hem belli bir sosyal çevrenin temsilcileri, hem de halk katmanının duygu ve düşüncelerinin sözcüleri olan soylu kadın karakterlerinin tasvirindeki karmaşık diyalektiği sorununu ortaya koyup çözebileceği fikrini kabul etmek çok zordur. Tatyana imgesi farklı şekilde yapılmıştır ve bu imgenin sosyal belirlenmişliği fikri de gelişmiş gerçekçiliğin ilkelerinin daha önceki bir tarihsel aşamaya geriye dönük olarak taşınmasının bir sonucudur."*[231]

Dikkat çekici olan bir şey, Lotman'ın daha sonra, 1975 yılında bu makaleyi Puşkin kitabının içine taşıması, fakat bu kısmı çıkartmış olmasıdır. Ama Lotman, 1960

---

[229] İlk kez Пушкин: Исследования и материалы, Под ред. Н. В. Измайлова, Изд-во АН СССР, 1960, Cilt 3 içinde yayınlanmıştır. *История и типология русской культуры*, İsskustvo-SPB, 2002, s. 611. Ayrıca, *Пушкин*, İsskustvo-SPB, 1995, s. 396.

[230] *История и типология русской культуры*, İsskustvo-SPB, 2002, s. 621-622. Ayrıca, *Пушкин*, İsskustvo-SPB, 1995, s. 406

[231] *История и типология русской культуры*, İsskustvo-SPB, 2002, s. 633.

yılında, başlangıçtaki satir vurgusunu geliştirmeden, gerçekçiliğin tarihselcilikle iç içe nasıl geliştiğini göstererek incelemesini bitirir:

> *"Yevgeni Onegin romanındaki Puşkin gerçekçiliğinin karmaşıklığı, hem daha sonraki edebiyattaki herhangi bir eğilimle dar biçimde ilişkisi olamayacak olan eserin yerini, hem de bütün olarak XIX. yüzyıl Rus romanının gelişimini belirler."*[232]

Lotman'ın gerçek bir bibliyograf olduğu çalışmalarında kullanılan kaynakların ve referansların çokluğundan, arşivlerde unutulmuş eserleri bulup kullanmaya özel özen göstermesinden bellidir. L.A. Dimitriyev'le birlikte yayınladığı "*XVII. Yüzyılın Yeni Bulunan Bir Uzun Hikayesi: 'Portekiz Kraliçesi Anna ile İspanya Kralı Aleksandr'ın Hikayesi'*" başlıklı makale tam bir bibliyograf örneğidir.

Lotman'ın B.F. Yegorov ve Z.G. Mints'le birlikte kaleme aldığı "*Rus Gerçekçiliğinin Gelişmesinin Temel Aşamaları*" başlıklı makale de ilk dönemin önemli metinlerinden biridir. Bu makale, "1957 yılında yazarlar tarafından Tartu Devlet Üniversitesi'nde yapılan sunumların ve B.F. Yegorov'un 14 Nisan 1957 günü, Moskova'da yapılan *Gerçekçiliğin Sorunları Konferansı*'nda yaptığı konuşmanın kısaltılmış metnidir. Yazarlar Rus gerçekçiliğinin kendine has bütün özelliklerini ele almayı hedeflememektedir, çünkü yayınlanan makalenin hacmi açısından bu imkânsız olacaktır."[233] Makalenin ilk paragrafında gerçekçilik, dönemin üslubuna has bir şekilde tanımlanır:

> *"'Gerçekçilik' terimi Rus edebiyat tarihine uygulandığında, bizce, feodalizmin krizi döneminde ortaya çıkan ilerici edebi akımı ve demokratik ideolojinin oluşumunu adlandırmak için kullanılmalıdır. Böylece, gerçekçiliğin ortaya çıkışı ancak sınıf mücadelesinin belli bir aşamasında mümkün olur. Aynı zamanda sınıf mücadelesi sürecinin kendisi de üretimin gelişme durumuna ve bu yüzden de, bilimdeki belli başarılara bağlıdır. Bu yüzden yeni ideolojinin ve yeni sanatın şekillenmesi sadece sınıf çatışmalarının keskinliğiyle değil, bilim alanındaki, öncelikle de insan düşüncesinin sosyo-politik ve doğal-bilimsel zaferlerini kuramsal olarak kucaklayan doğa bilimi ve felsefedeki ilerlemeyle de bağlantılıydı."*

Bu makalede Lotman'ın Karamzin ve Radişçev'e yönelik araştırma programı da ifadesini bulur:

> *"Rus feodal karşıtı düşüncesinin ideolojik bir sistem olarak şekillenmesi XVIII. yüzyıl sonuna rastlar. Tam da bu dönemde Rusya'da felsefi maddecilik XVIII. yüzyıldaki dünya sosyal düşüncesine özgü olan şu biçimlerle şekillenir: bilgilerin deneysel kökenine olan inanç ve insanın iyi doğasına olan inanç. Bu sırada kendine özgü bir estetik de doğar*

---

[232] A.g.e., s. 657.

[233] Burada kastedilen toplantı SSCB Gorki Bilimler Akademisi Dünya Edebiyatı Enstitüsü'nün 12-18 Nisan 1957 tarihlerinde düzenlediği *Dünya Edebiyatında Gerçekçilik Sorunları* başlıklı toplantıdır. "Основные этапы развития русского реализма" *Труды по русской и славянской филологии*, Cilt 3, Учен. зап. Тарт. гос. Ун-та, 1960, s. 3.

*ki bu da en tam ifadesini A.N. Radişçev'in eserinde bulur. Burada sanat nesnesi haline gelen şey (klasisizmin talep ettiği gibi) soyut genel kavramlar dünyası değil, gerçek, hissedilir şekilde erişilebilir olan gerçekliktir. Aynı zamanda masonların ve Karamzin'in duygularla erişilen öznelciliğine karşı çıkılmıştır. Çevrenin insan üzerindeki etkisini açıkça reddeden Karamzin karakterin doğuştan gelen, 'mizaca bağlı' özünü savunmuştur ('Duygusal ve soğuk'). Radişçev'in ilgisiyse, tam tersine, gerçekliğe yönelmiştir, hakikatin nesnel karakterinden kuşku duyulmaz."*[234]

Makalede teorinin gerçek tarihsel malzemeden yola çıkması gerektiği savunulur:

*"Fransız burjuva devriminden sonraki dönem ilerici estetik düşünceye yeni hedefler verdi. 'Estetik düzen' burjuva toplumu kılığında sunulduktan sonra, gerçekliğe yeni yaklaşım sorusu doğdu. Tarih kuram yararına çarpıtılmamalıdır; tam tersine kuramın kendisinin gerçek tarihsel malzemeden çıkartılması gerekir."*[235]

Fransız devrimi metafiziğin yerine diyalektiği getirmiştir, ama bu Marksizm öncesi diyalektiktir fikri aşağıdaki pasajda şöyle yer almaktadır:

*"'Naif-devrimci' metafizik-diyalektiğin 'devrimin cebiri' olarak getirilmesi genel Avrupalı akıl gelişiminin hâkim eğilimi oldu, edebiyatta gerçekliğin yansımasını yeni bir tarihsel aşamaya taşıdı. ... Edebiyatın gelişiminin Marksist öncesi döneminde başka şekilde mümkün olmayacak olan o olumsuzlama, ciddi bir hakikat, ahlaki saflık eğiliminin, 'her şeyin ve bütün maskelerin yerle bir olmasını' sağladı, çünkü Marksizm öncesi diyalektik, yazarı gerçekliğin incelenmesine yöneltirken, kaçınılmaz olarak içinde bu gerçeklikle uzlaşma öğeleri barındırıyordu, normatif hakikatin olumsuzlanması zaman zaman nesnel hakikatin olumsuzlanmasına dönüştü."*

*"Rus edebiyatındaki demokratik eğilimin gelişmesi dosdoğru olmadı. Bir dizi tarihsel sebep Radişçev geleneğinin soyluluk karşıtı kamptaki yazarlardan oluşan doğrudan mirasçılarının XIX. yüzyıl başında görüşlerinin devrimciliğini ve edebiyattaki liderlik konumunu kaybetmesine yol açtı. 1840-60'lı yılların devrimci-demokratik dünya görüşünün şekillenmesi iki yoldan oldu. Bir yandan, 1820'li yılların devrimci olmayan demokratizmi toplumsal mücadelenin yoğunlaşmasının etkisiyle yeni bir nitelik kazandı, devrimcileşti. Diğer yandan, Dekabristliğin devrimci dünya görüşü demokratik öğelerin derinleşmesine yönelik bir eğilim barındırıyordu. Nadejdin'den Belinski'ye giden ve Dekabristlerden Gertsen'e giden yol bu iki düzlemde çok dikkat çekicidir."*

*"Rus gerçekliğinin bir sonraki gelişme aşaması Puşkin'in yapıtında Mihaylovski dönemindeki sanatsal başarılarla bağlantılıdır. ... Puşkin için ulusal karakter tarihsel olarak oluşan gerçekliktir ve hiç bir şekilde soyut 'normla' örtüşmez."*[236]

*"Gogol'ün yapıtının zemininde büyüyen gerçekçiliğin gelişmesindeki yeni aşama, yazarın bilinçli olarak gerçekçi yöntemden nesnel olarak çıkan o sosyal çıkarımları şekillendirmesini ima ediyordu."*[237]

*"Böyle bir kuramı devrimci demokratlar yarattı. Halk mücadelesinin pratiğini kucaklayarak, halkın kendiliğinden faaliyetlerini ideolojik etkin düzeyine çıkarttılar. Dostoyevski tipi yazarlar halkın bilincini yakaladılar, yani halkın demokratik doğasının en yüksek derecede göründüğü şeyi yakaladılar ve onu kuramsal düşünmenin normuna taşıdılar. Bu yolla halkın ruhsal köleliğini yasalaştırdılar. Bu tür konumların karmaşıklığı Dostoyevski gibi, kısmen Leskov gibi yazarların eserlerinde gerçekçi ve antigerçekçi öğelerin üst üste binmesinde görüldü. Halkın bilincinin gerçek düzeyiyle onun sınıfsal çıkarları arasındaki uçurumun gücü karakteristik bir çelişkiyle mümkün göründü. Halktan onun yanılgısını ayıran yazarlar (Dostoyevski), bir anda gerçekliğin 'aşikarlığını', insanın karakterinin karmaşıklığını ve özel çelişkileri daha canlı, somut yansıtmanın olanaklarını buldular, ama hayatın genel yasalarını çarpıtılmış şekilde tasvir ettiler. Çernışevski gibi*

---

234 A.g.y., s. 4.
235 A.g.y., s. 5.
236 A.g.y., s. 5.
237 A.g.y., s. 10-11.

*yazarlarsa, halkın programını ifade ederken, bazen ayrıntılarda şematik olabiliyor, ama gerçekliğin iç yasalarını derin biçimde yansıtıyorlardı."*[238]

*"70'li yıllardaki sanatsal yönteminde öznelciliğin yine büyük yer tuttuğu bir başka yazar Turgenyev farklı bir yoldan gitti. Nekrasov'un devrimciliğinden yoksundu, tam tersine, devrimden korkarak, hayatın nesnel yasaları kavramaktan gitgide uzaklaştı. Turgenyev'in romanlarının kahramanları yıldan yıla sosyal tanımlarını kaybederler."*[239]

*"Fakat Rusya'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan ideolojik kriz gerçekçilik krizine götürmedi. Gerçekçiliğin olanakları tükenmiş olmaktan uzaktı. Dahası, tam da bu yıllarda, demokratik ideolojiye dayanarak, Tolstoy, Şçedrin, Dostoyevski, Çehov evrensel öneme sahip eserler yarattılar."*[240]

*"XIX. yüzyıl sonunda gerçekçi sanatta yeniden antropolojizmin güçlenmesi eğilimi gözlenir. Son özellik, Rusya'daki kurtarıcı hareketin üçüncü dönemiyle bağlantılı olup sanata giden yolu hazırlayan en tutarlı demokratik edebiyatta bile görülür (V.G. Korolenko, ilk dönem M.Gorki). Reformdan geçmiş demokratik düşüncenin (özellikle de Tolstoy'un görüşleri) zayıf yönlerini aşan Korolenko ve Gorki 90'lı yıllarda sosyal adaletsizliğe karşı protestoyu devrimci etkinliğe, sosyalizm adına açık mücadeleye vardırırlar. Ama halkçı yanılsamanın çöküşünden sonra yazan demokrat yazarlar için, kurtarıcı hareketin ikinci döneminin olumlu kahramanı köylünün gerçekçi gösterisi ve devrimci fikirlerin propagandası örtüşmemişti. Bu koşullarda adı geçen yazarların çok çelişkili bir estetik sistemi oluştu. Klasik Rus edebiyatının geleneğinden çıkan Korolenko ve Gorki, kahramanın karakterini doğuştan gelen ortam olarak çizer. Ama XIX. yüzyıl sonunun gerçekçi Rus 'ortamında', daha devrimci proletaryayı görmemiş olan yazar, sadece küçük burjuva sıkıntısından boğulmuş 'var olmayan şehri'*[241] *(«Ненастоящий город», Korolenko) ve aynı şekilde "var olmayan," ezilmiş köyü fark edebilirdi. Böyle bir ortamın ancak hayatın manasızlığından acımasızlaşmış (Gorki, "Sıkıntı yüzünden"*[242]*) ya da bu hayatla ezilmiş ("Zavallı Pavel"*[243]*) kahramanların karakterini harekete geçirmesi mümkün olabilirdi."*[244]

*"Özgürleşme hareketinin ve Marksist dünya görüşünün üçüncü dönemiyle bağlantılı olan sosyalist gerçekçiliğin doğuşu belirtilen demokratik edebiyat krizi, gelişmesinin klasik dönemi Çehov ile Tolstoy'un yapıtıyla sona eren kriz sahnesinde yaşandı. Bu koşullarda sosyalist gerçekçiliğin sanatında nitelik olarak yeni olan şey bir anda öznel olarak yorumlandı, nesnel olarak ancak XX. yüzyıl başı gerçekçiliğinin karşısında yer aldı ve bu durum, özünde, XIX. yüzyıl gerçekçi sanat geleneğinin bir gelişmesiydi."*[245]

*"Ekim Devrimi sosyalist sanatın gelişiminde yeni bir aşama demekti. İç Savaşın sona ermesinden sonra sınıf mücadelesi yeni, daha yüksek bir aşamaya, özellikle de milyonlarca kişilik kitlenin (ilk olarak da köylülerin) demokrasiyi sosyalizm ve sosyalist bilinç rayına taşıması hedefiyle bağlantılı bir aşamaya geçti. Sınıf mücadelesinin bu yeni aşaması proletaryanın önüne karakterin doğasının daha somut bir şekilde anlaşılması sorununu çıkardı. 'Sınıfın oğlu insanı' göstermenin yanı sıra imgenin bireysel yönünün derin bir şekilde keşfedilmesi hedefi doğdu."*[246]

*"Son yılların edebiyatına, en iyi biçimleriyle, gelecekteki edebiyatımızın devasa olanaklarına tanıklık eden yüksek başarılar ekleme olanağı vermiş olan şey tam da sosyalist gerçekçilik yöntemidir."*

Bu makale üç kişinin imzasını taşısa da, isminin başa yazılmasına da bakarak, Lotman'ın fikirlerinin bu makalede meslektaşının ve eşinin fikirlerinden daha baskın

---

238 A.g.y., s. 13.
239 A.g.y., s. 16.
240 A.g.y., s. 17.
241 http://az.lib.ru/k/korolenko_w_g/text_1918_nenastoyaschy_gorod.shtml
242 http://ilibrary.ru/text/492/p.1/index.html
243 http://gorkiy.lit-info.ru/gorkiy/proza/goremyka-pavel/goremyka-pavel.htm
244 A.g.y., s. 17-18.
245 A.g.y., s. 19.
246 A.g.y., s. 21.

olduğu varsayılabilir.[247] Bu doğru olmasa bile, gerçekçiliğin ele alınma tarzı, Rus edebiyat tarihinin Ekim Devrimi perspektifinden okunması, 20. yüzyıl başı yazarları arasından seçilen isimler, Lotman'ın yakın gelecekte alacağı yönü haber verir gibi değildir kesinlikle. Şaşırtıcı biçimde sanatta biçimci eğilimler sadece makalenin sonundaki bir dipnotta ve olumsuz bir şekilde ele alınmış olup kuramcılarından hiç bahsedilmemiştir:

> *"Diğer yandan, dekadan öznelciliğin etkisi sosyalist gerçekçiliğin edebiyatının gelişmesinin ilk aşamaları için karakteristik olan şematizmle ve kabalaştırma öğeleriyle karmaşık bir temasa girebilmiştir (RAPP-Rus Proleter Yazarlar Birliği ile LEF'in-Sol Sanat Cephesi konumlarının yakınlaşması)."*

Bu makalenin bir diğer ilginç yanı da, Lotman'ın imzasını taşıyan ilk estetik kuramı ya da estetik tarihçiliği çalışması olmasına rağmen herhangi bir yenilikçi yaklaşım içermemesidir. Bu, Lotman'ın *Hatırat-Değil*'de kendisini o dönemde biçimciliğe yakın saymasıyla belli bir tezat sayılabilir: "Öğrencilik yıllarında biçimci altyapısı sağlamlaşan biri olan beni yapısalcı fikirler çekiyordu. Boris Fyodoroviç de bunlara ilgi gösteriyordu."[248]

Lotman'ın aynı dergide bu makalenin hemen ardında yer alan "P.A. Vyazemski ve Dekabrist Hareket" başlıklı makalesiyse yine Lotman'ın edebiyat tarihi araştırmalarının özelliğini taşır (Yazar olarak "Doçent, filoloji bilim doktoru Yu.M. Lotman" yazılmıştır).

Makalenin temel konusu, 1932 yılında eğitmen ve edebiyatbilimci Sergey Nikolayeviç Durılin (1886-1954) tarafından Vyazemski hakkında yapılan en kapsamlı çalışma ve o çalışma sonrasında ele alınmamış arşiv belgeleriyle değerlendirilmesiydi.

> *"S.N. Durılin'in makalesinin yayınlanmasından beri geçen çeyrek asırdan fazla zamanda Dekabrist hareket hakkında çok büyük miktarda yeni veri birikti, ama ne yeni genel bir inceleme, ne özel bir araştırma, hatta temel ve yüzeyde duran, 'Vyazemski ile M. Orlov', "Vyazemski ve N. Turgenyev' gibi konularda bile yapılmış bir araştırma yayınlanmadı. Vyazemski'nin ve onun en önde gelen çağdaşlarının, doğrudan Dekabrist harekete girmemiş (Puşkin, Çaadayev, D. Davıdov) ya da ona yabancı olan (Jukovski, Karamzin) çağdaşlarının çalışmalarının ilişkisi üzerine özel bir araştırma da yapılmadı. Bu yüzden, Vyazemski'nin o dönemin edebi hayatında, özellikle de Dekabristler öncesi ve ilk Dekabrist dönemde tuttuğu önemli yer kimse tarafından tartışılması bile, soru hâlâ bilimsel*

---

247 Yazarlardan Boris Yegorov da bunu belirtmektedir: "Bu makalenin XIX. yüzyılın ilk yarısını ele alan önemli bir kısmı Lotman'a aittir." "Личность и творчество Ю. М. Лотмана", içinde Yuri Lotman - *Пушкин: Биография писателя*, İskusstvo-SPB, 1995, s. 10.

248 Hatırat Değil'den.

*inceleme aşamasına geçmemiştir. Bu da bu çalışmayı sorunları bütün olarak ele alacak bir planla inşa etmeyi zorunlu kıldı."*[249]

Vyazemski'nin Dekabristlerle, dolayısıyla dönemin muhalif edebiyatı ve düşüncesiyle ilişkisini ayrıntılı bir şekilde değerlendiren makalenin sonuç kısmı, Vyazemski'nin, Puşkin'in tersine liberalizme, "muhafazakârların safına, iktidarın kucağına" sürüklendiğini savunması açısından ilginçtir.

*"Edebiyatta Dekabrist geleneğin korunması için verilen mücadeleye Vyazemski ve Puşkin 1825-1830 yıllarında yakın temas içinde katıldılar. Fakat onların konumu farklıydı: Puşkin, Griboyedov gibi, sadece dostlarının hatırasına bağlılığını korumaya yönelmedi, soylu devrimciliğinin zayıf yönlerini de anlamaya çalıştı. Dekabristlik içten çelişkili ve evrimci bir olguydu. Bu yüzden devrimcilerden daha ileri gitme eğilimi 1820'li yıllarda başladı ve onların geleneklerinin gerçekten korunması oldu. Vyazemski'nin sadece gençlik çağrılarını koruma eğilimi de geriye doğru hareket anlamına geliyordu. Vyazemski'nin 1825-1830 kronolojik sınırlarındaki konumu dışarıdan bakıldığında Puşkin'in konumundan çok daha tavizsiz ve bir dizi sorunda daha 'sol' görünüyordu (mesela 1830 yılındaki Leh isyanı konusunda). Buna rağmen, tam da bu yeni yollardan korkma Vyazemski'yi Dekabristliğin en zayıf, liberalizme karşılık gelen yönünü seçmeye sürükledi... Halkın temsilcilerinin toplumsal arenaya çıkışı onu önce ılımlı muhafazakârların safına attı, sonra da iktidarın kucağına sürükledi."*[250]

Aynı yıl *19. Yüzyıl Rus Gerçekçiliğinin Sorunları ve Edebiyatın Milliyeti Sorunları* adlı derlemede yer alan "*Milliyet Sorunu ve Dekabristlerden Önceki Dönemde Edebiyatın Gelişme Yolları*" başlıklı makalesindeyse, 18. yüzyılın son yirmi yılında, 80-90'lı yıllarda edebiyat alanında ortaya çıkan halkın ve edebiyatın kimliği sorunlarını ele almıştır. Bu yıllarda, bir yandan edebiyatta kişilik/kimlik (*личность*), diğer yandan yazarın içinde bulunduğu ve kendisi için yazdığı halkın kimliği, kişiliği, karakteri tartışılmıştır. Makalenin başlığındaki "halk" (народность) her ne kadar "halk/народ" kökünden gelse de, "milliyet" diye çevirmek en doğrusu olacaktır; birçok açıdan, edebiyatçılar arasında yapılan bu döneme dair ve Lotman'ın ele aldığı tartışmalar Türkiye'de 19. yüzyıl sonunda yapılan milli kimlik tartışmalarına benzemektedir: 19. yüzyılda Rusya'da da milli tarih yazılmakta, halkın/milletin dili, yaşayışı, folkloru, mitolojisi incelenmekte, bunlar diğer Avrupa milletleriyle kıyaslanmaktadır.

*"... Milliyet sorunu XIX. yüzyılın ilk on yılındaki edebi mücadelenin merkezinde görünmektedir. Burada bu dönemin demokratik düşüncesine has, yeni olan şeyler daha özlü bir biçimde belirir. Ayrıca tam da bu mücadele soylu liberaller ile dünya görüşleri içinde geleceğin soylu devrimciliğinin ana hatlarının belirdiği o toplumsal grup arasındaki sınırı belirtecek mezar taşı olmuştur. ... Safların belirginleşmesi için 1812 yılındaki*

---

249 "П. А. Вяземский и движение декабристов," *Труды по русской и славянской филологии*, Cilt 3, Учен. зап. Тарт. гос. Ун-та, 1960, s. 24-25. İnternet: https://dspace.ut.ee/handle/10062/51243

250 A.g.y., s. 142.

*olayların etki etmesi gerekli oldu. Fakat 1815-1825 yıllarında yaşanan fırtınalı çıkışlar tam da bu dönemde hazırlandı."*[251]

Lotman, bu dönemi ilerici, demokrat güçlerle gerici, muhafazakâr güçler arasındaki bir mücadele dönemi olarak ele alır; yazının başında ve çeşitli yerlerinde, merkeze alınan tarihsel gelişme modeli Marx, Engels ve Lenin'den referanslarla belirlenmekteydi. Bu çerçevede Karamzin ile Şişkin karşıtlığı, ilerici-muhafazakâr karşıtlık olarak ele alınır; fakat Şişkin'in konumu da ikirciklidir, dil konusundaki tutumunun dönemin ilerici yazarları tarafından beğenildiğine dikkat çekilir.

Lotman'ın 1961 yılındaki makalelerinde de Rus edebiyatı tarihi ağırlıklıdır. Belinski üzerine bir makale, Meşevski ve Lermontov'un şiirleri üzerine bazı edebiyat tarihi notları, A.O. Korniloviç'in (1800-1834) bilinmeyen ve kayıp tarih çalışmaları, Vyazemski'nin Estonya'yla ilgisi, Lomonosov'un 250. doğum yılı için bir makale, "XIX. yüzyıl başı şairleri" adlı hacimli bir antolojinin yayına hazırlığı öne çıkar.

1961'de yayınlanan, İRLİ (Rus Edebiyatı Enstitüsü) tarafından yayınlanan XVIII. *Yüzyıl Edebiyatında Rus Aydınlanmasının Sorunları* adlı derleme, 20-21 Ekim 1959 tarihinde İRLİ'de yapılan konferansın tebliğlerini içermektedir. Lotman'ın bu derlemede "*XVIII. Yüzyıl Rus Aydınlanma Nesrinin Gelişme Yolları"* ve "*Aydınlanma ve Gerçekçilik*" adlı iki makalesi vardır. Bu iki makale, 1960'da yıl yayınlanan "*Rus Gerçekçiliğinin Gelişmesinin Temel Aşamaları*" ve "*P.A. Vyazemski ve Dekabrist Hareket*" gibi makalelerden üslup açısından dikkat çekici bir farklılık sergiler. Burada daha sistemli ve bütünsel bir bakış, her iki makalede görülen "Sovyet skolastisizmine"[252] başvurmadan, sadece çok kısa şekilde çağın sınıf çelişkilerine değinilerek sergilenir. Rus romanının kuruluşundan itibaren üç tiple geliştiği söylenir ve bu tipler ele alınır. Bu farklılık yine 1961 yılında tamamlayıp savunduğu, "*Dekabrist Öncesi Dönem Rus Edebiyatının Gelişme Yolları*" adlı tez çalışmasında da görülür; burada da konunun temel kuramsal ve tarihsel çerçevesi Marx, Engels, Lenin alıntılarıyla çizilmiştir. Oysa yine bu yıl yayınlanan "XIX. Yüzyıl Başı Şairleri" adlı

---

[251] "Проблема народности и пути развития литературы преддекабристского периода," *О русском реализме XIX века и вопросах народности литературы*, Gosizdat, 1960, s. 51.

[252] Sovyet skolastisizmi, genel olarak Marx, Engels, Lenin, Stalin gibi resmi ideoloji figürlerine referans verilerek oluşturulan, teolojik ve skolastik kapalı bir düşünce yapısını yansıtan akademik metinler sistemini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Thomas J. Blakeley'in 1961'de ortaya attığı bu kavram, burada da işlevsel görünmektedir: "..Çağdaş Sovyet felsefesinde bin zamanlar Skolastisizm diye bilinen kalıbın yeniden ortaya çıktığını görüyoruz." *Soviet Scholasticism*, D.Reidel Publishing Company, 1961, s. 72 vd.

antolojinin "*XIX. Yüzyıl Başı Rus Şiiri*" başlıklı giriş yazısında da kuramsal ve tarihsel çerçeve Marx, Engels, Lenin göndermeleriyle çizilmemiştir (bu makalede sadece Dekabristler için iki kez Lenin anılır). Buna bakarak, bu dönemde Dekabristler gibi dönemin resmi ideolojisinde önemli yere sahip konulardaki metinlerin belli bir üslupta yazılma zorunluluğuyla karşılaştığını, Lotman'ın da buna özen gösterdiğini, ama resmi ideolojinin deyim yerindeyse daha zayıf olduğu alanlarda bundan uzak durduğu varsayılabilir. Bu varsayım Lotman'ın çalışmalarında ikinci döneme geçişini anlamak için işlevsel olabilir.

"*XVIII. Yüzyıl Rus Aydınlanma Nesrinin Gelişme Yolları*"nda Lotman, "XVIII. yüzyıl Rus edebiyatının oluşumu iki temel roman tipinin oluşumuyla örtüşmüştür: ''yüksek,' politik ve 'düşük,' düzenbaz [pikaresk] romanı". Lotman çalışmasında her iki tipin Rus romanındaki tipolojisini ele alır.[253]

1961 yılının önemli çalışmalarından biri de "*XIX. Yüzyıl Başı Rus Şiiri*" adlı derlemenin yayına hazırlanmasıdır. Lotman bu derlemeye giriş yazısı yazmış, metinleri seçmiş ve yayına hazırlamıştır. Bu derlemede dönemin şiiri Karamzin ve Dekabristler ekseninde ele alınmıştır; giriş yazısında şiirler ve şairler biçimsel ya da yapısal özellikleri açısından değil, fikirsel zeminleri açısından ele alınır. "XIX. yüzyılın başında akılları canlı tutan 'kişilik/bireysel kimlik (личность)' fikri ve 'halkçılık/milliyetçilik (народность)'"[254] gibi iki temel sorun vardır. XIX. yüzyıl başı şiirinde genel olarak üç temel eğilim saptanır: XVIII. yüzyılın demokratik geleneğini sürdürenler, Karamzinciler ve Dekabrist edebiyatın öncüleri.[255] Antolojide şu şairler yer almıştır: Sumarokov, Dolgorukov, Bobrov, Kamenyev, Nahimov, Turgenyev, Ozerov, Merzlyakov, İvanov, Voyeykov, Ostopolov, Venitski, Benitski, İzmaylov, Milonov, V.L. Puşkin.

1962 yılında yayınlanan, "*1830'lu Yıllar Rus Edebiyatında 'Tolstoy Eğiliminin' Kaynakları*" başlıklı makalesinde Lotman, 19. yüzyılda gerçekçiliğin gelişimi Puşkin, Radişçev, Lermontov, Gogol, Belinski gibi edebiyatçıların arasında ressam A.İ.İvanov'a da yer vererek incelemektedir. Makalenin girişi yeni bir arayışı ifade eder:

---

253 "Пути развития русской просветительской прозы XVIII века," Проблемы русского Просвещения в литературе XVIII века, SSCB Bilimler Akademisi Yayınevi, 1961, s. 79. İnternet: http://xviii.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=0sKUThZsZ8Q%3d&tabid=5040

254 "Русская поэзия начала XIX века," Поэты начала XIX века, Sovyetski Pisatel, 1961, s. 9. İnternet: http://lib.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=ORegnQT-KLA%3D&tabid=10183

255 A.g.e., s. 72.

> *"1830-1840'lı yılların edebi gelişiminin ortak hatlarının bilim alanında belirlendiği varsayılabilir. Ortaya konan, büyük kısmı ikna edici olan ve çok büyük sayıda olgusal malzemeyle doğrulanmış olan varsayımlarla tartışmaya kalkışmadan, biz sadece bunların edebi hayatın bütün yönlerini kucaklamadığını belirtmekle yetineceğiz. Mevcut edebi gelişme şeması inandırıcı biçimde XIX. yüzyıl ortasındaki büyük gerçekçilerin eserlerinin kaynaklarını açıklamaktadır: Nekrasov ve Saltıkov-Şçedrin'in, Gonçarov ve Ostrovski'nin, Turgenyev ve genç Dostoyevski'nin. Fakat XIX. yüzyılın önemli Rus yazarı L.N. Tolstoy'un dünya görüşünün ve yapıtının kaynakları açıklanmamış olarak durmaktadır. Tolstoy ile Lermontov'un ve dekabrist geleneğin ilişkilerine yönelik ilginç ve verimli işaretler, bu durumda, durumu kurtarmaya yetmez."*[256]

Genel olarak sınıf mücadelesi, Avrupa'da feodal toplumla burjuvazinin mücadelesi, Rusya'nın gelişme koşulları nedeniyle Puşkin, Lermontov, Gogol gibi yazarların (burjuva değerlerine karşı çıkan Avrupalı yazarlardan farklı olarak) burjuva değerleri savunmak zorunda kalması çerçevesinde Tolstoy'a giden yolda, 19. yüzyılın sosyal-tarihsel edebi koşulları saptanır. Makalenin ilginç bir yanı, son kısmında, edebiyattaki bu gelişmelerin diğer sanat dallarında da yankı bulduğunun belirtilerek ressam A.A. İvanov'un eserlerinin ele alınmasıdır. Makalede Tolstoy'un eserleri ele alınmaz. Fakat Tolstoy'u neyin ortaya çıkardığı sorulur. Lotman burada Sovyet skolastisizminin teleolojik eğilimlerine karşı çıkmaya başlar gibidir:

> *"Yani sadece devrimci demokratizme mi ilerliyordu ilerici toplumsal-edebi fikir? L.N. Tolstoy nereden çıktı? Onun ortaya çıkışının beklenmedik olduğunu mu varsaymak gerekir? Dahası, 1840 yılında bile Belinski, Gertsen, Petraşevskiciler, V. Maykov arasında farkı sıfırlayarak doğru mu yapıyoruz? İlerici toplumsal hareketin çerçevesinde devrimci-demokratik diye sınıflandırılması imkânsız eğilimler yok muydu? Vardıysa, 1830'ların (daha doğrusu ilk yarısının) ilerici faaliyetinden, hiç tartışmasız devrimci-demokratik bir gelecek öngörülebilir miydi?"*[257]

Aynı yıl yayınlanan "*Puşkin'in Radişçev Hakkındaki Tanıklıklarının Kaynakları (1819-1822)*", "*Radişçev - Şair ve Çevirmen*," "*İgor Alayı Destanı ve XVIII-XIX. Yüzyıl Başı Edebi Geleneği*" gibi makaleler de Lotman'ın daha önceki edebiyat tarihçisi uzmanlık alanı yazılarının özelliğini taşır. Fakat ressam İvanov'un tekrar adının anılması ve "*Barok Sorununa Dair*" adlı kısa bir yazı Lotman'ın yeni bir arayış içinde olduğuna işaret etmektedir.

Lotman'ın 1961 yılında savunduğu doktora çalışması Leningrad Üniversitesi'ne döndüğü 1949 yılından sonra yaptığı bütün bu ilk dönem çalışmalarının ürünü

---

256 "Истоки «толстовского направления» в русской литературе 1830-х годов," Труды по русской и славянской филологии, No: 5, Учен. зап. Тарт. гос. Ун-та, 1962, s. 3-4. İnternet: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/51282/trudy_po_russkoj_5_ocr.pdf

257 A.g.e., 26. Lotman burada yine "soylu devrimcilik" kavramı çevresinde Tolstoy'u düşünmenin sınırlarını tartar gibidir.

sayılabilir; hem bunlardan beslenmiş, hem de bunları beslemiştir. Yegorov da bu durumu şöyle ifade etmiştir:

*Rus ve Slav filolojisi çalışmaları* dergisinin ilk sayılarında, Leningrad'da çıkan XVIII. yüzyıl derlemelerinde, Şairin Kütüphanesi serisinin kitaplarına yazdığı giriş yazıları ve şerhlerde (F.F. Merzlyakov'un "XIX. Yüzyıl Başı Şairleri", daha sonra N.M. Karamzin'in '1790-1810 Yılı Şairleri') ve diğer bilimsel yayınlarda Yu.M. Lotman 1961 yılında Leningrad Üniversitesi'nde savunmuş olduğu 'Dekabrist Öncesi Dönemi Rus Edebiyatının Gelişme Yolları' adlı doktora tezinin ilk çeşitlemelerini ya da tam tersine, yeniden elden geçirilmiş bölümlerini yayınlamıştır."[258]

Lotman'ın "yapısalcı yöntem" sözünü ilk kez kullandığı "*Yapısalcı Yöntem Işığında Sanatta Ve Hayatta Benzerlik Sorunu*" başlıklı makalesininse bu yıllardaki arayış ve dönüşümü dışa vurduğunu varsayabiliriz: Bu çalışma tümüyle resim sanatı üzerinedir. "Yapı" kavramını başlığına taşıyan "*Yüzbaşının Kızı'nın Fikir Yapısı*" makalesinde Lotman'ın biçimci edebiyat kuramcısı V.Şklovski'yi kaynakçada ilk kez kullanması da önemli bir durumdu. Lotman'ın çalışmalarının birinci dönemi, 1961 yılındaki doktora savunmasıyla tamamlanmış ve ikinci dönemi de bu makalelerle başlamış sayılabilir. Bu değişimin daha olgusal bir kanıtı, 1961 yılında "Yapısalcı Poetika" kitabını yazmaya başlamış olmasıdır;[259] fakat ilk dönem diye sınıfladığımız makalelerinde bu çalışmasının açık bir yankısı yoktur.

### 2.2. II. Dönem: Yapısalcılık

1962 yılının yayınlarından biri de 1958 yılında yapılan IV. Uluslararası Slavistler Kongresi'nin tebliğler kitabında Lotman'ın iki çalışması yer almaktadır: birincisi Amerikalı Slavist Horace W. Dewey'in "N.M. Karamzin'in Tarihsel Eserlerinde Santimantalizm" adlı tebliğine yönelik kısa eleştirisi olup, ikincisi de, "Barok Sorunu Üzerine" başlıklı yine kısa bir sunumdur. Barokla ilgili sunumunda Lotman Rusya'da ve Batı Avrupa'da sanatsal temsillerin farklı geliştiğinden, barok üslubun Rus elyazmalarında ve Lomonosov'un yazılarındaki etkisine kısaca değinir.

---

[258] "Личность и творчество Ю. М. Лотмана", içinde Yuri Lotman, *Пушкин: Биография писателя,* İskusstvo-SPB, 1995, s. 9.

[259] "Şimdi iki yıldır yazmakta olduğum, yapısalcı poetika hakkındaki bir kitap üzerinde çalışıyorum." Toporov'a 12.3.1963 tarihli mektup. Юрий Лотман, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 672.

Lotman'ın yapısalcılığı yöntem olarak kullanma sürecinde ilk olarak görsel sanatlara başvurması ve üslup değişikliğine gitmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Yayın sırasına göre değil de, kendisinin biyografik açıklamalarına göre değerlendirirsek, "*Yapısalcı Poetika Dersleri*"ne başlamış, üzerinde çalışıyor olduğu sırada, "*Yapısalcı Yöntem Işığında Sanatta ve Hayatta Benzerlik Sorunu*" başlıklı makale daha ilk cümlesiyle yazının doğrudan konusunu "sanat (*искусство*)" olarak belirler:

> *"Sanat hayatı kavramanın bir aracıdır. Fakat özgül bir aracıdır. Sanat hayatı onu yaratarak kavrar. Herhangi bir malzemeden sanatçı (художник) hayatın imgesini, kendi görüşüne göre, gerçekliğin belli bir olgusuna özgü olan bir inşaat planına göre yaparak yaratır."*[260]

Buna karşılık "edebiyat (*литература*)" bu uzun makalenin sadece son cümlesinde anılır:

> *"Bu yazının amacı benzerlik kavramının sanatın yapısal incelenmesi perspektifinden analiz etmekti. Tasvir sanatlarında bu sorun daha göz alıcıdır. Edebiyatta dilin yapısal doğası sorunuyla bu konuda daha da karmaşık hale gelir, bu da özel bir incelemeyi gerektirmektedir."*[261]

N.İ. Lobaçevski Gorki Devlet Üniversitesi'nde yapılan 1. Bilimsel Bölgesel Tez Sunumu Toplantısı'nda sunulan bu makale (ilk yayını 1962) Lotman'ın önceki çalışmalarından çarpıcı bir şekilde farklıdır. Bir bakıma, daha önceki gerçekçilik tartışmalarından kademeli bir çıkışı ifade eder. Daha önceki çalışmalarının temel konusu sayılabilecek "gerçekçi/lik (real/izm)" bu makalede sadece iki kez, "neorealizm" ve bunun için konulan dipnotta "XIX. yüzyılın gerçekçi sanatı" diye geçer. Gerçekçilik konusunun yerini bu makalede "hayata benzerlik (сходство с жизнью)" almıştır.

> *"Sanatsal eserin yeterliliğini değerlendirmenin doğal, naif ölçütü hayata benzerliktir. 'Bu benziyor, olmuş, benzemiyor, olmamış' – sanat eserlerini onaylamak ya da onaylamamak için kullanılan alışılmış formüller bunlardır. ... Bu arada bu sorun hiç de ilk bakışta göründüğü kadar kolay değildir. Sonuçta kahramanın acıları ne kadar hayata yakın yeniden üretilmiş olsa da, seyirci (ve bunu film yönetmeni çok iyi anlar) onun yardımına koşmaz. Seyirci estetik duygular yaşarken, sabit bir şekilde önündekinin hayat olmadığını, hayata yakın olan sanat olduğunu, bir yeniden üretim (воспроизведение) olduğunu, yeniden üretilebilir (воспроизводимый) olmadığını hisseder."*[262]

---

[260] "Проблема сходства искусства и жизни в свете структурального подхода", *Об искусстве*, İskusstvo-SPB, 1998, s. 378-9.
[261] A.g.e., s. 386.
[262] A.g.e., s. 379.

Ayrıca makaledeki yöntem farklılığı belirgin bir şekilde görülür. N.S. Trubetskoy'un klasik çalışması *Fonolojinin Temelleri*'nden bir alıntı yaptıktan sonra, matematiksel ifadeye geçer Lotman:

> *"...benzerliğin saptanması aynı zamanda farkın saptanmasıdır. A ile tasvir edileni, A1 ile tasviri belirtelim:*
>
> *$A \neq A^1$*
>
> *Eşitsizlik A'nın $A^1$ aracılığıyla değiştirilmemiş olduğunu gösterir. Mesela, eğer A ve $A^1$ elmaysa, ilkini yiyebiliriz, ikincisini yiyemeyiz. Ama yine de A ve $A^1$ belli ortak özelliklere sahiptir, bu da bizim onları tek kelimeyle hata yapmadan belirtmemizi sağlar. Üzerinde A duran masaya ve $A^1$ tasviri olan bir tabloya yaklaşınca, şöyle deriz: "Elma." Böylece, A ve $A^1$ bazıları onların benzerliğine, bazıları farklılığına tanıklık eden öğelerden oluşmaktadır. Onları şu şekilde düşünelim, $A = A^1$, ama ve $B \neq B^1$ ve $C \neq C^1$ vb.*
>
> *Belli ki, iki $A = A^1$ ve $B \neq B^1$ eşitsizliğinden ikincisinde öğelerin büyük kısmı aralarında eşittir. Ama bu benzerlik yine de özdeşlikteki eşitsizliği bozmadığı için, sadece D ile $D^1$ öğelerinin farkını vurgular. Özdeşliğin sağlanması diyalektik olarak farkların sağlanmasıyla bağlantılıdır, çünkü $B \neq B^1$ eşitsizliğinde, B hayat olgusu, $B^1$ de onun sanattaki tasviriyken, B ve $B^1$ derin özdeşlik özelliklerine sahiptir ($B + C = B + C$), bazen de fark sergilerler ($D \neq D^1$)."*[263]

Bu tartımlar böyle devam eder ve Lotman ardından matematiksel bir tanım arayışı içinde olduğunu şöyle ifade eder:

> *"Sanatta tasvir hiç de sadece doğrudan tasvir edilmiş olan değildir. Sanatsal etki hep ilişkidir. Öncelikle, sanatla gerçekliğin bu karşılıklı ilişkisi, tartışmasız, ama çok genel olan 'sanat hayatın aynasıdır' formülüyle sonuçlanmayan karmaşık bir sorundur. ... Bu yüzden maket (модель) bir nesne, yaratanın ve algılayanın ideolojik bağlarına karşı ilgisiz olan bir şey olur, sanat eseri de, şey olarak kalıp sayısız fikirsel ilişkiye katılır. Maketteki eşya nitelikleri mutlaktır, onun kendisinden çıkar, sanattaki eşya nitelikleri görecelidir, kendi anlamını sayısız ideolojik bağlamdan alır. Bütün bu bağlamları matematiksel olarak kesin bir şekilde tanımlamayı başardığımız zaman, sanatın etkileyici gücünün doğası hakkında bilimsel bir temsil sahibi olabileceğiz."*[264]

Yeni bir yöntem arayışını ve derin bir üslup değişikliğini ifade eden bu çalışma, her ne kadar ayrı bir tebliğ olarak sunulsa da, 1964'te "Yapısal Poetika Dersleri"nin bir bölümü haline gelecektir. Bunun ardından, 1963 yılında Puşkin ve Radişçev'le ilgili kısa makaleler dışında dikkat çekici diğer bir çalışması, *Dilbilim Sorunları* adlı dergide yayınlanan "*Dilbilimsel ve Edebiyatbilimsel Yapı Kavramının Sınırlanması Hakkında*" adlı (Toporov'a 1961-62 arası yazdığını söylediği) makalesidir.[265]

---

263 A.g.e., s. 380-381.

264 A.g.e., s. 383.

265 *Письма. 1940-1993*, ed. B.F. Yegorov, Yazıki Slavyanskoy Kulturi, 2006, s. 672. Bu sırada Rusçada 1962'de yayınlanmış sadece bir tane yapısalcılık derlemesi vardı: Молошная Т.Н. (отв. ред.) Структурно-типологические исследования, Изд-во Академии наук.

Bu makale, her ne kadar Lotman daha sonra tam olarak aynı fikirde olmadığını söylese de, kökeni "*Dilbilim Sorunları*" dergisinin 1956 yılında yapısalcılık tartışmasını başlatmasına[266] dek uzanan yeni yönelimler döneminin açık bir ifadesi olmuştur.

> *"1960'ların başı sadece toplumsal düşüncenin yükselme dönemi olmakla kalmamış bir dizi ilginç olaya da tanık olmuştur: Filoloji biliminin gelişimi için bir dizi temel konferans ve tartışmalar tam da bu dönemde yapılmıştır. Herhalde en önemlisi, dilbilimdeki yıllar süren yapısalcılık tartışması oldu. Bu filolojiyi pozitif denen bilimlerle aynı sıraya sokmak için ilk girişimdi. Yu.M. Lotman'ın* Dilbilimsel ve Edebiyatbilimsel Yapı Kavramının Sınırlanması Hakkında *başlıklı makalesi (1963, daha sonra birçok dile çevrildi) bu yöndeki ilk çalışmalardan biridir."*[267]

Lotman makalesinin daha en başında yapısalcı yöntemin biçimci bir tavırla içeriği göz ardı ettiği önyargısına karşı çıkar (bu sırada "Batının gerici edebiyat bilimi" ifadesi şaşırtıcıdır):

> *"Dili incelemenin yeni – daha çok pozitif – yöntemlerinin önemi sorusu edebiyat bilimciler için büyük öneme sahiptir. Çağdaş dilbilimin deneyiminin incelenmesi ve bunun gerçekten bilimsel, pozitif ve apaçık analiz yöntemleri kullanan bir edebiyat bilimi kurmak için kullanılması, güncel kuramsal hedeftir. Dildeki ve edebiyattaki içeriğin planının, farklı türden ideolojik konstrüksiyonların yapısal incelenmesi, büyük bilimsel öneme sahiptir. Bu durum şu soruyu ele almayı mümkün kılar: gerçekten de yapısal yöntem içeriğin biçimci göz ardı edilmesiyle bağlantılı mıdır? Gerçekten, Batının gerici edebiyat biliminde yapısal analiz yöntemlerinin bu şekilde yorumlanmasına yönelik eğilimler bulunuyor. Fakat Sovyet bilimcileri bir yana, Batıdaki daha düşünceli bilimciler dilin (ya da başka herhangi bir yapısal olgunun) kendisinin gösterge sistemi olarak kavranmasının kaçınılmaz olarak anlam sorununu getirdiğini kabul ederler. Claude Levi Strauss daha 1956 yılında "*Yapı ve Diyalektik*" başlıklı makalesinde şöyle yazmıştır: "Dilbilimde olduğu gibi, mitolojide de biçimsel analiz hemen şu soruyu doğurur: içerik."*

Diğer bir alıntıya bakacak olursak;

> *"Önümüze dilsel ve dille ifade edilen sistemlerdeki ideolojik ve dilbilimsel örtüşmesi sorununu bütün kapsamıyla ele alma hedefini koymuyoruz. Sadece leksikolojik-semantik ve daha karmaşık düzeylerde, stilistik ve özellikle de edebiyat bilimi alanlarına giren dilbilimcinin ideoloji tarihçisinden yardım almak zorunda olduğunu söyleyeceğiz."*[268]

Bu makale Lotman'ın o döneme kadar olan bütün çalışmalarını yeniden ve bütünsel olarak ele alabilmek için bir yöntem bulmaya doğru ilerlediğini ve eski bulgularını değerlendirmek için yeni bir zemin aradığını ortaya koyar, çünkü kullandığı örnekler hep uzmanlık alanı olan XVIII. yüzyıl, Radişçev, Puşkin gibi konular çevresinde gelişir. Örneğin, XVIII. yüzyılda kullanılan bir kavramı anlamak için onu

---

266 Lucid, Daniel P. (ed.), *Soviet Semiotics: An Anthology*, John Hopkins University Press, 1977, s. 2-3.

267 "Опыт введения в систему Ю. М. Лотмана," *О русской литературе*, İskusstvo-Spb, 1997, s. 7. http://www.ruthenia.ru/lotman/txt/chernov82.html

268 "О разграничении лингвистического и литературоведческого понятия структуры", *Voprosi yazıkoznaniya*, 1963, no: 3, s. 44.

kullanan kişinin "dünya görüşünün yapısını" anlamak gerektiği fikri (resmi ideolojinin dışına da çıkmayan) oldukça etkileyici bir fikirdir:

> *"Dilsel bağlam, belli bir bilimin sistemini kavramanın dışında, bize terimin doğasını açmaz ya da onu bulanık, anlaşılmaz bir şekilde açar. Bir başka örnek ele alalım: XVIII. yüzyıl Rus toplumsal düşüncesini araştıran biri birçok kez dönemin gazete yayınlarında* doğal durum *diye bir terimle karşılaşacaktır. Onun içeriğini bağlam olarak (frazeolojik olarak) tanımlarken, yani onunla terim olarak değil sıradan dilsel göstergelerle olduğu gibi işlem yaparak, onun semantiği hakkında en genel fikri elde edebiliriz."*[269]

Sonunda Lotman dilbilimsel analizin sanatsal metnin yapısını anlamak için yeterli olmadığını savunur. Ayrıca "sanatsal metnin yapısı" fikrinin ortaya çıkışı da önemlidir:

> *"Buna göre, dilbilimdeki ve edebiyat bilimdeki yapı kavramları arasında önemli bir fark vardır. Dilsel yapı, enformasyon aktarmanın koşulu ve aracı olur, edebi yapı ise onun hedefi ve içeriği olur. Analizin saf dilbilimsel aracı araştırmacının karşısına sanatsal metnin yapısını çıkarmaz. Ama başka bir şey açıktır: edebiyat hakkındaki bilim, kendi, sanatsal olguların yapısal incelenmesi kökten vazgeçilmez metodolojisini, yani dil sanatının sanatsal doğasının göz ardı edilmesinden ve onun yorumlanmasındaki öznelcilikten kaçınmaya izin verecek bir metodolojiyi, çağdaş dilbilgisinin bulgularını hesaba katmadan bulamaz."*[270]

Makale ertesi yıl Fransızcaya çevrilerek *Linguistics* dergisinde yayınlanmıştır ("Sur la délimitation linguistique et littéraire de la notion de structure," No 6, s. 59-72). Macarca çevirisi 1968, Almanca çevirisi 1974 yılında yapılacaktır ve Umberto Eco'nun 1976 tarihli kitabının kaynakçasında da yer aldığına bakılırsa, Lotman'ın beklediğinden daha kalıcı bir etkiyi kısa sürede yaratmış olduğu söylenebilir.

1964 yılında Lotman'ın Rus edebiyatı tarihi çalışmaları, edebiyat ansiklopedisine N.İ. Gnediç ve Dmitriyev-Mamonov maddelerini hazırlamak ve Pnin'in "*İnsan*" adlı şiirinde kiminle tartıştığı hakkında kısa bir yorum yazmaktan ibarettir. Bunun dışında Tartu Üniversitesi'nin 1962 yılında yaptığı A.A.Blok sempozyumundaki sunumların yer aldığı *Blok Derlemesi*'ni («Блоковский сборник») yayına hazırlar ve bu derlemede de "*XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında 'Doğanın İnsanı' ve Blok'ta 'Çingene Teması'*" başlıklı makalesi yer alır.

Fakat 1964 yılının asıl önemi Lotman'ın Moskovalı Slavist ve dilbilimcilerle birlikte Tartu'da bir Yaz Okulu çerçevesinde ortak çalışma başlatmasıdır. Tam adıyla *İkincil Modelleme Sistemleri İçin Yaz Okulu* adını taşıyan bu toplantıya katılanlar, tezleri ve sunumlarıyla Tartu düşüncesini, Tartu-Moskova ya da Moskova-Tartu okulu

---

[269] A.g.e., s. 45.
[270] A.g.e., s. 52.

denen okulu yaratmıştır. 19-29 Ağustos 1964 tarihleri arasında yapılan ilk toplantıda Lotman açılış konuşmasını ve ayrıca "*Semiyotik Bir Sorun Olarak Oyun ve Onun Sanatın Doğasıyla İlişkisi*" ve "*Sanatta Gösterge Sorunu*" adlı iki sunum yapar.

Bu ilk Tartu toplantısı Moskova'daki toplantılarının bir yandan devamı olarak görünmektedir, ama diğer yandan Moskova'da yapılmış olan çalışmaların yeni bir biçimde ele alınması olarak da görülebilir. Moskova katılımcılarının o dönemde Lotman'ı ne kadar merkeze aldığı, onu konuyla ilgilenerek toplantı düzenleyen bir akademisyen olarak görüp görmediği kesin değildir. Ama her koşulda, Lotman'ın girişimiyle düzenli yayın yapılan bir semiyotik dergisinin kurulması ve Moskova-Tartu ilişkisinin kalıcı olacağının belli olmasıyla birlikte Tartu semiyotik çalışmalarının yeni bir merkezi olarak belirlenir ve Lotman da bu merkezin sözcüsü olur.

Bu çerçevede, "Dildışı Modelleme Sistemleri Üzerine Yaz Okulu" adı verilen ilkyaz okulu programının kendi metni de ayrı bir bilim-tarihsel önem taşır. Programın düzenini, akışını, konuşmaların gruplandırmasını Lotman'ın yaptığını varsayarsak, bu program hem Lotman'ın semiyotik araştırmalarının perspektifini sergilemesi, hem de Moskova sempozyumlarına benzerliği nedeniyle dikkat çekicidir. İlk toplantının programında yer alan konu başlıklarını tezimizin 1. Bölümünde aktarmıştık, burada çalışma programının detaylarını aktarıyoruz:[271]

İKİNCİL MODELLEME SİSTEMLERİ ÜZERİNE YAZ OKULU'NUN ÇALIŞMA PROGRAMI, KÄÄRİKU, 19-29 AĞUSTOS 1964

**1) Semiyotiğin genel bilimsel sorunları. Semiyotik ve bilim kuramı. Yapısal-dilbilimsel ve yapısal-edebiyat bilimsel bilimsel yöntemlerin farkları. Edebiyat bilimi, sosyoloji, tarih ve kültür teorisinde modelleme. Edebiyatbilimsel modellerin türleri. İstatiksel-matematiksel modellerin fiilen uygulanmasının sınırları.**

Konuşmacılar: V.V. İvanov, *Dilbilim Dışı Gösterge Sistemlerinin İncelenmesinin Ortak Sorunları*

T.Nikoleyeva,[272] *Analiz Aracılığıyla Sentez Olasılığı Üzerine*

Yu.M.Lotman, *Edebiyat Biliminde Ortaya Çıkan Modellerin İnşasının İlkesel Olasılığı Üzerine*

İ.İ.Revzin, *Bazı Semiyotik Hipotezlerin Doğrulaması İçin Parapsikolojik Deneylerin Kullanılma Olasılığı Üzerine*

A.Zaliznyak ve E.Paduçeva, Tasvir Dilinin Tam Dille İlişkisi Üzerine

---

[271] http://dspace.ut.ee/handle/10062/5328 - "Программа и тезисы докладов в летней школе по вторичным моделирующим системам," 19-29 Ağustos 1964, teksir, s. 1-2.

[272] Slav Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışan Nikolayeva Tityana Mihaylovna (1933–2015) dilbilimden semiyotiğe çok sayıda araştırmanın sahibidir. İnternet: https://inslav.ru/people/nikolaeva-tatyana-mihaylovna-1933-2015; http://vestnikphil.spbu.ru/en/issues/2543/1446

**2) Düşünmenin tipolojisi ve onun incelenme yolları. Gösterge sistemlerinin içerik sorunları. Mit, din, folklor.**

Konuşmacılar: A.M.Pyatigorski, *Mitin İncelenme Sorunları*

B.L.Ogibenin, *Tören ve Mitin Semiyotiğine Doğru*

V.V.İvanov, V.N.Toporov, *Ketlerin*[273] *Bazı Semiyotik Sistemlerinin Betimlenmesi Üzerine*

D.M.Segal, *Semiyotik Modelleme Sistemlerinin Bir Tipi Üzerine Gözlemler*

2.a) **Folklor metinlerinin modelleri**

Konuşmacılar: A.V.Gerasimov, *Atharvaveda Metinlerinin Yapılarını İnceleme İlkeleri*

D.M.Segal, *Rus Aşk Büyüsünün Modeli*

M.V.Arapov,[274] *Halk Şifa Büyüsünün Yapısı Ve Semantiği*

L.Myall,[275] *İlkel Budizmin Rekonstrüksiyonu Üzerine*

**3) Modelleme sistemleriyle davranışın etkileşimi. İnsanın davranışında ideolojinin rolü. Günlük ve "göstergesel" (kült, tören, etik sayılan) davranışın sınırlanması. Ritüel. Dilbilim dışı bir sorun olarak dil (davranış olarak dil, tören olarak dil, üslup olarak dil), oyun davranışı. Oyun ve oyunun günlük davranışla, eğitimle ve sanatla ilişkisi. Öğretme sorunu. "Sanatsal davranış."**

Konuşmacılar: B.A. Uspenski, *Personolojik*[276] *Sınıflandırmaya Dair Hazırlık Notları*

T.V. Tsivyan,[277] *Görgü Dilinin İnşasının Bazı Sorunları Üzerine*

Yu.M.Lotman, *Semiyotik Bir Sorun Olarak Oyun ve Onun Sanatın Doğasına Yaklaşımı*

İ.Kull, *Semiyotik Açısından Öğretme Yöntemlerinin Analizi*

B.F. Yegorov, *İskambil Kartlarıyla Fal ve Sujelerin Tipolojisi*

**4) Gösterge sorunu olarak üslup. Yeniden şifreleme ve çeviri sorunu.**

Konuşmacılar: A.Y. Sırkin,[278] *Mizahın İncelenmesinin Bazı Yönleri*

**5) Sanat ve semiyotik. Sanatta dilin doğası. İfade ile içeriğin ilişkisi. Sözlü olmayan sanatların dilleri. Sanatsallığın ölçütleri ve sanatsal olmamanın ölçütleri. Bayağı sanatın incelenmesinin önemi.**

Konuşmacılar: İ.İ.Revzin, *Polisiyelerin Semiyotik İncelenmesi Üzerine*

Yu.M. Lotman, *Sanatta Gösterge Sorunu*

L.F. Jegin,[279] *Resim Eserinin Uzamsal-Zamansal Birliği*

B.A. Uspenski, *Rus İkonacılığında Tasvirin Aktarım Sistemi Üzerine*

M.M.Langleben, *Nota Yazıları Sisteminin Partisyonu*

O.F. Volkova, *Hint Müziğinin Tonlarının Partisyonu*

---

273 Yenisey bölgesinde yaşayan bir halk.

274 Mihail Viktoroviç Arapov (1939-2008), Tartu'ya geldiği yıl Tarihsel Dilbilimde Matematiksel Yöntemler adlı temel çalışmasını yayınlamıştı; VİNİTİ adlı bilim ve teknoloji enstitüsünde çalışmıştır.

275 Linnart Eduardoviç Myall (1938-2010), Tallin doğumlu Eston araştırmacı, 1962 yılında Tartu Üniversitesi tarih bölümünü bitirmişti. Sonraki yıllarda Budizm üzerine uzmanlaştı.

276 Personoloji ya da kişilikbilim, Henry Murray'un (1893-1988) öncülük ettiği Freud kökenli bir psikoloji çalışma alanıdır.

277 Moskova çevresinden Toporov'un öğrencisi olan tatyana Vladimirovna Tsivyan'ın (1937-) oğluyla Lotman ilerde Ekranla Diyalog (*Диалог с экраном*) adlı bir sinema semiyolojisi çalışması yazacaktır.

278 Aleksandr Yakovleviç Sırkin (1930-), çalışmalarına Bizantist olarak başlamış, daha sonda Hindolojide uzmanlaşmış bir Doğubilimcidir.

279 Lev Fyodoroviç Jegin (1892-1969), Rus ressam ve sanat kuramcısı, Boris Upneski'yle birlikte ikona sanatı üzerinde çalıştı.

V.N. Toporov, *Budist Tasvir Sanatı Üzerine Notlar*
S.Genkin, *Sinema Dilinde Bilimsel Enformasyonun İfadesi*
D.M.Segal, T.V. Tsivyan, *Edward Lear'ın Baladları ve Limerickleri*
V.A.Zaretski, *Sanat ve Enformasyon*
L.B.Pereverzev, *İlkel Halkların Sanatında Sanatsal İletinin Yapısı Üzerine*

**6) Şiirin özellikleri. Şiir ve şiir olmayan. Semiyotik sorunlar olarak tekrar, özdeşlik, paralellik.**

Konuşmacılar: İ.Levin, *Şiirsel Dilin Montaj Yöntemleri*
Z.G.Mints, *Şiirsel Metindeki Karşıt Anlamlı Kelimeler*
V.N.Toporov, *Rigveda'da Mitin Yapısı Üzerine Gözlemler*
A.Y. Sırkin, *Çandog Upanişad'ında Özdeşlik Sistemi*
V.A.Zaretski,[280] *Enformasyon Olarak Kafiye*
S.M.Şur,[281] *Kafiyenin Fonolojisi*
T.Y.Elizarenkova,[282] A.Y.Sırkin, *Bir Düğün İlahisinin (Rigveda H.85) Analizi*
G.Leskis,[283] *Bilimsel ve Sanatsal Nesrin Dilbilimsel Farkları Sorunu Üzerine*
E.Paduçeva,[284] *Paragrafın Doğası Üzerine*

Bir kısmı İvanov ve Toporov'un öğrencileri, bir kısmı Tartu Üniversitesi çalışanları olan konuşmacıların sunumlarına ve sonraki çalışmalarına bakıldığında, onların büyük kısmının daha sonra semiyotik ve yapısalcılık merkezli çalışmadığını, uzmanlık alanları çerçevesinde hareket ettiklerini görürüz. Birçoğu daha Tartu'ya gelmeden önce uluslararası bilimsel çalışmalar içinde yer almıştır. Sonraki yıllarda semiyotik çalışmaların kuramsal zemini, katılımcılar arasından ağırlıklı olarak İvanov, Pyatigorski, Toporov ve özellikle de Boris Uspenski'yle ilişki içinde devam eder. Bu toplantıdan sonra yayına başlayan *Gösterge Sistemleri Üzerine Çalışmalar* ("Труды по знаковым системам"; bundan sonra TZS diye anılacaktır) dergisi böyle bir bağlamda yayına başlar. Derginin yayın süreci büyük ölçüde Tartu'daki Lotman ile Moskova'daki Uspenski'nin mektuplaşmalarıyla gelişecektir.

Açılış konuşmasında Lotman da davetlilerin çok farklı alanlardan geldiğine dikkat çekmiştir:

---

280 Tartu Üniversitesi'nde matematik bölümünde çalışan dilci Zaretski Ayzik'in (1891-1956) oğlu.

281 Daha sonra Svetlana Mihayloviça Tolstoya (1938-) adını alan, Toporov'un öğrencisi; Slav Araştırmaları Enstitüsü'nde Slav dillerinin etnodilbilim, etnografya, diyalektoloji, karşılaştırmalı leksikoloji çalışmalarında önemli bir uzman oldu.

282 Tatyana Yakovlena Elizarenkova (1929-2007), Toporov gibi dilbilimci, doğubilimci ve Hindologdu; Rigveda'yı (1972 vd.) Rusçaya çevirdi. Ayrıca Toporov'un eşidir.

283 Georgi Aleksandroviç Lesskis (1917-2000), edebiyatbilimci ve filolog.

284 Yelena Viktorovna Paduçeva (1935-), Moskova Devlet Üniversitesi'nde çalışan dilbilimcinin Melçuk'la 1961 yılında yazdıkları *Dil Araştırmalarında Sağın Yöntemler* (*О точных методах исследования языка*) adlı, makine çevirisi çalışmalarında temel referanslardan biri olan kitap 1963 yılında İngilizce olarak California Üniversitesi'nde yayınlanmıştı.

*"Dil Dışı Modelleme Sistemleri Üzerine Yaz Okulu" çağrısını edebiyat, kültür, düşünme, günlük hayat, halk yaratıcılığı araştırmacı-tarihçisi olan gruplardan gelen, modelleme sistemleri araştırmalarının günümüzdeki durumunu ele alma isteği üzere yaptık. Bu tür bir buluşma mümkün ve şarttır, çünkü bir yandan, Sovyet ve dünya biliminde bu açıdan çok şey yapılmıştır, diğer yandan, bu sorunlar üzerine yapılan çalışmaların az miktarda yayınlanması yüzünden araştırmacıların çabalarının birbirinden kopuk kalması bilimin genel hareketine olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Tartu buluşmasının bilimsel konferans değil "yaz okulu" olmasının da böyle bir anlamı vardır: katılanlar ele aldıkları bilimin genç olduğunu, çalışanların çok olduğunu, temel hipotezlerin seyrek olduğunu biliyorlar. Buluşmalarının amacı hem katılanların çalışmalarının sonuçlarını tanıtması, hem de yönelimleri konusunda görüş alışverişinde bulunmaktır. Bu da buluşmanın karakterini, onun genel araştırma ilkelerine yönelmesini belirliyor."*[285]

Fakat asıl önemli olan Lotman'ın bu açılış toplantısında, edebiyat ve kültür tarihinden, 18 ya da 19. yüzyıl yazarlarından, çağdaş edebiyat araştırmalarından vb. değil, yeni dilbilimsel araştırma yönteminin yeni olanaklar sunmasından bahsetmesidir:

*"Bu buluşmayı semiyotiğin dil dışı sorunlarına adama kararı bir tesadüf değil, yapısal ve matematiksel dilbilimin fırtınalı gelişiminin bu bilimin bütün sorunlarını tek bir akıl yürütme çerçevesinde tutma çabasını artık neredeyse imkânsız kılmış olması gerçeğinin bir sonucudur. Böyle bir kararın daha derin sebeplerini göstermek de gerekir: dilbilim, insan bilimleri geleneksel yöntemlerin sınırlarının ötesine geçen semiyotik araştırmalarının verimliliğini pratik bir şekilde gösteren ilk sosyal disiplin oldu. Bu da semiyotik araştırmalarının belli bir gelişme aşamasında insani bilimlerde yeni insani bilgi alanlarına dilbilimsel yöntemlerin basitçe yayılmasına yol açtı. Bu dönemde araştırmacının karşısına sık sık "dilbilimsel çalışma yöntemlerinin böyle geniş ölçüde kullanılması ne kadar doğrudur, bunun olasılıklarının sınırları nedir ve ortak yöntemler arasındaki sınır, hem dilbilim ve semiyotik çevrimin diğer bilimleri açısından, hem de, her bilimin kendi özgül olasılıkları açısından, nereye kadar uzanır" gibi sorular çıktı. Bu da bilimin gelişmesindeki kaçınılmaz ve ilerici aşamadır. Fakat günümüzde dilbilimsel yapısalcı yöntemlerin daha da geniş insani bilgiler alanında kullanılmasının olasılığı ve olanaksızlığını daha kesin biçimde belirleme ihtiyacı hissedilmektedir. Bir iki örnek verelim.*

*Yapısal dilbilimin temel yaklaşımı, gösterge sistemindeki içerik düzlemi ile ifade düzlemini birbirinden ayırmak ve bu iki düzlem arasındaki geçici, konvansiyonel bir ilişki kurmaya dayalıdır. Dilbilimsel inceleme buna izin vermediği gibi, bu planların ayrı ayrı, karşılık geldikleri karakterin daha sonra belirlenmesi yoluyla incelenmesini de talep etmez.*

*Bu tür araştırma yöntemlerini sözgelimi şiir incelenmesine taşımaya yönelik çok sayıda deney yapılmıştır. Fakat bugün için gitgide artan araştırmacı sayısı, sanatsal göstergede içerik ve ifade düzlemlerinin ayrılmasının bir araştırma sorunu olduğunu düşünmektedir ve bu sorun ilk bakışta görünebileceğinden çok daha karmaşıktır. Yapısal dilbilimin temel varsayımı dilsel sistemlerin senkronik (eşsüremli) ve diakronik (artsüremli) diye ayrılmasıdır. Yapısal dilbilim öncelikle ... Dilbilimsel yöntemlerin yaygınlaşması için insan bilimlerinde geleneksel olan tarihsel araştırma biçiminin saf kuramsal halde yoğunlaşması gerekir sonucuna vardı. Bu da amorf betimleme yöntemlerini sağın yöntemlerle değiştirmek gibi, öncelikle inceleme nesnesinin basitleştirilmiş modellerini yaratmayı zorunlu kılan bir eğilimin kaçınılmaz sonucudur. Ama diğer yandan, bu basitleştirme de sadece araştırma sezgisine dayandırılamaz – onun olası ve yararlı sınırlarını görmek, diğer yandan da dil dışı semiyotik sistemlerin kendilerini çok karmaşık yapılar olarak sunduğu, bunun da saf eşsüremli yaklaşımla araştırmacıların önüne 'belirlenemeyen durumdaki sistemler' olarak çıkacağını unutmamak gerekir. Bu anlamda, belli ki, 'sistemin belleği' kavramının, onun daha önceki durumlarının, yani tarih ilkesinin devreye girmesi kaçınılmazdır. Ashby şöyle yazıyor: 'Yeni sistemin davranışı daha öngörülür olur, çünkü onun 'durumu' başlangıç sisteminin geçmiş tarihinden öğrenilir.'*

[285] Açılış konuşması, "Программа и тезисы докладов в летней школе по вторичным моделирующим системам," 19-29 Ağustos 1964, teksir, s. 3.

*Dahası, Ashby gözlenen sistemlerin tamamlanmamışlığından bahsederken de şunu belirtir: 'Yani, bence, bu, sistemin belleği vardır demek, öyle ya da böyle 'Benim gözlem olanaklarım benim gözlemlerin bazı tutarlılığından sonra inandırıcı öngörülerde bulunmama izin vermiyor' demektir. ... Bizim ön belirleme yöntemimiz sistemi bilmenin iki yönteminin – onun şimdiki durumunu ya da geçmiş tarihini bilmek – birbiriyle tümüyle belli bir kesin bağımlılıkla ilişki içindedir."*[286] *Buna dayanarak Ashby çok büyük karmaşıklığı olan ('tamamı gözlenmemiş') sistemlerde tarihsel incelemenin araştırmacının ayrılmaz aracı olduğunu öne sürüyor. Bu yüzden, konu tarihçiliği bırakmak değil, tarihsel tipolojiler yaratmak, tarihsel sistemlerin incelenmesi için sağın yöntemler şekillendirmektir.*

*Tartışılması çok istenen güncel bilimsel sorunlar arasında, istatistik yöntemlerin olasılıkları sorununu da belirtmek gerekir.*

*Konuşmamı bitirirken gösterge sistemlerinin temel sorusunun onların içeriğinde yer alan soru olduğunu vurgulamak istiyorum. Bu anlamda, okulumuzda planladığımız derslerin, sunumların ve mesajların düşünce sorunlarına, onun yapılarına ve incelenme yöntemlerine adanmış olması çok önemlidir."*[287]

Lotman'ın çizdiği çerçeve daha önceki araştırma alanlarından kesinlikle çok farklıdır; tümüyle farklı bir yaklaşımı ortaya koyar. Buradaki değişimi Lotman'ın önerdiği gibi Rus biçimcilerine yönelik ilgisine dayandırmak güçtür. Bu açılış konuşmasındaki vurgularla birlikte burada çizilen çerçeveyi Lotman'ın yeni bir edebiyatbilimi yöntemi, sağın, matematiksel yöntem arayışı içinde görmek gereklidir.

Yıllar sonra *Hatırat-Değil*'de, Lotman, bu toplantıdan çok ayrıntılı bahsetmese de, bu toplantıda İ.İ. Revzin'le (1923-1974) yaşadığı bir anlaşmazlık üzerinde durmuş, semiyotik çalışmalarının Revzin'in sınırlamaya çalıştığı dar alandan daha geniş bir alana yayılmış olduğunu belirtmiştir:

*"Birinci yaz okulunda bu konuda benimle İ.İ. Revzin arasında çok hararetli bir tartışma geçti. ... Revzin dahi bir dilbilimciydi. ... Tam da o sıralarda ilkesel olarak semiyotikle ilgili yeni düşüncelerin eşiğindeyken, çok erken yaşta öldü. Ama Birinci Yaz Okulu'nda, semiyotik yöntemlerin bireysel esere uygulanamayacağını söyleyerek onları folklor çerçevesiyle sınırlamakta ısrar ediyordu. Kapalı-geleneksel yapılarla semiyotik yöntemler arasında kopmaz bir bağlantı olduğu fikri, sonraki yıllarda, dikkatlerini içinde dil yasalarının metinlere önemli ölçüde hakim olduğu bir yapı olan polisiyeye yönelten A. K. Jolkovski ve Yu.K. Şçeglov tarafından daha da tutarlı bir biçimde geliştirildi."*[288]

1979 yılında *Poetics* dergisinin Roman Jakobson'un editörlüğünü yaptığı bir sayısında yer alan "Yapısal Poetikanın Geleceği" başlıklı yazısında Lotman'ın Jolkovski ve Şçeglov'u tekrar anmış olması çalışmalarına verdiği özel önemi işaret eder:

*"Bu bakış açısına göre, bir metnin işlevi, anlamı gönderenden alıcıya metin-öncesi özüne uygun şekilde aktarılan teknik bir bağlantıdır. Melçuk'un 'Anlam-Metin' modeli ve Jolkovski ile Sçeglov'un 'üretici poetika' çabası atması bu zeminde olmuştur."*[289]

---

286 W. Ross Ashby, "Введение в киоернетику," *İnastronnoy Literaturi*, 1959, s. 245.

287 Açılış konuşması, "Программа и тезисы докладов в летней школе по вторичным моделирующим системам," 19-29 Ağustos 1964, teksir, s. 3-5.

288 Hatırat-Değil'den.

289 "The future for structural poetics" *Poetics*, Cilt 8, Sayı 6, Aralık 1979, s. 501. https://www.sciencedirect.com/journal/poetics/vol/8/issue/6. Bu yazı Ocak 1979'te yazılmıştır.

Revzin'le olan anlaşmazlığı, aslında Lotman'ın tam da o dönemdeki çalışmalarının özüne ilişkin bir anlaşmazlık olabilir. Lotman, Tartu buluşmasından önce yapısalcılık ve semiyotiğe yöneldiği dönemde, bireysel sanat eserinin bu yeni çalışma yöntemleriyle nasıl ele alınacağını, sanat eserinin semiyotik çözümlemesinin yollarını değerlendirmektedir. Şiiri ele alan *Yapısal Poetika Dersleri* adlı çalışmasını hazırladığı bir dönemde Revzin'in semiyotiğin sadece folklor alanında, kolektif-anonim sanat eserleri için kullanılabileceğini savunması bir tartışma yaratmış olabilir.

### 2.2.1. Yapısal Poetika Dersleri

Lotman, Tartu yaz okuluna *Yapısal Poetika Dersleri. Sayı 1: (Giriş, şiir kuramı)* adlı çalışmasını yetiştirmeye çalışmıştır. Fakat çalışmanın yayını yaz okuluna yetişmez, bu yaz okuluyla birlikte yayın hayatına başlayan TZS adlı derginin ilk sayısının içeriği olarak yayınlanır.[290]

Lotman *Yapısal Poetika Dersleri*'nin önsözünde öncelikle, matematikle edebiyat bilimi arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. Matematiğin edebiyat incelemelerinde kullanılmasının biçimciliğe yol açmayacağını savunurken, diğer yandan da matematiğin Marx'ın yönteminin özünde yattığını Marx'ın kendisinden yola çıkarak savunur. "Kavramın biçimselleştirilmesine" yönelik matematiksel biçimselleştirme talebiyle sözcüğün tarihsel-edebi anlamıyla biçimciliğin karıştırılmaması gerektiğini söyler.

*"Ciddi bilimsel tartışmada ... matematiksel-yapısal, semiyotik edebiyat incelemesinin biçimciliğin dirilmesine yol açacağı yolunda gerici burjuva bilimcilerin umutlarının ve bazı Sovyet bilimcilerinin kaygılarının temelden yoksun olduğu kesindir"*[291]

Yapısal incelemenin temel özelliğinin öğeleri tek tek ya da mekanik birliktelik içinde değil, bir sistem halinde incelemek olduğunu söyleyen Lotman, matematiğe, Bourbaki Grubu'na başvurur:

---

Lotman'ın Jolkovski'yi özellikle anmasının nedeni onun tam da o dönemde ABD'ye göç edecek olması da olabilir; Bernşteyn Lotman'ın tam da Jolkovski'nin yurtdışına göç ettiği dönemde (Ağustos 1979), onun makalesini, derginin Ekim 1979'da basılan sayısında (kağıt yokluğundan gecikmeli basılan Metnin Semiyotiği başlıklı, 11. sayısında) yayımlamak için özel bir özen gösterdiğini belirtiyor (Борис Бернштейн, "Старый колодец. Книга воспоминаний," Издательство имени Н. И. Новикова, 2008'den Yuri Lotman bölümü, İnternet: http://www.eja.pri.ee/Culture/Lotman_bernstein.pdf)

290 Bu ilk çalışmanın çevirileri, Tartu Okulu çalışmalarının yarattığı etkinin halkaları gibi yayılmıştır yabancı dillere. İngilizceye tümüyle 1968, Macarcaya tümüyle 1970, Fransızcaya üç bölümüyle 1970, 1973, Sırpçaya tümüyle 1970, Almancaya bir bölümle 1971, tümüyle 1972, İspanyolcaya iki bölümle 1972, 1986, Çekçeye iki bölümle 1976, 1979 yıllarında çevrilmiştir.

291 "Giriş," *Ю.М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школ*a, Gnozis, 1994, s. 18.

*"...Sanatsal edebiyatın incelenmesi için hem 'fiziksel' hem 'matematiksel' türden yapı modelleri inşa etmek şart olacaktır. Bunlar farklı derecede genelliklere sahiptir ve fiziksel modeller verili yapıyı modellemek gerektiğinde daha uygundur, ikincilerse her yapıyı modellemeye uygundur."*[292]

Bu sırada Lotman'ın hâlâ "Sovyet skolastiği" çerçevesinde hareket ettiği söylenebilir:

> *"Gerici burjuva kültürünün temsilcilerinin bilimin yeni kazanımlarını kendilerine hizmet ettirmeye çalışması ve insan kavrayışının nesnel akışının onların dogmalarını doğruladığını öne sürmesi çok doğaldır."*[293]

Lotman, bu yeni yaklaşımın biçimciliğe yol açacağına dair eleştirileri karşılamak üzere Marx'ın da matematikçi Lafarge'dan yararlandığını hatırlatır ve bu eleştirilerin bir temelden yoksun olduğunu vurgular:

> *"Matematiksel (yani yapısal ve istatistik) yöntemlerin kullanılmasının ilke olarak biçimciliğin doğuşuna yol açacağı inancı, K. Marx'ın bizim için Paul Lafarge'ın hatırasını saklayan görüşleriyle tam bir tezat içindedir: 'Lafarge bilimin ancak matematikten yararlanmayı başardığı zaman mükemmelliğe erişeceği fikrindedir.'"*[294] *Diğer bir yerde ise şöyle der: "Hiç kuşkusuz edebiyatın matematiksel-yapısal, semiyotik incelenmesinin biçimciliğin doğmasına yol açacağına dair gerici burjuva bilimcilerin umutları ve bazı Sovyet bilimcilerin kaygıları temelden yoksundur.."*[295]

Aslında Lotman'ın 1920'lerin "biçimci eğilimiyle" arasına mesafe koymaya da özen gösterdiği söylenebilir:

> *"Böylece, tek yönlü yargıdan uzak olduğumuz gibi, 1920'li yılarda 'biçimsel yönelime' göz kırpmış olan kuramcıların çalışmalarını tartışmasız kabul etmekten de uzağız. Onların araştırmalarında, kuşkusuz, birçok değerli şey var. Özellikle bunu Y.N. Tınyanov'un bu güne dek yeterince anlaşılmamış ve sık sık ciddi bir temel olmadan biçimciliğe atfedilmiş çalışmaları için söylemek gerekiyor."*[296]

Lotman'a göre "biçimci yöntem"in temel kusuru araştırmacıları edebiyata bir yöntemler toplamı, mekanik bir toplam olarak bakmaya sevk etmiş olmasıdır. "Sanat eserinin gerçek incelemesi ancak esere tek, çok planlı, işleyen bir yapı olarak yaklaşmak sayesinde mümkündür".[297] Böylece Lotman daha önce referans vermediği Tınyanov, Propp, Gukovski, Şklovski, Eyzensteyn vb bazı araştırmacıları bu yaklaşıma yakın duran kuramcılar olarak anar. Bunun ardından bu bağlamda ilk kez Belıy ve Bryusov'un ismini de telaffuz eder.

---

292 A.g.e., s. 18.
293 A.g.e., s. 19.
294 A.g.e., s. 20.
295 A.g.e., s. 21.
296 A.g.e., s. 23.
297 A.g.e., s. 24.

*"A. Belıy'den, B. Bryusov'dan başlayan ve B.V. Tomaşevski, S.M. Bonda, M. Timofeyev, M. Ştokmarom vb. tarafından devam ettirilen ulusal şiir geleneğinin yapısal incelemeleriyle de apaçık bağını eklersek, tablo çok daha açık olur".*[298]

Lotman çalışmasında üç bilimsel disiplinin bir araya geldiğini söylemektedir. Bunlar kesişmekten çok iç içe geçerek kullanılmaktadır:

*"Şiirin yapısal incelenmesinin zorunlu olduğunu söyleyen düşünceler arasında şunları da belirtmek gerekir: Günümüzde dil sanatının (özellikle de şiirin) bütün sorunsalını kucaklayan tek bir metodoloji yerine, aslında, üç bilimsel çalışma alanımız bulunmaktadır: edebiyat kuramı (poetika), edebiyat tarihi ve şiir bilim."*

Amaç matematiksel biçimselleştirmeye dayanan yeni bir bilimsel düşünme yöntemi icat etmektir fakat temel edebiyat bilimi kavramlarının hâlâ biçimselleştirilmemiş olması da bir gerçekti:

*"Yeni bir insanbilimleri metodolojisinin yaratılmasından bahsediliyor. İki bilimin çağdaş durumda birleştirilmesi değil, yeni bir bilimsel düşünme metodunun geliştirilmesi – hedef budur.*

*Fakat günümüzde edebiyat bilime matematiksel metotların katılması için hâlâ önemli engeller bulunuyor. En önemlisi de edebiyat biliminin temel bilimsel kavramlarının hâlâ biçimselleştirilmemiş olmasıdır. Edebiyat biliminde sadece önemsiz ve ikinci dereceden sahalar, günümüzde, mesela, matematiksel istatistiğin metotlarıyla incelenebilecek olan sahalar biçimselleştirilmiştir."*[299]

Sonuçta, edebiyat incelemelerinde yeni bir aşamaya geçmek söz konusudur.

*"Yapısalcı yöntem Sovyet edebiyat biliminde dilsel-matematiksel yöntemlerin basit uygulanması ya da beklenmedik bir biçimcilik dirilişi olarak ortaya çıkmamaktadır, o Sovyet edebiyat biliminin gelişmesinin daha önceki aşamasına organik bir şekilde yerleşmektedir."*[300]

Lotman'a göre yapısalcı yaklaşım, Y.N.Tınyanov, G.A. Gukovski, V.Y. Propp gibi biçimci öncülerinden beri Sovyet bilim alanına yabancı değildir:

*"Yani, yapısalcı metot hiç de Sovyet edebiyat biliminde dilbilimsel-matematik metotların basitçe taşınması ya da beklenmedik bir biçimcilik kalıntısı olarak belirmemiştir, Sovyet edebiyat biliminin daha önceki gelişme aşamasına organik bir şekilde katılmıştır."*[301]

Bu ilk yapısalcı semiyotik çalışması çok hacimli değildir. Üç ana bölüme ayrılmış olan metnin alt bölüm başlıkları şöyledir:

*"**1. Bölüm:** Genel sanat kuramının bazı sorunları. 1. Sanatın özellikleri (sorunun ortaya konması). 2. Yapısal yaklaşım ışığında sanatla hayatın benzerliği sorunu. 3. Sanatın malzemesi. 4. Sanat ve model sorunu. 5. Semiyotik sistem olarak sanat.*

***2. Bölüm:** Şiirin yapısı sorunu. 1. Edebiyatın malzemesi olarak dil. 2. Şiir ve nesir. 3. Şiirin doğası. 4. Şiirin yapısal temeli olarak ritim. a) Kafiyenin doğası. b) Şiirde tekrar sorunu. c) Bazı çıkarımlar. 5. Paralellik kavramı. 6. Düşük öğelerin tekrarlanırlığı. 7.*

---

298 A.g.e., s. 27.
299 A.g.e., s. 25.
300 A.g.e., s. 27.
301 A.g.e., s. 27.

*Şiirsel yapının ölçü derecesi sorunu. 8. Sözlük düzeyinde şiirin yapısal özellikleri. 9. Morfolojik ve dilbilgisel öğelerin düzeyi. 10. Melodik birlik olarak şiir. 11. Semantik birlik olarak şiir. 12. Şiirin kompozisyonu. 13. Şiirsel konu sorunu.*

***3. Bölüm:*** *Metinsel ve metindışı yapılar. 1. Metin sorunu. 2. Şiirsel eserin metindışı ilişkileri. 3. Şiir çevirisi sorunu."*

Uzun yıllar Rus edebiyatı tartışmalarını roman ve öykü türü üzerinde yoğunlaştıran Lotman için hem yapısalcı kurama geçiş, hem de şiir üzerinde çalışmak gerçek bir dönüşüm olarak görünmektedir. Aynı dönemde edebiyatın türsel özellikleri üzerine çalışan Mihail Bahtin gibi bir kuramcı da şiir alanından uzak durmuştu; biçimcilerin en ünlü incelemeleri Tolstoy, Lermontov ve Gogol gibi düzyazı ustaları üzerineydi; şair Belıy bile Gogol üzerine inceleme yapmayı yeğlemişti. Dolayısıyla Lotman'ın çalışması bu alandaki neredeyse ilk örnek olmaktadır. Eserin 1994 baskısına yazdığı önsözde Gasparov da bunu dile getirmektedir:

*"Rus bilim edebiyatında şiir kuramına adanmış ama sık sık şiir kuramcıları tarafından değil de, geniş ölçekteki edebiyat kuramcıları tarafından anılan iki kitap vardır. Biri Y.N. Tınyanov'un Şiirsel Dilin Sorunları (1924), diğeri de Yu.M. Lotman'ın kırk yıl sonra yazmış olduğu Yapısal Poetika Üzerine Dersler: Giriş: Şiirin Kuramı adlı kitabı. İkinci kitabın malzemesi, ufak tefek geliştirme ve büyük eklemelerle, Yu.M. Lotman'ın daha sonraki iki çalışmasına girmiştir: Uzmanlara yönelik olan Sanatsal Metnin Yapısı (1970, kompozisyon üzerine geniş bir bölümün eklenmesiyle), diğeri de geniş okur çevresi için yazılmış Poetik Metnin Analizi: Şiirin Yapısı (1972, şiirsel metinlerden seçilmiş örneklerin eklenmesiyle). Bunların içeriğinin Rus bilimi tarafından sahiplenildiği söylenebilir. Yine de, en az referans alan yerler, tam da şiir bilimsel incelemeler olmaktadır."*[302]

Lotman 1965 yılında *Gösterge Sistemleri Üzerine Çalışmalar* dergisinde editör yazısının dışında iki makale yayınlar. Dergi iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde genel kuramsal metinler, ikinci bölümde tarihsel ve kültürel konular ele alınmaktaydı.

*"Okurlara sunulan bu derleme, temelde, 19-29 Ağustos 1964 tarihlerinde, Tartu Üniversitesi'nin öğrenci spor sahası olan Kääriku'da yapılmış olan İkincil Modelleme Sistemleri Üzerine Yaz Okulu çalışmalarındaki sunum ve mesajları içermektedir."*[303]

Lotman'ın ilk bölümde yer alan makalesi "İkincil Modelleme Sistemlerinde Anlam Sorunu Üzerine" başlığını taşır. Burada Lotman, "gösterge sistemlerinde anlam oluşumunun olası tiplerini, bu sayede sanatsal anlam türlerini sınıflandırmak için belirlemeye çalışmaktadır" (1965: 6). Bu makale daha sonra *Sanatsal Metnin Yapısı* («Структура художественного текста», 1970) adlı kitabın 2. Bölümünü oluşturacaktır.

---

302 A.g.e., s. 11.

303 *Труды по знаковым системам*, 1965, No: 2, s. 5.

İkinci bölümdeki "Ortaçağ Rus Metinlerindeki Coğrafi Uzam Kavramı Üzerine" başlıklı makaleyse, Lotman'ın tarihsel semiyotik çalışmalarının ilk örneği olup Lotman'ın daha önce ele almadığı tarihsel bir dönemi, Ortaçağı ele alması anlamında yenilikçidir:

> *"Bu kısa denemede Ortaçağın coğrafi uzam duygusunu her yönüyle niteleme amacını gütmüyoruz. Sadece onu çağdaş olandan ayıran bazı özelliklere işaret etmek istedik."*[304]

Diğer yandan bu makale Lotman'ın resim ve tasvir sanatının sorunlarına olan ilgisinin bir devamıdır. Dergi editörü olarak yazdığı metinde "Resim sanatının (живопись) sorunlarının ele alınması organik olarak farklı dünya modellerindeki uzamların semiyotiğiyle bağlantılıdır. Bu onları Lotman'ın makalesinde verilen edebi malzemeyle yakınlaştırıyor" diye belirttikten sonra, makalesini "Coğrafi uzam, ortam uzamının bir parçasıdır ve yapılan değerlendirmeler Rus ortaçağ edebiyatındaki uzam hissinin özelliklerinin analizi sırasında yararlı olabilir. Fakat bu soru, özünde eski Rus resim sanatında bulunanların da yer aldığı çok daha geniş malzeme gerektirir"diye bitirir.[305] Bu arada TZS dergilerinin büyük ölçüde tematik olarak, yani belli bir konu çevresindeki yazı derlemeleri olarak çıktığını belirtmekte yarar vardır.

Yine aynı yıl TRSF dergisinde yayınlanan "*XVIII. Yüzyıl Sonu Rus Edebiyatında Devrimci Mücadelenin Etik ve Taktiklerinin Yansıması*" başlıklı makalede, Lotman yeniden uzmanlık alanına, Radişçev, Karamzin ve Dekabristlere ve onların Fransız Devrimi düşüncesiyle olan ilişkileri sorununa döner. Sovyet araştırmacılarının bu 19. yüzyıl figürlerinin kişiliğini çelişkili bulmasına itiraz eden Lotman, durumun böyle olmadığını ortaya koymaya çalışır:

> *"Edebiyatla özgürleşme hareketinin ilişkilerinin, Aydınlanma fikirlerinin XVIII. yüzyıl sonu edebiyatına etkisi, Dekabrizmin fikirlerinin Puşkin çağı Rus yazarlarına etkisi son yıllarda araştırmacıların, özellikle ısrarlı bir şekilde, ilgisini çekmektedir. Bunun bilimsel sonuçları çok verimli oldu. Fakat daha ileri bilimsel hareket, genel olduğu gibi özel türden olan bazı tartışmalı sorunların ele alınmasını gerektirmektedir. Belli bir çağın fikirsel hayatının tekrarlanmaz yapısını oluşturan ideolojik sorunların somut kaynaşmalarının incelenmesi, sadece fikir hareketlerinin genel kontürlerini ele almakla*

---

304 A.g.e., s. 11; ayrıca Lotman bu makalesine 25 yıl sonra *Düşünen Dünyaların İçinde* adlı kitabın içinde yer verecektir, Bilgesu Yayıncılık, 2012, s. 230.

305 A.g.y., s. 8 ve 216. Daha sonra *Düşünen Dünyaların İçinde* adlı derlemenin içinde yer verilen bu makalenin sonu orada farklıdır. Resim yerine Gogol gelmiş, "tarihsel semiyotik" açıkça ifade edilmiştir: "Modern zamanların bilimsel düşüncesi coğrafi uzam yaşantısını değiştirmiştir. Yine de coğrafi uzamın asimetrisi ve onun ortak dünya görüşüyle olan yakın ilişkisi, onun çağdaş bilinçte semiyotik bir modelleme alanı olarak kalmasına yol açmaktadır... Coğrafya haritasının tarihi, tarihsel semiyotiğin karalama defteridir" (2012: 239).

*yetinen araştırmacının çizdiğinden çok daha zengin ve ilginç bir tablo ortaya çıkarmaya izin verir. Yapılabilecek ikinci genel gözlem de, seçtiğimiz temanın ele alınışını çeşitlendirerek, bizi şuraya götürmektedir: araştırmacılar sık sık görüşler sisteminde belli çelişkilerin şu ya da bu eylemcisinin varlığına işaret eder. Fakat eğer bazı durumlarda gerçek çelişkilerle, gerçekten belli bir yazarın görüşler sisteminde bulunan çelişkilerle işimiz oluyorsa, diğerlerinde de karşımıza 'çelişkileri' işaret etmeyi inceleyen olgunun özüne nüfuz etmekteki beceriksizliğini gizlemeyi yeğleyen araştırmacının yetersizliğinin kanıtları olarak duruyorsa... Gerçek çelişkileri araştırmacının kurgularından nasıl ayıracağız?"*[306]

Makale üç alt başlığa ayrılmıştır: "Radişçev'in Yapıtında Ruhun Ölümsüzlüğü Tartışması ve Devrimci Taktik Sorunları"; "Radişçev ve Devrimci İktidar Sorunu"; "Karazin ve Radişçev'in Politik Görüşü ve Fransız Devrimi Deneyimi". Lotman bu makalede yine Sovyet skolastisizmin içinde yer almakta ve örneğin Radişçev'in ruhun ölümsüzlüğü inancını Marx-Engels ve Lenin'den alıntılarla açıklamaktadır:

*"Bu Radişçev'in hem ruhbanlığın sert ve açık bir karşıtı olmasına, hem de A.S.Puşkin'in deyişiyle 'saf ateizme' eğilim göstermesine engel olmayan bir 'tanrıcı maddecilik biçimidir' [K.Marx-F.Engels, Tüm Eserleri, cilt XVI, ., II, s. 299.]"*[307]

Yazının sonunda, Radişçev ve Karamzin'in Sovyet resmi ideolojisi içinde önemli bir yeri olan Jacoben diktatörlüğüne bakışının bir değerlendirilmesi yer alır:

*"Böylece, Rus gözlemcinin XVIII. yüzyıl sonu – XIX. yüzyıl başında Jacoben diktatörlüğün kanlı önlemlerinin kararlılığından ürkmüş olması konusundaki yaygın fikir, önemli ölçüde kesinleştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Kandan ne Radişçev, ne Karamzin kaçınmamıştır. Başka bir şey olmuştur: Tam da bu koşullarda Rus toplumsal düşüncesinde iki eğilim karşı karşıya gelmeye başlamıştı: biri insana umudu savunurken diğeri devlete umudu savunmaktaydı. Ve paradoks, tam da ikinci, soylu eğiliminin, elbette, gericiliğin dar kafalı temsilcilerinde değil, ince, anlayışlı ve kuşkucu Karamzin'in dudaklarında savunulması oldu, hem Jacoben diktatörünün Rousseaucu kaynakları, hem de bizzat Robespierre'in ahlakçı çehresi."*[308]

Yine aynı dergide yer alan Lotman'ın "Radişçev - Elyazması Okuru" başlıklı makalesinde Radişçev'in "Geçmiş Yılların Hikâyesi" («Повесть временных лет») elyazması üzerine yorumları ve vakayi'nüvis Nestor'un elyazmasını okurken aldığı notlar, o notların reprodüksiyonuyla birlikte değerlendirilir.

1966 yılında Lotman'ın yayına hazırladığı *N.M. Karamzin. Tüm Şiirleri* yayınlanır. Ayrıca P.N. Berkov'un 70. doğum yılı için yayınlanan "*Rus Kültür Tarihinde XVIII. Yüzyıl Edebiyatının Rolü ve Önemi*" adlı derlemede "*N.M. Karamzin'in Zavallı Liza'sı İçin Bir Okur Değerlendirmesi (XVIII. Yüzyılın Kitlesel Bilinç Yapısına Dair)*"

---

306 "Отражение этики и тактики революционной борьбы в русской литературе конца XVIII века;" *Труды по русской и славянской филологии*, No: 8, s. 3.
307 A.g.e., s. 11.
308 A.g.e., s. 31.

başlıklı makalesi yer alır. Bu dönem edebiyatı hakkında diğer çalışmaları Kaysarov, Katenin, Kutuzov ve masonluk hakkında yazdığı ansiklopedi maddeleri olur.

Puşkin uzmanı Mihail Pavloviç Alekseyev'in (1896-1981) 70. yaşı için yayınlanan *"Rus-Avrupa Edebi İlişkileri* adlı derlemede "*Güney Sürgünü Yıllarında Puşkin'in Robespierre'e Yaklaşımına Dair*" başlıklı makalesi yer alır. Ayrıca TRSF dergisinde "*Yevgeni Onegin'in Sanatsal Yapısı*" başlıklı makalesi yayınlanır. Görüldüğü gibi Puşkin çalışmalarının sayısı artmaktadır. Gitgide yoğunlaşan ve sıklaşan bu çalışmalar 1980 ve 1981 yıllarında yayınlanan *Yevgeni Onegin Şerhi* ve *Puşkin* biyografisinin hazırlığı olacaktır.

Lotman 1966 yılında düzenlenen *İkinci İkincil Modelleme Sistemleri Yaz Okulu*'na iki sunumla katılır. "*Metinlerin Tipolojisi Sorunu Hakkında*" adlı sunumda metin nedir sorusu üzerinde durulmaktayken, "*Sanatsal metinlerde 'son' ve 'başlangıç' Kavramlarının Modelleyici Anlamı Üzerine*" adlı bildiride "ikincil modelleme sistemlerde," yani semiyotik sistemlerde, sonun ve başlangıcın belirgin olması konusu tartışılır. Bu iki metin de daha sonra Sanatsal *Metnin Yapısı*'nın içeriğini oluşturacaktır.[309] Makale olarak ilki 1977'de İngilizce olarak yayınlanır; diğeriyse 1971'de Almanca, 1972'de Macarca, 1973'te İtalyanca, 1976'da Fransızca ve İngilizce olarak yayınlanır.

1967 yılında Lotman yapısalcılık tartışmasının içindedir. Pyotr V. Paliyevski'nin "Edebiyat Biliminde Yapısalcılık" (1963) ve Vadim Kojinov'un "Yapısal Poetika Mümkün Mü?" (1965) makalelerine yanıt olarak "Edebiyat İncelemesi Bilim Olmalıdır" başlıklı makalesi yayınlanır.

1967 yılında TZS dergisinde "*Kiev Döneminin Seküler Metinlerinde 'Şan – Şeref' Karşıtlığı Hakkında*," "*Kültür Tipolojisinin Sorunları*,"[310] "*Modelleme Sistemleri Arasında Sanat Sorunu Üzerine Tezler*" başlıklı makaleleri yayınlanır. Sonuncu makale de *Sanatsal Metnin Yapısı*'nde yer alacaktır.[311] Lotman ayrıca 10-12 Mayıs 1967 arasında düzenlenen "Rus Gerçekçiliğinin Tipolojisinin Sorunları" konferansına katılır ve burada "*Kültürün Tipolojik İncelenmesi Sorununa Dair*" adlı sunumunu yapar

---

309 *Об искусстве*, İskusstvo-SPB, 1998, s. 61 vd.

310 Bu makalenin ilginç bir yanı da Lehçe kaynak kullanılması, Lotman'ın Lehçedeki kültür tartışmalarını takip ettiğini göstermesidir.

311 *Об искусстве*, İskusstvo-SPB, 1998, s. 71 vd.

(makale 1969'da yayınlanacaktır). "Aydınlanma Çağı: Rus Edebiyatının Uluslararası İlişkiler Tarihinden" adlı çok yazarlı kitapta "*Rousseau ve XVIII. Yüzyıl Rus Kültürü*" adlı çalışması yayınlanır.

Lotman, 10-20 Mayıs 1968'de düzenlenen *Üçüncü Yaz Okulu*'nda Lermontov ile Pasternak'ın şiirlerinin analizini yapar. Ayrıca "*Sayının Semantiği ve Kültür Tipi*" ve "*Metin ve İşlev*" adlı sunumları yapar. "Sayının Semantiği" sunumunun metni aynı yıl Fransızca olarak, ertesi yıl Sırpça olarak yayınlanır, İngilizce çevirisi 1977 yılında yapılır. İkinci metin Fransızcaya 1969'da çevrilir, bunu Macarca 1975, Almanca 1977, İngilizce 1977 çevirileri izler.

Varşova'daki *Recherches sur les systèmes signifiants* sempozyumunda "Kültürün Tipolojik Kayıtlarının Metadili Hakkında" başlıklı bir sunum yapar (Bu sunum bir sonraki yıl TZS'de, ayrıca Çekçe olarak Prag'da, 1973 yılında da Paris'te, sempozyum kitapçığında yayınlanacaktır).

Bunun dışında "*Gogol'un Nesrinde Sanatsal Uzam Sorunu*" adlı çalışması TRSF dergisinde yayınlanır. Burada metin ile metin-olmayan arasındaki uzamsal ayrım ve farklı sanat tipleri arasındaki geçişler ele alınmıştır:

> *"Anlatısal edebi eserlerin süjesi genellikle belli bir lokal süreklilik sınırları içinde gelişir. Naif okur algısı onu bölümlerin gerçek bir uzama (mesela, coğrafi uzama) lokal atfedilmesiyle özdeşleştirir. Fakat özel bir sanatsal uzamın varlığı, hiç de gerçek bir arazinin şu ya da bu lokal karakteristiğine bağlanamayan uzamın varlığı, ancak bir ve aynı süjenin farklı sanat araçları aracılığıyla cisimlendirilmesini kıyaslarsak görünür olur. Başka bir türe aktarılması sanatsal uzamın 'alanını' değiştirir. M.A. Bulgakov'un Teatral Roman'ında romanın piyese dönüşmesi tam da eylemin sınırları işaretlenmemiş olan uzamdan sahnenin sınırlı uzamına taşınma olarak parlak bir şekilde gösterilmiştir. ... Bu tür resimlerin anlatılara yakınlaşması, özellikle, tablonun ya da çizimin okunma yönünün gösterilmesinde görülür (Anlatı için tipik bir zamansal süje gelişme ekseni verilir). Bu anlamda Botticelli'nin Dante'nin İlahi Komedya'sına yaptığı çizimler özellikle ilginçtir. Rönesans döneminin perspektif çizimi yasalarına göre yapılmış her illüstrasyon, uzamın belli bir sürekliliğini sağlar, bunun içinde Dante ve Vergilius'un figürleri belli bir yönde ilerler. Dinamik dörtlü-beşli figürlerin hareketlerinin yörüngesi tek bir çizimin farklı noktalarında tekrarlanma yoluyla verilir. Çizimin ikinci planının birliği onun çağdaş 'okunması' sırasında birçok Dante ve Vergilius'un aynı anda var olduğu izlenimini yaratır. Metnin metin olmayandan uzamsal ayrılmışlığı sanatsal uzamın dilinin kendine özgü modelleme sistemi olarak ortaya çıktığının kanıtı olur. ... Uzamsal ilişkilerin dili, dediğimiz gibi, sanatsal modellemenin tek aracı değildir, ama önemlidir, çünkü birincil ve temel olanlara aittir. Hatta zamansal modelleme sık sık kendini uzamsal dil üzerinde ikincil inşa olarak sunar. Ve tabii, tam da Gogol, Rus edebiyatı için uzamsal modellerin bütün sanatsal*

*gücünü açtı, Rus edebiyatının sanatsal dilinde Tolstoy, Dostoyevski ve Saltıkov-Şedrin'den Mihail Bulgakov ve Yuri Tınyanov'a kadar olan birçok şeyi belirledi."*[312]

Bu hacimli yazı semiyotik dergisinde yer almasa da, belli ölçüde yapısal analiz içerir; fakat aşırı sosyoloji ve spekülasyon içerdiği, belli ölçüde de ağdalı olduğu söylenebilir. Temelde metinsel uzamla sanatsal uzam arasındaki yapıt içi gelişmeler ve ikili yapılar değerlendirilmektedir, fakat savların yenilik içerdiklerini söylemek zordur. İlginç bir yanı, 1958'deki Slavistler Kongresi'nde anlaşmazlık yaşadıkları Hugh McLean adlı Slavistin tekrar eleştirilmesidir. Bu da yazının o zamandan beri hazırlanmakta olduğunu düşündürebilir.[313] Lotman, bu çalışmasında Gukovski'yi sıkça anmaktadır.

1969 yılında, TZS dergisinin Y.N. Tınyanov'a adanmış sayısında "*Kültürün Tipolojik Kayıtlarının Metadili Hakkında*" makalesi dışında, "*Metnin Yapısal Betimlenmesinin Bazı İlkesel Güçlükleri*" de yayınlanır. Bu da başka dillere çevrilen makalelerinden biri olacaktır. Aynı dergide "P*asternak'ın Erken Dönem Şiiri ve Metnin Yapısal İncelenmesinin Bazı Sorunları*" adı çalışması da yayınlanır.

B. Gasparov'a göre Lotman'ın Pasternak şiiri üzerindeki çalışması 1972 yılında yayınlanacak olan *Şiirsel Metnin Analizi*'ne bir hazırlık niteliğindedir ve Lotman burada "şairin düşünceden metne giden yolunu biçimselleştirme" uğraşına girmiştir:

*"Şairin düşünceden metne giden yolunu biçimselleştirmekle Lotman '*Pasternak'ın Erken Dönem Şiiri ve Metnin Yapısal *İncelenmesinin* Bazı Sorunları*' başlıklı makalede (1969) ilgilenmiştir. Analizden şu çıkar: Şiir için uygun olan ve olmayanın seçilmesinin ilkeleri (her düzeyde, fikirden dile ve ölçüye dek) çeşitli olabilir, asla tümüyle sıradan bilincin ve doğal dilin ölçütleriyle örtüşmez. Bu da Puşkin ve Pasternak'ın poetik sistemlerinin aynı şekilde 'şairin' mantığı ile 'kalabalığın' mantığı karşıtlığına dayanmaktadır ve tarihsel olarak değişen zevke bağlı olarak, eşit var olma hakkına sahiptir. Kendi zevkini mutlak sayan ideoloji için böyle bir eşitleme tatsız olur. Metinden şairin düşüncesine giden okurun yolunun biçimselleştirilmesiyle Lotman metin analiziyle ilgili bütün çalışmalarında ilgilenir, örnek olarak göstermek üzere Puşkin'in 'Hürlük' şiirinden 'Ayağa kalkın, düşmüş köleler!' dizesini seçer. Semantik olarak 'ayağa kalkın' sözcüğü 'isyan edin' anlamındadır, stilistik olarak basitçe 'kalkın' demektir (yüksek üslup işaretiyle); bizim kulağımıza ilk anlam yakın gelir, ama şiirin mantığında reddedilmez biçimde sadece ikinci yazmaktadır. Buna göre, şiirleri anlamak için insanın kendi dil hissine yaslanması yeterli olmaz – şairin dilini yabancı bir dil gibi incelemek gerekir, sözcüklerin stile göre (hatta sese göre) ilişkisinin sözlük anlamından çok daha fazla anlama gelebileceği bir dil gibi yani."*[314]

---

[312] *О русской литературе*, Искусство-СПБ, 2005, s. 621 ve 658. Yazının sonunda yanlışlıkla 1988 yazılmıştır. Metnin dergideki hali için bkz. Труды по русской и славянской филологии. XI, Литературоведение, 1968, s. 5-50. İnternet: https://dspace.ut.ee/handle/10062/45628?show=full

[313] A.g.e., s. 632, dipnot.

[314] Mihail L. Gasparov, "Ю. М. Лотман: наука и идеология", *О поэтах и поэзии*, Iskusstvo-SPB, 1996, s. 9.

1970 yılının şaşırtıcı çalışmalarından biri *TRSF*'de yayınlanan "*V.İ Lenin ve Dekabrist Hareketin İdeolojik Özü*" ve "*Lenin'in Üslubunun İncelenmesi Tarihinden*" başlıklı makalelerdir. Derginin 251. sayısı Lenin'in doğumunun yüzüncü yıldönümüne adanmıştır.

Yine bu dergide önceki yıl başlayan Gogol çalışmasının devamı sayılabilecek "*Gogol'ün Erken Dönem Yapıtının Yapısal İlkeleri Üzerine Gözlemlerden*" adlı bir makalesi de yer alır. SSCB Kültür Bakanlığı'nın Sanat Tarihi Enstitüsü tarafından 1970 yılında düzenlenen "*Asya ve Afrika'nın Antik ve Ortaçağ Sanatında Kanon Sorunu*" adlı konferansa "*Enformasyon paradoksu olarak kanonik sanat*" («Каноническое искусство как информационный парадокс») sunumuyla katılır (bu sunum 1973 yılında aynı isimle yayınlanan derlemede yer alacaktır).[315] Derlemenin dikkat çekici bir yanı, kavramsal çerçeveyi oluşturan iki makaleden birinin yazarının Lotman, diğerinin de, "*Sanatsal Kanon Kavramı Üzerine*" («О понятии художественного канона») başlıklı makalesiyle A. Losev olmasıdır.

17-24 Ağustos 1970 tarihli *Dördüncü Yaz Okulu*'nda, Lotman, "*İki İletişim Modeli ve Onların Ortak Kültür Sistemindeki Karşılıklı İlişkileri Hakkında,*" "*Kültür Mekanizmasında 'Ayıp' ve 'Korku' Kavramlarının Semiyotiğine Dair*" ve "*Rus*

[315] Lotman'ın ölümünden sonra sanat konulu yazılar arasında yer alan yazı (*Об искусстве*, İskusstvo-SPB, 1998, s. 436. - "Sanatın Genel Sorunları" bölümü), Lotman hayattayken 3 cilt olarak yayınlanan *Seçme Makaleler* derlemesinin "Semiyotik ve Kültürün Topolojisi Üzerine Makaleler" adlı ilk cildinde, "Semiyotik Bir Sorun Olarak Metin" bölümünde yer almıştı. Gerçekten de yazının temel konusu metin olarak okunan sanat eseri ve onun kanon olan ve olmayan biçimleri olduğu için, ilk seçim daha doğru durmaktadır. Konferansa sunulan makaleler ve yazarlarını tarihsel kayıt olarak buraya aktarabiliriz: "Лосев А. О понятии художественного канона. - Лотман Ю. Каноническое искусство как информационный парадокс. - Иофан Н. Становление протоканона в изобразительном искусстве Японии (на материале ханива). - Соколов С. К вопросу о структуре и функции канона в классической живописи Дальнего Востока (основные положения). - Николаева Н. Каноническая структура японского сада (на примере сухого дзэнского сада). - Виноградова Н. Иконографические каноны японской космогонической картины Вселенной - мандала. - Завадская Е. Эстетический канон жизни художника - фэнлю (ветер и поток). - Герасимова К. Тибетский канон пропорций. - Огнева Е. Структура тибетской иконы. - Тюляев С. Каноны в средневековой пластике Индии и в современной народной скульптуре. - Вертоградова Б. Несколько слов о моделировке в древнеиндийской живописи. - Муриан И. Канон в художественной системе Боробудура. - Пугаченкова Г. Образ Будды в античном и раннесредневековом изобразительном каноне. - Ремпель Л. Изобразительный канон и стилистика форм на Среднем Востоке. - Мешкерис В. Канон и проблема стиля в согдийской коропластике Кушанской эпохи. - Кильчевская Э. О специфике канона в пластическом искусстве древнего Востока. - Блэк В. О каноне в искусстве древнего Шумера конца 5-начала 3 тыс.до н.э. - Померанцева Н. Роль системы пропорциональных соотношений в сложении канона в произведениях древнеегипетской пластики. - Григорович Н. Эволюция канона в бронзовой пластике Бенина."

*Romantizminin Şiirsel Sözcük Haznesi ve Kilise-Slav Geleneğinin Karşılıklı İlişkisine Dair*" başlıklı sunumları yapar.

### 2.2.2. Sanatsal Metnin Yapısı

1970 yılında yayınlanan *Sanatsal Metnin Yapısı* adlı çalışması Lotman'ın temel çalışması sayılmaktadır. Kitap yurtdışında önce 1971'de ABD'de, Brown Üniversitesi Slav Dili Bölümü'nde Rusça olarak tıpkı basım yayınlanmıştır; ardından kısa sürede yabancı dillere çevrilir: 1972 yılında Almanca, İtalyanca, 1973'te Fransızca, 1976'da Macarca, 1977'de İngilizce, 1978'de İspanyolca, 1991'de Korece yayınlanır, ayrıca çeşitli dillerde ayrı ayrı bölümleri çevrilerek yayınlanmıştır.

*Sanatsal Metnin Yapısı* aslında büyük ölçüde eklektik ya da yazılışı zamana yayılmış bir yapıt olduğunu söylemek gerekir. Öncelikle eserin adını ya da araştırma programını Lotman'ın ilk kez *Yapısal Poetikaya Dair Dersler* adlı çalışmasında, yani 1960'ların başında belirlemiş olduğu söylenebilir:

> *"Matematiğin kazanımlarını şiirin incelenmesine uygulamadan önce, şiirin yapısı hakkındaki öğretiyi tekrar ele almak gerekir. Bu kuramsal-edebi araştırma herhangi bir özel matematiksel bilgi kullanmadan da yapılabilir. Biz de, edebiyatbilimci-okura güvenerek, saf edebiyatbilimsel yönü desteklemeye çalışacağız. Fakat* sanatsal metnin doğasının *anlaşılmasının insanlık kültürünün çok etkenli, dinamik yapısının-tarihinin bütün karmaşıklığını kucaklayabileceğini umut ediyoruz. ... Konu insan bilimlerinin yeni metodolojisinin yaratılmasıdır. İki bilimin çağdaş koşulda birleştirilmesi değil, bilimsel düşünmenin yeni bir metodunun ortaya çıkarılması – hedef budur."*[316]

[316] Ю.М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа, Gnozis, 1994, s. 25.

*Yapısal Poetika Dersleri* ile *Sanatsal Metnin Yapısı* arasındaki aşırı yakınlığı içindeki bölüm başlıklarını karşılaştırarak görebiliriz:

Yapısal Poetika Dersleri, 1964

**1.Bölüm:**
**Genel sanat kuramının bazı sorunları.**
1.Sanatın özellikleri (sorunun ortaya konması).
2.Yapısal yaklaşım ışığında sanatla hayatın benzerliği sorunu.
3.Sanatın malzemesi.
4.Sanat ve model sorunu.
5.Semiyotik sistem olarak sanat.

**2.Bölüm: Şiirin yapısı sorunu.**

1.Edebiyatın malzemesi olarak dil.
2.Şiir ve nesir.
3.Şiirin doğası.
4. Şiirin yapısal temeli olarak ritim. a) Kafiyenin doğası. b) Şiirde tekrar sorunu. c) Bazı çıkarımlar.
5.Paralellik kavramı.
6.Düşük öğelerin tekrarlanırlığı.
7.Şiirsel yapının ölçü derecesi sorunu.
8.Sözlük düzeyinde şiirin yapısal özellikleri.
9.Morfolojik ve dilbilgisel öğelerin düzeyi.
10.Melodik birlik olarak şiir.
11.Semantik birlik olarak şiir.
12.Şiirin kompozisyonu.
13.Şiirsel konu sorunu.

Sanatsal Metnin Yapısı, 1970

**1.Bölüm: Dil olarak sanat.**
1.Diğer gösterge sistemlerinin yanında sanat.
2.Söz sanatının dili kavramı.
3.Sanatsal kodların çokluğu hakkında.
4.Yazar ve okurun sanatsal dillerinin entropisinin büyüklüğü hakkında.

**2.Bölüm: Sanatsal metinde anlam sorunu.**

**3.Bölüm: Metin kavramı.**
1.Metin ve metindışı yapılar.
2.Metin kavramı.
3.Metin kavramının hiyerarşikliği.
4.Sözlü tasvir göstergesi (imge).

**4.Bölüm: Metin ve sistem.**
1.Sanatsal metinde sistemli ve sistemdışı.
2.Sanatsal metnin çokplanlılığı.
3.Sanatsal metnin inşasında yapısal ekleme ilkesi.
4.“Gürültü” ve sanatsal enformasyon.

**5.Bölüm: Metnin konstrüktif ilkeleri.**
1.Anlamın paradigmatik ekseni.
2.Sanatsal metnin yapısındaki sentagmatik eksen.
3.Semantik analizin metiniçi mekanizması.

**6.Bölüm:**
**Sanatsal metnin paradigmatiğinin öğeleri ve düzeyleri.**
1.Şiir ve nesir
2.Tekrar ilkesi.
3.Fonolojik düzeyde tekrarlılık.
4.Ritmik tekrarlar.
5.Tekrarlılık ve anlam.
6.Şiirsel dizenin segmentasyonunun ilkeleri.
7.Şiirsel yapının metrik düzeyi sorunu.
8.Şiirsel metindeki dilbilgisel tekrarlar.
9.Şiirin sözlük-semantik düzeydeki yapısal özellikleri.
10.Melodik birlik olarak şiir.
11.Semantik birlik olarak şiir.
12.Şiirüstü tekrarlar.
13.Şiirin enerjisi.

**7.Bölüm: Yapının sentagmatik ekseni.**
1.Şiirde fonolojik tutarlılık
2.Sözlüksel-semantik birliklerin sentagmatiği.

**8.Bölüm: Sözel sanatsal eserin kompozisyonu.**
1.Çerçeve.
2.Sanatsal uzam sorunu.
3.Konu sorunu.
4.Kişi kadrosu (personaj) kavramı.
5.Sanatsal dünyanın özellikleri hakkında.
6.Şahıs kadrosu (personaj) ve karakter.
7.Sinematografik “plan” kavramı ve edebi metin.
8.Metnin bakış açısı.
9.Bir kompozisyon ilkesi olarak farklı türden öğelerin

**3.Bölüm: Metinsel ve metindışı yapılar.**

1.Metin sorunu.
2.Şiirsel eserin metindışı ilişkileri.
3.Şiir çevirisi sorunu.
karşı karşıya konması.

**9.Bölüm: Metin ve metindışı sanatsal yapılar.**

1.Metinle metindışı yapıların karşı karşıya gelmesinin göreceliği.
2.Metinlerin tipolojisi ve metindışı ilişkilerin tipolojisi.
Sonuç.

Görüldüğü gibi, bazı bölümler isimleriyle birlikte olduğu gibi korunmuştur; metnin kendisine baktığımız zaman da, Lotman'ın metni çeşitli ekleme ve geliştirmelerle kullandığını görürüz. Örneğin "Şiir ve Nesir" bölümünü ele alalım:

Yapısal Poetika Dersleri

Общепринятыми аксиомами в теории литературы считаются утверждения, что обычная речь людей и прозаическая речь — одно и то же и, вследствие этого, что проза по отношению к поэзии — явление первичное, предшествующее. Выдающийся знаток теории стиха Б. В. Томашевский, подытоживая многолетние разыскания в этой области, писал: «Предпосылкой суждения о языке является аксиома о том, что естественная форма организованной человеческой речи есть проза».

Стиховая речь мыслится как нечто вторичное, более сложное по структуре. Зигмунд Черный предлагает такую лестницу перехода от простоты структуры к ее усложненности: «Утилитарная проза (научная, административная, военная, юридическая, торгово-промышленная, газетная и т. д.), обычная проза — литературная проза — стихи в прозе — ритмическая проза — vers libre — вольные строфы — вольный стих — классический стих строгой обязательности»3.

Мы постараемся показать, что на типологической лестнице, построенной по схеме: движение от простоты к сложности, — расположение жанров иное: разговорная речь — песня (текст+мотив) — «классическая поэзия» — художественная проза. Разумеется, схема эта имеет лишь характер грубого приближения. Вопрос о vers libre будет оговорен отдельно. Невозможно согласиться и с тем, что художественная проза представляет собой исторически исходную форму, однотипную с разговорной нехудожественной речью.

Sanatsal Metnin Yapısı

В теории литературы общепринято утверждение, что обычная речь людей и прозаическая речь – одно и то же и, вследствие этого, что проза по отношению к поэзии – явление первичное, предшествующее. Выдающийся знаток теории стиха Б. В. Томашевский, подытоживая многолетние разыскания в этой области, писал: «Предпосылкой суждения о языке является аксиома о том, что естественная форма организованной человеческой речи есть проза». Отсюда следует и второе, не менее распространенное убеждение: стиховая речь мыслится как нечто вторичное, более сложное по структуре, чем проза. Зигмунд Черный, например, предлагает следующую лестницу перехода от простоты структуры к ее усложненности: «Утилитарная проза (научная, административная, военная, юридическая, торгово-промышленная, газетная и т. д.) – бытовая проза – литературная проза – стихи в прозе – ритмическая проза – vers libre – вольные строфы – вольный стих – классический стих строгой урегулированности».

Более вероятным представляется иное расположение. В иерархии движения от простоты к сложности расположение жанров другое: разговорная речь – песня (текст + мотив) – «классическая поэзия» – художественная проза. Разумеется, схема эта имеет характер лишь грубого приближения (вопрос о (101) vers libre будет оговорен отдельно). Вряд ли правильно, что художественная проза представляет собой исторически исходную форму, совпадающую с разговорной нехудожественной речью.

Bu çerçevede, *Sanatsal Metnin Yapısı*'nın, *Dersler*'in geliştirilmiş hali olduğu söylenebilir. Aynı durum ileride *Poetik Metnin Analizi: Şiirin Yapısı* için de geçerli olacaktır. Aynı zamanda, Lotman'ın yapıtı açısından, 1960-1975 arası dönemde, merkezinde *Sanatsal Metnin Yapısı*'nın durduğu bir bütünlüklü çalışmalar toplamından

bahsedilebilir. Lotman 19. yüzyıl başı edebiyat tarihçiliğinden yola çıkmış, yapısalcı-semiyotik yöntemi benimseyerek, önce edebiyat araştırmalarını matematikselleştirmiyi ve bilimselleştirmeyi hedeflemiş, ardından şiirin yapısına dair gözlemlerden yola çıkarak sanat üzerine genel kuramsal bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır. *Sanatsal Metnin Yapısı*, insanın sanatsal etkinliklerinin her bir ürününü metin olarak kabul edip bu çözümlemeyle genel bir sanat kuramına yönelen bir çalışmadır. Lotman kitabın önsözünde "Neden sanatsız bir toplum mümkün değildir?" sorusunu ortaya atarak çözmeye çalışacağını söylemektedir:

> *"İnsanlığın tarihsel olarak saptanmış varlığı süresince sanat ona eşlik etmiştir. ... Tarihsel gelişmenin akışında her toplum kendisine özgü belli sosyal-politik örgütlenme biçimleri geliştirir. Ama onların tarihsel kaçınılmazlığını açıkça görsek ve hiçbir içsel örgütlenme biçimine sahip olmayan toplumun neden var olamayacağını açıklayabilsek bile, sanata sahip olmayan bir toplumun var olmasının imkânsızlığını açıklamak daha zor olacaktır. Burada açıklama genellikle olguya referansla, insanlık tarihinde kendi sanatına sahip olmayan toplumun bilinmemesi (ya da sadece genel normın istisnası olduklarını gösteren, kendilerine has sosyal teritoryalara sahip nadir anomalilerin bilinmesi) olgusuna referansla yapılır."*[317]

Sanatın bu şekilde toplumsal hayatın belirleyici öğelerinden biri olarak tanımlanması yenilikçi sayılabilir. Her toplumun bir sanata sahip olmak zorunda olduğu savı, büyük ölçüde, her toplumun kendi sanatsal biçimlerine ve tarzlarına sahip olduğunu ve bunların bir gelişim sıralamasına sokulamayacağını öne sürmeye doğru gitme riski taşımaktadır. Diğer yandan, sanat, artık Lotman tarafından, bir organizma ya da insanın onu çevreleyen enformasyon ve sinyal selini insanlar için anlaşılır hale getiren dillere olan ihtiyacını karşılamak üzere dil üreten bir jeneratör olarak görülmektedir:

> *"Sanatın kaçınılmaz olması sorunu bu kitabın konusu değildir ve burada ayrıntılı olarak ele alınmayacaktır. Onun üzerinde ancak sanatsal metnin iç örgütlenmesiyle ve onun toplumsal işleyişiyle bağlantılı olduğu ölçüde durmak yerinde olacaktır.*
>
> *Her varlığın hayatı onu çevreleyen ortamla karmaşık bir etkileşim içinde bulunur. Dış etkilere tepki verme ve onlardan yararlanma yeteneği olmayan organizma, kaçınılmaz olarak ölür. Dış ortamla etkileşim kendisini belli bir enformasyonun alınması ve deşifresi olarak gösterebilir. İnsan kendini kaçınılmaz olarak gergin bir sürece sürüklenmiş bulur: enformasyon seliyle çevrilidir, hayat ona sinyallerini gönderir. Ama eğer insanlık bu sinyal sellerini deşifre etme ve insan toplumunda iletişim yeteneğine sahip göstergelere dönüştürmeye dair artan ihtiyaca yanıt veremezse, bu sinyaller işitilmez olarak kalır, enformasyon anlaşılmaz ve önemli şanslar hayatı iyileştirme mücadelesinde kabolur. Bu sırada zaten sahip olunan dillerdeki (doğal dillerdeki, çeşitli bilim dillerindeki) çok çeşitli iletilerin miktarını artırmak şart olmaz sadece, çevreyi kuşatan enformasyon selini çevirebilecek, onları insanların kılacak dillerin miktarını da sürekli artırmak gerekir. İnsanlık özel bir mekanizmaya – sürekli yeni ve yeni 'dillerin', onun bilgi ihtiyacına hizmet*

---

317 "Структура художественная текста," *Об искусстве*, İskusstvo-Spb, 1998, s. 14.

> *edebilecek 'dillerin' jeneratörüne ihtiyaç duyar. Bu sırada, dillerin hiyerarşisini yaratmanın, enformasyonu korumak için, bir enformasyondaki iletileri sonsuza dek artırmaktan daha sağlam bir yöntem olduğu anlaşılır. Belli enformasyon türleri korunabilir ve ancak özel örgütlü dillerin yardımıyla aktarılabilir, yani, kimya ya da cebir enformasyonu özel olarak belli bir modelleme ve iletişim tipine yetenekli olan kendi dillerine ihtiyaç duyar. Sanat da insanlık için yeri doldurulmaz bir yardımcı olan, insanlık bilgisinin kendine has mekanizmasının en karmaşık ve sonuna kadar aydınlanmamış bir yönüne hizmet eden kendine has türden örgütlü bir dil jeneratörü olur."*[318]

Lotman, *Sanatsal Metnin Yapısı*'nın temel hedefini sanatsal dilin ve metnin yapısını ortaya çıkarmak olarak belirler:

> *"Bu konumu formüllendirmek bu kitabın hedefidir. İnsan, sanat eserini yaratarak ve algılayarak, sanatsal metinlerin yapısal özelliklerinden tıpkı düşüncenin beynin maddi yapısından ayrılmaz olması gibi ayrılmaz olan kendine özgü sanatsal enformasyonu aktarır, alır ve korur. Sanatsal dilin yapısının genel hatlarını ve onun sanatsal metnin yapısıyla olan ilişkilerini, onların benzer dilsel kategorilerden farklı ve benzer olan yanlarını vermek, yani, sanatsal metnin nasıl belli bir düşüncenin – fikrin taşıyıcısı olduğunu açıklamak, metnin yapısının nasıl bu fikrin yapısına bağlı olduğunu açıklamak – yazarın belli adımlar atmayı düşündüğü yön, genel hedef, işte budur."*[319]

Bu hedefin Lotman'ın o yıllardaki çalışmalarının içeriğini oluşturduğunu, sürekli bu bütünsel açıklama üzerinde çalıştığını kitabın yapısının eklektik doğası parlak bir şekilde göstermektedir. Örneğin, 4. Bölüm'deki "Sanatsal metnin çokplanlılığı" altbaşlığının içinde yer alan oyun çözümlemesinin metni 1967 yılında TZS dergisinin 198. sayısında yayınlanan "'Modelleyici Sistemler Arasında Sanat' sorunu üzerine tezler (Тезисы к проблеме «Искусство в ряду моделирующих систем»)" adlı, 1964 yılında, ilk Tartu toplantısında yaptığı "Semiyotik Bir Sorun Olarak Oyun ve Onun Sanatın Doğasıyla İlişkisi («Игра как семиотическая проблема и её отношение к природе искусства»)" adlı sunumla bağlantılı olan makalesini içerir. Ya da "Sanatsal metinde anlam sorunu" adlı 2. Bölüm, 1965 yılında TZS dergisinin 181. sayısında yayınlanan "İkincil Modelleme Sistemlerinde Anlam Sorunu Üzerine («О проблеме значений во вторичных моделирующих системах»)" başlıklı yazısının metnidir. Bu kaynakların belirtilmemesi araştırmacı için bir bilim adamının düşünce sürecini anlamak açısından güçlük yaratabilir, ama sonuçta bu çalışmada görülen şey açıkça şudur: Lotman yirmi yıllık bir zaman diliminde yazdığı yazıları çeşitli şekillerde birleştirip yeniden ele almış, belki de onları en başından beri hep aynı soru çerçevesinde, içiçe geçmiş olarak tasarlamıştır. Tipolojiyle ilgili fikirlerin ve metnin kaynağı 1966 yılı Yaz Okulu sunumu, "Metinlerin Tipolojisinin Sorunlarına Dair"dir

[318] A.g.e., s. 17.
[319] A.g.e., s. 19.

(«К проблеме типологии текстов»), aynı yılın sunumlarından olan “Sanatsal Metinlerde Son ve Başlangıç Kavramlarının Modelleyici Önemine Dair («О моделирующем значении понятий ‘конца’ и ‘начала’ в художественных текстах»)” adlı sunum da 5. Bölüm'ün “Sanatsal Metnin Yapısındaki Sentagmatik Eksen” altbaşlığının ve 2. Bölüm'ün “Metin Kavramı” altbaşlığının içeriğinde yer alacaktır.

Dolayısıyla, Lotman'ın bu dönemdeki çalışmalarını bir bütün olarak kabul etmekte yarar vardır. Bu dönem bir yandan Tartu Yaz Okulu'nun açılması ve kapanması, yani 1964-1974 arası döneme karşılık gelir; diğer yandan, tam olarak şiir incelemeleri 1972 yılındaki *Şiirsel Metnin Analizi*'nde bir senteze kavuşmasıyla sona erer. *Sanatsal Metnin Yapısı*'nın içine katılmamış bu döneme ait metinler 1970 ve 1973 yıllarında *Kültürün Tipolojisi Üzerine Makaleler. Edebiyat Kuramı Dersi İçin Malzemeler I/II* adlı iki kitapta toplanarak ders kitabı olacaktır.

1970 yılında yayınlanan *Kültür Tipolojisi Üzerine Makaleler: Edebiyat Kuramı Dersi İçin Malzemeler I* başlıklı makaleler derlemesinin içinde “*Kültür ve Enformasyon*,” “*Gösterge ve XI-XIX. Yüzyıllar Rus Kültürünün Gösterge Sistemi ve Tipolojisi Sorunu*,” “*Tipolojik Bir Özellik Olarak 'Kültür Edinme' Sorunu*,” “*Kültürün Yöneliminin İki Tipi*,” “*Sanatsal Metinlerde Başlangıç ve Son Kavramlarının Modelleyici Önemi*,” “*Sayının Semantiği ve Kültürün Tipi*,” “*Metin ve İşlev*,” “*Metinlerin Tipolojisi Sorununa Dair*,” “*Kültürün Tipolojik İncelemesi Hakkında*” başlıklı makaleler yer almaktadır. İkinci cilt de, aynı isimle, 1973 yılında yayınlanacaktır. Onun içinde de “*Tipolojik Eğitimde Olay Örgüsünün Kökeni*,” “*XIX. Yüzyıl Başında Tiyatro ve Teatrallik* ,” “*XIX. yüzyıl Başındaki Kültürlü İnsanın Kodlama Yapısı Olarak Sahne ve Tablo*” başlıklı makaleler yer alır. Bu iki kitaplık derlemenin temel amacı Lotman'ın makalelerini toplayarak dersleri için malzeme yaratmak gibi görünmektedir.

*Makaleler I*'in (1970) *Önsöz*'ü Lotman'ın o dönemde yapısalcı-semiyotik çalışmayı hangi bağlamda gördüğünü ya da göstermek istediğini yorumlamak açısından ilginçtir. Burada çalışmaların yine Marksist bir çerçeveye oturtulduğunu görmek şaşırtıcı olabilir:

*"Kültür insanlık tarihinin en karmaşık ve evrensel kavramlarından biridir. Bu soruna adanmış olan engin bir literatür vardır, tarih felsefesinden farklı çağların maddi ve ruhsal kültürünün özel sorunlarına dair somut araştırmalara dek engin bir alanı kapsar. Fakat bu sorun ve yön bolluğuna rağmen, hepsi birden iki olası yönteme gelir: "İkili analiz, tümdengelimsel ve tümevarımsal, mantıksal ve tarihsel (Lenin)." Kültürün tarihsel incelenmesi – onun kaderinin, evriminin, sınıflara ayrılmış toplumda sınıfsal kültürlerin ortaya çıkışının incelenmesi, sayısız araştırmacıyı çekmiştir. Kültür olgusunun özünün mantıksal, tümdengelimsel olarak belli bir sabit yapı, yokluğunda insanlığın da varolamayacağı bir yapı olarak tanımlanması için çok daha az şey yapılmıştır. Bu büyük ve karmaşık sorunun çözümü için kültürü semiyotik bir fenomen olarak görmek belli bir yardım sağlayabilir. Bu arada, genel olarak mantıksal yaklaşımın, semiyotik incelemenin tarihsel incelemeyi reddetmediğini vurgulamak gerekir – onunla el ele gitmekte, onun bulgularına yaslanmakta ve kendince ona yol açmaktadır.*

*Kültürün enformasyonun işlenmesi ve korunması hedefine sahip bir semiyotik mekanizma olarak görülmesi daha yeni yeni başlıyor. Bu alana giren araştırmacı, ne yazık ki, sık sık, kesin saptanmış doğrulara değil, hipotez ve varsayımlara yaslanmaya mecbur kalır. Bu broşürü okurların ilgisine sunan yazar, bunu bilerek, sorunların çözümü için olmasa bile, en azından ortaya konmasında bir yararı olacağını ummaktadır. Kitabın metodik anlamı da buradadır – hâlâ ele alınmaya ihtiyaç duyan sorunlara işaretler içermektedir, yerleşmiş bir bilimin sonuçlarının aktarılmasını değil."*[320]

Lotman'ın *Makaleler I* derlemesine Lenin'den alıntıyla başlayıp tarihi sınıf mücadelesinin ifadesi olarak nitelemesinin sosyal bir arkaplanı da vardır. Kitabın yayınlandığı 1970 yılı Lenin'in doğumunun 100. yılıdır ve kutlamalar çerçevesinde üniversitenin *TRSF* (XV: 251) adlı dergisinin giriş kısmı da Lenin'in anılmasına ayrılmıştır. Bu 15 sayfalık bölümde, Lotman'ın "*Dekabrist Hareketinin İdeolojik Özü Hakkında V.İ. Lenin['in Görüşleri]*" başlıklı makalesi, karısı Z. Mints'in "*Lenin'e Adanmış Piyesler*" başlıklı makalesi ve yine Lotman'ın "*Lenin'in Üslubunun İncelenmesi Tarihinden*" başlıklı makalesi yer alır. Buna dayanarak, *Makaleler I*'in önsözünün üslubunun da bu tarihsel olaya göre şekillendiğini savunmak mümkündür.

Lotman *Makaleler II*'ye (1973) yazdığı önsözde de vurguyu kültüre yapmaktadır: "Bu makaleleri birleştiren ilk şey kültüre çoketkenli semiyotik bir sistem olarak bakmalarıdır. Düzenli ve düzensiz alanların ilişkisi, kültürün bütün öğelerinin birbirlerine göre kesin ve tekdüze bir düzenliliğe sahip olmasının olanaksız olduğu son yıllarda bir dizi çalışmada ortaya konmuştur"[321] der ve önsözün geri kalan kısmını büyük ölçüde, Stefan Zolkiewski'nin *Makaleler I*'de yer alan "*XI-XIX. Yüzyılların Rus Kültürünün Tipolojisi..*" makalesine yöneltmiş olduğu eleştirilere yanıt vermeye ayırır. "Makale derlemesinin ikinci ortak özelliği kültürün farklı kodlarının karşılıklı

---

320 Лотман Ю.М., *Статьи по типологии культуры I*, Тартуский государственный университет, 1970, s. 1-2.

321 Лотман Ю.М., *Статьи по типологии культуры II*, Тартуский государственный университет, 1970, s. 4.

etkileşimini ve onların dışarıda yer alan kültürel gerçeklikle ilişkilerini ele almaya yönelmeleridir. ... Üçüncü özellik de ... kültür tarihinden somut olgularla daha geç dönem metinlerindeki mitolojik bilincin işlevini keşfetme çabasıdır. ... Bu sırada doğan sorunlara bilimsel açıklama getirmedikçe sadece XX. yüzyılın kültürünün ısrarla öne sürdüğü bir dizi sorunu kavramadığımız gibi, eskisi gibi tümüyle geleneksel bir soru karşısında da çaresiz kalacağız: folklor ile XIII-XIX. yüzyılların yazılı kültürünü – biçimsel değil, organik bir biçimde – nasıl tek bir bütün olarak ilişkilendireceğiz?"[322]

Önsözde Zolkiewski'yle tartıştığı kısımda ilginç olan bir yer de Bahtin'in adının geçtiği yerdir: "Bir yetersizlik örneği olarak, Zolkiewski özellikle, ortaçağ kültürünün aşırı semiyotikleştirilmiş simgesel yapıların dışında, M.M. Bahtin'in araştırdığı karnaval dünyasını da içerdiğini belirtmektedir."[323] Lotman, önsözde değil fakat Sonsöz'de Bahtin'in yaklaşımıyla ilgili bir değerlendirmeye bu eleştiriye yanıt verir gibidir. Lotman, kültürü *sibernetiğin bakış açısıyla*, çok büyük karmaşıklığa sahip ve kendi kendini şekillendiren ve kendi kendine hizmet eden bir mekanizma olarak ele alabileceğimizi söyler. Bu kitaptaki makaleler çerçevesinde, asıl ilgi noktası başka bir çelişkidir: "Bizi şimdi tek bir yön ilgilendirir: Kültür genel olarak kaosa ve belirsizliğe karşı koyan bir örgütlenme olarak kabul edilir; fakat kültürün yapısal örgütlenmesinin içine daha derin ve dikkatli bir bakış birdenbire bizi onun belli rastlantısallık, örgütsüzlük ve belirsizlik düzlemlerinde gelişmesi gibi paradoksal bir olguyla karşı karşıya getirir."[324] Makalelerin bu çelişki üzerinde durduğundan bahseden Lotman, ardından sözü Bahtin'e getirir: "Kültür nişesindeki belirsizliği modellemenin bir yolu da M.M. Bahtin tarafından *François Rabelais* adlı kitabında derinlikli bir şekilde tarif edilmiştir. Burada ambivalent kodların, yani metinleri (Bunlara "davranış metinleri" de dâhildir.) doğuran türden kodlama mekanizmalarının karşıt anlamları eş anlamlar gibi gösterdiği, yani ilke olarak bu iki tamamlayıcı öğeden hangisinin metne katıldığını belirleme fırsatını vermediğinden bahsedilir. Başka durumlarda belli bir kültür modelinde yüksek ile düşük, kutsal ile günah, iyi ile kötünün katı sınırlanması sözkonusuyken, ambivalent kod getirildiği zaman bu çiftler, bağımsız anlam taşıyıcıları olarak kalırken, seçim sırasında ayırt edilmezler ve her çiftin öğelerinden hangisinin

[322] A.g.e., s. 8.
[323] A.g.e., s. 4.
[324] A.g.e., s. 90.

belli bir metne karşılık geldiğini söylemek, *'belli bir makine'nin bakış açısından,* imkansızdır. ... Böylece, Bahtin'in incelemelerinde sözgelimi, belli durumlarda, ortaçağ kültürü çerçevesinde günah, izinsiz ve aynı zamanda öngörülmüş bir davranış olarak sınıflandırılan bir davranışta bulunmak mümkün görünür."[325] Bu semiyotik Bahtin değerlendirmesi, o dönemde Bahtin'in yapısalcı-semiyolojik çalışmalara mesafeli baktığı düşünülürse ilginç olmaktadır.

Sonuçta, bu makale derlemelerini de değerlendirmeye katarak, Lotman'ın Tartu'yla başlayan dönemde, bir yandan bütünsel olarak kültür araştırmalarına yöneldiğini, bunu yapısalcı-semiyotik ve sibernetik araştırmalar bağlamında ele aldığını ve diğer yandan sanatın kültür içindeki yerini ve yapısını araştırdığını söyleyebiliriz. Çalışmasında şiir merkeze alınmış gibi görünmektedir (şiir antolojileri, şiirin yapısı üzerine inceleme vb.), fakat artık temel inceleme konusu edebi metnin dışına çıkmış, "sanatsal metin" yani metin olarak semiyotik bağlamında ele alınabilecek her şey haline gelmiştir.

Diğer yandan, Yaz Okulu sonrasındaki dönemde, Lotman ortak makaleler yazma yoluna sıkça gitmekte, özellikle Boris Uspenski'yle yakın bir işbirliği içinde çalışmaktadır. 1970 yılında Tiflis'te yapılan V. Umum Rusya Sibernetik Sempozyumu'nda Boris Uspenski'yle birlikte sundukları "Kültürün Semiyotiği" başlıklı makale de bunlardan biridir ve makalenin başlığı Lotman'ın edebiyat tarihinden kültürün her alanına tam olarak geçtiği üçüncü dönemini tanımlayıcı niteliktedir.

### 2.3. III. Dönem: Kültürün Semiyotiği

1971 yılında TZS dergisinde Boris Uspenski'yle ortak yazdıkları "*Kültürün Semiyotik Mekanizması Üzerine*" başlıklı makale yayınlanır. Bu makale aynı yıl Almancaya, 1973'te İspanyolca, 1975'te İtalyanca, 1978'de İngilizceye çevrilecektir. Bu metnin içinde yer aldığı ve Münih'te, 1971 yılında yayınlanan *Texte des sowjetischen literaturwissenschaftlichen Strukturalismus* adlı derleme de Tartu Okulu'nun ilk yabancı derlemesi olur. TZS'nin aynı sayısında Lotman'ın "*Sanatsal Metnin Yapısı Hakkında Notlar*," "*Bir Kez Daha Kiev Dönemi Metinlerindeki Şan ve Şeref Kavramları Hakkında*," "*B.M. Eyhenbaum'un Şiir ve Düzyazı Hakkında Tebliği*" adlı çalışmaları da yer almaktaydı.

---

[325] A.g.e., s. 92-93.

1971 yılında yayınlanan en hacimli çalışmasıysa 911 sayfalık, M.G. Altşuller'in de katkıda bulunduğu *1790-1810 Yılları Şairleri* adlı antolojidir. Bu antolojinin giriş yazısını, biyografilerini ve notlarını Lotman hazırlamıştır.[326]

### 2.3.1. Şiirsel Metnin Analizi: Şiirin Yapısı

1972 yılında, dört yıla yakın bir gecikmeyle yayınlanan *Şiirsel Metnin Analizi: Şiirin Yapısı* (Анализ поэтического текста: Структура стиха) adlı eser Lotman'ın 1960'ların sonunda şiir incelemelerine yoğunlaşmasının bir ürünüdür. *1790-1810 Yılları Şairleri* antolojisindeki şairler bu çalışmada konu ya da örnek olarak yer almaz, fakat bu iki çalışma birbirini beslemiş olmalıdır, çünkü Lotman iki kitap üzerinde neredeyse eşzamanlı çalışmıştır. *Şiirsel Metnin Analizi*, bazı bölümlerin tek tek çevirilerinin dışında, 1975'te Almanca, 1976'da İngilizce olarak yayınlanmıştır.

Yine kısa denebilecek olan bu çalışmanın, kuramsal olan ilk bölümün başlıkları şöyledir:

> *Şiirsel metnin yapısal analizinin hedef ve yöntemleri. Edebiyatın malzemesi olarak dil. Şiir ve nesir. Şiirin doğası. Sanatsal tekrar. Şiirin yapısal temeli olarak kafiye. Kafiye ve ölçü. Kafiye sorunu. Fonem düzeyinde tekrarlar. Şiirin grafik imgesi. Morfolojik ve gramatik öğelerin düzeyi. Şiirin leksik düzeyi. Paralellik kavramı. Bütün olarak şiir. Bütün olarak dize. Şiirsel süje sorunu. Şiirsel metinde "başkasının sözü". Bütün olarak metin. Şiirin kompozisyonu. Metin ve sistem. "Kötü" ve "iyi" şiir hakkında. Bazı sonuçlar.*

Aynı hacimdeki ikinci bölümde K.Batyuşkov (1787-1855), A. Puşkin, M. Lermontov, F.Tyutçev, N.Nekrasov, A. Tolstoy, A.Blok, M.Tsvetayeva, V.Mayakovski, N.Zabolotski gibi şairlerin şiirleri ele alınmaktadır.

> *"Okurun ilgisine sunulan kitap şiirsel metnin analizine adanmıştır. Malzemenin ele alınmasına geçmeden önce, bazı hazırlık notları düşerek öncelikle bu çalışmayla neleri hedeflemediğimizi söyleyelim. Sanatsal metnin iç yapısının analizinin metodolojisi buna kıyasla daha kötü işlenmiştir, oysa bu alanda da yerli bilimde klasikleşmiş ve büyük şöhret kazanmış çalışmalar gösterebilir."*[327]

Lotman'ın burada incelikle Sovyet (ya da Rus?) edebiyatbiliminin başarılarından bahsetmesi ilginçtir, çünkü Gasparov'un da belirttiği gibi yapısalcı analistin burada karşı karşıya kaldığı şey bu edebiyatbiliminin ideolojik zeminidir:

> *"Sovyet edebiyatbilimi Marksizm üzerine inşa edildi. Marksizm metod ve ideoloji vardı. Marksizmin metodu diyalektik ve tarihsel maddecilikti. Maddecilik bir aksiyomdu: 'varlık bilinci belirler,' bu arada da kültürün taşıyıcısı şair ve okurdur. Lotman şiir analizine onun leksiğini, ritmini ve fonetiğini kayda geçirerek başladığı zaman, katı şekilde*

---

[326] *Поэты 1790-1810-х Годов*, hazırlayan ve giriş yazısını yazan Yu.M. Lotman, Советский писатель, 1971. İnternet: http://rvb.ru/18vek/poety1790_1810/toc.htm

[327] *Анализ поэтического текста: Структура стиха*, Prosveşeniye, 1972, s. 9-10.

*maddeciliğin kurallarına yaslandı: varlık bilinci belirler – başlangıçta yazarın sözleri var, kağıda yazılmışlar. Onların algısı (onların sözlük anlamında bahsedildiği zaman bilinçli, stilistik tonlardan ya da ses çağrışımlarından bahsedildiği zaman bilinçaltı algıları) bizim şiir anlayışımızla örtüşür. Puşkin'in şiirinin en yüksek içeriği bile onun dilsel ifadesinin dönüşüne erişemez.* [328]

Fakat Lotman bu çalışmasında Marx'tan herhangi bir alıntıya başvurmamıştır. Marx adı sadece üç kez, o da Bahtin'den ve Voloşinov'un *Marksizm ve Dil Felsefesi* kitabından bahsedildiği yerde geçer (109, 144). Bu artık Sovyet skolastisizminden uzak duran bir Sovyet bilimidir.

*Poetik Metnin Analizi: Şiirin Yapısı*'nın Önsöz'ünde Lotman yine de şiir ve şiirsel metin üzerinde durmaktan çok, genel olarak sanat ve sanatsal metin üzerinde durur ve şiirsel metnin edebiyatbilimsel analizinin eseri ele almak üzere farklı yönlerden bakarak farklı biçimleri ortaya çıkardığına dikkat çeker.

*"Bu çalışmada asıl olarak şiirsel metnin edebiyatbilimsel analizi göz önünde tutulmaktadır ve edebiyatbilimsel analizin sınırlarının dışına çıkan bütün sorunlar (metnin sosyal işlev görmesi sorunları, okurun algısının psikolojisi vb), ne kadar önemli olurlarsa olsunlar, bizim tarafımızdan ele alınmamaktadır. Metnin yaratılması ve tarihsel işlev görmesi sorunlarını ele almayacağız. Bizim ilgi konumuz şiirsel metin, ayrı olarak ele alınan, tamamlanmış ve içsel olarak bağımsız bütün olan şiirsel metin olacak. Bu bütünü onun fikirsel-sanatsal birliği açısından nasıl inceleyebiliriz? Sanatı, onu "öldürmeden" inceleme konusu yapmaya izin veren bilimsel yöntemler var mıdır? Metin nasıl inşa edilmiştir ve neden tam da böyle inşa edilmiştir? - İşte bu kitabın yanıt verebileceği sorular bunlardır."*

Lotman burada da edebiyatbiliminin bir bilim olması ve bilimsel metodolojisinin belirginleştirilmesi çabası içindedir: Lotman'a göre bilim yanıt vermekten çok soru sormaya çalışmalıdır ve edebiyatbiliminde de araştırma deneyiminin tekrarlanabilirliğinin sağlanması bilimselliği artıracaktır:

*"Edebiyatbilimi sormayı öğreniyor - eskiden yanıt vermeye acele ediyordu. Şimdi şu ya da bu araştırmacının bireysel deneyimini oluşturan, onun şahsi deneyiminden, zevkinden, mizacından ayrılmaz olan şey değil, çok daha kuru, ama bu yüzden de daha sağlam olan bir şey, analizin tipe dayalı yöntemi ön plana çıkmaktadır. Her edebiyatbilimci onu kullanabilir, şahsi bilimsel yaratıcılığın yerini almaz, onun temeli olur. ... Dahi bir cerrahın dün eşsiz koşullarda yaptığı şey, yarın her doktorun erişebildiği bir şey olur. Tam da araştırmacı deneyiminin bu tekrarlanabilirliği bilimsel yöntemi oluşturmaktadır."*

Yapısal analiz hem eserdeki tekrarlanmış özellikleri saptamakta, hem de araştırmacının saptama deneyimini tekrarlanabilir hale getirmektedir. Lotman dikkatle, bu kitabın sanatsal metni, edebi eserin estetik doğasını ele aldığını, şiirin yapısal analiz ilkelerini ortaya koyduğunu söyler:

---

[328] Boris Gasparov, "Lotman i Marksizm," *Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история*, 1999, s. 418.

*"Okura sunulan bu kitapta araştırma konusu tam olarak sanatsal metin olacaktır. Metnin, onu belli - estetik - bir işlevi yerine getirebilir kılan onun özgül sanatsal önemi bizim ilgilendiğimiz konu olacak. Yaklaşımımızın özelliklerini de bu belirleyecek. ...*

*Okura sunulan bu çalışma, tam da sanatsal metnin analizinin başlangıç aşamasına adanmıştır. Sanat eserinin analizi sırasında doğan soruların zenginliğinden, sadece bir, görece daha dar bir tanesini seçiyoruz - yani edebi eserin estetik doğasını. ...*

*Okura sunulan bu kitap şiirin yapısal analizinin ilkelerini ortaya koymaktadır."*[329]

Lotman'ın bu kitabı *Sanatsal Metnin Yapısı*'nın daha popüler, okunaklı bir versiyonu gibi düşündüğünü önsözün sonuna bakarak öne sürmek mümkün görünmektedir:

*"Birçok edebiyatbilimci için yapısal-semiyotik analizin özünde basit olan fikirlerini özümsemekte önemli engellerden biri terminoloji olabilir. Bilim tanihi, birçok verimli fikrin, vericiyle alıcı arasındaki bütün iletişim sistemlerini ilgilendiren fikirlerin, ilk kez dilbilimde dile getirilmesiyle şekillenmiştir. Bu koşullar yüzünden, ayrıca dil insan toplumundaki başlıca iletişim sistemi olduğu ve birçok ortak ilkeler onda çok daha açık göründüğü, bütün ikincil modelleme sistemleriyse şu ya da bu ölçüde onun etkisini yaşadığı için, dilbilim terminolojisi semiyotik serinin içindeki bütün bilimlerde, bu arada yapısal poetikada da, özel bir yere sahiptir."*[330]

Lotman ayrıca okurun başvurabileceği dilbilim sözlükleri de önererek, bu kitaptaki metinleri bir ders kitabı, daha yaygın okunacak bir kitap gibi düşündüğü izlenimini güçlendirir. Kitabın, büyük kısmı, *Dersler*'den ve *Sanatsal*'dan sadeleştirilerek ya da yeniden yazılarak aktarılan bölümleri de bu çerçevededir. Kısacası, 1968 yılında tamamlandığını öğrendiğimiz bu kitap,[331] Lotman'ın 1960'dan sonrası çalışmalarının yöntembilimsel bir özeti sayılabilir. Kitabın ikinci bölümünü oluşturan şiir analizleri de Lotman'ın yaklaşımını uygulamalı sergilediği yer olur.

Örneğin, Puşkin'in "F.N.Glinka'ya" adlı "Yaşamın âlem ortamı gürültülü olduğunda/Когда средь оргий жизни шумной»" diye başlayan şiirini incelerken, Lotman, şairin bu şiiri yazdığı sosyal arkaplanın ve koşulların araştırmasına girmeyip sözcük seçimlerini değerlendirir. Bir sözcüğün bir başkasıyla nasıl bir karşıtlık içine girdiği, nasıl bir denge kurduğu gibi olası kökenleri ele alınır. Şiirdeki sözler aidiyetleri ve göndermeleri açısından sınıflandırılır, şiirin semantik yapısı belirlenir. Şiirin ses düzeni, fonemlerine kadar gözden geçirilir. Şiirin bir başka, son taslağıyla olan farklar da dikkate alınır.

---

329 *Анализ поэтического текста: Структура стиха*, Prosveşeniye, 1972, s. 7-10.

330 A.g.e., s. 10-11.

331 24-25 Nisan 1968 tarihli mektubunda bu kitabı bitirmek üzere olduğunu yazmıştır Yegorov'a. Юрий Лотман, *Письма. 1940-1993*, Языки Славянской Культуры, 1997, s. 215.

A.K. Tolstoy'un "Cibinliğin altında oturuyor/Сидит под балдахином" şiirini incelerken, Lotman daha açık bir şekilde, önce Tolstoy'un şiirinin edebiyatdışı, içinde yeraldığı sosyal bağlam çerçevesinde ve sonra da dönemin edebiyatı içinde nasıl ele alındığını ortaya koyar, bunları madde madde sıralar. Sonra farklı bir yol izleyerek sadece metin içi analiz yapacağını, eldeki metnin analizinin verebileceği yapısal ilişkileri inceleyeceğini söyler. Bunun da çok geniş bir iş olduğunu ekleyerek, sadece "superleksik düzeylerle, yani belli bir metinde sözcüğün temel birim işlevi gördüğü düzeylerin üzerinde ortaya çıkan şiirsel üstanlamlarla"[332] sınırlı kalacağını belirtir. Ardından bu alaycı şiirin görünürdeki konusu olan Çin'le ilgili sözcükler sınıflandırılır, Çin isimlerinin kullanılmasıyla birlikte eski Rusça arkaizmleri olan yerler saptanır. Şiirdeki saçmalığın kafiye sistemiyle güçlendirilmesi üzerinde durulur ve halk masallarındaki ve şiirin yazıldığı döneme ait fantastik masallarındaki öğeler hatırlatılır. Bu metin içi çözümlemelerin ardından "yani, metnin leksik-semantik ve stilistik inşa türleri Tolstoy'un Rus egemenlerinde gördüğü o bürokratik saçmalık ve Çin'e benzerliğin sanatsal modelini ortaya çıkartır" diye sonuca varılır.[333]

Bu çerçevede, Lotman'ın *Yapısalcı Poetika Dersleri, Sanatsal Metnin Yapısı* ve *Şiirsel Metnin Analizi* çalışmalarını bir bütün olarak ele alırsak, temelde aynı zeminden hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Lotman, metin içi analiz yöntemine, metnin kendi iç dilsel özelliklerinin analizi yöntemine varmıştır. Genel olarak, dilin yapısının sanatı incelemek için uygun bir model sağladığını düşünür; ona göre sanat enformasyondur, ama dilin yapısından yararlanır ve kendisini bir bakıma dile göre modeller. Dil insanı şekillendirdiği gibi, bütün sanatları şekillendirmektedir. Dilin doğal, yapay ve ikincil türleri vardır, sanat ikincil modelleme türlerinden doğar ve karmaşık enformasyon üretir. Burada Kolgoromov'dan aldığı ve hayatı boyunca sürecek enformasyon teorisi ve sibernetik etkileniminden bahsedilebilir; sanatın yapısal analizi onun şiirsel, sanatsal enformasyonu taşıyıp aktarmaya uygun şekilde yapılandığını göstermektedir, dolayısıyla estetiğin ve edebiyat incelemesinin bir bilim olabilmek için bu analizlere yönelmesi, sanatsal metinde anlamın nasıl ortaya çıktığını ortaya koyması gerekir.

---

[332] *Анализ поэтического текста: Структура стиха*, Prosveşeniye, 1972, s. 216-217.
[333] A.g.e., s. 222.

1972 yılında ayrıca, Lotman ve V.M. Petrov'un editörlüğünde *Semiyotik ve Sanatölçüm [искусствометрия]* adlı bir derleme yayınlanmıştır.[334] "Sistem olarak kültür," "Sanat ve modelleme" ve "Estetik algının incelenmesi" diye üç bölüme ayrılan ve bir de "Sanatölçümün tarihinden" adlı ek bölümü olan bu derlemeye yazdığı "Çağdaş Yabancı İncelemelerde Epistemoloji ve Sağın Yöntemler" başlıklı önsözde Lotman, çağın semiyotik birikimine bakışını derli toplu bir şekilde dile getirmiştir. Okura estetik alanda deneyimle ilgili pozitif, sağın bilgiye ulaşmak, estetiği böyle bir bilim alanı haline getirmeye yönelik birçok çalışma yapıldığını anlatmaya yönelik önsöz, derlemede yer alan konulardaki çağdaş gelişmeleri özetler. Bir bakıma, Tartu-Moskova okulunun TZS dergisinde ele aldığı konular burada yer alır, ama daha yaygın bir okur karşısına çıkmaktadır. Fakat Lotman önsözde bu alanlarda yerli, yeni, Tartu-Moskova grubundan araştırmacılardan bahsetmez. Mir yayınevinin yayınladığı bu derlemenin ilk bölümünde Levi-Strauss, William Turner, ikinci bölümünde Roland Jakobson, Jiří Levý, Claude Brémond, Meyer Schapiro, Tarmo A. Pasto, Archibald A. Hill, John Bissell Carroll, Max Bense, Felix-Eberhard von Cube, Jerzy Woronczak, üçüncü bölümünde H.J. McWinnie, G. Ekman-T. Künnepas, Charles E. Osgood-George J. Suci-Percy H. Tannenbaum, W. E. Simmat'ın çalışmalarından, ek bölümünde de Gustav K. Fechner'in çalışmasından bölümlere yer verilmiştir. Bu derleme, Lotman'ın edebiyat tarihinin ve metin analizinin sahasından çıkıp bütün bir kültür hakkında kuram yapmaya başladığının bir ifadesidir. Fakat estetik deneyimi ölçülebilir ve matematiksel olarak ifade edilebilir hale getirmeye yönelik bu perspektifin Lotman'da bir karşılığı olmadığı, kendisi örneğin Abraham Moles gibi istatistik ölçüm yöntemleriyle çalışmadığı için bu derleme ancak tanıtıcı bir içeriğe sahiptir.

Başlıktaki "sanatölçüm" ya da "sanatmetrik" kavramı dikkat çekicidir, fakat derlemede bu kavram Lotman'ın önsözü dışında kullanılmaz. Lotman da sadece değinmekle yetinir. "Sanat ölçümünün tarihinden" başlıklı bölümde yer verilen Gustav Fechner (1801-1887) deneysel psikoloji ve psikofizik alanındaki çalışmalarıyla tanınsa da, "sanatmetrik" kavramını ortaya atan kişi değildir. Önsözde Lotman bu derlemenin niyetini açıklarken "sanatmetrik" kavramını kullanır:

---

[334] Bu kitabın 1972, Mir yayınevi baskısı Семиотика и Искусствометрия (Semiyotik ve Sanatmetrik), adıyla çıkarken, ikinci baskısı, 2007 yılında farklı bir isimle çıkmıştır: Искусствометрия. Методы точных наук и семиотики (Sanatmetrik. Pozitif bilimlerin ve sibernetiğin yöntemleri), ЛКИ, 2007.

> *"Okurun ilgisine sunulan bu derleme öncelikle bilgilendirme amacını taşımaktadır. Bilim kendi verimli gelişimi için, hepsi aynı ölçüde başarılı olmasa bile, araştırmacıların arayışlarından haberdar olmayı gerektirir. Sanat olgularının incelenmesine yönelim sağın yöntemlerin kullanılması alanındaki çağdaş gelişmelerle ilgili daha geniş ve çeşitli bilgi verme eğilimimiz bu derlemeye farklı bilimsel yönellimlerden gelen ve belki de aynı ölçüde değerli olmayan çalışmaları katmaya mecbur bıraktı. Bu baskı Mir yayınevinin yaptığı daha öncesi yayınlara, Abraham Moles'un "Enformasyon Kuramı ve Estetik Algı" (Moskova, 1966) kitabı gibi yayınlara katılmakla "Dilbilimde Yeni Çalışmalar" (Progress yayınevi) adlı derleme tipindeki bir serinin başlangıcı olabilir*[335] *... Bu yüzden bu derlemeye varolmayan bir beklentiyi - yurtdışındaki çağdaş* sanatmetriğin *ve dahası, sanatın incelenmesinde sağın yöntemlerin uygulanmasının bütün sahasının kapsamlı bir manzarasını sunmak beklentisini - atfetmemek gerekir. Bu derlemenin amacı okurun hızla gelişen bu sahadaki araştırmalarla tanışmasını sağlamaktır.*[336]

Fakat Lotman, metnin algılanması sırasında yorumcunun katkısıyla ilgili, ünlü Heisenberg ilkesine benzer bir şekilde, yorumlayıcının metnin ne kadar yorumun içinde olduğuyla ilgili tartışmalara değindikten sonra bir daha "sanatmetrik"ten bahseder: "Sanatmetrik bir sonraki gelişme adımını semiyotik araştırma yöntemlerinden beslenerek atabilir."[337]

Burada "sanatmetrik" Lotman için merkezi bir tartışmaymış gibi görünmeye başlamıştır: "Bilimsel araştırmanın yeni, hızla gelişen 'sanatmetrik' alanında aldığı yol karmaşık olup tek yönüyle değerlendirilemez. Farklı yazarlar tarafından kullanılan yöntemlerin bilimsel farklı anlamlılığı, onların oluşmakta olan ulusal araştırma geleneğiyle ilişkisi ve son olarak, şu ya da bu yazarların farklı yetenekte olduğu apaçıktır."[338] Buna bakılırsa, Lotman "sanatmetrik"in araştırma alanında bir geleceği olduğuna inanmakta, hatta insan bilimlerinin yöntemlerini kullanmaktan çıkmasını beklemektedir:

> *"Günümüzde özel olarak sanat olguları incelemeye ayrılmış matematiksel yöntemler yok. Bu yüzden sanatmetrik'te çok sık olarak psikoloji ve sosyolojide kullanılan yöntemler kullanılmaktadır."... Sanatmetrikte seçim sorunu çok önemlidir. Bu da şöyle formüle edilebilir: herhangi bir sanat eserleri kümesinin özelliklerini incelemek şarttır. Ama bütün küme ya araştırmanın erişemeyeceği yerdedir, ya çok büyüktür, yani bütün eserlerin doğrudan incelenmesi imkânsızdır. Bu durumda seçim yapmak şarttır. ... (Seçim konusunda Jerzy Woronczak'ın makalesine bkz.)"*[339]

---

335 Dilbilimci ve çevirmen olarak MGU'da Yapısal ve Uygulamalı Dilbilim bölümünün başında bulunan Vladimir A.Zvegintsev (1910-1988) idaresinde 1960 yılında yayına başlatılan bu seri 25 kitap halinde 1960-1989 arasında yayınlandı, burada çok sayıda makale çeviri ve şerhine yer verildi.

336 Семиотика и Искусствометрия, Mir, s. 7.

337 Семиотика и Искусствометрия, Mir, s. 11.

338 Семиотика и Искусствометрия, Mir, s. 21.

339 346-347 Fakat "sanatmetrik" bölümüne dair notlarda yer alan bir (s. 361) "V.M. Petrov tarafından hazırlanmıştır" dipnotu, "sanatmetrik"le ilgili katkıların Petrov'a ait olduğunu da düşündürebilir. Vladimir Mihayloviç Petrov (1937-) fizik ve matematik alanlarında çalışmış, 1964-73 yılları arasında Moskova Devlet Üniversitesi'ndeki semiyotik grubuna başkanlık etmiştir. Çalışmaları genel olarak

Woronczak'ın makalesine referans verilmesi ilginçtir, çünkü Woronczak derlemede yer alan "Metinlerin Leksik Zenginliğinin Gösterenlerin Hesaplanmasının Yöntemleri («Методы вычисления показателей лексического богатства текстов»)" başlıklı yazısında, matematikçi Benoit Mandelbrot'nun iletinin aktarımında gürültünün azaltılmasıyla ilgili matematiksel formüllerinden yola çıkarak edebi metin analizi yapmaya yönelik bir girişimde bulunmaktadır.[340] Mandelbroit'nın çalışmalarının sibernetikçi Norbert Wiener'in de ilgi alanında olduğunu hatırlamak, Lotman'ın bu derlemeyle çizdiği çerçevenin sibernetik çalışmalarıyla kesiştiğini göstermektedir:

> *"Sibernetik çerçevesinde düşünen bir filoloğun dil konusundaki ilginç görüşüne - sözün konuşan ve dinleyen tarafından kargaşa güçlerine karşı oynanan ortak bir oyun olduğu görüşüne - değinmiştim. Bu tanımlamadan yola çıkan Dr. Benoit Mandelbrot optimal bir dildeki sözcüklerin uzunluk dağılımıyla ilgili bazı hesaplamalar yapmış ve bu sonuçları mevcut dillerde bulduklarıyla kıyaslamış. ... Mandelbrot'nun sonuçları, tabii, sözcük uzunluklarının mutlak olarak sabit dağılımlarını vermez; formüllerinde hâlâ atanması gereken bazı nicelikler vardır, ya da matematikçinin deyişiyle, parametreler."*[341]

Wiener'in bahsettiği parametreler Lotman'ın artmetrik çerçevesinde aradığı ölçüm araçlarından biri sayılmalıdır. Fakat yine de, Wiener'e kadar uzanan bir bağ bulsak bile, Lotman'ın çalışmasında beliren artmetrik, iskusstvometri kavramının gizemi tam olarak çözülmez, çünkü Emili Karloviç Rozenov (1861-1935) adlı, Adolf Zeising'in esinlenerek metin çözümlemesi yapmış bir müzisyen de bu alanda çalışmıştır.[342] Ama sanatölçüm, artmetrik, iskusstvometri diye bir çalışma alanı günümüze ulaşmamıştır.

1973 yılında TZS dergisinde "Anlatısal Metnin Yapısı Hakkında Gözlemler," "Kültür Sisteminde İletişimin İki Modeli Hakkında," "Kültür Araştırmacısı O.M.Freynberg" ve Boris Uspenski'yle "Mit – isim – kültür" başlıklı makaleleri yayınlanır. Özellikle son metin birçok dile çevrilir. Bunun dışında "İkincil Modelleme Sistemleri Üzerine Makaleler Derlemesi"nde "Sujeli Metinlerin Mitolojik Kodu Hakkında," "Kültürel Gösterge Mekanizması" ve Z.G. Mints'le birlikte "Bireysel Yaratıcı Yol ve Kültürel Kodların Tipolojisi" başlıklı makaleleri çıkar. TRSF dergisindeyse "Voeykov'un 'Tımarhane' Satiri" başlıklı makalesi yer alır.

---

sanatın niceliksel ölçüm yöntemleri üzerine olmuştur. Petrov'un bu katkısını Lotman'ın benimsediği ama daha sonra üzerinde çalışmalarında yer vermediği düşünülebilir.

340 Woronczak'ın makalesinde referans verdiği metinlerden biri de Mandelbroit'nın *Word* dergisinde çıkan bir yazısıdır. *Word* dergisi Jakobson'un ABD'ye göç ettikten sonra içinde yer aldığı dergidir.

341 Norbert Wiener, *The human use of human beings*, First Sphere, 1968, s. 82.

342 Г.Я.Мартыненко, "Стилеметрия: Возникновение И Становление В Контексте Междисциплинарного Взаимодействия. Часть 2. Первая Половина Xx В.", *Структурная И Прикладная Лингвистика*. Sayı. 10, 2015, s. 18 vd.

*Sinemanın Semiyotiği ve Sinema Estetiğinin Sorunları* adlı, birçok dile çevrilen kitabı da, *Kültür Tipolojisi Üzerine Makaleler*'in ikinci cildi gibi 1973 yılında yayınlanır. Kitabın önsözüne Lev Tolstoy'la giriş yapan Lotman, daha en başından parlak ve akıcı bir denemeye imza atacağını belli eder; bu belki de onun dil ve gösterge kavramlarını en yalın ve en popüler şekliyle açıklayan çalışması sayılabilir:

> *"Çağdaşı olan sessiz sinemanın ilk adımlarına büyük ilgi gösteren Lev Tolstoy, ona 'büyük dilsiz' diyecektir. Sinema sanatının gelişmesinin teknik koşulları sesli filmin öncesinde uzun bir sesöncesi, 'dilsiz' gelişme aşamasının ortaya çıkmasına yol açtı. Fakat sinemanın ancak sesi aldıktan sonra kendi sesini elde ettiğini, konuştuğunu varsaymak büyük bir yanılgı olacaktır. Ses ve dil aynı şey değildir.*
>
> *İletişimi kolaylaştırıp eşyaların yerini almak için yaratılmış göstergeler, insanları çekti. İnsani ilişkilerin yabancılaşma sürecini, onların yerine para toplumunda gösterge ilişkilerinin geçmesini ilk kez Karl Marx analiz etti. ...*
>
> *Göstergelerin ayrı ayrı, parçalanmış olgular olmaması, örgütlü sistemler olmaları, dilin temel düzenlerinden biridir.*
>
> *Fakat semantik düzenlerin dışında, dil başka sözdizimsel olanları da kasteder. Tek tek göstergelerin ardışık olarak, belli bir dilin normlarına uygun gelen cümlelerde birleşmesi kuralı da bunlardan biridir. ...*
>
> *Yönetmen, sinema sanatçıları, senaryo yazarları, filmin bütün yaratıcıları bize eserleriyle bir şey söylemek ister. Onların film şeridi seyircilere gönderilmiş bir mektup gibidir. Ama gönderileni anlamak için, dilini bilmek gerekir."*[343]

Lotman'ın bu çalışması da kısa sürede çevirileriyle yayılır; on yıl içinde İtalyanca, Almanca, Çekçe, Sırpça, İsveççe, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Türkçe, Japonca çevirileri bölüm ve kitap halinde yayınlanır. Sinemanın semiyotiği kısa sürede, Christian Metz'in 1968'de yayınlanan çalışması *Essai sur la signification au cinéma* gibi klasikleşen, hatta ondan daha kapsamlı bir çalışma sayılır.[344] Bu etkileyici bir başarı sayılabilir, çünkü sinema semiyotiği yeni bir alandır ve bu alanın başlangıcı genellikle Metz'in *Chaiers du cinema*'daki makaleleri sayılmaktadır ve Umberto Eco da 1960'ların sonunda bu alanda yazmaya başlar.

1973 yılının bir başka önemli olayı da Umberto Eco'nun girişimiyle *The Times Literary Supplement*'te bir semiyotik dosyasının yayınlanması olur. *The Tell-Tale Sign: A Survey of Semiotics* adlı bu kapsamlı dosya, bir bakıma, 1974 yılında yapılacak olan ilk uluslararası semiyotik toplantısının tanıtım hazırlığıdır. Umberto Eco, L. Jonathan Cohen, Tullio de Mauro, Thomas Sebeok, Tzvetan Todorov, Hubert Damisch, Julia

---

343 Yuri Lotman, Об искусстве, İskusstvo-SPB, 1998, s. 288-289.

344 "The Semiotics Of The Cinema: Lotman And Metz," Herbert Eagle, *Dispositio, Cilt,* No: 3 (1976), s. 331. Eagle'a göre Metz'in çalışması daha popüler türleri açıklamakta başarılı olurken, Lotman'ın modeli daha karmaşık eserlere uygulanabilmektedir. Ayrıca, "Semiotics of Cinéma," Ronald Levaco, *Slavic Review*, Cilt 37, No: 4 (Aralık 1978), s. 725-726. İngilizce çevirinin değerlendirmesini yapan Levaco'nun sorduğu bir soru da ilginçtir; yazar beş yıl önce yayınlanan bu başarılı kitabın neden Moskova'da değil de Tallin'de yayınlandığını sorar.

Kristeva, Yuri Lotman ve Stephan Ullman'ın yer aldığı dosyada Lotman'ın "Different cultures, different codes" başlıklı yazısı yer alır.

Lotman yine aynı yıl Varşova'da yapılan VII. Uluslararası Slavistler Kongresi'ne "*Tiyatro ve XIX. Yüzyıl Başı Kültürünün Düzeninde Teatrallik* " başlıklı sunumla katılır. Kültür konusu çalışmaların başlıklarının da belli ettiği gibi merkeze yerleşmiştir. Yine bu yıl, Vyaçeslav İvanov, Vladimir Toporov, Aleksandr Pyatigorski ve Boris Uspenski'yle birlikte bir bakıma kültür semiyotiği çalışmalarının manifestosu sayılan "*Kültürün Semiyotik İncelenmesine Dair Tezler: (Slav metinlerine uygulanmıştır)*" adlı metni kaleme alır. Metin 1973'te İngilizce, 1974'te Fransızca ve Almanca, 1979'da İtalyanca, 1980'de İspanyolca yayınlanır. Ayrıca Boris Uspenski'yle birlikte XVIII. Yüzyıl Sanatsal Kültürü adlı konferansa "*XVIII. Yüzyıl Rus Kültürünün Semiyotik Tipolojisi Hakkında*" makalesiyle katılır.

1974 yılında 5. yaz okulu, kış okulu olarak "Bütün Rusya İkincil Modelleme Sistemleri Sempozyumu" adıyla yapılır. Burada Lotman "*Gogol ve Rus Milli Geleneğinde Komikle Ciddinin 'Gülmece Kültürüyle' Teması*" adlı, Bahtin'in makalesine katkıda bulunan bir sunum yapar.

> *"M.M. Bahtin'in sıradışı bir şekilde derin olan 'Söz Sanatı ve Halk Gülmece Kültürü (Rabelais ve Gogol)' başlıklı makalesi (Kontekst, 1972, 1973) Gogol'ün komik şiirinin bugüne dek incelenmemiş yönlerini ortaya çıkarıyor, yazarın eserini halk-bayram, gülmece ve karnaval kültürü bağlamına sokuyor. Bu ilişkinin - halk ve demokrasi - geleneğini keşfeden M.M. Bahtin haklı olarak Gogol'ün gülmecesinin tek yönlü bir şekilde satire indirgenmesine karşı çıkıyor. M.M. Bahtin'in fikrini geliştirerek, halk-gülmece ve teşhir edici-satirik geleneğine bir gelenek daha, Gogol'ün gülmeceye karmaşık yaklaşımını tamamlayan bir gelenek daha katılabilir."* [345]

Bu sempozyumda ayrıca "*Semiyotik Sistemlerin Dinamik Mekanizmaları*," "*Gösterge Sistemlerinin İndirgenmesi ve Çarpıtılması Üzerine: ('Freudculuk ve Semiyotik Kültüroloji' Sorunu Üzerine)*," "*İletişimsel-modelleme Sistemlerinde Birincil ve İkincil Olanın İlişkisi Üzerine*," Z.G. Mints'le birlikte "*Sanatsal Tasarımın Derin Öğeleri Üzerine: Blok'la İlgili Hatıraların Anlaşılmayan Bir Yerininin Deşifresi Üzerine*" adlı sunumları yer alır. 1974'te ayrıca "*Rusya'da Gerçekçi Drama Kuramı*" başlıklı makalesi Moskova'da yayınlanan *Drama Öğretisinin Tarihi: Puşkin'den Çehov'a Rusya'da Dram Teorisi* adlı derlemede yer alır.

---

[345] История и типология русской культуры, Искусство-СПБ, 2002, s 683. http://www.historicus.ru/Gogol_i_sootnesenie_smehovoi_kulturi/

1975 yılında Tartu'da düzenlenen "Bütün Rusya 'A.A.Blok'un Yapıtı ve XX. Yüzyıl Rus Kültürü' Konferansı'nda Boris Gasparov'la birlikte "*On İkiler Şiirinde Oyun Momentleri*" sunumunu yapar. Bu makale de belli ölçüde Bahtin'in konusuna bir katkı gibidir.

> *"Avrupa sanatında ve özellikle de Rusya'da XIX. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak harlekin, eksantrik ve balagana yönelik ilgi aniden artar. Bu ilginin kaynakları çok farklı olabilir – 'halksallığa' yönelik eğilimden seyirciyi irkiltme arzusuna dek değişir. Blok'un verili olguya yönelik ilgisi herkesçe bilinir, fakat genellikle Balagançik imgesi ve Balagançik şiirleriyle ilişkilendirilir. Bu arada 'On İkiler' şiirinde de Blok'un poetikasının bu eğilimlerinin devamı görülebilir."*

TZS dergisinde "*İskambil Teması ve XIX. Yüzyıl Başı Rus Edebiyatında Kart Oyunu*" başlıklı makalesi, TRSF dergisindeyse Boris Uspenski'yle birlikte yazdığı "*XIX. Yüzyıl Başında Rus Kültürünün Bir Olgusu Olarak Dil Tartışmaları: (Semyon Bobrov'un bilinmeyen bir eseri – Gölgeler çarlığında bir macera ya da Rus dilinin kaderi)*" başlıklı makalesi yer alır.

Boris V. Tomaşevski'nin 85. doğum yıldönümünde onun hatırasına adanan "*Puşkin'in Manzum Romanı Yevgeni Onegin: Metnin İncelenmesinde Giriş Dersleri*" adlı ders kitabı da yine bu yıl, Tartu'da yayınlanır.[346] Bu çalışmanın dağınık, bütünlükten yoksun görünen bölümlerden oluşması onun ders notları karakterini sergiler, fakat bu bölümler zengin tarihsel tartışma ve arkaplan bilgisiyle yüklüdür:

> *Giriş. Çelişki ilkesi. Yevgeni Onegin'de başkasının dili. Romanda 'bakış açısı' sorunu. Tonlama sorunu. "Romanda gevezelik lazım". Onegin'de edebiyat ve 'edebilik'. "Gerçekliğin şiiri". Metnin birliği. Puşkin'in manzum romanında insan.*

Bu yıllarda Lotman'ın genel kuramsal ilgilerden Rus kültürüne yönelik araştırmalara geçtiğini söylemek mümkün görünmektedir. 1976 yılına ait "*XVIII. Yüzyıl Rusya'sında Kültürün Tipolojisi ve Günlük Davranışlar*," "*Rusya Hakkında Yabancıların Söylediklerinin Kaynakbilgisel Önemi Sorunu Hakkında*," "*Rus Halk Resimlerinin Sanatsal Doğası*" bu tip çalışmalardan sayılır. Bu, çalışma arkadaşlarının yurtdışına çıkması, isimlerinin anılmasının riskli olması gibi sebeplerle de bağlantılı olmalıdır.

Fakat bu durumu da bir genelleme olarak algılamamak gerekir, çünkü yine aynı yıl XXV. SSCB KP ve Edebiyat Sorunları kongresinde yapılan yuvarlak masa

---

[346] Bu çalışmanın bu ilk daktilo baskısı Puşkin Evi'nin internet sitesinde yayınlanmaktadır: http://lib.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=L459xZlMTng%3D&tabid=10183

toplantısına "Semiyotik Yöntem Ne Veriyor?" adlı yazısıyla katılır. *Voprosi literaturi* dergisinde yayınlanan bu yazı çarpıcı bir şekilde umut ve farklı bir perspektif dolu Lotman'ı gösterir. Konuşmasına çağımızın sıradan insanın sanatla bilimin, sanatla teknolojinin kaynaşmasının korku uyandırdığını, bunun da haklı nedenleri olduğunu söyleyerek başlayan Lotman, "Kültür de bunun için vardır, korkuları incelemek ve dağıtmak için. Kültürün bilimselleşmesi ve teknikleşmesi karşısında duyulan korku eskidir ve derin köklere sahiptir. Mekanik insan, otomat, canlı kukla, otomatların insanlara egemen olduğu dünya, modern zamanların kültürünün geleneksel kâbuslarıdır" diye devam eder.[347]

Yapay doğa yaratmanın ve doğayı aşan makineler yaratmanın güçlüklerinden bahseden Lotman, ardından sanat eserine farklı bir bakış önerir. "Kesin olarak sanat eserinin şu vakte dek insan elinden çıkmış olan her şeyden daha karmaşık ve en bütünsel işlevleri olan bir şey olduğunu söyleyebilirim. Belli açılardan sanat eseri, geleceğin makinesinin ideal imgesidir."

Yine bu konuşmada, Lotman'ın daha sonra son kitaplarından birinin başlığına taşıyacağı "düşünen dünya" kavramı "düşünen bütün" olarak ortaya çıkar. Lotman ilkel entelektüel işlevlere yoğunlaşarak, onların yapay akıl çevresinde örgütlenmesinin böyle bir bütünü ortaya çıkaracağını düşünmenin yanlışlığına değinir. Ardından çağdaş sanat semiyotiğinin ve kültür semiyotiğinin, "sanat eserinde insan tarafından yaratılmış düşünen bir yapı görmeyi, diğer yandan, kültüre doğal ve tarihsel olarak oluşmuş, kolektif belleğe sahip ve entelektüel işlemler gerçekleştirebilecek olan kolektif akıl mekanizması olarak bakmayı sağladığını" söyler.[348]

Bu yenilikçi yaklaşımının ardından, Lotman, çağdaş makine kuramında önemli bir yer tutan belleğin en parlak örneğinin kitap olduğunu, kitabın en eski bellek makinesi olduğunu söyler. Bir roman ya da şiir metninin okuru da kitap adlı bu bellek makinesini kullanmaktadır. Konuşmasının sonunda Lotman'ın Tartu Okulu için hayal ettiği konumun en parlak ifadesini ve artonik adlı yeni bilimden haber verdiğini görürüz:

---

[347] *Воспитание души. Беседы о русской культуре*, Искусство-СПБ, 2003, s. 113.
[348] A.g.e., s. 114.

"Okuru özel ayrıntılara boğmadan, artık doğmakta olan bilimin – sanatsal metnin sibernetiğinin, artoniğin içinde sadece bilimsel-kuramsal değil, teknik-pratik olanaklar da barındırdığını söyleyebiliriz. Bunun en son kanıtları birtakım hayallerde değil, Tartu Devlet Üniversitesi Rus Edebiyatı Bölümü ile Leningrad Havacılık Enstitüsü sibernetikçileri (profesör M. İgnatyev'in grubu) ve Leningrad Devlet Üniversitesi'nden Profesör B. Yegorov'un grubu arasında yıllardır kurulmuş olan dayanışmada onay bulmaktadır. Sanat olgularının ve kültür mekanizmalarının dikkatli incelenmesinin hem sibernetik teorisyenleri, hem de yeni teknoloji biçimi yaratanlar için sıradan bir şey olacağı vaktin gelmiş olduğunu umut edebiliriz."[349]

1977 yılında *Sibernetik sorunları üzerine bilimsel heyet* için yaptığı, "Kolektif Akıl Olarak Kültür ve Yapay Akıl Sorunu" sunumu da (Культура как коллективный разум и проблема искусственного разума) bu çerçeve içinde yer almaktadır.

> *"Bu sunumda semiyotik kültürolojisi üzerine çağdaş incelemelerin bir özeti ve onların yapay zekâ sorunları için önemi ele alınmaktadır. Kültürün semiyotik yapılarının kolektif aklın mekanizması olarak ele alınması ve 'kültürün belleğinin' analizi, ayrıca yeni enformasyonun işlenme mekanizmaları, kültür ile bir yandan bireysel zihin, diğer yandan yapay düşünen makineler arasındaki koşutluğu kurmaya izin verir."*[350]

TZS dergisinin 1977 yılı sayısında "*Kültür Mekanizmasında Sinema Sanatının Yeri*," "*XVIII. Yüzyıl Rus Kültüründe Günlük Davranışların Poetikası*," "*Metin ve Alıcının Yapısı*" başlıklı makaleleri yayınlanır. Bu son makalenin girişi ileride *Düşünen Dünyaların İçinde*'nin girişinin modeli olacaktır:

> *"Her mesajın belli bir dinleyiciye yönelmiş olduğu ve ancak onun bilinçinde tümüyle gerçekleşebileceği fikri, yeni değildir. Ünlü matematikçi P.L. Çebışev'in biyografisinden de anekdot gibi bir olay anlatır. Bir elbisenin kıvrımlarının matematiksel yönlerine adanmış olan konuşmasına, terzilerden, moda düşkünü hanımlardan oluşan beklenmedik bir dinleyici topluluğu gelir... Fakat konuşmacının ilk cümlesi 'Kolaylık olsun diye, insan bedeninin küre biçiminde olduğunu varsayalım' olunca, hepsi birden kaçıp gider. Salonda sadece böyle bir başlangıcı hiç şaşırtıcı bulmayan matematikçiler kalır. Metin kendi dinleyicisini 'seçmiş', onu kendi imgesine ve kendine benzer şekilde yaratmıştır."*

Boris Uspenski'yle birlikte *Voprosi literaturi* dergisinde "*Eski Rusya Kültürünü İncelemenin Yeni Yönleri*" başlıklı kitap eleştirisi, *TRSF* dergisindeyse "*Rus Kültürünün Dinamiğinde İkili Modellerin Rolü (XVIII. yüzyıl sonuna kadar)*" makalesi yayınlanır. Bu makalede Lotman soylu dünyasını incelemeye yönelmiş, soylu davranışlarının

---

[349] A.g.e., s. 116.

[350] Семиосфера, s. 451 vd. İlk kez АН СССР. Науч. совет по комплексной проблеме "Кибернетика". Междунар. совещ. по искусств. Интеллекту, No 4 içinde yayınlanmıştır.

mekanizmasını araştırmaya başlamıştır. Kitap eleştirisi Lihaçev ile Pançekov'un "Eski Rusların Gülmece Dünyası" adlı kitabına yöneliktir. Rus kültürünün eski çağlarına yönelmesinin bir açıklaması bu dönemde bu yönde çalışmalara adım atılmasında bulunabilir:

> *"Yerli edebiyatbiliminin tarihindeki son otuz yılda eski Rus edebiyatı ve kültürü alanındaki araştırmaların fırtınalı ve ısrarlı gelişmesi yaşanmıştır. Eğer savaş öncesi dönemde Rus klasik edebiyatının incelenmesi alanında Puşkin incelemeleri ve kısmen de XVIII. yüzyılın incelenmesi edebiyatbilim literatürünün kendine has modelleri ve yeni tarihsel-edebi fikirlerin laboratuarı olduysa, şimdi de öncelik, hiç kuşkusuz, Rus ortaçağının incelenmesi alanına geçti. Bu noktada Rus Edebiyatı Enstitüsü AN SSCB (Puşkin Evi)'nin eski Rus edebiyatı bölümünün oynadığı örgütleyici ve bilimsel rolün altını çizmek gerekir. Yapılan çalışmaların büyüklüğünü takdir etmek için 'Eski Rus Edebiyatı Bölümünün Çalışmaları' adlı otuz bir ciltlik çalışmaya dikkat çekmek yeter (Savaştan önce sadece dört cildi yayınlanmıştır.), ayrıca büyük bir yayın serisi ve her biri bilimin gerçek kazanımları olan monografiler lazımdır."*[351]

1978'de TZS dergisinde "*Kültür Fenomeni*" ve "*Çizgifilmlerin Dili Üzerine*" makaleleri yayınlanır. İlginç bir çalışma da L.N. Kiseleva'yla birlikte, "Estonyalı Öğrencilerin Rusçayı Öğrenme Sürecindeki Komünist Eğitimleri" başlıklı toplantıda sunduğu "*Milli Okuldaki Edebiyat Eğitiminin Özellikleri*" makalesidir.

1979'da TZS dergisinde yayınlanan "*Yüzbaşı Kopeymkin'in Hikâyesi: (Tasarımın ve Kompozisyon İşlevinin Rekonstrüksiyonu)*" başlıklı makalede Gogol'ün *Ölü Canlar*'ının çok üzerinde durulmamış olan bir kısmını ele almaktadır. Minsk'teki bir *Eski Rus Edebiyatı Araştırmaları* toplantısında "İgor Alayının Destanı ve XVIII-XIX. Başı Edebiyat Geleneği," teatral uzam toplantısındaysa "*Tiyatro Dili ve Tablo: (İkonik retorik sorun hakkında)*" sunumlarını yapar.

### 2.3.2. Puşkin ve Yevgeni Onegin

1980 yılında, uzun yıllar süren Puşkin çalışmalarının ürünü olan *A.S. Puşkin'in Yevgeni Onegin'i: Şerh: Öğretmene Yardımcı Kitap* yayınlanır. 1981 yılındaysa, *Aleksandr Sergeyeviç Puşkin: Yazarın biyografisi: Öğrenenler için kaynak* adlı çalışması yayınlanır. Bu yayınların arkaplanında Lotman'ın 1960 ortalarından beri yaptığı çalışmalar vardır. Bu çalışmalar yıllara göre şöyle sıralanabilir:

> *1966 "Almanya'da Puşkin'in Lirik Şiirlerinin Algılanması," "Güney Sürgünü Yıllarında Puşkin'in Robespierre'e Yaklaşımına Dair," "Yevgeni Onegin'in Sanatsal Yapısı" makaleleri;*
>
> *1970 "Puşkin'in Uzun Şiirlerinde Metnin Diyalojik Yapısı Hakkında: (Metne yazar müdahaleleri sorunu);*

---

[351] Voprosi Literaturi, 1977, No 3, s. 148.

*1973 "Puşkin'in 'Anjelo' Uzun Şiirinin Fikirsel Yapısı";*
*1974 "Puşkin Metinlerine Dair Üç Not";*
*1975 "Poltava İthafı: (Metin, işlev)"; "Doğrulanmamış Kaynaklarla Çalışma Sorunu Hakkında";*
*1975 "Puşkin'in Manzum Romanı Yevgeni Onegin: Metnin İncelenmesinde Giriş Dersleri";*
*1976 "Kaplanla Şebek Karışımı";*
*1977 "Dante ve Puşkin Sorunu Hakkında";*
*1978 "Yüzbaşının Kızı";*
*1979 "Puşkin Çağının Kültür Hayatında Sözlü Dilin İşlevi Üzerine," "Puşkin Hakkında Üç Not: 1. 'Ne zaman alacak şeytan seni,"; 2. Neden deniz eril cinste? 3. 'Dalgın vampir' ve 'Aşık cin'," "İsa hakkındaki Puşkin'in süjesinin rekonstrüksiyonunu yapma girişimi."*

Aslında Lotman'ın Puşkin çalışması tamamlandıktan sonra uzun bir süre yayıncıda beklemiştir. Yayınlanınca, Lotman'ın bütün diğer eserlerinden daha popüler olması yazarı şaşırtır. Lotman Puşkin üzerine çalışmalarına daha sonraki yıllarda da devam etmiştir:

*1983 "Puşkin ve Fransız Kültürü Soruna Hakkında Üç Not";*
*1985 "Puşkin'in 'Gizi' ve 'Muamması' Olmayan Düellosu Hakkında"; "Puşkin Çağının Yıllıkları Hakkında";*
*1986 "Yevgeni Onegin'in Onuncu Bölümü Çevresinde"; "Pompei'nin Son Günü Şiirinin Tasarımı"; "Geç Dönem Puşkin'in Gerçekçiliğinin Tipolojik Özellikleri Sorunu Hakkında";*
*1987 "Kaynaklara Dönersek," "Dehanın Tasarıları: (A:S: Puşkin'in ölümünün 150. yılına dair); "Puşkin'in Yeni Akademik Yayını Sorununa Dair" (Tartu'da 13-14 Kasım 1987 arasında yapılan Puşkin Okumaları konferansı'nda sunulmuştur), "Yevgeni Onegin'in 'Onuncu Bölümü'nün Kompozisyon İşlevine Dair", "1999'da Puşkin: Nasıl olacak?" "Puşkinbilim: Akademizme Dönmek"*
*Bu makalelerin bir kısmı 1988 yılında yayınlanmış "Şiirsel Sözün Okulunda: Puşkin, Lermontov, Gogol: Öğretmen kitabı" içerisinde yer almıştır. Ayrıca "Puşkin Suçlu Mu...", "Puşkin ve Fransız Edebiyatı Sorununa Dair Birkaç Not", "Puşkin'in Yaratıcı Evrimi Üzerine Düşüncelerden";*
*1989 "Puşkin Şiirinin Dünyasında" (televizyon senaryosu), "Kaygılar, Umutlar, Çalışmalar: (Çağdaş Puşkin uzmanlığının durumu üzerine ankete yanıtlar)";*
*1990 "Puşkin ve M.A. Dmitriyev-Mamonov", "Puşkin'in Nikolay'la 18 Eylül 1826 Günü Yaptığı Konuşma Sorununa Dair Bazı Ek Değerlendirmeler";*
*1993 "Puşkin Hayatın Kendisi Gibi Bir Mıknatıs";*
*1994 "Puşkin Çağının Avtsaydırı (outsider'ı): (P.A. Vyazemski'nin doğumunun 200. yılına adanmış 1992 tarihli konferans sunumu)".*

Ayrıca Puşkin biyografisinin Lehçe baskısına önsöz 1995; L.İ. Volpert'in kitabına yazdığı, kitapla aynı isimdeki "Puşkin Puşkin Rolünde" önsösü 1997 yılında yayınlanmıştır.

1981 yılında ayrıca TRSF dergisinde "Arketip Kültür Modelleri Olarak Anlaşma ve Kendini Teslim Etme", TZS dergisinde "Edebiyat ve Mitoloji", "V.M. Juvov'un Makalesine Dair Birkaç Kelime", "Kültürün Semiyotiği ve Metin Kavram", "Retorik", "Metindeki Metin"; *Semiyotik ve Enformatik* dergisinde "Beyin - Metin - Kültür -

Yapay Zeka"; *Komünizmin Hizmetinde Sibernetik* dergisinde V.V. İvanov, E.K. Giseva'yla birlikte "Dilin ve Kültürün Biçimselleştirilmesinin Semiyotik Özellikleri," *XVIII. Yüzyıl* dergisinde "1790'lı Yılların Karamzin'inin Konumunda Reel Politikanın Özellikleri: (Karamzin'in tarihsel kavranışının kökeni hakkında)" makaleleri yayınlanır.

1982 yılında TRSF dergisinde "Tyutçev'in Poetikası Hakkında Notlar," TZS dergisinde Boris Uspenski'yle birlikte "Özellikle Petro Öncesi Dönem Rus Kültüründe Sosyal-Psikolojik Konum Olarak 'Dışarlıklı' ve 'Dışarlıklılık': (Rus kültürü tarihinde 'öz/biz' ve 'yabancı')", Ortaçağın Sanatsal Dili derlemesinde B. Uspenski'yle birlikte "Birinci Petro'nun İdeolojisinde 'Moskova - Üçüncü Roma' Kavrayışının Yankıları: (Barok kültürdeki Ortaçağ geleneği sorunu hakkında)" makaleleri yayınlanır. Ayrıca 1982 yılında Zara Mints ve Yaz Okullarının sıkça ziyaretçisi olmuş olan Eleazar Meletinski'yle birlikte *Dünya Halklarının Mitleri Ansiklopedisi*'nde "Edebiyat ve Mit" bölümünü birlikte yazar.

1983 yılında TRSF dergisinde "Üstat ile Margarita'da Ev," "Tarihsel-edebi Notlar: 1. Tyutçev ve Dante: Sorunların Saptanması Hakkında," "Tarihsel-edebi Notlar: 2. Rus Edebiyatında Doğa Şiiri İmgeleri (Puşkin-Dostoyevski-Blok)," TZS dergisinde "Asimetri ve Diyalog," Sibernetik Diyalog dergisinde "Anlam Üreticiler Olarak Kültür ve Metin" makaleleri yayınlanır.

1984'te B. Uspenski, N.A. Marçenko'yla birlikte *N.M. Karamzin. Bir Rus Gezgininin Mektupları* adlı kitabı yayına hazırlarlar. TZS dergisinin 17. sayısında "Semiyosfer Üzerine" makalesi yer alır (Daha sonra *Düşünen Dünyaların İçinde* adlı çalışmasında yer alacak bu makaleyi, o kitap bağlamında değerlendirmek daha verimli olacaktır). Şehir semiyotiği bağlamında Petersburg'u ele alan TZS dergisinin 18. sayısında Lotman "Petersburg'un Sembolizmi ve Şehrin Semiyotiğinin Sorunları" makalesiyle yer alır.

1985 yılında *Noviy Mir* dergisinde "Biyografi - Canlı Yüz" makalesi yayınlanır. Lermontov derlemesinde "Geç Dönem Lermontov'un Eserlerinde Doğu ve Batı Sorunları," Kültür Mirasını İnceleme Sorunları dergisinde "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısındaki Rus Kültüründe Çeviri Edebiyatın İşlevi" ve "Tredyakovski'nin 'Aşk Adalarında Seyahati'" makaleleri yayınlanır.

### 2.3.3. Rus Kültürü Sohbetleri ve Televizyon

1980'lerin sonunda Lotman'ın Estonya ulusal televizyonunda *Rus Kültürü Sohbetleri* adlı, 33 bölümlük bir televizyon seminerleri serisine başlaması çalışmalarına yeni bir ivme kazandırdı. Lotman'ın ekrana ve kameraya olan özel ilgisi sinema semiyotiği çalışmalarıyla belli olmuştu; Rus kültür tarihini popüler bir ortamda anlatmaya yönelik bu çabası Rus kültür tarihinde önemli bir iz bıraktı.

Seminer serisinin televizyon editörü ve Lotman'ın eski öğrencisi olan Yevgeniya Haponen, böyle bir çalışmayı ilk olarak 1976 yılında düşündüklerini söyler, fakat seminerlerin çekildiği yıllar ekranda yayınlanamaz, - Yu.M. Lotman'ın halk önünde konuşması yasaklanmıştı.- kayda alınmış "Rus Kültürü Sohbetleri" adlı büyük serinin ilk yayınını on yıl sonra Eylül 1986'dan itibaren yayınlanır.[352]

1986-1991 arasında kaydedilip yayınlanan bu televizyon programı hem Estonya hem Rusya'daki televizyon kanallarında çok kez gösterilmiştir, günümüzde de İnternet üzerinde bunları bulmak mümkündür. Seminerlerin deşifreleri ilk olarak 1995 yılında *Tallinn* adlı bir dergide yayınlandı; daha sonra bu deşifreler 2005 yılında, gözden geçirerek, *Rus Kültürü Sohbetleri. (Televizyon Seminerleri)* adıyla, E. Haponen'in editörlüğüyle yeniden yayınladı. 33 derslik seminer programında şu ana başlıklarla yer almaktadır: "I. İnsanlar. Kaderler. Günlük Hayat. II. İnsanların Karşılıklı İlişkisi ve Kültürün Gelişimi. III. Kültür ve Entelektüellik. IV. İnsan ve Sanat. V. Puşkin ve Çevresi"[353]

Fakat bugün *Rus Kültürü Sohbetleri* diye asıl bilinen eser, Zara Mints'in de yayına hazırlanmasına destek olduğu, kitap halini almış metindir. Televizyon sohbetleriyle kitap hali arasında hem iç düzenleme açısından, hem de birçok şeyin yeniden, daha derli toplu yazılması açısından temel farklar vardır. Televizyonda "I. İnsanlar. Kaderler. Günlük Hayat." olarak kullanılan bölüm başlığı, *Rus Kültürü Sohbetleri* adlı kitabın altbaşlığında "Rus Soyluluğunun Günlük Hayatı ve Gelenekleri (XVIII-XIX. Yüzyıl Başı)" diye karşılık bulmuştur. Kitabın ilk, 1994 baskısında yer alan isimsiz bir açıklama yazısına göre Lotman'a televizyon seminerini kitaplaştırmayı teklif eden yayınevidir: "Çalışmayı büyük bir sorumlulukla ele aldı; yapısını

---

352 *Воспитание души. Беседы о русской культуре*, Искусство-СПБ, 2003, s. 348-349.
353 A.g.e., s. 350.

sağlamlaştırdı, bölümleri genişletti, yeni çeşitlemeler ortaya çıktı. Yazar kitap için sözleşme yapmıştı, ama günışığına çıktığını göremedi. 23 Ekim 1993 günü Yu.M. Lotman öldü. Milyonlarca kişiye seslenen canlı sözü bu kitapta kaldı."[354] Kendisiyse kitabın 1990 tarihli Giriş bölümünün sonunda, "Okura sunulan bu kitap yazar için çok zor koşullarda yazıldı" demektedir. "Eğer arkadaşlarının ve öğrencilerinin cömert ve karşılıksız yardımı olmasa günışığına çıkmayacaktı. Çalışma boyunca Z.G. Mints ortak yazarlık derecesinde paha biçilmez yardımda bulundu, ama bu kitabın çıkışını görecek kadar yaşaması kaderde yokmuş."[355]

Dolayısıyla, yazarın da eşinin de günümüzde çoksatarlar arasında yer alan bu kitabı görememesi gibi trajik bir durumla karşı karşıyayız. Fakat 1986 yılında Lotman bu trajik sonuçla daha karşılaşmamıştı. 1986 yılında bu kadar ağır olmasa da, bir başka trajik olay yaşayacaktı. Norveç Semiyotik Araştırmalar Derneği'nin (Norsk Forening for Semiotikk) düzenlediği Kuram ve Pratikte Semiyotik adlı sempozyuma katılmak üzere Bergen şehrine gitmişti. Kuzey Amerikalı semiyotikçi arkadaşı Sebeok da toplantıya gelmişti. Lotman toplantı sonrasındaki sohbetleri sırasında Sebeok'a Semiyosfer makalesinin bir kopyasını verdi:

> *"O akşam, Lotman'la Hilton'da uzun bir görüşme yaptık; daha çok Almanca konuştuk, arasıra onun tereddütlü İngilizcesiyle ve benim bozuk Rusçamla Fransızcayı içiçe geçirdik. ... O akşam, Lotman bana artık klasik olmuş, biraz tartışmalı da olsa çok sofistike olan "Semiyosfer Hakkında" adlı, 1984 yılında Semeiotike'nin 17. sayısında yayınlanacak makalesinin bir daktilo kopyasını verdi. Haklı olarak bunun çok önemli bir çalışma olduğunu düşünüyordu, ama iki yıl sonra bile Batılı okurlara ulaşması mümkün olmadı. Bunu hızla çevirtip* Semiotica *dergisinde yayınlatmamı istedi, ben de elbette coşkuyla kabul ettim."*[356]

Daktilo metni teslim ettiği çevirmenin ortadan kaybolması nedeniyle bu sorumluluğu yerine getiremeyen Sebeok, dört yıl sonra Lotman'ın *Düşünen Dünyaların İçinde* adlı derlemesinin Indiana Üniversitesi yayınları arasında, *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture* (*Aklın Evreni: Semiyotik Bir Kültür Kuramı*), 1990 adıyla yayınlanmasına katkıda bulunarak teselli bulduğunu söyler. Sebeok'a göre, "Bu kitabın ikinci, "Semiyosfer" başlıklı kısmı, bu kavramdan anladığı şeyin en olgun ifadesini

---

354 *Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII-начало XIX века)*, Искусство-СПб., 1994.

355 *Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII-начало XIX века)*, Azbuka, 2005, s. 21.

356 "The Estonian Connection," *Global Semiotics*, Thomas Albert Sebeok, Indiana University Press, s., 167.

içeriyordu ve bu şey bir tür çokyüzlü evrensel semiyotik 'kültür motoru'ymuş gibi görünüyor."[357]

1986'da Tınyanov derlemesinde "Arkaist Aydınlanmacılar" makalesi yayınlanır. TZS dergisinde "Sanatsal Uzam Notları: 1. Dante'nin İlahi Komedya'sında Odysseus'un Yolculuğu; 2. Üstat ile Margarita'da Ev" yer alır, TRSF dergisinde "Tarihsel-kültürel Bağlamda Edebi Biyografi: (Metinle Yazarın Kişiliğinin Tipolojik İlişkisi Hakkında)" makaleleri yayınlanır.

### 2.3.4. Karamzin'in Yaratılışı

1987 yılında yayınlanan *Karamzin'in Yaratılışı* Lotman için bir başa dönüş gibidir. Hem Rusya tarihinin hem Rus edebiyatının en belirleyici ve çok kimlikli figürlerinden biri olan Karamzin, Lotman'ın çalışmalarında en başından beri yer aldı. İlk çalışmaları hep onu içine alan konuları ele aldı. Bu kitapsa 1970'lerin sonundan başlayan, on yıllık bir çalışmanın ürünü sayılır. 1979'da üzerinde çalıştığı Karamzin'in Bir Rus Seyyahının Notları'nın yayınlanma süreci 1984'e kadar sürer, hemen ardından Lotman Karamzin'in biyografisini yazmaya başlar ve böylece *Karamzin'in Yaratılışı* ortaya çıkar.

Bu çalışmanın alışılmış bir biyografi olmaması bir yana, Lotman, Karamzin'in oluşum yıllarını ele aldığını ve çalışmaların henüz tamamlanmış olmadığını söylemektedir. Lotman'ın doğrudan Karamzin'i ele alan çalışmalarını sıralarsak gerçekten de Karamzin çalışmasını devam ettirmeyi gerekli bulduğunu görürüz:

*1957 Karamzin'in dünyagörüşünün evrimi (1789-1803);*
*1961 Rus nesrinin 1800-1810'lu yıllardaki gelişme yolları;*
*1966 Karamzin'in şiiri;*
*1981 Karamzin'in 1790'lardaki konumunda gerçek politika özellikleri (Karamzin'in tarihsel kavrayışının ortaya çıkışına dair);*
*1981 XVIII sonu-XIX. yüzyıl başı Rus kültüründe tarihsel gelişme fikri;*
*1984 Karamzin'in "Rus seyyahının mektupları" ve Rus kültürünün gelişmesindeki yeri;*
*1988 Rus tarihinin Columbus'u;*
*1988 XIX. yüzyıl başı Rus yayıncılığının anıtı olarak Karamzin'in "Politik ve siyasi ilişkileri içinde eski ve yeni Rusya hakkında" eseri;*
*1990 Radişçev ve Karamzin'in politik düşünceleri ve Fransız devrimi deneyimi;*

Bu çerçevede de Karamzin'in Yaratılışı, 1957'deki "Karamzin'in Dünyagörüşünün Evrimi (1789-1803)" makalesine bir dönüş, Karamzin'in

[357] A.g.e., s. 167.

şekillenmesini bir yeniden değerlendirme sayılabilir. Bu makalede Karamzin'in Rus kültüründeki tartışmalı yerini ele alırken, Lotman onun tarihsel rolünün daha belirlenmemiş olduğunu söyler:

> *"1843 yılında V.G. Belinski 'Karamzin'den Puşkin'e uzanan döneme Karamzin dönemi demek gerekir' diye yazdı... Burada konu Karamzin'in idealleştirilmesi değil, onun tarihsel rolünün belirlenmesiydi. Fakat bu hedef hâlâ çözülmüş sayılamaz."*[358]

Diğer yandan Karamzin'in düşünsel dönüşümünün genel olarak durağan şekilde ele alındığını, oysa daha dinamik olduğunu; Karamzin'in iki çelişkili düşünce tarzı arasında hareket ettiğini savunur.[359] Ayrıca, başlangıçta insanın "iyi doğasına" inanan Karamzin, zamanla, Fransız Devrimi sonrasında görüşünü değiştirecektir.[360]

> *"(1790'lardaki çalışmalarında) Ahlaki konularda görecelik ideolojisini aşma eğilimi önemli bir yer tutuyordu. Fakat demokratik fikirlere olan düşmanlığı azalmayıp güçlendiği için, 'yumuşak' öznelcilikten agnostisizme geçiş dönemi soylu liberalizminden ölçülü muhafazakârlığa geçişini de şekillendirdi."*[361]

Lotman'a göre dönemin estetik ve ideolojik bölünmesinde Karamzin bir tür ara rol oynamıştır ve bu durumu göz önünde bulundurarak Karamzin'in çalışmalarını incelemek gerekir:

> *"Radişçev, Krılov, Merzlyakov, A. Turgenyev, Griboyedov, Gnedic, Kyulbeher, Rıleyev, Puşkin, Polevoy, Nadejdin – farklı şekillerde, tarihsel gelişmenin farklı aşamalarında Karamzin'le polemiğe giren isimlerdir. Diğer yandan, Jukovski, Batyuşkov, Vyazemski, daha sonra da İ. Kireyevski, slavyanofiller – işte bunlar da öyle ya da böyle Karamzin geleneğiyle ilişkili kimselerdir. Bütün bunlar Karamzin'in çalışmalarını incelemenin tarihsel haklılığını göstermektedir."*[362]

Böylece, yapısalcı dilbilim ve semiyotik araştırmalarıyla geçen yılların ardından, 60 yaşlarındaki Lotman yeniden Karamzin'le karşı karşıya kalınca kaçınılmaz olarak farklı bir yakınlık hissetmiş olmalıdır. Bu yüzden nesnel bir biyografi yazmaktan uzaklaşarak yeni bir tür ortaya çıkarır. Esere "Rekonstrüksiyon romanı" adlı bir bölümle başlar ve bir hikâye anlatır: Bir adam yeşil adalara gelir, bir tapınak inşa etmeye karar verir, binbir çabayla yıkılmayacağını umut ettiği bir tapınak yapar, eserinden birilerine bahsetmek ister, ama onu sadece çabalarını görenler anlayabilir. ... Yıllar geçer, tapınak yıkılmış, toprakla örtülmüştür, bir tepe oluşur, başka biri gelir, bir tapınak dikmek ister, malzeme olarak kalıntılar vardır, yaptığı iş rekonstrüksiyona dönüşür, sonra iş yarım kalır, rekonstrüksiyonu yapanın tapınağı dikmesi, inşa edenin ruhsal dünyasını

---

358 Лотман Л. М, *Карамзин*, İskusstvo-SPB, 1997., s. 312.
359 A.g.e., s. 313.
360 A.g.e., s. 317.
361 A.g.e., s. 333.
362 A.g.e., s. 348.

canlandırması, onu diriltmesi gerekir. Büyük yeteneklerle doğup büyük bir yazar olmak isteyen kişi de buna benzer, arkasından da biyograf gelir. "Araştırmacı ve romancı biyografik rekonstrüksiyon romanın yaratılmasında eşit haklarla ortak yazarlık yaparlar. ... Ama romancı tuhaf bir durumdadır. Yaratmaya hakkı yoktur, canlandırmak zorundadır."[363]

Lotman öne sürdüğü bu türün biyografik roman olmadığını savunur; biyografik roman yazarı naif tarihçilerin yaptığı gibi ayrıntıları, konuşmaları, fikirleri uydurabilir, ama "Rekonstrüksiyon romanı yazarının böyle hakları yoktur. ... Yani rekonstrüksiyon romanı özel bir türdür. Konusu hayatla ve sadece hayatla yaratılır. Onda tasarının yeri yoktur, söylenenin bilimsel olarak yorumlanmış belgeyle katı bir şekilde temellendirilmesi gerekir. ... Belki de bu türde eser en iyi şekilde, birbirlerinin sözlerini tamamlayan bilimciyle romancı arasında bir diyalog şeklinde yazılabilir."[364]

Lotman, Karamzin'e bir kez daha, ama bu kez roman-olmayan-roman aracılığıyla yaklaşmayı denemektedir: "Rekonstrüksiyon romanı biyografik romandan daha katı ve bir şekilde daha yoksuldur. Ama rekonstrüksiyon edilen gerçekliğe, ilgisini yoğunlaştırdığı gerçek kişiliğe azami şekilde yaklaşma eğilimi şeklinde önemli bir üstünlüğü vardır. "Yazar Karamzin gibi Rus kültürünün en karmaşık ve hassas figürlerinden birini 'dirilttiğini' sanma gibi bir umuttan uzaktır. Ama eğer kitaba sonuna kadar bakma zahmetine giren okura Karamzin biraz olsun 'daha canlı' gelmişse, yazar hedefine ulaşmış sayacaktır kendini."[365]

Fakat bu önsözde okurun neden Karamzin okuması gerektiğine dair herhangi bir açıklama yer almaz; öyleyse Lotman bu "rekonstrüksiyon romanının" Karamzin'ini bir ders konusu olduğu için, tarihsel figür olduğu için, belli bir takım önbilgiler ve beklentilerle okunması beklenmektedir. Burada Lotman'ın 1980'lerde bir başka semiyologdan, Umberto Eco'dan esinlenip esinlenmediği sorusunu sorabiliriz. Eco, 1980 yılında *Gülün Adı* adlı romanını yayınlamış ve büyük uluslararası başarı kazanan bu roman 1986 yılında sinemaya da uyarlanmıştı. *Gülün Adı*, Eco'nun Ortaçağ uzmanlığıyla semiyotik çalışmalarının bir bileşimiydi; Lotman'ın televizyon programlarından sonra, uzmanlık alanı olan Rus kültür tarihinde, Karamzin üzerinden

[363] *Сотворение Карамзина*, Книга, 1987, s. 11.
[364] A.g.e., s. 12-13.
[365] A.g.e., s. 12.

bir deneye girmiş olması mümkün olabilir. Bu arkaplan varsayımlarının dışında, aslında, bunu ondan biyografi yazmasını isteyen yayınevi de, "edebilik" şartı koyarak da onu düşündürmüş olabilir. Lotman, 11-12 Haziran 1985 günü Yegorov'a yazdığı mektupta Karamzin'in çalışmasına özel önem verdiğini şöyle açıklar:

> *"Sanırım size Kniga yayınevi için 'Karamzin – Karamzin'in yazarı' (geçiçi bir isim) gibi tuhaf bir kitap üzerinde çalıştığımı söyleme şerefine nail olmuştum. Karamzin'in eserlerinin, birinci şahıstan yazılmış analizi var özünde, Dichtung und Wahrheit arası bir şey, gerçek biyografi...*
>
> *Bu kitaba belli bir önem veriyorum: Karamzin üzerine çalışmaya 1947'de başladım, bu tema ilgi görmüyorken: hatta Gukovski Karamzin'e, adım adım gericilik cephesine geçmiş bir muhafazakâr sentimentalist diyordu. Sadece N.İ. Mordovçenko Karamzin'in olumlu rolünden bahsetmiştir, Makogonenko da 'Karamzin döneminin' hiç olmadığını göstermiştir. Bu kitabı yapılanların bir özeti olarak kendim için yapmak ve kalan yıllarımda başka verimli tasarıları tamamlamaya fırsat bulayım diye bu konuyla işimi (kendi adıma) bitirmek istiyorum. Ama yayınevi kitabın 'edebi' olması şartını koydu (hatta sözleşmede 'sanatsal nesir' ifadesi var, lanet olsun onlara!). Ama bende 'sanatsallık', filin foksrot yapması gibi bir şey. Çok korkuyorum başkalarında katlanamadığım türden kötü birşey çıkacak diye. Bu yüzden gerçek ve benim 'normal' stilime alışık bir değerlendirmeciye ihtiyacım var. Tabii yine Siz... Diğeri de B.A. Uspenski olacak..."*[366]

Yegorov bu mektuba düştüğü notta, Lotman'ın kitap için çok kaygılı olduğunu belirtir:

> *"Yu.M. 'Karamzin'in Yaratılışı' adlı kitap üzerinde çalışmaya (Moskova, 1987), daha doğrusu Karamzin'le uzun yıllar süren uğraşmasını özetlemeye başlamıştı (imzalayıp hediye ettiği kitapta şöyle yazmış: '... Üzerinde 40 yıl çalıştığım ve şimdi olsa kesinlikle farklı yazacağım bu kitabı – yargılamayın, koruyun.')"*[367]

25 Eylül 1985 günü bitirdiği çalışma için Frina S. Sonkina'ya şöyle yazar:

> *"Karamzin'i bitirdim, gönderdim ve sanırım artık kabul ettiler. ... Karamzin'de şöyle oldu: kitabın ilk kısmı, conr amore yazdığım kısım fena olmadı. Ama ikinci kısım, bence, bana verdiği azabın izini taşıyor."*[368]

Burada yaşanan azabın Lotman'ın tür değiştirmeye çalışması, edebi yazma çabası olduğunu düşünmek mümkün olabilir. Çünkü bu tür bir azabı Puşkin biyografisi yazarken yaşamamıştır. Bu azabın kaynaklarının bir ifadesini dört yıl sonra, Umberto Eco'nun romanı Rusçada yayınlanırken yazdığı önsözde bulmaya çalışabiliriz. 1989 tarihli, "Labirentten çıkış" adlı bu makalede kitabı Rusça okuyacak olanları semiyotik bir okumaya davet ederken, Eco'yu fazlasıyla övmektedir:

> *"Umberto Eco ismi Batı Avrupa çağdaş kültürünün en popüler isimlerinden biridir. Semiyotikçi, estetikçi, Ortaçağ edebiyatı tarihçisi, eleştirmen ve denemeci, Bologna Üniversitesi profesörü ve Avrupa ve Amerika'daki birçok üniversiteden fahri doktora sahibi, sayıları yıldan yıla hızla artarak hayranlık uyandıran onlarca kitabın yazarı,*

---

366 Лотман Ю.М., *Письма (1940-1993)*, Языки русской культуры, 1997, s. 337-338.
367 A.g.e., s. 339.
368 A.g.e., s. 393.

*Umberto Eco, İtalya'nın çağdaş entelektüel hayatının en ateşli volkan kraterlerinden biridir. 1980 yılında dümeni sertçe kırdı ve alışılmış akademisyen, alim ve eleştirmen çehresinin yerine halkın önüne sansasyonel bir romanın, kısa sürede uluslararası ün kazanan, edebiyat ödülleri alan ve ayrıca sansasyonel bir sinema uyarlamasının konusu olan romanın yazarı olarak çıkması, bir çok eleştirmeni hazırlıksız yakaladı. 'Yeni Eco'nun ortaya çıktığını söylediler. Fakat eğer romanın metni dikkatle okunursa, onunla yazarın bilimsel ilgi alanları arasındaki apaçık organik ilişki görünecektir. Dahası, romanın yazarın bilimsel düşüncesinin beslendiği kavrayışları gerçekleştirdiği, romanın Umberto Eco'nun semiyotik ve kültürbilimsel fikirlerinin sanatsal metin diline çevirisi olduğu görülecektir. Bu da Gülün Adı'nı farklı okumaya hak veriyor."*

Romanın bir yandan polisiye, bir yandan tarihsel roman olarak okunabileceğini açıklayan, uzun uzun tarihsel arkaplanını ortaçağ düşünüşüyle içiçe geçirerek anlatan Lotman, yazının sonunda, romanı tam da Karamzin'in Yaratılışı üzerinde çalışırken gördüğünü açıklar:

*"Gülün Adı romanını ilk kez arkadaşım Profesör Klaus Ctete'in Doğu Berlin'deki evinde elime aldım. Romanla ikinci karşılaşmam önemli bir yerde oldu. Doğu Finlandiya'da bulunan Ortodoks manastırı Valamo'yu (Ladoj gölündeki eski Valaam manastırı) ziyaret etme bahtiyarlığını yaşıyordum. Kilisenin yapısı çağdaş olsa da, XII-XIII. asırların Novgorod mimarisinin katı ruhuyla yapılmış ve kuzey doğası tarafından büyüleyici bir şekilde bozulmamıştı ve ilk halindeydi: dupduru göl, mermer kayalar arasından uzanan, asırlık bir çam ormanı, sade ve sağlam bir papaz mezarlığı (İlk sıradaki mezarlar 1940 yılında ölenlere aitti.) – bende derin, kadim bir huzur etkisi bıraktı. Sonra beni manastırın keşişiyle tanıştırdılar (kütüphaneciydi). Peder Ambrozius adlı, gençten bir adamdı, etkileyici, akıllı ve ağırbaşlıydı. Onu bilgisayarın önünde buldum, birtakım hesaplarla meşguldü (Manastırın iyi bir ekonomisi vardı ve hatta sanırım Mısır'a, ihracat için koyun yetiştiriyorlardı). Önünde, biraz ötede, ama belli ki okuduğu Bahtin'in İngilizce biyografisi duruyordu (Katerina Clark, Michael Holquist. Mikhail Bakhtin. Harvard University Press, 1984). Kütüphaneye gittik. Geniş yedigen bina çağdaş mimarinin sertliğini Ortaçağ inşaat sanatı geleneğiyle birleştirmişti. Birinci katta mütevazı bir elyazması bölümü vardı, kulenin bütün alanını kaplıyordu. İkinci kata yönelince birden gözüme iki kitap çarptı. Gülün Adı romanının İsveççe ve Fince çevirileri. Bakışlarımı yukarı çevirdim: Tepemde camdan yapılmış, serbestçe ışığı geçiren yedigen kubbe vardı. Buluşma bir manastır kütüphanesinde olmuştu. Kiliseyi daha sonra da ziyaret ettim. Peder Amrozius düşünceli ve kibar bir gülümsemeyle Fince Ortodoks ayinini yapıyordu. Çok kalabalık değildi. Cemaatin önünde birkaç genç kız durmuş incecik sesleriyle dokunaklı bir şekilde şarkı söylüyorlardı. Ne bilgisayar, ne Bahtin, ne Umberto Eco romanı bu atmosferin uyumunu bozmuyordu...*

*Daha sonra İtalya'da Umberto Eco'yla tanıştım. Sohbet ederken ona Sovyetler Birliği'ne ne zaman geleceğini sordum. 'Ancak romanımı yayınladıkları zaman,' dedi. Umberto Eco'nun hem okurlarının hem de dostlarının olduğu ülkeye gelmesini çabuklaştıracak bir şeye mütevazı bir katkıda bulunabilmiş olduğuma seviniyorum."*

Lotman bu yazıda, romanı Rusça çeviriden önce okuyup okumadığı hakkında kesin bir şey söylemez, fakat romanın yankılarından etkilendiği ve romanın semiyotik arkaplanını okumadan da önce bildiği ortadadır. Daha da ilginç bir ayrıntı, Bahtin ayrıntısıdır. Sovyet döneminde uluslaarası etki yaratmış diğer edebiyatbilimciyle hem Finlandiya'da hem romanda karşılaşmak Lotman'ı belli ki etkilemiştir:

*"Umberto Eco, elbette, M.M. Bahtin'in karnaval teorisini ve sadece bilimde değil, XX. yüzyılda Avrupa'nın toplumsal düşüncesinde de bıraktığı derin izi çok iyi biliyor.*

*Biliyor ve Huizinga'nın çalışmasını da, Harvey Cox'un "Soytarılar Bayramı" gibi kitaplarını da unutmuyor. Ama onun 'her şeyi başaşağı çeviren' gülmece ve karnaval yorumu, Bahtin'inkiyle tam olarak örtüşmüyor. Gülmece her zaman özgürlüğe yaramaz. Engizisyoncu Bernard'ın işkenceyle ölmeye mahkûm edilen Remigius'a yönelik haince konuşmacı da karnaval havasındadır. ... İster istemez Nazilerin ölüm kamplarının karnavallaştırılmış ritüellerini ve halka açık din idamlarının (auto-da-fe) karnaval sahnesini hatırlarız (krş. Puşkin: "Yarın idam var – halkın her zamanki ziyafeti..."). ... İroni kuşkunun kızıdır, Wilhelm'in sorgusunu yürütmesini sağlayan yöntemin temelinde kuşku yatar: Sürekli başka bir versiyon olasılığından yola çıkar. Tam da bu, büyük ölçüde, onda 'semiyotikten önceki semiyotiği' görmeyi sağlar."*

Bu dönemde hep yorgun olduğundan yakınan Lotman'ın, Karamzin'in Yaratılışı'nı yazarken "rekonstrüksiyon romanı" gibi yeni bir deneye kalkışmasının arkasında rekabet görmek abartılı olabilir; ama yine de bu çalışmada Lotman'ın "semiyotikten önceki semiyotiği" sergileme çabası olduğunu kurgulamak yararsız bir beyin jimnastiği olmayabilir.

### 2.3.5. Düşünen Dünyaların İçinde

1990'da "Tartu Semiyotik Yayınları Üzerine Notlar" makalesi yayınlanır. *Büyük Fransız Devrimi ve Rus Edebiyatı* adlı bir derlemede "Radişçev ve Karamzin'in Politik Düşüncesi ve Fransız Devrimi Deneyimi" makalesi yer alır. Fakat yılın asıl önemli yayını, *Universe of Mind: A Semiotic Theory of Culture* adlı çalışmasının Indiana Üniversitesi yayınları arasında, Umberto Eco'nun önsözüyle çıkmasıdır. İngilizce baskıdaki adı *Aklın Evreni: Semiyotik Bir Kültür Kuramı* olsa da, bu çalışmanın Rusça aslı 1996 yılında "*Düşünen dünyaların içinde: İnsan-Metin-Semiyosfer-Tarih* (Vnutri Misliyaşih Mirov: Çelovek-Tekst-Semiosfera-İstoriya)" adıyla yayınlanmış (Türkçeye de bu isimle çevrilmiştir).

Kitabın üç temel özelliği vardır; birincisi Lotman'ın 1980'lerdeki araştırma alanlarını ve yeni bakış açılarını bütünsel olarak kucaklaması; ikincisi, yapay zeka ve sibernetikle ilgili fikirlerine verdiği özel önemin bir ifadesi olması; üçüncüsü de, eklektik olmasıdır.

Lotman'ın kitap üzerinde tam olarak ne zaman, nasıl çalışmaya başladığını saptamak güç olsa da, 1980'lerin sonu olduğu varsayılabilir. Lotman 1 Ağustos 1988 günü Frina'ya yazdığı mektupta "İlaç için teşekkürler (Çay için de - şimdi oturmuş yazıyor, çay içiyorum). Mektubunuzu ancak dün alabildim (ne çok geçmiş!). ... İyiyim. Siz de iyi olun. Tanrım, nasıl da görüşmek istiyorum! Kürek mahkûmu gibi yazıyorum, ama çok üretken değilim. İngiliz acele ettiriyor" der. Buradaki "İngiliz" sözü için

düştüğü dipnotta Boris Yegorov burada Tauris yayınevinin kast edildiğini, Lotman'ın *Düşünen Dünyaların İçinde*'yi hazırlamakta olduğunu belirtmektedir.[369] Yine de mektuplarında ya da İngilizce Indiana Üniversitesi yayınının içinde, ya da Eco'nun önsözünde kitabın Tauris yayınevi için hazırlanmış olduğuyla ilgili bir ayrıntıya yer verilmemiştir. Fakat 1996 Rusça baskısında, T. Kuzovkina'nın "Editörden" başlıklı kısa metninde kitabın önce Tauris için hazırlandığı belirtilmiştir:

> *"Yu.M. Lotman'ın özel olarak Londralı yayıncı I.B. Tauris&CO.LTD için yazılmış olan monografisi 1960-80'li yıllarda yayınlanmış makalelerden doğdu. Bu [Rusça] yayın Yu.M. Lotman'ın arşivinde saklanan metnin taslak çeşitlemelerinin de dikkate alınmasıyla yayınevi tarafından teslim edilen elyazmasına dayanarak yapıldı."*[370]

Öyleyse Tauris için hazırlanan kitap, son aşamada Indiana Üniversitesi yayınları arasından çıkmış olmalıdır. Diğer yandan kitabın önce İngilizce çıkmasının ve isimlerinin farklı olmasının Lotman tarafından istenip istenmediğini gösterecek bir veri olmadığı için, isim kararını yayıncıların verdiğini kabul etmek daha doğru olacak gibi görünmektedir. Ama Lotman'ın yeni kitabını "semiyosfer" kavramı çevresinde şekillendirmek istediğini düşünmek daha inandırıcı görünmektedir, çünkü bu konuda 1984'te yayınladığı makaleyi 1986 yılında İngilizceye çevirmesi için Sebeok'a teslim etmiştir. Büyük olasılıkla, Sebeok metnin çevirisi geciktirince Lotman Tauris'le görüşmüş, semiyosfer metninin çevresinde "Düşünen Dünyaların İçinde" kitabını hazırlamaya koyulmuştur.

Lotman'ın neredeyse bütün kitaplarını daha önce yayınladığı metinlerin elden geçirerek hazırladığını artık gördüğümüz için, bu kitabın da öyle oluşturulması şaşırtıcı değildir. Fakat bu kez editör "1960-80'li yıllarda yayınlanmış makalelerden doğdu" diyerek, kronolojik Lotman okurunun fark edebileceği süreci açıklamıştır. Diğer yandan, İngilizce kitabın altbaşlığı olan "Semiyotik Bir Kültür Kuramı"na ve kitabın bu eklektik ama bütünsel yapısına bakarak, bu yayınla Lotman'ın kendi kuramsal bütününe bir giriş hazırladığı savunulabilir; Eco da önsözünde buna yakın bir görüşü dile getirir:

> *"...Lotman'ın yapıtın bütün bir silsilesini tanımayan okurlar bile "Düşünen Dünyaların İçinde" adlı kitapta Lotman'ın yapıtının altında yatan çok daha geniş kuramsal yaklaşımı tanıyabilme fırsatı bulacaktır."*

---

369 A.g.e., s. 400.

370 Лотман Ю.М., *Внутри мыслящих миров*, Языки русской культуры, 1996, s. xv.

Fakat metnin bir tür kolaj olduğunu şu tablodan görebiliriz:

| İçindekiler | Kaynak Yıl/Makale |
|---|---|
| Giriş | 1981: “Beyin-Metin-Kültür-Yapay Akıl” |
| Başlangıç çıkarımları | |
| Saussure'den sonra | |
| Birinci Kısım: Anlam Üreten Yapı Olarak Metin | |
| Metnin Üç İşlevi | 1986: “Metnin Üç İşlevi” |
| Oto-iletişim: Alıcılar olarak “Ben” ve “Öteki” (Kültür sistemindeki iki iletişim modeli üzerine) | |
| Retorik – Anlam Üretme Mekanizması | 1981: “Retorik” |
| İkonik Retorik | 1978/9: “Teatral Dil ve Resim” |
| Hareket Halindeki Metin: Yazar – dinleyici, tasarı – metin | |
| Simge – “Olay Örgüsü Geni” | 1986: “Pompei'nin Son Günleri Şiiri Üzerine Düşünce”<br>1985: “Geç Dönem Puşkin'in Gerçekçiliğinin Tipolojik Özellikleri Sorunu Hakkında”<br>1983: “Puşkin ve Fransız Kültürü Soruna Hakkında Üç Not” |
| Kültür Sistemi İçinde Simge | 1987: “Kültür Sisteminde Simge” |
| İkinci Kısım: Semiyosfer | |
| Semiyosfer | 1984: “Semiyosfer Hakkında” |
| Semiyotik Uzam | |
| Sınır Kavramı | |
| Diyalog Mekanizmaları | |
| Semiyosfer ve Olay Örgüsü Sorunu | 1981: “Edebiyat ve Mitoloji” |
| Simgesel Uzam | |
| Ortaçağ Rus Metinlerindeki Coğrafi Uzam Kavramı Üzerine | 1965: “Ortaçağ Rus Metinlerindeki Coğrafi Uzam Kavramı Üzerine” |
| Dante’nin İlahi Komedya’sında Ulysess’in Yolculuğu | 1986: “1. Dante'nin İlahi Komedya'sında Odysseus'un Yolculuğu; 2. Üstat ile Margarita'da Ev” |
| Üstat ile Margarita’da Ev | 1983: “Üstat ile Margarita'da Ev |
| Petersburg Simgeciliği | 1984: “Petersburg Simgeciliği ve Şehrin Semiyotiğinin Sorunları” |
| Bazı Sonuçlar | |
| Üçüncü Kısım. Kültürün Belleği. Tarih ve Semiyotik | |
| Tarihsel Olgu Sorunu | 1985: “Kültürolojik Işık Altında Bellek” |
| Metnin Yapısı ve Tarihsel Yasallığı | |
| Alternatif Değişke: Yazısız Kültür ya da Kültürden Önceki Kültür? | 1987: “Kültür Tipolojisi Hakkında Bazı Düşünceler” |
| Kültür Tarihinde Tipolojik Simgelerin Rolü Üzerine | 1986: “Kültürün Belleği”<br>1981: “Arketip Kültür Modelleri Olarak Anlaşma Ve Kendini Teslim Etme” |
| Tarih Bilimi Olanaklı Mıdır ve Onun Kültür Sistemi İçindeki İşlevi Nedir? | |
| Sonuç | |

Bu tablo, ağırlıkla son on yıla ait, ama yirmi yıllık bir döneme uzanan metinlerin içiçe geçirilerek şekillendirilme tarzı aynı zamanda Lotman'ın 1980'lerde yeni bir senteze ilerlediğini işaret eder. Bu çerçevede kitabın kısımlandırılması ve alt bölümlerinin bileşimi Lotman'ın kendi düşüncesini bir bütün olarak nasıl kavradığını da ifade etmektedir. Kitap üç temel kavram çevresinde düzenlenmiştir: Metin, semiyosfer ve kültürün belleği. Çalışmalarının en başından beri temel kavramı olan "metin" Lotman'a göre "anlam üreten bir mekanizma"dır; doğal içindeki insan nasıl bir biyosferin içindeyse, metinlerden oluşan kültürün içindeki insan da anlamlardan oluşan bir "semiyosfer"in içindedir ve "kültürün belleği" olan tarih bir düşünme aracı olarak "yalnız geçmişin izi değil, ayrıca şimdinin etkin mekanizmasıdır."[371]

Bu dönemde Lotman'ın düşüncesinde öne çıkan şey, birçok çalışmasında dile getirdiği gibi kitabın sibernetik merkezli olmasıdır. Rusça başlıkta yer alan "düşünen dünyalar" hem kültürü oluşturan düşünen bireylere, hem de Lotman'ın bu dönemde yapay zekâ ve sibernetikle ilgili fikirlerini özetlemek için gösterdiği çabaya işaret eder. "Düşünen mekanizma, düşünen yapı, yapay akıl, yapay entelekt" Lotman'ın yazılarında çok farklı yerlerde yer almaktadır ve *Düşünen Dünyaların İçinde* öncelikle aklın (entelekt) ne olduğu sorusunu ve yapay akıl yapma girişimlerini ele alarak başlar; fakat bunun için öncelikle aklın ne olduğunu kavramak gerekmektedir.

Lotman'ın bu çerçevede biraraya getirdiği çalışmalar hep sibernetik ve yapay zekâ çalışmaları ekseninde yaptıkları çalışmalardır. Tiflis'te düzenlenen V. Sovyetler Birliği Sibernetik Sempozyumu'na Boris Uspenski'yle birlikte sundukları "Kültürün Semiyotiği",[372] yine beraber "Sibernetiğin" Karmaşık Sorunları Bilimsel Komisyonu için hazırladıkları broşür, "Kolektif Akıl Olarak Kültür ve Yapay Aklın Sorunları",[373] "Sibernetik Komünizmin Hizmetinde" kitabı için V. İvanov ve E. Gusevaya'yla birlikte yazdığı "Dilin ve Kültürün Biçimselleştirilmesinin Semiyotik Yönleri",[374] *Semiyotik ve*

[371] Yuri Lotman, *Düşünen Dünyaların İçinde*, Bilgesu Yayıncılık, 2012, s. 371.

[372] "Семиотика культуры," Информационные процессы, эвристическое программирование, проблемы нейрокибернетики, моделирование автоматами, распознавание образов, проблемы семиотики: Материалы V Всесоюз. симпоз. по кибернетике, Tiblis, 25-29 Ekim 1970.

[373] "Культура как коллективный разум и проблема искусственного разума," Науч. совет по комплекс. пробл. «Кибернетика» АН СССР, 1977.

[374] "Семиотические аспекты формализации языка и культуры," Кибернетику — на службу коммунизму, 1981.

*Enformatik* adlı dergi için yazdığı "Beyin-Metin-Kültür-Yapay Akıl",[375] Tel Aviv'deki "Entelektüel Etkinliklerin Biçimselleştirilmesinin Semiyotik Yönleri" başlıklı bir toplantı (29 Ekim-6 Kasım 1983) için yazdığı iki metin: "Anlam Üreten Sistemlerde Fazlalık: ('Metin' ve 'kültür' konularının malzemesiyle)" ve "Entelektüel Süreçleri Taklit Eden Biçimsel Modeller Sorununa Dair",[376] *Sibernetik Dilbilim* adlı bir derlemeye yazdığı "Anlam Üreticiler Olarak Kültür ve Metin",[377] ölümünden sonra yayınlanan Yevgorov ve İgnatyev'le birlikte kaleme aldığı "Kültür Metamekanizması Olarak Yapay Akıl"[378] vd. çalışmaları. Bütün bunlar programlı bir bütün oluşturur.

Kitabın sonuç kısmında da yine bir entelektüel, düşünen mekanizma olarak kültürün bütünselliğine vurgu yapar ve Lotman bizim "entelektüel galakside" (düşünen dünyaların içinde) birer gezegen olduğumuzu söyler:

> *"Bireysel insani entelektüel aygıt, düşüncenin çalışmasıyla ilişkisinde tekelci değildir. Semiyosferde her biri ayrı duran ve yine de bütünleşik bir birlik içinde olan semiyotik sistemler, senkronik ve belleğin bütün tarihsel derinliğiyle entelektüel işlemleri gerçekleştirir, bildirim hacmini korur, elden geçirir ve artırır. Düşünce içimizdedir ama biz de düşüncenin içindeyiz; bunun gibi dil de bilincimizden doğan ve doğrudan beynin mekanizmalarına bağlı olan bir şeydir, ama biz de dilin içindeyizdir. Ayrıca eğer dile gömülmüş olmasak, beynimiz onu üretemezdi (ve tersine: beynimiz dili üretmeye yetenekli olmasaydı, ona gömülmüş olamazdık). Aynı şekilde düşünce de hem insan beyninin doğurduğu bir şey hem de çevremizi kuşatan ve onun dışında entelektüel üretimin olanaksız olacağı bir alandır. Son olarak, dünyanın uzamsal imgesi bizim hem içimizde hem dışımızda bulunur.*
>
> *Biz devasa bir entelektüel mekanizmanın hem parçası hem de benzeriyiz. Önemli güçlükler buradan kaynaklanır, ama bu tür bir incelemenin önemi büyüktür. Ortaya çıkan sentez gitgide açık hale gelir: Sanatsal metnin yapısını mı, beyin büyük yarı kürelerinin işlevsel asimetrisinin işleyişini mi, sözlü dilin ya da sağırların iletişiminin sorunlarını mı, çağdaş dünyada reklamları mı yoksa arkaik kültürlerin dinsel inançlar sistemini mi kavrıyoruz? İnsanlığın ortak entelektüel yaşamının farklı mekanizmalarını kavrıyoruz. Onun içinde bulunuyoruz, ama o da - hepsi - bizim içimizde bulunuyor. Aynı zamanda hem 'matruşka' hem sonsuz sayıda diyalogların katılımcısı, hem her şeyin benzeri hem başkaları için ve kendi kendimiz için birer 'başkası' olan bizler, hem entelektüel galaksideki birer gezegeniz, hem de onun evreninin imgesiyiz. Bu kitap sorunun ortaya konmasına yönelik bir adım oldu. Kültürün evrensel bir tarihsel semiyotiginin yaratılması da onun yanıtı olacaktır."*[379]

---

375 "Мозг-текст-культура — искусственный интеллект," *Семиотика и информатика*, 1981, No: 1, s. 13–17.

376 "Избыточность в смыслопорождающих системах: (На материале объектов «текст» и «культура»)" ve "К проблеме формальных моделей, имитирующих интеллектуальные процессы," Семиотические аспекты формализации интеллектуальной деятельности – Tel Aviv, 29 Ekim-6 Kasım 1983.

377 "Культура и текст как генераторы смысла," *Кибернетическая лингвистика*, 1983, s. 23-30.

378 "Искусственный интеллект как метамеханизм культуры," Russian Studies: Ежеквартальник русской филологии и культуры, 1995, No: 4, s. 277–287.

379 Yuri Lotman, *Düşünen Dünyaların İçinde*, Bilgesu Yayıncılık, 2012, s. 373.

Lotman'a göre kültürün dünyası, anlamlarla örülü dünya içinde yaşadığımız semiyosferdir; burada her şey birbirini gösterir, gösterilenler başka şeyleri gösterir ve böylece büyük ve karmaşık bir semiyotik ağ ortaya çıkar. Bu semiyotik ağın içinde, yeni ve daha karmaşık anlamlar ararız. Burada dil ve düşünce de içiçe geçmiştir. Bir bakıma, bunlar Benoit Mandelbrot'nun ortaya çıkardığı fraktal yapılara benzemektedir; sonsuza dek birbirini tekrarlayarak çoğaltan geometrisiyle asla sona ermeyen bir karmaşıklık insanın etrafını sarar ve kültür mekanizmasını yaratır. İnsan gürültü ve dengesizlikle gelebilecek olan kaosu durdurmaya çalışmaktadır; kültür her yönüyle bu çabanın ifadesidir.

Lotman'ın yetmiş yıla yakın zaman içinde yaşadığı SSCB'nin dağılmasına tanık olması bu çerçevede çok sarsıcı olmuştur. Lotman asla hükümet yanlısı olmadı ya da açık şekilde muhalif rolü oynamadı, ama 1990'da Gorbaçov'un iktidara geçmesiyle birlikte başlayan yeniden yapılanma – perestroyka - sürecinin kısa sürede Sovyetler Birliği'nin dağılmasına dönüşmesi onu da bir tarafta yer almaya sürükledi. Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci tam da Baltık ülkelerinden başladı. Seksenlerin sonu Estonya'da çalkantılı geçiyordu; 1988 yılında Estonya Halk Cephesi adlı parti halk desteğiyle kuruldu ve 23 Ağustos 1989 günü, Baltık tarihinin en büyük gösterisi olan, Estonya, Latviya ve Litvanya'da 2 milyon kişinin katıldığı, üç cumhuriyeti kat eden insan zinciri eylemi gibi birçok gösteriyle 1990 seçimlerine kadar gitti. 1990 seçimlerini kazanan Halk Cephesi önce Sovyet Komünist Partisi'nden ayrılma ve sonra da ülkedeki Sovyet işgalini yasadışı sayma kararını aldı. Ağustos 1991'de Moskova'da yaşanan darbe girişiminden sonra, 20 Ağustos 1991 günü Estonya bağımsızlığını ilan etti.

Lotman'ın bu dönemde yaşanan politik gelişmelere nasıl baktığını, gelişmelere karşı tavrını, Estonya'dan, Tartu Üniversitesi'nden ayrılıp Sovyet bölgesine dönmemesinden de anlayabiliriz. 1990 yılında kendisi Estonya Bilimler Akademisi'nin üyesi oldu; üniversitede çalışan büyük oğlu semiyotikçi Mihail Lotman (1952-) en çalkantılı günlerde Rus Kültür Derneği'nin (1988-1994) başkanlığını yaptı; küçük oğlu biyolog Aleksey Lotman (1960-) 1991 yılında ülkenin batısındaki Matsalu doğa parkının yönetimine girdi. Lotman ailesi artık tam anlamıyla Estonyalıydı.

### 2.3.6. Kültürün Öngörülemeyen Mekanizmaları - Kültür ve Patlama

Lotman Boris Yegorov'a yazdığı 21 Ekim 1988 tarihli mektubunda bir çalışmasından bahsetmektedir: "Yazın zar zor da olsa kültürün semiyotiği hakkında bir kitap yazdım."[380] Yegorov bunu *Kültür ve Patlama* olarak düşünse de, durum biraz daha karışık görünmektedir. Lotman 1989-1991 yıllarında Leningrad'daki Sovyetski Pisatel yayınevi için "Kültüre övgü" adlı bir kitap hazırladı. Bu metni tamamladıktan sonra, Lotman bu kitabın devamı olacak olan *Kültür ve Patlama* adlı kitabının ilk bölümlerini dikte ettirmeye başladı, fakat 1991 kışında yayınevi kapandı, elyazması da geri geldi. Lotman *Övgü*'nün bir kısmını 1992'de yayınlanan *Kültür ve Patlama*'ya kattı, daha sonra da yayınlanmayan elyazması üzerinde tekrar çalıştı. Kitap tamamlandıysa da Rusça olarak Lotman hayattayken yayınlanamadı. 1994 yılında İtalyancası çıktı, bir versiyonu da Estonya'nın pek tanınmayan bir gazetesi olan Balgaski Arhiv'de yayınlandı.[381]

Son halinde *Kültürün Öngörülemeyen Mekanizmaları* adını alan ve sondan bir önceki olan bu çalışma ancak 2010 yılında Tallin Üniversitesi Yayınları arasından yayınlanabildi. Boris Yegorov'un ifadesiyle, *Düşünen Dünyaların İçinde*, *Kültür ve Patlama* ve bu kitap, "Lotman'ın vasiyet üçlemesini" oluşturuyordu. Fakat Lotman'ın bu son dönemde dikte ettirdiği *Hatırat-Değil*'i de bu üçlemeye katmak, hatta *Düşünen* yerine onu koyarak bu üç kitabı Lotman'ın kendi eserleri ve hayatı üzerine düşünmenin bir ürünü saymak mümkündür.

Bu son iki çalışmayı Rusça yayın sıralarına göre değil, biyografiye uygun olarak yaratılma sıralarına göre, Lotman'ın yazdığı gibi ele almak gerekir. Lotman *Kültürün Öngörülemeyen Mekanizmaları* adlı çalışmasına düşünmeyi överek başlar:

> *"Kimiz biz? Nereden geliyoruz? Nereye gidiyoruz? - bu sorular akıllı varlığı boyunca insanlığı heyecanlandırmıştır. Bunlara yanıt vermek gerekir, ama yanıt verilemez. Onlar üzerine düşünmek de her yanıttan daha çok sonsuz değere sahiptir, çünkü bütün yanıtlar geçicidir, düşünmeyse insanın sonsuz özüdür."*[382]

Semiyotiğin tanımını ve rolünü ilk kez bu çalışmasında çok açık bir şekilde vermiştir: "Yeni bilimsel düşünmenin doğmasını haber veren bir dizi ilk darbe arasında

---

380 Лотман Ю.М., *Письма (1940-1993)*, Языки русской культуры, 1997, s. 351-2.

381 Николай Поселягин, "Случайность и непредсказуемость в языке, культуре и литературе. Вторые Лотмановские дни в Таллиннском университете", *НЛО*, No: 107, 2011 İnternet: magazines.russ.ru/nlo/2011/107/po54.html

382 *Непредсказуемые механизмы культуры*, ed. T.D. Kuzovkina, TLU Press, 2010, s. 23-24.

semiyotiğin ortaya çıkışı da vardı, yani doğanın ve enformasyon aktarımının biliminin. Semiyotik ve enformasyon kuramı bir bakıma bilginin birleşmeyen alanlarını birleştiren köprü oldu.”[383]

Lotman bir bakıma kendi düşünsel serüveninin, *Hatırat-Değil*'de çıkarmadığı haritasını da çıkarmaktadır. Tartu okuluna giden yoldaki bilimsel dönemleri sıralar. İlk döneme sosyolojik modeli koyarak Gukovski'nin Hegel'den etkilenmiş, her dönemi bir fikirle ilişkilendiren modelinden bahseder. İkinci dönem de biçimsel ve semiyotik yönelimin dönemidir. "Daha önce sıralanan bilimsel eğilimler dile, sanatsal yapılara, sanata edilgen saydam camlar gibi, içinden araştırmacının daha derin ve anlamca daha önemli yapılara baktığı bir cam gibi baktılar. Hegelciler için bu felsefi inşalardı, sosyologlar için ekonomik yapılar. Metnin dilsel ve sanatsal düzeyi bir tür süsleme rolü gördü: onu ters çevirmek, unutmak ve 'içeriğe' yönelmek gerekliydi."[384]

Bunu da Rus biçimciliği yapmıştır. “Prag dilbilim okulunun kurulması ve Rus biçimciliğinin gelişmesi verimli bir karşılıklı etki yarattı; bu süreç kırk yıl kadar sonra Moskova-Tartu semiyotik okulunda tekrarlandı; Moskova'daki dilbilimsel gelenekle Tartu'daki, genetik olarak Leningrad biçimcilik okuluyla bağlantılı olan edebiyatbilimsel gelenek bir araya geldi.”[385]

Lotman'a göre semiyotiğin geldiği aşamada genel bir kuramın ortaya atılmasının vakti gelmiştir, fakat Lotman buna hazır değildir:

"Bilimin bir sonraki zorunlu adımı dünyanın bütün örgütlenme biçimlerini, fizikselden kültür olgularına dek hepsini birleştiren bir kuramın, genel yapı kuramının yaratılması oldu. Bu hedef kaçınılmaz olarak çıkıyor bilimin önüne, fakat bu kitabın yazarı onu çözmeye hazır hissetmiyor kendini.”[386]

Bu durumda, Lotman'ın dikte ettirdiği bu iki kuramsal çalışmayı bir bilimsel vasiyet ya da çağrı, bir genel kuram çağrısı sayabiliriz. Semiyosfer kavramıyla genel bir kurama giden yola ilk adımı atmıştır Lotman; tarih felsefesine ağırlık verdiği çalışmalar da tarihin semiyotik perspektiften görülmesine atılmış adımlar sayılabilir, çünkü genel yapı insana göre evrenin tarihinin genel yapısıdır.

---

[383] A.g.e., s. 30.
[384] A.g.e., s. 33.
[385] A.g.e., s. 35.
[386] A.g.e., s. 37.

Lotman için bu dönemde tarihsel sorgulamanın merkezinde SSCB'nin dağılması gibi büyük bir olay yer alıyor olmalıdır. *Kültür ve Patlama* adıyla 1992 yılında yayınlanan çalışması bunun en açık ifadesidir. Lotman ilk kez burada bir bakıma, içinden geçtiği Marksizmle damgalanmış hayatla tarihsel hesaplaşmasını yapar:

> *"Marksizmin kuramcıları, kapitalizmden sosyalizme geçişin kaçınılmaz olarak bir patlama karakteri taşıyacağını yazdılar. Bunu da bütün diğer oluşumların daha önceki aşamaların çerçevesinde oluştuğunu, bu arada sosyalizmin kesinlikle yeni bir dönemi başlattığını ve onun doğuşunun daha önceki tarihin kucağında değil, ancak yıkıntılarında olabileceğini yazdılar. Bu arada hem feodal, hem burjuva düzenlerin önce ekonomi alanında ortaya çıktığı, ancak ondan sonra devlet-hukuk biçimini aldığı belirtildi. Fakat ilginç bir çarpıtma yaşandı: yeni yapının eskisinin bağrında olgunlaşmasının örnekleri, Roma imparatorluğunun ve onun kültürel mirasçılarının uzamında ortaya çıkmış örnekleri tarihten silindi, "ayrı olarak tek bir ülkede" sosyalizm kuramı yeniçağın Rus tarihinden, yani belirgin bir şekilde özfarkındalığı (самоосмысление) olan bir tarihten olgularla savunuldu.*
>
> *Burada öncelikle, kapitalizm çerçevesinde sosyalizmin doğmasının olanaksızlığı fikrinin, bir yandan Batılı sosyal demokrasinin fikirlerinden ayrıldığını, diğer yandan belirgin bir şekilde, Rus tarihinde dönemsel olarak tekrarlanan bir fikri hatırlattığını belirtmek gerekiyor. Kıyamete dair 'yeni gökyüzü' ve 'yeni yeryüzü' sözleri tarih boyunca birçok toplumsal-dinsel eğilimi büyüledi. Ama Batıda bu, kural olarak, periferik dinsel hareketler, dönemsel olarak yüzeye çıkan, ama asla büyük tarihsel kültürlerin uzun süreli başat öğeleri olmayan hareketler olarak görüldü. Rus kültürü kendisini patlama kategorilerinde görmektedir.*
>
> *Belki de, bu anlamda en ilginç olan şu anda yaşadığımız andır. Kuramsal olarak başarısız bir tarihsel deneye karşı gerçek, 'doğal' gelişmenin zaferi olarak görülmektedir. Bu çağın sloganı bir bakıma fizyokratların o eski kuralı olacak gibi: laissez faire, laissez passer - 'bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler'.*
>
> *Batı Avrupa'da ekonomik gelişmenin bağımsızlığı fikri, organik olarak zamandaki aşamalı gelişimle, 'tarihin sıçramalarını' reddetmeyle ilişkiliydi. Bizim koşullarımızda bu slogana devlet müdahalesi ve tarihin uzamının bir anda en kısa sürelerle, bazen 500 günde, bazen farklı ama önceden dikte edilmiş vakitlerlerle aşılması gibi fikirler eklenmiştir. Psikolojik olarak burada o aynı temel görülür, hem Petro'nun 'Avrupa'yı yakalamak ve ele geçirmek' fikrinde (Narva çarpışmasıyla Niştat barışı arasındaki dönem)[387] hem de daha çok hatırlanan o 'dört yılda beşyıl'da.[388] Aşamalı gelişmeyi bile patlama tekniğini kullanarak gerçekleştirmek istiyoruz. Fakat bu, herhangi bir cehaletin sonucu değildir, ikili tarihsel yapının katı emridir.*
>
> *Doğu ve Batı Avrupa'nın ilişkilerindeki gözümüzün önünde yaşanan köklü değişim, belki de, genel Avrupa üçlü sistemine geçmek ve 'eski dünyayı temeline dek yıkmak, sonra da' onun harabesi üzerine yenisini inşa etmek idealinden vazgeçme fırsatı veriyor. Bu fırsatı kaçırmak tarihsel felaket olacaktı."*[389]

Lotman'ın bu veda çağrısı niteliği kazanmış sonsözünün "Marksizmin kuramcılarına" karşı tavrını çok belirgin ifade etmemiş olması bir yana, "biz" derken kimi kastettiği daha da belirsiz kalmıştır. Estonya topraklarındaki "Narva çarpışmasını"

---

387 1699 yılında, Baltık Denizi'ne açılmak isteyen Petro, Polonya, Danimarka ve Saksonya'yla İsveç'e karşı ittifak kurdu. 1700'de başlayan savaşta önce İsveç Narva'da zafer kazandı, fakat 1711'de Osmanlılardan destek almak zorunda kaldı, daha sonra İngiltere ve Hollanda'nın da katıldığı savaş süreci 1721'de Rusya'nın zaferiyle, yine Estonya'da bulunan Niştat'ta imzalanan anlaşmayla sona erdi.

388 SSCB'de hızlı kalkınmak üzere halkın çabasını artırmak üzere, 1930'larda, NEP döneminde ortaya atılan bir slogan (пятилетки в четыре года).

389 Yuri Lotman, *Культура и взрыв*, Гнозис, 1992, s. 268-270.

bir milat olarak örnek verdiği zaman bir Estonyalı olarak konuştuğu sanılabilir, fakat kitabın Moskova'da, Gnosis/Progres yayınevi tarafından yayınlanması Rusya perspektifinden konuştuğunu düşündürür. Belki, kitabı 1988 yılında tamamladıysa, Estonya ile Rusya kopuşunu öngörmediğini varsayabiliriz. Fakat her koşulda, Petro Rusya'sının doğuşunu, Baltık Denizi'ne açılmasını sağlayan (hatta Estonya topraklarını ele geçirmesini sağlayan) 1700-1721 dönemi ile Sovyetlerin beş yıllık kalkınma programlarını hızlandırma dönemini örnek vermesi, Rus kimliğinden konuştuğunu kabul etmeyi zorunlu kılar. Bu da Lotman'ın son büyük kuramsal çalışmasının zayıf bir yanı sayılabilir.

Lotman çalışmasının ilk bölümünde ele alacağı konuyu belirlerken, kültürün kapalı bir sistem olmadığını, kendini başka kültüre göre tarif eden, kendi dışıyla etkileşim içindeki bir yapı olduğunu belirtir. Dolayısıyla kültür başka kültürlerden, sistemlerden çeviriye ihtiyaç duyar ve bu da semiyotik sistemin içindeki karmaşıklığın bir ifadesidir.

İkinci bölüme "Tek dilli sistem" adını verirken, Lotman bir bakıma böyle bir sistemin mümkün olmadığını, iletişimle, diyalogla birlikte farklı kodların ve dil yapıları arasında gerçekleşen ve gerçekleşemeyen çevirinin yüksek derecede enformasyon aktararak yeniyi yarattığını söyler; "Entelektüel eylemin doğası bizzat çeviri terimleriyle, anlamın belirlenmesiyle, bir dilden diğerine çeviriyle tarif edilebilir, bu arada dildışı gerçeklik de belli ölçüde dil olarak düşünülür."[390]

Lotman'a göre, bunlar, çeviriyle gerçekleşen sistemler arası ilişkiler, patlamalar aracılığıyla gerçekleşen dinamik süreçlerdir ve "denge mekanizmalarıyla dinamik bir etkileşim içinde bulunurlar."[391] Sistemlerin ve yapıların içinde bulunduğu bu dinamik süreçler için, her zaman, öngörülebilirlikle öngörülemezlik arasında bir salınım ya da sıçrayış hali sözkonusudur.

> *"Duyu organlarımız bilinç düzeyinde bir tür kesintisiz hareket gibi algılanan küçük oranlardaki iritasyonu düzene sokar. Bu anlamda kesintisizlik, tasarlanmış bir öngörülebilirliktir. Ona karşı getirilen şey öngörülemezlik, patlama düzeninde gerçekleşen değişim olur. Öngörülebilir gelişme bu zeminde çok daha önemsiz bir hareket biçimi olarak sunulur. Patlama süreçlerinin öngörülemezliği yeniye giden tek yol olmaz. Dahası, bütün kültür alanları kendi hareketlerini ancak aşamalı değişim biçiminde gerçekleştirebilir.*

[390] A.g.e., s. 16.
[391] A.g.e., s. 18.

*Aşamalı ve patlamalı süreçler, kendi antitezlerini ortaya koyarak, sadece birbirlerine göre var olur.”*[392]

Fakat patlama da çağın onu nasıl gördüğüne, hangi bağlama koyarak kavradığına bağlı olarak bir değer ve yön kazanmaktadır. Eğer yıkım bağlamına koyarsa yıkıcı süreçleri, yaratma bağlamına koyarsa yaratıcı süreçleri doğuracak ya da tanımlayacaktır:

*“Tarihsel sürecin çelişkili karmaşıklığı tutarlı bir şekilde bir o biçimi, bir bu biçimi etkinleştirir. Şu anda (Amerika ve Rusya'yı da içine alan) Avrupa uygarlığı patlama fikrinin kendisinin genel bir gözden düştüğü süreci yaşıyor. İnsanlık XVIII-XX. yüzyıllarda metaforların gerçekleşmesi denebilecek bir süreci yaşadı: sosyokültürel süreçler felsefi kavram olarak patlama imgesi altında değil, onun barutun, dinamitin ya da atom çekirdeğinin patlamasıyla olan kaba denkliği altında görüldü. Bir fizik olgusu olan patlama, metaforik bir şekilde başka süreçlere taşınarak, çağdaş insanda yıkım fikirleriyle özdeşleşti ve yapısızlaşma simgesi oldu. Ama eğer bizim bugünkü tasavvurlarımızın altında büyük keşifler çağı, Rönesans ya da genel olarak sanat gibi çağrışımlar yatsaydı, patlama kavramı bize daha çok bu olguları, yeni canlı varlığın doğması ya da hayatın yapısının farklı yaratıcıcı bir yeniden oluşumu gibi olguları hatırlatırdı.”*[393]

Ama Lotman'ın burada belli bir basitleştirmeye gittiğini söylemek kaçınılmaz olarak gerekiyor, çünkü apaçık bir şekilde yıkım ya da yaratma, olayın içindeki aktörlerin perspektifine bağlıdır. Büyük keşifler çağı zaten var olan ülke ve zenginliklerin Avrupa tarafından keşfedilmesini, Rönesans keşfedilen yerlerden yağmalanan servetlerle yeni kültürel yaratıcılık ve sanat biçimlerinin ortaya çıkmasını ifade ediyorsa, yıkım ve yaratma arasındaki karşıtlık çok daha karmaşık, genel olarak öngörülemez bir sürece karşılık gelir. Her koşulda patlama süreçlerinin yıkım aracılığıyla da olsa yenilik, yaratıcılık, değişime karşılık geldiğini, genel olarak aşamalı olan süreçlerdeki ardışıklığı bozarak yeni bir aşamalı süreç ve ardışıklık yarattığı kabul edilir. Bu da genel bir semiyotik mekanizmanın bir parçasıdır.

Lotman'a göre patlama, kültür birikimi ve kültürel enformasyon yoğunlaşmasının bir kopuş anı olduğu kadar, aynı zamanda daha yüksek düzeye çıkma anı, bazen tesadüflerle yaşanan kesintilere rağmen, onların ardından yeniden sürekliliğin kurulmasıyla belirlenen bir kavramdır.

*“Patlama anı aynı zamanda bütün sistemin enformasyonluluğunun keskin bir artış noktasıdır. Gelişme eğrisi burada kesinlikle yeni, öngörülemez ve daha karmaşık bir yola sıçrar. Patlama sonucunda ortaya çıkan ve gelecek hareketi belirleyen hâkim öğe, sistemin herbir öğesi, hatta başka bir sistemden, tesadüfen patlamayla gelecekteki hareketin kaynaşmasına sürüklenmiş bir sistemden gelen bir öğe de olabilir. Fakat bu, bir sonraki aşamada artık öngörülebilir bir olay zinciri yaratmaktadır. Bir askerin ona tesadüfen çarpan bir şarapnelden ölmesi potansiyel olarak olası gelecek olayların bütün bir zincirini*

---

392 A.g.e., s. 17-18.
393 A.g.e., s. 22.

*koparır. Örneğin, Turgenyevlerin en büyük kardeşi yaratıcılığının en başında tesadüfi bir hastalıktan ölmüştür."*[394]

*"Dünyaya sonuçları açısından öngörülemez olaylar katılır. Bu olaylar geniş bir dizi sonraki süreçleri harekete geçirir. Dediğimiz gibi, patlama anı zamandan çıkarılıp alınmış gibidir ve zamanın eksenine dönüşle belirtilen aşamalı hareketin yeni safhasına giden yol, ondan geçer."*[395]

Buradan birçok yoruma kapı açılabilir; örneğin Turgenyevlerin ailesinde tesadüfen ölen biri ya da tesadüf bir kazayla ölen asker sürecin sonraki aşamalarının, Turgenyev ailesinden başka bir sanatçının çıkmasının ya da savaşın sonundaki zaferin kime ait olduğunun belirlenmesinde bir rolü olmuştur denebilir mi? O zaman bu yorumsamacılığa, olasılıklarla dolu bir olaylar kümesinden olana doğru zorlanabilecek bir yorumlar dizisini başlatmaya yol açmaz mı? Diğer yandan, bunun Hegelci diyalektik sarmaldan farkı nedir? Hegel de tezle antitezin çatışmasından bir sonraki düzeye, senteze çıkıldığını, sarmal bir yapının sıçramalarıyla çıkıldığını varsayıyordu; patlamayla diyalektik mekanizma arasında aşırı bir yakınlık vardır. Tuhaf bir şekilde bu yakınlığı kitabın kendisi de destekler; *Kültür ve Patlama*'da patlama kavramıyla ilk anda akla gelebilecek olan Marx anılmazken, Hegel sıkça anılmaktadır.

"Düşünen Sazlık" (Pascal'ın entelektüeller için kullandığı bir deyimtir) ve "Özel İsimler Dünyası" bölümlerinde Lotman hayvan dünyasına, zoosemiyotiğe değinir. Thomas Sebeok'un öncülük ettiği bu alana girmek Lotman'ın çok sık yapmadığı bir şey olduğu için bu bir yenilik sayılabilir; fakat bu beraberinde biyosfer kavramına değinmeyi getirmez ve Lotman kendi semiyosfer kavramını da kapsamlı bir şekilde kullanmaz. İnsan dünyasının, bebeklikten itibaren hayvan dünyasından özsel farklılığını, insanın kültür yaratma yeteneğinin yüksekliğini vurgular. Kültürün belleği, kültür metinlerinin yapısal örgütlenmesinin bir ürünü olan bellek onun için merkezdedir:

*"Farklı yapısal örgütlenmelerin kesişimi dinamiğin kaynağı olur. Sanatsal metin seyirci için etkinliğini koruduğu sürece, kendisini dinamik bir sistem olarak sunar. Geleneksel yapısalcılık Rus biçimcileri tarafından yeniden formülleştirilmiş ilkeden çıkmıştı: metne kapalı, kendine yeterli, eşsüremli örgütlenmiş sistem olarak bakılır. Sadece geçmiş ve gelecek zamandan yalıtlanmış değildir, uzamsal olarak da seyirciden ve onun dışında bulunan her şeyden yalıtlanmıştır. Yapısal-semiyotik analizin çağdaş aşaması bu ilkeleri daha karmaşık hale getirdi. Zaman içinde metin kendine özgü bir donmuş-kare, geçmişle gelecek arasında yapay olarak sabitlenmiş bir an olarak kavranır. Geçmişle geleceğin ilişkisi simetrik değildir. Geçmiş iki görünümüyle birlikte verilir: içeride, metnin*

394 A.g.e., s. 29.
395 A.g.e., s. 93-94.

*içyapısında, kaçınılmaz çelişkisinde, kendi iç eşsüremiyle olan içkin mücadelesinde cisimlenen doğrudan belleği varken dışarıda, metindışı belleğiyle etkileşimi vardır."*[396]

Lotman'ın dünyaya bakışını ve çalışmalarının ortak konularını biraraya getiren çalışması "Düşünen Dünyaların İçinde" olsa da, "Kültür ve Patlama" Lotman'ın kendi yapıtı, çalışmalarının bütünü üzerine düşünmesinin bir ürünü gibidir. Üzerinde çalıştığı bütün kavramları içermese de, onların süzgecinden geçmiştir. Fakat yenilikçi olduğunu, Lotman'ı tam olarak yansıttığını söylemek zordur. Tıpkı aynı dönemde dikte ettirdiği diğer kitabı, *Hatırat Değil* gibi, Lotman araştırmacısının beklemediği bir yönde ilerler. *Hatırat Değil*'de de, Lotman'ın uzun uzun savaş deneyimini anlatması, semiyotik çalışmaları, yapısalcılığa girişi, bütün yapıtının arkaplanında kalan yaşamöyküsel ayrıntılara girmemesi şaşırtıcıdır. Bu özyaşamöyküsel değerlendirmede Tartu Okulu hakkında üç dört paragraftan başka bir şey bulunmaz; Lotman gibi titiz bir araştırmacı açısından bu eksik miras beklenmedik bir şeydir. Bu açıdan Kültür ve Patlama'yı da, daha önce hiç bahsi geçmemiş "patlama" kavramını ortaya atmak için, acele edilmiş bir çalışma gibi görmek mümkündür. Bunu da yakın ve kaotik sosyal olaylarla ani bir karşılaşmayla açıklamak mümkündür: Kitapta Sovyetler Birliği'nin deneyimlerinden de, Yugoslavya iç savaşının başlangıcından da bahsedilir. Fakat Lotman'ın SSCB sonrası ortaya çıkacak olan yapıyı ve bölgesel felaketleri de, 1991'de başlayan Yugoslavya'nın dağılması sürecinin 1995'teki Bosna-Hersek katliamı gibi olaylara yol açacağını da öngördüğünü söylemek mümkün değildir. Sovyetlerdeki 1991 darbesinden ve Yugoslavya olaylarından sözü Rönesans'a götürmesi bugünden geriye bakınca talihsizdir.

*"Moskova'da bastırılan darbe ve Yugoslavya'daki olayların, darbe bastırılmasaydı ne olacağını gösteren karşılaştırmalı incelemesi için farklı kararlar hakkındaki yargılar. Tipolojik açıdan aynı olayın farklı gerçekleşmelerinin karşılaştırılması 'kayıp' yolları inceleme biçimi olarak görülebilir. Bu bakış açısıyla sözgelimi Rönesans, Reformasyon, Karşı Reformasyon tarihi tek bir tarihsel modelin farklı çeşitlemeleri olarak yorumlanabilir."*[397]

Fakat Lotman'ın soğukkanlılığı, tarihsel bütünlükle bakan bir araştırmacının sakin inceleyici bakışı olmanın dışında, aynı zamanda II. Dünya Savaşı'ndan beri birçok toplumsal ve bireysel altüst oluşa tanık olmuş birinin bakışıdır. Üniversitedeki öğretmeni Mordovçenko'nun telaşını da belli bir bilimsel mesafeden izlemiş ve birçok arkadaşının tersine, Sovyetleri terk etmek için hiçbir çaba göstermemiştir. Bu açıdan

396 A.g.e., s. 27.
397 A.g.e., s. 98.

tarihsel yakınlığı olan olaylar hakkında yorum yapmasını belli bir mesafeyle okumakta yarar vardır.

Lotman'ın son dönemindeki duygu ve düşünce halini belki de en iyi anlatan satırlar, arkadaşı Sonkina'ya yazdığı 18-19 Kasım 1991 tarihli mektupta yer alır. Bu dönemde sıkça yorgunluktan yakınan Lotman çok geç kalmış bir hayali dile getirir:

> *"Karamzin ölmeden önce yazdığı Tarih'e (*Rus Devleti Tarihi *adlı çalışmasına) tükürmek, yelkenli bir gemiye binip uzak adalara yola çıkmak istemişti. Ben de istiyorum. Gemi kesinlikle yelkenli olacak ve dev yeşil dalgalarla inip alçalacak. Miçolarla sarhoş dümenciden başka, gemide sadece ikimiz olacağız... "*[398]

Bunlar, Sovyetler Birliği'nde dağılmanın bir simgesi olan 21 Ağustos 1991 darbe girişiminden iki ay sonra, bütün eserlerinin toplamıyla bir tür Sovyet Devleti'nin Kültür Tarihi'ni yazdığını varsayabileceğimiz düşünür Yuri Lotman'ın sözleridir.

[398] Лотман Ю.М., *Письма (1940-1993)*, Языки русской культуры, 1997, s. 425.

# III. BÖLÜM

# YURİ LOTMAN'IN ETKİSİ

İnsan bilimlerinde yaklaşımlar yirminci yüzyılın ikinci yarısından beri hızla değişmektedir; yapısalcılığın ardından postyapısalcılık, yapısökümcülük ve post-postmodernizmin gelmesi ve farklı düşünür ve araştırmacıların belli dönemlerde ünlenmesi sözkonusu olmaktadır. Lotman ve Tartu Okulu için de böyle bir şeyin sözkonusu olup olmadığı sorusunu kesin olarak yanıtlamak güçtür, çünkü Yuri Lotman ve halefleri, yani Tartu Okulu'nu günümüzde sürdürenler farklı ve karmaşık bir etki ve miras yaratmıştır. Günümüzde, çağdaş Rus düşüncesinde Lotman büyük ölçüde Rus kültür tarihçisi kimliğiyle, Karamzin'den Dekabristlere, Puşkin'den Belıy'a birçok edebiyatçının eserlerine dair analizleriyle, Puşkin uzmanlığıyla anılmaktadır. Yapısalcı-semiyotik çalışmaları ve yöntemi hiç kuşkusuz edebiyat araştırmacılarının başvurduğu kaynaklar arasındadır, ama her yerde olduğu gibi Rusya'da da edebiyat araştırmalarında yapısalcı-semiyotik yöntem ancak başka yöntemlerle birlikte kullanılmaktadır. Günümüzün insan bilimlerinde yöntembilimsel açıdan eklektizmin öne çıktığı oranda, yapısalcı-semiyotik yöntem de daha arka plana çekilmiştir.

Ayrıca, Estonya'nın Rusya'dan bağımsız olmasıyla daha da karmaşıklaşan siyasi durum kültür, sanat ve bilimi etkilemiş olup özellikle Rusya'daki bilim dünyasıyla ortak yürütülen bilimsel çalışmaları çıkmaza sokmuştur. Lotman'ın okulu Estonya'da çalışmaya devam etmekte olsa da Moskova ve Leningrad'daki meslektaşlarıyla mütemadiyen iletişim ve işbirliği içerisindedir.

Sovyet Vatandaşlığı ve Baltık İşleri Eski Özel Danışmanı Paul A. Goble 2015 tarihli bir yazısında Estonya'nın 1 milyon 315 bin kişilik nüfusunun yaklaşık yüzde 26'sının Rus olduğunu ve Rusların anavatana göç etmesinin büyük ölçüde 1991 yılındaki bağımsızlıktan 1996 yılına kadar yaşandığını; sonraki yıllarda yaşanan göçün

fark edilmeyecek deziyde olduğunu bildirir.[399] Günümüzde Eston kimliğinin kendini ortaya koyması sakin bir süreç olarak devam etmektedir.

Bu süreci, Lotman'ın kendi ailesinden görmek de mümkündür. Mihail ile Zara'nın üç çocuğundan en büyüğü olan Mihail Lotman (1952), semiyotikçi olarak Tartu Üniversitesi'nde çalıştıkmaktadır, 2003-2007 yılları arasında ise milletvekilliği yapmıştır; ikinci oğulları Grirori Lotman (1953), Tartu Sanat Okulu'ndan mezun olduktan sonra ressamlık, sanat eğitmenliği yaptı, Estonca yazan çağdaş şairler arasında ismi yer almaktadır. En küçük Aleksey Lotman (1960) da Tartu Üniversitesi biyoloji bölümünden mezun oldu ve bir çevre korumacı olarak yeşillerin partisinden meclise girerek 2007-2011 arasında milletvekilliği yaptı. Lotman'ın torunları da günümüzde Estonya'yla bağlarını korumaktadır. Yine de kuşkusuz, Lotman'ın kültürel mirasının Estonya'ya ait sayılıp sayılmayacağını zaman gösterecek. Lotman'ın bütün eserleri Estoncaya çevrilmiş değildir, Tartu Okulu'nda semiyotik çalışmaları Rusça ve İngilizce ağırlıklı yürütülmektedir. Lotman araştırmacılarından Waldstein'ın dediği gibi, Lotman bir açıdan Estonya'nın Ruslaştırılma projesinin bir parçasıdır.[400] Fakat bu projenin sınırlarını kırıp Tartu Üniversitesi'ni Rus-Sovyet değil uluslararası çalışmaların bir merkezi haline getirdiği için onu bu dar çerçevede görmek zordur; bu da Estonya'nın ve Tartu'nun onu sahiplenme eğilimini güçlendirecektir. Üstelik etkin kökeni, tıpkı 1950'lerde yaşadığı gibi durumu daha da karmaşıklaştırabilir. Fakat asıl Lotman'ın semiyotik düşüncesinin ve okulunun geleceği üzerinde, yani Tartu Okulu olarak Lotman'ı merkeze alan mirasın geleceği üzerinde durulursa, Lotman'ın Eston kimliği daha önem kazanır.

“1990'ların ortasında İtalyan bir araştırmacı 'Şimdi sahiden kime lazım semiyotik?' diye soruyordu. Sonuçta Lotman'ın sadık hayranları Estonya ve Finlandiyadaymış gibidir. Fakat sanırım, durum böyle değil. Lotman hakkında İtalya'da da, Almanya'da da çalışmalar çıkıyor, Almanya'da Bochum'da Yu.M. Lotman adına Rus ve Sovyet Kültürü Enstitüsü çalışmaktadır. 1970-1980'lerde yapısalcı dönemin yerini

---

399 "In Estonia, life is good, maybe too good, for ethnic Russians," Paul A. Goble, qz, 16 Şubat 2015, internet: https://qz.com/344521/in-estonia-life-is-good-maybe-too-good-for-ethnic-russians/

400 Waldstein, M. “Russifying Estonia?: Iurii Lotman and the Politics of Language and Culture in Soviet Estonia,” Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History, Cilt 8, No: 3, 2007, s. 561-596. DOI: https://doi.org/10.1353/kri.2007.0043

başka yöntemler alan Fransa'da, bugün de Lotman'ın başlıca ilgi alanlarıyla örtüşen yeni akımlar çıkıyor."[401]

Gerçekten de Lotman adı iki açıdan Estonya ve Rusya kültür ve tarihinin içinde kalıcı bir yer edinmenin dışında, edebiyat araştırmalarında kalıcı bir yaklaşım getirmenin dışında, küresel felsefe tarihi içinde de önemli bir yer edinmiştir. Bu açıdan onu onunla neredeyse aynı dönemlerde yaşamış olan İngiliz edebiyat eleştirmeni Raymond Williams'la (1921-1988) karşılaştırabiliriz. Williams da Lotman gibi değişik yöntemlerden yararlanmasına rağmen, kültür tarihi içinde kendi yerini, kendine özgü bakışı yaratabilmiş, belli bir ideolojiye ya da akıma ait olmanın dışında durmuştur. Bir bakıma, Avrupa kıtasının iki ucunda çalışan bu iki düşünürün çalışmalarının dönemleri de belli ölçüde örtüşmektedir: Örneğin *Kültür ve Toplum* (1958), şiir üzerine bir çalışma olan *Kır ve Şehir* (1973), *Televizyon* (1974), *Kültür* (1981). Williams da Lotman'ın tersine en başından beri kültürü merkeze almış ve semiyotiğe ancak kültürü göstergelerin üretilmesi ve bunların incelenmesi çerçevesinde tanımlayacak kadar ilgi göstermiştir. Aslında, Williams'ın öğrencisi olan Terry Eagleton'ın (1943) Lotman'a yakınlık duymasının bir sebebi de ikisi arasındaki bu özsel benzerlik olabilir.

Edebiyat kuramcısı Eagleton, Lotman'dan ilk kez *Edebiyat Kuramı* (1983) adlı çalışmasının "Yapısalcılık ve Semiyotik" bölümünde bahsetmiştir; burada Prag Okulu'ndan bahsettikten sonra onun İngilizce yayınlanmış olan *Sanatsal Metnin Yapısı* (1970) ve *Şiirsel Metnin Analizi* (1972) kitapları üzerinde dururken, onun "enformasyon güzeldir" diyerek "metin" kavramını temel almasını değerlendirir. Fakat dilciliğe saplanmadığını belirtir.[402] Bunun dışında Eagleton'ın sonraki yıllardaki çalışmalarında Bahtin sıkça konu edilse de, Lotman ya da Tartu Okulu ele alınmaz. Lotman'a tekrar döndüğü yer *Bir Şiir Nasıl Okunur* (2007) adlı çalışması olur. Burada, Biçimciler başlığı altında "Yuri Lotman'ın Semiyotiği" başlıklı kısa bir bölüm yer almaktadır.[403] Eagleton Lotman'ın şiiri bir sistem olarak ele aldığını ve şiirin aşırı şifrelenmiş olmasının yanı sıra, sistemlerin birbirini etkilediği belirttiği fikrini vurgular. Sonuç olarak estetik etki bütün bu yarı özerk sistemlerin etkileşiminden doğmaktadır.

---

401 Автономова Н.С., *Открытая структура. Якобсон-Бахтин-Лотман-Гаспаров,* Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009, s. 222.
402 Eagleton, T., *Edebiyat Kuramı*, Ayrıntı, 1990, s. 124.
403 Eagleton, T., *How to Read a Poem*, Blackwell, 2007, s. 52-59.

### 3.1. İngilizcede Lotman

Bu çerçevede Lotman'ın İngiliz eleştirisine nasıl girdiğini izlemek üzere, Lotman'ın İngilizceye aktarılma ve bu dilde değerlendirilme sürecine bakmakta yarar var.

1973 yılında yayınlanan, Amsterdamlı Slavist J. Van der Eng (1925-2001)[404] ile o sırada Amsterdam Üniversitesi'nde konuk profesör olan Mojmír Grygar'ın (1928)[405] beraber çevirdiği "Structure of Texts and Semiotics of Culture" adlı derleme (The Hague, Paris: Mouton) Lotman'ın İngilizcedeki ilk yayını olmuştur. Fakat bu derlemede Vyaçeslav İvanov'un ağırlığı görülür. Lotman'ın adının geçtiği makale, Uspenski, İvanov, Toporov, Pyatigorski ve Lotman'ın ortak imzasını taşıyan "Theses on Semiotic Study of Cultures (as Applied to Slavic Texts)" başlıklı makaledir. Fakat Lotman'ın o yıl yayınlanan asıl önemli İngilizce makalesi, Umberto Eco'nun editörlüğüyle *The Times Literary Supplement*'ta yayınlanan "Different cultures, different codes" başlıklı makalesi olmuştur; bu makale 1967 yılındaki "Kültürün Tipolojisi Sorununa Dair" başlıklı çalışmasına dayanır.

1974-75 yıllarında yazılarının İngilizce çevirileri ağırlıkla yayın hayatına 1964'te başlamış olan *Soviet Studies in Literature: A Journal of Translations*[406] ve yayın hayatına 1969 yılında başlamış olan *Semiotica* dergilerinde yayınlanır.

1975'te İtalyanca olarak, Uspenski'yle ortak hazırladıkları *Tipologia Della Cultura* adlı derleme yayınlanır; İngilizce olaraksa T.A. Sebeok'un editörlüğünü yaptığı derlemede 1973'teki Uspenski ve diğerleriyle olan ortak yazısı yer alır.[407]

1976 yılında *Şiirsel Metnin Analizi* ve *Sinemanın Semiyotiği*, 1977'de *Sanatsal Metnin Yapısı* İngilizce olarak, Michigan Üniversitesi yayınevi Ann Arbor tarafından yayınlanır.

---

404 https://profs.library.uu.nl/index.php/profrec/getprofdata/563/1/2/0

405 http://www.slovnikceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=373

406 https://www.tandfonline.com/toc/mrsl19/1/1?nav=tocList

407 Sebeok, T. A. *The Tell-tale sign : a survey of semiotics*, Peter de Ridder Press, 1975. Bu dönemde semiyotik alanında nasıl bir uluslararası yakınlaşma doğduğunu görmek için derlemenin içeriğine bakmakta yarar vardır: Eco, U. Looking for a logic of culture; Cohen, L. J. Spoken and unspoken meanings; Damisch, H. Semiotics and iconography; De Mauro, T. The link with linguistics; Kristeva, J. The system and the speaking subject; Lotman, J. M. vd. Theses on the semiotic study of cultures as applied to Slavic texts; Sebeok, T. A. Zoosemiotics: at the intersection of nature and culture; Todorov, T. Literature and semiotics; Ullmann, S. Natural and conventional signs.

1976'dan itibaren yazıları *PTL: A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature* dergisinde yer aldı (daha sonra bu dergi *Poetics Today*[408] adını alır). Diğer yandan 1977'den itibaren *New Literary History* (kuruluşu 1969) dergisinde yazıları yayınlandı.[409] Fakat İngilizce yayınlarındaki asıl önemli ivme bu yıllarda İngiltere'de Ann Shukman'ın çalışmalarıyla gerçekleşmiştir.

Ann Shukman, Cambridge Modern Diller bölümünden mezun olduktan sonra, 1960'ların sonunda Oxford'da Rus Edebiyatı Kuramı alanında doktorasını yapmış, bu dönümde İngiliz Slavistlerinin arasında yer almıştı. Bu dönemde İngiliz slavistler Victor Erlich'in 1954 tarihli *Rus Biçimciliği* adlı çalışmasının etkisiyle Rus biçimcilerini keşfetmeye başlamıştı. 1970 yılının Temmuz ayında Neo-Biçimci Grup olarak Northamptonshire'de toplanan bir grup slavist bir süre sonra Rus biçimcileri ve ardıllarını tanıtmak üzere çeviriler yapmaya başladı. Sovyet yapısalcılarını ve Moskova-Tartu Okulu'nu İngiliz okurlara tanıtma çabası böyle başladı. Bu grubun içinde yer alan Ann Shukman da Lotman üzerine çalışan ilk kişi oldu.[410]

1977 tarihli "Jurij Lotman and the Semiotics of Culture" başlıklı makalesinde Shukman, Lotman'ın İngilizcede o dönemdeki tanınırlığı hakkında şunları söylemektedir:

> *"Lotman'ın edebiyat kuramı hakkındaki çalışması Rus kültürü araştırmacılarının birçoğu tarafından bilinse de, dünya semiyotik hareketindeki önce figür olarak şöhreti, en azından İngilizce okurları için, sadece çevrilmiş birkaç makaleye - düşüncesinin daha çok ilk başlardaki, başlangıç niteliğindeki dönemine ait makaleye - dayanmaktadır."*[411]

Makalenin sonunda yer alan kaynakçada Shukman Lotman'ın 1964-1975 arası temel çalışmalarını sıralayarak, buradaki çalışmaların birçoğunun çevirisinin yakında yayınlanacağını (*forthcoming*) belirtmektedir. Gerçekten de 1975-1983 arasında Ann Shukman ile Lawrence Michael O'Toole'un çalışmalarıyla yayınlanan *Rus Poetikası Çevirileri (Russian Poetics in Translation)* adlı seride edebi Lotman'a ait makalelerden de çeviriler yer almıştır.[412] 1977 yılındaysa Ann Shukman *Literature and Semiotics : A*

---

408 Derginin internet adresi için: https://www.jstor.org/stable/i303047

409 Derginin internet adresi için: http://newliteraryhistory.org/

410 Grubun toplantıları kesik kesik 2012 yılına kadar sürmüş ve Basees adıyla genel bir slavistler grubu halini almıştır. İnternet: http://basees.org/neo-formalist-circle/

411 "Jurij Lotman and the Semiotics of Culture," *Russian Literature*, 1977, Cilt 5, Sayı 1, s. 41.

412 Bu serinin içeriğinde Bahtin ayrı bir başlık olarak yer alsa da, Lotman ayrı bir başlık olmamıştır. Cilt 1 (1975) Generating the Literary Text. Cilt 2 (1976) Poetry and Prose. Cilt 3 (1976) : General Semiotics. Cilt 4 (1977) : Formalist Theory. Cilt 5 (1978) : Formalism: History, Comparison, Genre. Cilt 6 (1979): Dramatic Structure, Poetic and Cognitive Semantics. Cilt 7 (1980): Metre, Stanza,

*Study of the Writings of Yu M. Lotman* (Edebiyat ve Semiyotik: Yu. M. Lotman'ın Çalışmalarının Bir İncelemesi) adıyla Lotman üzerine yazılmış ilk İngilizce çalışmaya imza atmıştır (North-Holland Pub. Co.). Shukman yine 1984'te Michigan Üniversitesi için "The Semiotics of Russian Culture" adlı bir Lotman derlemesi hazırlamış ve en son 1990 yılında da *Düşünen Dünyaların İçinde*'yi İngilizceye çevirmiştir.

Bu çevirilerin dışında 2008 yılında yayınlanan Hollanda, Amsterdam Üniversitesi'nden Maxim Waldstein'ın[413] *The Soviet Empire of Signs: A History of the Tartu School of Semiotics* (VDM Verlag) adlı çalışması ve 2012 yılında İsveç, Umeå Üniversitesi'den Alexei Semenenko'nun[414] hazırladığı *The Texture of Culture: An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory* adlı çalışma Lotman ve Tartu Okulu üzerine İngilizcede yapılmış diğer çalışmalar olmuştur.[415]

### 3.2. İtalyancada Lotman

Umberto Eco'nun yirminci yüzyılın ikinci yarısında kültür dünyasında çok sarsıcı etkilere yol açtığını kabul etmek şaşırtıcı olmayacaktır. Semiyotik çalışmaların küresel yaygınlık kazanmasında çok etkili olan Eco'nun, Lotman'ın sadece İtalya'da değil dünyada da tanınmasına öncülük eden kişi olduğunu söylemek mümkün gibi görünmektedir. Diğer yandan biyografilerinde de büyük yakınlıklar vardır. Eco'nun yapısalcılık ve semiyotikle ilgilenmeye başlaması, Lotman'la yaklaşık aynı dönemlere denk gelmiştir. Turin Üniversitesi'nde ortaçağ felsefesi üzerine çalışan Eco, 1954'te Thomas Aquinas teziyle mezun olmuş, 1950'lerin sonunda Ortaçağ estetiği üzerine çalıştıktan sonra, 1962'de semiyotik alanındaki ilk çalışmalarından biri olan *Açık Yapıt*'ı yayınlamıştır. Bu tam da Lotman'ın Tartu Okulu'nu kurma hazırlığı içinde olduğu ve ilk *Yapısalcı Poetika Üzerine Dersler* çalışmasını hazırladığı dönemdir.

Eco, 1966 yılında, Ann Shukman çevresini İngiltere'de etkileyen Victor Erlich'in Rus biçimciliği kitabının İtalyanca çevirisini *Il formalismo russo* adıyla, çalıştığı

---

Rhyme. Cilt 8 (1981) : Film Theory and General Semiotics. Cilt 9 (1982): Film Theory of the 1920s. Cilt 10 (1983) Bakhtin School Papers.

413 https://auc.academia.edu/MaximWaldstein

414 https://umu.academia.edu/AlekseiSemenenko

415 Bu iki araştırmacının Lotman'a ilgileri çok yakın tarihlerde başlamıştır. 2009 yılında Helsinki'de yapılan bir konferansa Aleksei Semenenko "In Search of Universal Language: The Case of Tartu-Moscow Semiotic School," Maxim Waldstein "Across the Iron Curtain: The Adventures of Soviet Structuralism in the West" başlığıyla katılmıştır: http://www.helsinki.fi/aleksanteri/conference2009/panels.htm

Bombiani yayınevinden yayınlar. Tzvetan Todorov'un Fransızca olarak 1965 yılında yayınlanan Rus biçimcileri derlemesiyse İtalyancada 1968 yılında I *formalisti russi. Teoria della letteratura e metodo critico* adıyla yayınlanır.[416] 1967 yılında Lotman'ın İtalyanca ilk makalesi, Umberto Eco'nun da içinde yer aldığı *Strumenti critici* dergisinde yayınlanır (Sovyet insan bilimlerinde sağın yöntemler/Точные методы в советской гуманитарной науке). 1969 yılında yine Umberto Eco ve Remo Faccani'nin hazırladığı *I sistemi di segni e lo strutturalismo sovietico* (*Gösterge sistemleri ve Sovyet yapısalcılığ*ı) adlı derlemede Sovyet yapısalcıları (Lotman, Uspenski, İvanov, Jolkovski, Şçeglov, Kolmogorov, Dmitri Segal, Tatyana Civyan, A. Kondartov, İvan Revzin, Vladimir Toporov) bütünlüklü bir şekilde ele alınır ve aynı yıl Vyaçeslav İvanov imzalı *Semiotica della letteratura in URSS* adlı bir başka derlemede de Lotman yer alır.

1972 yılında Lotman'ın *La struttura del testo poetico* adlı kitabı yayınlanır. Ayrıca Lotman ve Uspenski'nin imzasıyla 1973'te *Ricerche semiotiche. Nuove tendenze delle scienze umane nell'URSS* ve 1975'te *Semiotica e cultura* ve *Tipologia della cultura* derlemeleri yayınlanır.[417] 1979 yılında Lotman'ın sinema çalışması, *Introduzione alla semiotica del cinema* adıyla yayınlanır. 1984'te *Da Rousseau a Tolstoj. Saggi sulla cultura russa*, 1985'te *Il testo e la storia. L'Evgenij Onegin di Puskin* yayınlanır.

Cagliari Üniversitesi'nden Simonetta Salvestroni[418] 1979'dan itibaren Lotman'ın İtalya'daki çalışma arkadaşlarından biri olmuştur: 1980 yılında onunla birlikte *Testo e contesto. Semiotica dell'arte e della cultura* adlı çalışmayı hazırlamış ve hakkında birçok makale yayınlamıştır; 1985 yılında onun çevirisiyle yayınlanan *La semiosfera. L'asimmetria e il dialogo nelle strutture pensanti* semiyosfer hakkında makalesinin yabancı bir dilde kitaplaştırılmış ilk halidir; Salvestroni'nin "Nuove chiavi di lettura del reale alla luce del pensiero di Lotman e dell'epistemologia contemporanea" başlıklı bir giriş yazısının ve semiyosfer hakkında makalesinin dışında, Lotman'ın çeşitli makaleleri yer alır. Kitabın yapısı Lotman hayattayken hazırlandığı için, ilginçtir: Semiyosfer üst

---

416 Michael Caesar, *Umberto Eco: Philosophy, Semiotics and the Work of Fiction*, Polity Press, 1999, s. 52.

417 Margherita de Michiel, "О Восприятии Работ Ю. М. Лотмана В Италии," *Лотмановский Сборник 1*, 1995. s. 294–306; Giuseppina Larocca, "Ancora sulla ricezione della teoria letteraria russa in Italia," *LEA - Lingue e letterature d'Oriente e d'Occidente*, n. 5 (2016), s. 623-643.

418 Mesleki internet sayfası için: http://people.unica.it/simonettasalvestroni/

başlığı altında makaleler "Mikro ve Makrokozmosda Semiyotik", "Kültürün Semiyotiği" ve "Sanatsal Metnin Yapısı" diye üç bölüm içinde yer almıştır.

1993 yılında yayınlanan *La cultura e l'esplosione. Prevedibilità e imprevedibilità* da Lotman'ın son kitabı *Kültür ve Patlama*'nın ilk çevirisi olmuştur. 1994 yılında *Cercare la strada. Modelli della cultura* adlı Lotman derlemesi *Strumenti critici* dergisi editörlerinden yazar Maria Corti'nin önsözüyle yayınlanır. 1997 yılında *Il simbolo e lo specchio. Scritti della scuola semiotica di Mosca-Tartu* adlı, Lotman'ın da yer aldığı bir derleme Romeo Galassi ve Margherita de Michiel imzasıyla yayınlanır.

Venedik Ca' Foscari Üniversitesi Rusya Sanatı Araştırma Merkezi yöneticilerinden Silvia Burini de,[419] 1994 yılından beri Lotman'dan makale çevirileri yapan ve Lotman hakkında yazan bir araştırmacıdır. 1998 yılında *Il girotondo delle muse. Saggi sulla semiotica delle arti e della rappresentazione* adlı derlemeyi hazırlamış, 2001 yılında *Dialogo con lo schermo* ve *Non-Memorie* kitaplarını çevirmiştir. 2017'de *Conversazioni sulla cultura russa* adıyla çevrilen televizyon sohbetlerine önsöz yazmıştır.

Cagliari Üniversitesi'nden Franciscu Sedda da Lotman üzerine çalışanlar arasındadır. 2006 yılında Lotman ve Uspenski'nin yazılarından bir derlemeyi *Tesi per una semiotica della cultura* adıyla hazırlamış ve çalışmanın sonuna 2005'e kadar uzanan bir İtalyanca Lotman kaynakçasını eklemiştir.[420]

2010 yılında Tiziana Migliore[421] tarafından hazırlanan *Incidenti ed esplosioni. A. J. Greimas e J. M. Lotman. Per una semiotica della cultura* iki semiyotikçiyi buluşturan, farklı bir çalışma olarak belirtilebilir. Bu derlemede Lotman üzerine makaleleri yer alan semiyotikçi Paolo Fabbri,[422] çalışmalarında sıkça Lotman'ı referans vermektedir ve 2014 yılında, Lotman'ın *La cultura come mente collettiva e i problemi della intelligenza artificiale* adıyla çevrilen makalesinin özel baskısına önsöz yazmıştır.

---

419 Mesleki internet sayfası için: http://www.esamizdat.it/autori/burini.htm ve https://www.unive.it/pag/30989

420 Mesleki internet sayfası için: people.unica.it/francescosedda/ Ayrıca sözkonusu çalışma için: https://www.academia.edu/5881402/Lotman_Tesi_per_una_semiotica_delle_culture_con_introduzione_Sedda_Imperfette_traduzioni_2006_

421 Mesleki internet sayfası için: https://www.unive.it/data/people/10126392/curriculum

422 Mesleki internet sayfası için: http://www.paolofabbri.it/inventions_art/

Stranieri di Perugia Üniversitesi'nden semiyotikçi Giovanna Zaganelli'nin 2018 yılında yayınladığı çalışma da Tartu-Moskova Okulu'nun İtalyancadaki izdüşümü açısından ilginç bir çalışmadır; daha çok Uspenski üzerine çalışmış olan Zaganelli, *La scuola semiotica di Tartu-Mosca nel carteggio tra J. Lotman e B. Uspenskij* adıyla Uspenski ile Lotman'ın mektuplaşmalarından hazırladığı seçkiyi Rus semiyotiğinin tarihini izlemek için iyi ve edebi bir kaynak olarak sunmaktadır.

Ayrıca İtalya'da Lotman üzerine çalışanlardan biri de Lotman'ın öğrenci ve çalışma arkadaşlarından Peeter Torop'un öğrencisi olan Bruno Osimo'dur. Çeviribilimci Osimo çalışmalarında Jakobson'dan Lotman'a birçok semiyotikçiden yararlanmaktadır. B. Osimo en son 2018 yılında, *Manuale di traduzione di Jurij Lotman* adlı bir çalışma yayınlamıştır.

Laura Gherlone da Tartu Üniversitesi'nde doktora çalışması yaptıktan sonra Lotman üzerine çalışmalarını sürdürmekte olan araştırmacılardan biridir. 2014 yılında yayınladığı *Dopo la semiosfera. Con saggi inediti di Jurij M. Lotman* adlı çalışma, Lotman'ın daha önce çevrilmemiş beş makalesini ve Gherlone'un incelemesini içermektedir. Bu incelemede Gherlone, Lotman'ın düşüncesinin kaynaklarını incelerken Hegelciliğini ve kaos kuramcısı matematikçi Ilya Prigogine'in çalışmalarından esinlenmesini de ele almaktadır.[423] Son dönemde Gherlone gibi Pietro Restaneo da Lotman'ın Tallinn Üniversitesi arşivinde çalışma yapan ve yayınlanmamış ya da yeni yayınlanmış çalışmalardan elde ettiği bulguları da makalelerine yansıtan araştırmacılar arasında yer alır.[424] Genel olarak, Lotman'ın mirasının İtalya'da başka birçok ülkeden daha güçlü yaşatıldığı söylenebilir.

### 3.3. Fransızcada Lotman

Lotman'ın Fransızcada yayınlanan ilk kitabı, 1976 yılında Henri Meschonnic (1932-2009) editörlüğünde yayınlanan *La structure du texte artistique* olmuştur (çevirenler Anne Fournier, Bernard Kreise, Eve Malleret ve Joëlle Young). Aynı yıl

---

[423] Bu çalışmanın içindekiler için: https://www.academia.edu/7915778/Dopo_la_semiosfera._Con_saggi_inediti_di_Jurij_M._Lotman_After_the_Semiosphere._With_Unpublished_Essays_By_Yu._M._Lotman_

[424] "Waiting for History. On the Eve of Explosion," *Proceedings of the world congress of the IASS/AIS*, IASS Publications & NBU-New Bulgarian University Publishing House, 2016.

*Travaux sur les systèmes de signe* adlı Uspenski'yle ortak derlemesi yayınlanır (çeviren Anne Zouboff).

Bundan sonra uzun aralarla yayınlanır çalışmaları: 1977'de *Sémiotique et esthétique du cinéma* yayınlanır; 1984 yılında, İngilizcesiyle aynı yıl *Sémiotique de la culture russe: études sur l'histoire* yayınlanır (çeviren Françoise Lhoest). 1999 yılında *La Sémiosphère* yayınlanır (çeviren Anka Ledenko) ve 2004 yılındaysa *L'Explosion de la culture* (çeviren Inna Merkoulova), Fransız semiyotik okuluna Gremias'tan sonra öncülük eden ve 2000 yılında CeReS (Centre de Recherches Sémiotiques) araştırma merkezini kuran Jacques Fontanille'nin önsözüyle yayınlanmıştır.

### 3.4. Almancada Lotman

Almancada Karl Eimermacher'ın 1971 yılında hazırladığı *Texte Des Sowjetischen Literaturwissenschaftlichen Strukturalismus*, Lotman'ın yer aldığı ilk çalışma oldu.1972 yılında *Die Struktur literarischer Texte ve Vorlesungen zu einer strukturalen Poetik* (Fink), 1975 yılında *Die Analyse des poetischen Textes*, 1977 yılında *Probleme der Kinoästhetik. Einführung in die Semiotik des Films* yayınlandı. 1986 yılında Moskova-Tartu okulunun çalışmalarına yer veren iki ciltlik hacimli bir çalışma "Semiotica Sovietica 1 und 2. Sowjetische Arbeiten der Moskauer und Tartuer Schule zu sekundären modellbildenden Zeichensystemen (1962-1973)" (Rader Verlag) adıyla Karl Eimermacher tarafından hazırlandı. 1989 yılındaysa, Michael Fleischer, Tartu Okulu üzerine *Die sowjetische Semiotik : theoretische Grundlagen der Moskauer und Tartuer Schule. Probleme der Semiotik* çalışmasını yayınladı. 2010 yılında Lotman'ın *Die Innenwelt des Denkens: Eine semiotische Theorie der Kultur* ve *Kultur und Explosion* (Suhrkamp) adlı son iki kitabı yayınlandı.

Almanya'da Lotman'ın etkisi en güçlü bir şekilde, 1989 yılında Bochum şehrinde kurulan Lotman Enstitü'yle kendini göstermiştir. Ruhr Bochum Üniversitesi'nde 1965 yılında kurulan Slav Filolojisi'nde, 1989 yılında, bölüme 1979 yılında katılan Karl Eimermacher'ın ve Klaus Waschik'in çabalarıyla Rus ve Sovyet Kültürü Lotman Enstitüsü kuruldu. Bölüm günümüzde çalışmalarını Bochum Slav Araştırmaları Semineri - Lotman Enstitüsü çatısı altında yürütmektedir.[425] Tam adıyla Bochum-Ruhr

[425] Enstitünün internet sayfası için: http://www.slavistik.ruhr-uni-bochum.de/index.php?geschichte

Üniversitesi Yu.M. Lotman Rus Kültürü Enstitüsü, ayrıca Rusya ve Avrupa: Dilsel ve Kültürel Etkileşimler adıyla yüksek lisans programı başlatmış bulunmaktadır.[426]

Batı dillerinde Lotman'ın ve genel olarak Tartu-Moskova okulunun semiyotik çalışmalarına yönelik ilginin öne çıkan genel özelliği bu çalışmaların slavistler arasında, yani Rus Filolojisi bölümlerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Genel olarak Tartu-Moskova okulu ve Lotman'ın çalışmaları 1960'lardan sonra başlayan kültür semiyotiği araştırmalarının yükselişi içinde ele alınmaktadır ve günümüzde de çeviri araştırmaları, çeviribilim ve semiyotik dışında kültür tarihinin temel bir bileşeni sayılmaktadır.

### 3.5. Türkçede Lotman

Türkiye'de yapısalcı-semiyotik çalışmaların tarihi bir açıdan bakıldığında, Fransız yapısalcığının kökenlerinin kısmen Türkiye olduğunu ya da Türkiye'nin bu çalışmaların en başından içinde yer aldığını gösterir. Fransız yapısalcılığının öncü isimlerinden Litvanya doğumlu Algirdas Julien Greimas (1917-1992), 1958-1962 yılları arasında Türkiye'de bulunmuş, Ankara ve İstanbul'daki filoloji bölümlerinde ders vermiştir. Türkiye'ye gelmeden önce, 1950 yılında Mısır'da İskenderiye şehrinde öğretmenlik yapmış ve orada Roland Barthes'la tanışmıştır; Roland Barthes'ı Roman Jakobson'un dilbilim kuramını tanıtan Greimas, Fransa'ya döndüğü zaman da, 1966 yılında onunla birlikte *Langages* adlı dergiyi kurmuş ve daha sonra da beraber çalışmalar yapmıştır.[427]

Dolayısıyla, Greimas'ın yapısalcı-semiyotik araştırmalarının başlangıcı Mısır ve Türkiye'de atılmıştır. Bunun daha da somut bir göstergesi, Gremias'ın temel yapısalcı çalışması, İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde dilbilim derslerine girdiği dönemde (1960-62) öğrencisi olan Tahsin Yücel'in (1933-2016) 1965 yılında tamamladığı "L'Imaginaire de Bernanos" (*Bernanos'un İmge Evreni*) adlı doktora tezinden yararlanmış olmasıdır. Gremias hemen ertesi yıl, 1966'da yayınlanan *Sémantique structurale (Yapısal semantik)* adlı kitabının son bölümünde, büyük ölçüde doktora öğrencisi Tahsin Yücel'den nasıl yararlandığını açıkça ifade etmiştir:

> *"Bitirirken bu düşüncelerin neredeyse tam bir betimlemesini, belli bir korpustan hareket eden, kullandığımız yordamlara karşılık gelen ve son olarak semantik bir mikro-*

[426] Enstitünün bu çalışma programı için: https://vshek.ru/

[427] Marvin Katilius-Boydstun, "The Semiotics Of A. J. Greimas: An Introduction," *Lituanus*, Cilt 36, No.3, 1990. İnternet: http://www.Lituanus.Org/1990_3/90_3_02.htm

*evrenin kesin örgütlenmesi için modeller öneren bir betimlemesini vermek üzere bir örnek vermenin yararlı olacağını düşündük. Bu amaçla, Georges Bernanos'un dünyasını seçtik. Bu örnek kendisini bize dayattı, çünkü kısa süre önce İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde, doktora tezi biçiminde, sunulmuş olan, Tahsin Yücel'e ait 'Bernasos'un İmge Evreni' adlı çalışma vardı."*[428]

Bu çerçevede Türkiye'de yapısalcılık ve semiyotik analiz çalışmalarının Tahsin Yücel'le başladığı kabul edilebilir. Tahsin Yücel'in, 1972 yılında tamamladığı "Figures et messages dans la Comédie humaine" ve 1979 yılında Türkçeye *Anlatı Yerlemleri* adıyla kendisi tarafından çevrilen doçentlik tezi de bu çalışmaların ayrı bir dönüm noktasıdır.

Diğer yandan, yapısalcılığın Türkçede tanınmasıysa, İstanbul Üniversitesi'nin aynı bölümüne 1934'te öğrenci olarak giren ve Greimas'ın geldiği dönemde bölüm başkanlığı yapan Süheyla Bayrav'ın (1914) dil tarihi ve simgecilik üzerine çalışmaları ve 1969 tarihli *Yapısal Dilbilimi* kitabıyla olmuştur.

Kavramların ve alandaki temel araştırmacıların ilk dile getirildiği çalışma olduğu için bu kitaba kısmen ayrıntılı bakmakta yarar vardır. Bayrav bu çalışmasında *signe* kavramı için "gösterge" ve "im" karşılıklarını kullanmıştır. Diğer yandan "göstergebilim" yerine "semiologie" ismini kullanmış, "göstergebilim" sözünü sadece kitabın arkasındaki sözlükte, "B.Vardar" referansıyla vermiştir:

*"Gerçekten de, günümüzde yaygın olan bir görüşe göre dil, daha geniş bir bilim kolunun, toplum hayatındaki göstergelerin (signes) işlemini inceleyen "semiologie"nin en başta gelen bölümüdür. Semiologie biliminin sınırları henüz pek kesin olmamakla beraber, her türlü gösterge sistemi (özdeği ne olursa olsun) bu bilimin konusudur.*

*... Semiologie: Toplum hayatında yeri olan göstergelerin sistemini ve kullanılışını inceleyen bilim. İlk defa bu terimi Saussure teklif etmiştir. (göstergebilim. B. Vardar)."*

Kitapta yapısalcılık dışında *structuraliste* terimi de kullanılır:

*"Saussure'ün öğretiminde yapı, yani structure geçmez. Saussure hep sistemden söz açmıştır; ama ondan sonra gelen ve onun metodunu geliştiren dilciler (bilhassa 1930 yıllarından bu yana) sistemden başka "structure" üzerinde dururlar. Hemen ilave edelim, bugün dilbiliminde olsun, genellikle insan bilimlerinde olsun, çağımızın anahtar terimleri structure'den çok structural, structura/iste sıfatlarıdır. Structuraliste metodun her alanda ün yapması, moda haline gelmesi bu terimin birbirinden farklı anlamlarda kullanılmasına yol açtığı bir gerçektir. Bununla beraber, diyebiliriz ki, structuraliste metodun esasen Saussure'ün yukarıda zikrettiğimiz sözlerinde bulunur. Sistem sözü yerine structure'ün tercih edilmesine etken olarak Prag dilbilimi mektebi'nin kurucularını: N. Troubetskoy, S. Karcevsky, R. Jakobson'u gösterebiliriz."*[429]

Bayrav'ın çalışmasında Prag'taki çalışmalar da yer bulmuştur:

---

[428] Aktaran Senemoğlu, 2001; ayrıca Rusça çevirisi Gremias, *Структурная семантика: Поиск метода,* 2004.

[429] Süheyla Bayrav, *Yapısal Dilbilimi*, Multilingual, 1998, s. 34, dipnot.

*"Prag mektebi ses bilimini genel dil problemlerine (söyleve değil, dile) yönelterek onu bir dilbilimi disiplini haline soktu. Bu akım 1928'de Lahey'de toplanan Lengüistik kongresinde ilk defa tanındı. Kurduğu disipline fonoloji adı verilir. En önemli üyeleri: N.S. Trubetzkoy, S. Karcevsky, R. Jakobson'dur. (Yayımı 1926'dan sonra)."*[430]

*"Dünya üniversiteleri programlarında yapısal dilbilimi gün geçtikçe daha seçkin bir yer tutmaktadır. Ayrıca, yapısalcılık komşu dalları etnolojiyi, sosyolojiyi, sinema, edebiyat, sanat eleştirisini, v.b, etkilemiş göründüğünden, çağdaş dilbiliminin yöntem ve terminolojisini tanıtan bir kitabın bir ihtiyacı karşılayacağını düşündük. Çalışmamızda en çok terminoloji alanında güçlüklerle karşılaştık. Terminoloji yalnız Türkçede değil, Batı dillerinde de günün konularından biridir. ...*

*Kitabın sonuna ilave ettiğimiz sözlükte, hem kavramların belli dilciler tarafından yapılan tanımlarını, hem bu ayrılıkları, hem de çok tanınmış birkaç dilcinin özel terminolojisini tanıtmağa gayret ettik. Sözlüğümüzün eksiksiz olduğunu iddia etmekten çok uzağız. Orada da Fransız ve Avrupalı (Danimarkalı) dilcilerin çalışmaları ağır basmıştır. Bütün eksiklerine rağmen, ilave edelim ki böyle bir sözlüğe Batılı dilciler de ihtiyaç duyduklarını söylemektedirler.*

*Aynı güçlük Türkçede de görülüyor: yeni kavramları karşılamak üzere her dilci ayrı bir terminoloji ortaya atıyor. Bir çevrede çalışmamıza rağmen, Prof. Özcan Başkan, As. Berke Vardar, As. Baki Dereli ve ben tamamen ayrı terimler kullanıyoruz. Lüzumsuz zorluklara yol açabilecek olan bu duruma işaret etmeliyiz."*[431]

Süheyla Bayrav'ın işaret ettiği bu durumun sadece dilbilim değil, semiyotik alanındaki sonraki çalışmaları da büyük ölçüde etkilediğini, hatta dilbilim terminolojisinin bu alanda yapılan çalışmaları büyük ölçüde belirlediğini kabul edebiliriz. Bayrav'ın bu çalışmasında Tahsin Yücel'in adı sadece önsözün sonunda anılır:

*"Sözlük hazırlarken, retorik terimlerinin Türkçe karşılığını bulmakta kıymetli yardımlarını bizden esirgemeyen Sayın Profesör Ali Nihat Tarlan'a burada minnetimizi bildirmek isteriz. Baskı sırasında kitapla yakından ilgilenen As. Berke Vardar ve As. Tahsin Yücel'e de ayrıca teşekkür ederiz."*[432]

Sonraki yıllarda dilbilim, yapısalcılık ve semiyoloji alanındaki çalışmalarda bu isimler öncü rol oynayacağı için bu tarihsel bilgi önemli sayılmalıdır. 1974'e gelindiğinde Berke Vardar, Tahsin Yücel'in çalışmasını öncü çalışma olarak adlandırmaktadır:

*"Kanımızca, yapısal eleştiri, son yılların en değerli ve en ilginç katkılarından birisini, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim üyelerinden Tahsin Yücel'e borçludur. Gerçekten de bu araştırmacı,* Figures et messages dans la Comédie humaine (İnsanlık Komedyasından Yüzler ve Bildiriler) *adlı incelemesiyle dilbilim ilkelerinden yararlanılarak yürütülecek yazınsal araştırmaların ne denli başarılı olabileceğini son derece özgün bir biçimde tanıtlayarak genel kurama yeni bir boyut ve alan kazandırmış bulunuyor."*[433]

---

430 A.g.e., s. 37.
431 A.g.e., s. 7-8.
432 A.g.e., s. 8.
433 Berke Vardar, "Yapısal Eleştiride Yeni Bir Atılım," *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi; Sayı 2-3*: 1973-1974, s. 318-319.

Berke Vardar bu sırada 1968'te *Dil Bilim Sorunları,* 1971'de *Ferdinand de Saussure ve Dilbilim Kavramları* adlı kitaplarını yayınlar ve 1976'da Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri* adlı kitabını çevirir. 1973 yılında Adnan Onart, *Türk Dili* dergisi için "Yapısalcılık" başlıklı dosyayı hazırlar.[434] Tahsin Yücel'in *Yapısalcılık* başlıklı çalışmasıysa 1982 yılında çıkar.

Bu dönemdeki bütün çalışmalarda Tzvetan Todorov'un ilk kez 1965 yılında, Roman Jakobson'un önsözüyle yayınlanan "Théorie de la littérature. Textes des Formalistes russes" adlı kitabından ve orada yer verilen isimlerden bahsedilir. Fakat bu yazarlarla ilgili ayrıntılı inceleme ya da Sovyet semiyotiğine, Moskova-Tartu okuluna ilişkin değinmeler söz konusu olmaz.

1973 yılında yine İstanbul Üniversitesi Fransız ve Roman Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nden mezun olan ve beş yıl sonra, 1978 yılında "Roman Kurgusu ve Yapısal Çözümleme (Michel Butor'un Değişim'i)" başlıklı doktora tezini tamamlayan Mehmet Rifat (1949) bu alanda adım atan ilk kişi olacaktır. 1979 yılında Berke Vardar ile birlikte çevirdikleri Roland Barthes'ın "Göstergebilim İlkeleri" adlı çalışma bu alandaki ilk yayın olmuştur. Bu kitapta "Dilbilim Terimleri için bkz. *Başlıca Dilbilim Terimleri*, İstanbul, İ.Ü. Yabancı Diller Yüksek Okulu Yay., 1978" diyerek alanın dili büyük ölçüde belirlenmiştir.[435]

1979 yılında Lotman'ın adı Türkçede ilk kez görülmüştür: *Yazınsal Çevrilebilirlik Sorunu* başlıklı yazısında referans olarak Lotman'ı veren Akşit Göktürk, "Metnin diliyle iletisi, kullanmalık metinlerde hemen hemen hiç rastlamadığımız bir ölçüde özdeşleşiyor" der ve Lotman'ın Sanasal Metnin Yapısı kitabının Almanca çevirisini referans verir: "Bkz. Jurij. M. Lotman, Die Struktur literarischer Texte, München 1972, s. 39."[436]

Lotman'ın adı daha sonra Özdemir İnce'nin 1980'li yıllarda şiir estetiği üzerine yazdığı yazılarda görülür. Dönemin hararetli yapısalcılık tartışmalarına da değinen bu

---

434 "Yapısalcılık," *Türk Dili*, No: 262, Temmuz 1973, s. 231-261.

435 Bu çalışma 1993'ten sonra *Göstergebilimsel Serüven* adıyla ve Mehmet Rifat ile Sema Rifat'ın imzasıyla yayınlanmaktadır.

436 *Türk Dili*, 1979 Mart sayısı; ayrıca *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı* 1980, s. 129; ayrıca *Sözün Ötesi*, İnkılâp Kitabevi, 1989, s. 149.

yazılarda Yuri Tinyanov'un adı (“Iouri Tynianov” olarak) ve Lotman'ın adı ise çok kısaca geçer.[437]

Yayın hayatına 1981 yılında başlayan *Yazko Çeviri* dergisinin, 1982 yılı Mayıs sayısından itibaren dergide Mehmet Rifat'ın öncülüğünde dilbilim ve semiyotik alanından yazılar ve çevirilerin yayını başlamıştır. Yuri Lotman'ın adı burada bu kez “Lothman” olarak kısa bir cümleyle anılır:

> *“SSCB'de sibernetiğin, simgesel mantığın, matematiğin ve bildirişim kuramının etkisiyle şiir, söylen, söylence vb. gibi anlamlı bütünler üstüne çalışmalar yapıldı (Y. Lothman ve Tartu Okulu).”*[438]

Lotman ve Tartu okulunun anılmış olmasının sebebi büyük olasılıkla bu dönemde Lotman'ın Fransızcaya çevrilmiş olması ve ayrıca M.Rifat'ın Fransa'daki güncel gelişmelere yakından tanık olmasıdır. 1970'lerin ikinci yarısından sonra Fransa'da dilbilim ve semiyotik alanında çalışan birçok kişiyle ortak çalışma imkanını bulmuş olan Mehmet Rifat, kendisinin belirttiğine göre, burada “Rus biçimcilerinin öncülerine ilişkin olarak gerçekleştirdiği çalışmaların ardından Mihail Bahtin'i inceleyen” Tzvetan Todorov'un dışında “Sovyetler Birliği'nden Paris'e kısa bir süre için gelen ... halkbilimci ve anlatı çözümlemesi uzmanı Rus Ye. Meletinski”yle de tanışmıştır.[439] “Ye. Meletinski” (1918-2005) Tartu'da da bulunmuş olan ve Lotman'la beraber çalışmış olan bir folklor uzmanıdır.

Mehmet Rifat'ın bu derlemesinin 1990 baskısında, yazar Lotman'a (bu kez Lothman diye yazılmaz) ayrılan bölümü genişletir. Bu çalışmada Lotman'ın 1973'ten itibaren Batı dillerinde çevrilip yayınlanmış kitapları da belirtilmiştir. Çalışma arkadaşı olan semiyotikçiler olarak da “Sovyet bilim adamları arasında A.A. Zalizniak, V.V. İvanov, V.N. Toporov, T.Y. Elizarenko, E.M. Meletinsky, A.Y. Sirkin, A.Y. Gureviç, B.A. Uspenskiy vb. sayılabilir” denir.[440]

Mehmet Rifat çalışmanın her iki baskısında da “semiyotik” kavramının sözcük kökenini ele almaz, bu alanı adlandırmak üzere “göstergebilim” terimini kullanır. *Dilbilim ve Göstergebilim(in Çağdaş) Kuramları* adlı çalışmasının 1983 baskısında

---

[437] Özdemir İnce, *Şiir ve Gerçeklik*, Broy Yayınları, 1985.
[438] *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, Hazırlayan: Mehmet Rifat, Yazko Kooperatifi, 1983, s. 265.
[439] Mehmet Rifat, “Gösterge Avcıları I,” *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler*, Düzlem Yayınları, 1996, s. 193-194.
[440] *Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları*, Hazırlayan: Mehmet Rifat, Düzlem Yayınları, 1990, s. 92-93.

"...göstergebilim diye adlandırılan bir bilim dalının alanına girer" (s. 261) derken, 1990 baskısında "...gibi birbirinden farklı birçok araştırma Türkçe'de göstergebilim diye adlandırılan bir bilim dalının alanına girer" (s. 284) demektedir. 1990 baskısında "Batı dillerinde genellikle iki ayrı terimle (sözgelimi Fransızcada semiologie ve semiotique) karşılanan, kuramsal açıdan farklı iki etkinlik alanının Türkçede bir tek terim altında birleştirilmesi"nin sorun yarattığını söyledikten sonra, göstergebilim ile semiyotik arasında bir ayrım olabileceğini açıklasa da (s. 84), daha sonraki çalışmalarında da sadece göstergebilim adını kullanmıştır. İlk kez 1988 yılında hazırladığı ve daha sonra çeşitli baskıları yapılan *Dilbilim ve Göstergebilim Terimleri Sözlüğü* de bu durumu güçlendirmiştir.[441]

Buna karşılık, geçmişe dönüp baktığımızda, Süheyla Bayrav'ın dışında Adnan Onart'ın da, bu alanda kullanılan terimleri Türkçeleştirme çabasının adlandırma sorunlarına dikkat çektiğini görürüz:

> *"Burada signe karşılığı olarak göstergeyi çok çekinerek kullandım. Göstergenin birlikte gittiği öteki sözcükler: göstermek (signifier), gösteren (signifiant), gösterilen (signifie), göstergebilim (semiologie). 'signe' anlamı yüklenen 'gösterge'nin 'müş'ir' ile karışma sakıncası olduğu gibi, 'göstermek' sözcüğü de anlamı 'montrer' türünden somut bir eyleme indirgiyor. Bu konuda tartışmaya değer bulduğum bir başka öneri 'im, imlemek, imleyen, imlenen, imbilim'. Yalnız 'im', 'in' ile karışabilir. Aynı biçimde 'imlemek' ile 'inlemek'i ayırt etmek pek kolay değil. Bir de 'belirti, belirtmek, belirten, belirtilen, belirtibilim' üzerinde durulabilir. Ama 'belirti' de doğal bir gösterge olan 'indice' ya da 'alamet, araz' anlamına geliyor. Ben 'gösterge'yi geçici olarak benimsedim; bu noktanın tartışma konusu yapılmasında büyük yarar görüyorum."*[442]

Farklı kişiler farklı sözcükleri seçse de, bu alanda 1990 sonrasında sayısı artan yayınlarda "gösterge" ve "göstergebilim" adlandırması hâkim olmuştur; bunun bilinen tek istisnası, 1984 yılında Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'ndeki derslerinde "imbilim" adıyla ders veren Bilge Karasu (1930-1995) olacaktır.[443]

Genel olarak bütün bu dönemde, yapısalcılık ve semiyotik alanına sistemli kuramsal bir katkı yapılmadığı, ya T. Yücel ve M. Rifat gibi uygulama sergilendiği, ya da çeviri ve tarihsel tanıtmalarla yetinildiği görülmektedir. Bu konuda eleştiri sayılabilecek bir değinmeyi Asım Bezirci'nin (1927-1993) Mehmet Rifat'in Michel

---

441 Mehmet Rifat, Sema Rifat, Taçlan Boyat, Yurdagül Gürpınar, Sözce Yayınları, 1988. Bu çalışma daha sonra isminin ve katkıda bulunanların değişmesiyle, *Göstergebilim, Dilbilim ve Çeviribilim Terimleri Sözlüğü* adını almıştır.

442 "Yapısalcılık," *Türk Dili*, No: 262, Temmuz 1973, s. 240.

443 Bu durumu yıllar sonra öğrencisi tarafından yayınlanan ders notlarından öğrenmekteyiz. Bilge Karasu, *İmbilim Ders Notları*, ed. Cemal Güzel, Bilgesu Yayıncılık, 2011.

Butor'un romanının yapısalcı analizini yaptığı (doktora tezinden kitaplaştırılmış) çalışması için yazdığı bir yazıda bulabiliriz:

> *"Dilerim, gelecek çalışmalarında yalnızca belirli/üniversiteli bir aydınlar öbeğini değil, geniş okur kitlesini de göz önünde tutar ve artık yerli bir romanın da çözümlemesini yapar."*[444]

1980'lerde yapısalcılık ve semiyotik benimsenmekten çok sıkça eleştiriyle karşılanmıştır. 1983 yılında *Varlık* dergisinde iki sayı boyunca yapılan bir yapısalcılık tartışması, ertesi yıl *Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru* adıyla kitaplaştırılır. Atilla Birkiye'nin hazırladığı bu derlemede Lotman'ın adı geçmez. 1985 yılında Oğuz Özügül'ün hazırladığı *Yapısalcılık Üstüne (Eleştirel Bir Yaklaşım)* adlı çeviri makaleler derlemesinde durum aynıdır. Kitabın girişinde yer alan "Önsöz Yerine" başlıklı (imzası bulunmayan) yazının "Emperyalizme (yayılımcılığa) özgü bir felsefe akımı olarak yapısalcılık..." diye başlaması, derlemedeki eleştirilerin havasını belirlemektedir.[445] Çeviri yazılar arasında Yuri Barabaş'ın yazısında Tartu-Moskova okulunun ve Lotman'ın adı çok belirsiz ve yüzeysel de olsa anılır. Fakat yine Oğuz Özügül, 1986 yılında Türkçedeki ilk Yuri Lotman kitabı çevirisini, Almancadan yapar: *Sinema Estetiğinin Sorunları* adıyla yayınlanan kitapta, kitabın özgün adı olan "Filmin Semiotiğine Giriş" kitabın altbaşlığı olarak yer alır.[446]

Ahmet Oktay da 1986 tarihli *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları* adlı çalışmasında şöyle der: "Örneğin, Stalin döneminde Einstein'ın görecelik kuramı bilime aykırı sayılmışsa, bugün Yuri Lotman'ın çalışmaları burjuva bilimiyle flört etmekle suçlanmaktadır."[447] Fakat kitapta bir Lotman bölümü yoktur, daha sonra da Lotman'ın adını "Tartu Okulu'ndan Yuri Lotman" diye anar. Lotman'dan Barabaş'ın makalesi üzerinden bahsetmektedir, Barabaş'a karşı Lotman'a Barabaş'ın aktardığı cümlelerinden yola çıkarak hak verme eğilimindedir.[448]

1987 yılında yayınlanan Fatma Akerson'un (1945-) *Göstergebilime Giriş* adlı çalışması ve Mehmet Yalçın'ın 1990 yılında Pierre Guiraud'un 1971 tarihli *La*

---

444 Asım Bezirci, "Eleştiride Yapısalcılık," *Yazko Edebiyat*, No 13, Kasım 1981.s. 89.

445 Derlemede yer alan yazarlar şöyledir: Natalia Avtonomova, İvan Kovalçenko, Nikolai Sivaçov, Aleksander Melniçuk, Mihail Krapçenko, Yuri Barabaş, Konstantin Dolgov. Yuri Barabaş'ın Lotman'ın tartıştığı isimlerden biri olduğunu hatırlamak gerekir. De Yayınevi, 1985.

446 De Yayınları, 1986; Öteki Yayınevi, 1999; Nirengi Kitap, 2012. 1999'daki ikinci baskıda da aynı isimle yayınlanan kitap 2012 baskısında *Sinema Göstergebilimi* adını almıştır.

447 BFS Yayınları, 1986, s. 61.

448 BFS Yayınları, 1986, s. 171-173.

*Semiologie* adlı kitabını *Göstergebilim* adıyla çevirmesi de bu alana farklı katkılardır; fakat Lotman ya da Tartu adı bu çalışmalarda geçmez. Todorov, dolayısıyla Rus Biçimcileri de anılmamıştır. Mehmet Yalçın'ın yine aynı yıl yine Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nin bir yayını olarak çıkan *Şiirin Ortak Paydası: Şiirbilime Giriş* adlı yapısalcı çalışmasında da Lotman yer almaz; fakat Yalçın çalışmasını daha çok Jean-Claude Coquet üzerine kurmuş olsa da, Melih Cevdet Anday ve Ece Ayhan'dan birer şiirin yapısalcı analizini içermesi nedeniyle Lotman'ın Şiirsel Metnin Analizi çalışmasıyla bir benzerlik kurulabilir.[449]

1990 yılında Terry Eagleton'dan *Edebiyat Kuramı (Literary Theory: An Introduction,* 1983) adıyla yapılan çeviride de Lotman "Yapısalcılık ve Göstergebilim" başlıklı bölümde iki buçuk sayfa yer bulur. Eagleton "Tartu okulunun önde gelen Sovyet göstergebilimcisi" diye andığı Lotman'ın şiirsel metnin analizi üzerinde durmaktadır.[450]

1995 yılında, Todorov'un ünlü kitabı *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri* adıyla, Mehmet Rifat-Sema Rifat çevirisiyle yayınlanmıştır. "Roman Jakobson'un Önsözüyle" sunulan kitapta "Bir Şiir Sanatı Bilimine Doğru" başlıklı, 1965 tarihli bu önsözün sonunda Tartu adı kısaca geçer: "Moskova, Leningrad ve Tartu'daki genç araştırmacıların ilgi çekici tartışma ve çalışmalarında..." Bunun dışında, Rus biçimcilerin metinlerinin Fransızca çevirilerinden yapılan bu çeviride, güncel bir açıklama yer almaz.

Türkçede Lotman'ın adının anılması bir de Fredric Jameson'ın 1972 tarihli kitabının *Dil Hapishanesi: Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü* adıyla 2002'de yayınlanan çevirisinde olur. Jameson önsözde "...Elinizdeki yapıta, Yury M. Lotman ile onun Tartu Üniversitesi'ndeki çalışma arkadaşlarının geliştirdiği şekliyle Sovyet Yapısalcılığının çok zengin gereçlerinden herhangi bir şey sokmamaya özellikle

---

449 Bu çalışma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları arasında 1991 yılında çıkmış, daha sonra uzun yıllar fark edilmemiş, 1995'te Mehmet Fuat'ın bir yazısıyla dikkat çekmiştir. ("Şiirbilime Giriş, Cumhuriyet, 20 Eylül 1995). Kitabın ikinci baskısı sekiz yıl sonra olmuştur: Şiirin Ortak Paydası: Şiirbilime Giriş, Dokuz Eylül Yayınları, 2003.

450 Ayrıntı Yayınları, 1990, s. 124-126. 125. sayfa sonunda bir baskı hatasıyla metin eksik çıkmıştır.

dikkat ettiğimi de eklemek isterim",[451] der ve sadece kaynakçasında Lotman'ın ABD'de 1968 ve 1971 yıllarında yayınlanan iki kitabını belirtmekle yetinir.

Özdemir İnce'nin 1992 yılında çıkan *Tabula Rasa* ve 1993 yılında çıkan *Yazınsal Söylem Üzerine* adlı deneme kitaplarında da Lotman'ın adı geçmektedir.[452] 2005 yılında Özdemir İnce, Lotman'dan ilk kez kendisinin bahsettiğini öne sürmüştür: "Yeryüzünde Youri Lotman adında bir estetikçi olduğunu ve bu adamın *Sanatsal (Yazınsal) Metnin Yapısı* diye bir kitap yazdığını ilk kez benden duydu[lar]."[453]

Lotman'ın Türkçede yayınlanan ikinci çalışmasıysa, 2012 yılında yayınlanan *Düşünen Dünyaların İçinde* olur.[454] Lotman'dan yapılan bir diğer çeviri de 2017 yılında yapılmış olan, otobiyografik metni *Hatırat-Değ*il'in çevirisidir.[455] Lotman hakkında biyografik bir makaleyse 2018 yılında "Bir fikir mimarı: Yuri Lotman" adıyla yayınlanmıştır.[456]

Yapısalcılığın ve göstergebilimin Türkiye'deki gelişimi ayrı bir çalışmayı, kaçırılmış fırsatlar ve bunların sebepleri açısından değerlendirmeyi hak etmektedir. Greimas'ın etkisiyle neden Tartu Okulu bir İstanbul Okulu doğmadığını, neden ilginin Fransızcayla sınırlı kaldığını, Amerikan semiyotikçilerinin çalışmalarının aktarılmadığını sormak mümkün olduğu gibi, Sovyet çalışmalarının neden yeterince yansıtılamadığını sormak da mümkündür. Bunun yanıtı hem Türkiye'de kuramsal çalışmalara yönelik ilginin sınırlı olmasında, hem de Soğuk Savaş döneminde Rusya'yla olan sınırlı etkileşimimizde aranabilir.

Diğer yandan, Yuri Lotman'ın ve Tartu-Moskova ya da Moskova-Tartu okulunun Türkçe dışındaki dillerdeki ele alınışına ve değerlendirilmesine bakarsak, filoloji ve dilbilim alanlarının gelişkinliği ve çalışmaları çerçevesinde dengeli, organik bir ilişkiyle ele alındıklarını, mevcut çalışmalara katıldıklarını görürüz. Tıpkı Sovyet-

---

451 Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 11.
452 Can Yayınları, s. 49 vd.
453 *Mevsimsiz bir şair: Özdemir İnce, hazırlayan:* Celâl Soycan, Dünya Kitap, 2005, s. 139.
454 Bilgesu Yayıncılık, Rusçadan çeviren Sabri Gürses. Aslında 2002-3 yılında yapılan çeviri, telif sorunları nedeniyle 2012 yılına kadar beklemiştir. Umberto Eco'nun bu kitabın İngilizce baskısı için yazdığı önsöz de "Kültür ormanını anlamak" başlığıyla 20.02.2016 günü Kültür Servisi adlı internet dergisinde yayınlanmıştır: https://www.kulturservisi.com/p/econun-bu-metni-turkiyede-ilk-kez-yayimlaniyor-kultur-ormanini-anlamak/
455 Alfa Yayınları; Rusçadan çeviren Sevinç Üçgül (kitap yayına hazırlanmaktadır).
456 Hakan Saraç, "Bir fikir mimarı: Yuri Lotman," *Bilim ve İnsan*, der. Zeynep Bağlan Özer, Gazi Kitabevi, Nisan 2018.

Rus filoloji ve dilbilim çalışmalarına, hatta genel olarak insan bilimlerine Jakobson ya da Levi-Strauss'un çalışmalarının etki etmesi, Saussure, Jakobson, Trubetskoy, Propp, Levi-Strauss, Vyaçeslav İvanov, Lotman vb. arasında çember ya da sarmal dönüşler, etkileşmeler yaşanması gibi, Lotman'ın etkisi de dalga dalga Batıdaki semiyotik araştırmalar ve insan bilimi çalışmaları arasında yayılmaktadır.

Fakat bu etkileşime bakıldığında, yayılmayı sağlayan temel özelliğin bilimsel karşılıklılık olduğu görülür. Lotman'ın semiyotik alanındaki çalışmaları bu alanda çalışanlarda, Rus kültür tarihi çalışanları da aynı alanlarda çalışanlarda karşılık bulur, ama temel özellik, Lotman'ın en çok, kültürel zemini olan yerde, yani Slavistik bölümlerinde, Rus filolojisinden beslenen çalışmalarda kendisine yer bulmuş ve kavramlarını yaymış olmasıdır. Bunun nedeni elbette öncelikle Lotman'ın ve genel olarak Tartu-Moskova okulunun Rus kültüründen beslenmiş olmasıdır. Lotman'ın son çalışmalarından "Kültür ve Patlama"da da bunu vurguladığını, Rus kültür modeliyle Batı kültür modeli arasındaki yakınlık ve farklar üzerinde durduğunu görmüştük.

Türkiye'de genel olarak bunun eksikliğinden, Lotman'ın ve genel olarak Rus kültürbilimindeki kuramsal zenginliğin Slav dili ve edebiyatı bölümlerinde karşılık bulamamasından bahsetmek mümkündür. Dilbilim ve semiyotik ya da göstergebilimle ilgilenen üniversite bölümlerinde Lotman'ın kuramı vaktinde tanınıp geliştirilmemiştir; yapısalcılık ve göstergebilimden kuramsal-yöntemsel olarak yararlanmak mümkün olmamıştır. Bu yüzden de Tartu Okulu bu araştırma alanları popülerliğini yitirdiği ölçüde ilgi alanından çıkmıştır. Başka dillerde gelişmenin Lotman'a ilginin devam etmesinin, gelişmenin itici gücünün Slav-Rus filolojileri olduğunu görürken, Türkçede böyle bir canlılık görmediğimiz için Lotman'ın ya da Tartu Okulu'nun birikiminin benimsenip geliştirilmesinin de mümkün olmamasını doğal saymak durumundayız. Aslında bu çok şaşırtıcı olmasa gerek; çünkü folklor araştırmalarına bakıldığında, Propp ekolünün de benzer bir kaderi paylaştığını, tek tük çalışmalarda model olarak kullanılmakla yetinildiğini görüyoruz. Türkoloji ve Türk edebiyatı başta olmak üzere insan bilimlerinin Lotman'ın semiyotik ve kültür semiyotiği çalışmalarından yararlanması için öncelikle Slav dili ve edebiyatları, Rus filolojisi bölümlerinin onlardan nasıl yararlanılacağını göstererek öncülük etmesi yararlı olacaktır.

Bu açıdan durumu daha net görmek için kıyaslamalı bakmak yararlı olabilir. Semiyotik ve yapısalcılık tartışmalarının farklı dillerdeki gelişmelerine baktığımızda, aslında farklı dillerde yaklaşık olarak eşzamanlı geliştiğini görüyoruz. Lotman'ın Levi-Strauss'tan etkilendiği dönem Eco'nun etkilendiği dönemle örtüşmektedir, aynı şey Tahsin Yücel için de geçerlidir. Fakat bu eşzamanlı gelişmeler, benimsenen çalışma yönlerine gelince farklılık göstermiştir. Eco ile Lotman kendi edebiyatlarından örnekler (örn. Puşkin) ya da küresel kültürün örnekleri (örn. James Bond) üzerinde çalışırken, T.Yücel ile M.Rifat Fransız edebiyatından yola çıkmayı tercih etmiştir. Bunun üstüne dildeki yenileştirme, Öz Türkçecilik de bu yeni araştırma alanının büyük ölçüde yabancı, çoğu kez kullanışsız kalmasına neden olmuştur.

Yine de bütün bunlar, Lotman'ın kendine özgü ve yaratıcı kişiliğini gözardı etmeye yol açmamalı. Lotman'ı eşsiz yapan şey, onun çalışmalarının asıl rengini oluşturan şey, yapısalcılık ve semiyotikle ilgilenmesi, bu alanda kalıcı eserler ve kavramlar bırakması değil, en başından beri kendine has bir enerjiyle yaratıcılığını, kültür araştırmalarında yeni şeyler bulma ve araştırma gücünü sergilemesi, bu enerjiyi yaz okulu ya da dergiler ve kitap çalışmalarıyla çevresine yaymış olmasıdır. O yüzden, onun yapısalcı-semiyotik çalışmalarının bir benzerinin Türkiye'de ortaya çıkmamasını ya da onun çalışmalarının Türkçeye yeterince aktarılmamış olmasını değerlendirirken, öncelikle onu bir düşünürün kendini hep yeniden yaratma, yeni fikirler arama yeteneğinin timsali olarak görmekte yarar vardır.

### 3.6. Arapçada Lotman

*Gösterge Sistemleri Araştırmaları* dergisinde 2016 yılında yayınlanan, Hassib Elkouch imzalı bir makaleye göre, semiyotik ve Lotman'ın çalışmaları Arap kültüründe beklenmedik bir etki yaratmıştır. 1986'dan beri çeşitli makaleleri Arapçaya çevrilmiş olan Lotman'ın *Sinemanın Semiyotiği* çalışması 1989'da (*Qadaya ailm aljamal acinimai, Madkhal ila simiaiat alfilm*), *Şiirsel Metnin Yapısı* 1995'te (*Tahlil anas achiari, biniat alkasida*), *Semiyosfer* 2011'de (*Simiaa alkawn*), *Kültür ve Patlama* 2016'da (*Alinfijar wa Takafa*) çevrilmiştir.[457]

Elkouch'un dile getirdiği daha da ilginç bir şey, Lotman'ın düşüncesinin (ve dolayısıyla semiyotik incelemelerin) Arap kültüründe şiirin baskınlığı nedeniyle daha

[457] Hassib Elkouch, "Juri Lotman in Arabic: A bibliography", *Sign Systems Studies* 44(3), 2016, 453.

çok edebi incelemelerde yer bulduğu, kültür alanında sınırlı bir çerçeveye sahip olduğudur. Lotman'dan yararlananlardan biri olarak Mısırlı düşünür ve teolog Nasr Hamid Abu Zaid'i (1943-2010) veren Elkouch, onun Mısır'ı terk etmek zorunda kalmasını semiyotik ilgisine bağlar.

Abu Zayd'ın kitabının 2018 tarihli çevirisinin önsözünü yazan Carool Kersten de onun, yapısalcılıkla hermenötik arasında ilişki kurarken Lotman'dan bahseden Eagleton'ın yolundan gittiğini söylemektedir: "Sovyet-Eston semiyotikçi Yuri Lotman - Abu Zayd'ın hermenötiği için temel bir kaynaktır."[458]

### 3.7. Estonya'da Lotman

Lotman'ın eserlerinin tümü Estoncaya çevrilmemiştir. Eğitim ve üniversitede çalışma dilinin Rusça olması da bu süreçte etkili olmuştur. Fakat Puşkin biyografisi 1986 yılında *Aleksandr Sergejevits Puskin* adıyla, (Mihail Lotman'ın eşi) Piret Lotman'ın çevirisiyle Tallinn'de yayınlanmıştır (Eesti Ramaat Yayınevi). 1999 yılında da R. Veidemann ve P. Lias tarafından yapılan ve Tallinn'de yayınlanan *Kultuurisemiootika: Tekst-kirjandus-kultuur* başlıklı bir derlemede Lotman'ın çeşitli döneme ait yazılarına yer verilmiştir (Olion Yayınevi).

Tartu Üniversitesi'nde günümüzde de, "Tartu-Moskova Okulu"nda bulunmamış olsa da, filoloji bölümünün çalışmalarında, yayınlarında Lotman'ın öğrencisi olmuş ve birlikte çalışmış araştırmacılar vardır. Bunların en ünlülerinden biri, Lotman'ın öğrencisi olan ve çalışmaları çeviribilim alanıyla örtüşen Peteer Torop'tur (1950). Lotman en başından, daha ilk *Yapısal Poetika Dersleri*'nden beri, çeviri kavramına sibernetik ve semiyotiğin ortak alalında, kendi temel kavramlarından biri olarak özel bir yer vermiştir. Çekoslova araştırmacı Jiří Levý'nin *Çeviri Sanatı* (1964) adlı, çeviribilim alanının yapıtaşlarından biri olan çalışması da semiyotik alanında aynı yıllarda tartışılmaya başlanmıştı ve Levý daha sonra *Gösterge Sistemleri Üzerine Çalışmalar* dergisinde yer almıştır. Bu da Lotman'ı etkilemiş olmalıdır. Lotman çeviri kavramı üzerinde düşünmeyi son yıllarına kadar sürdürdü; *Düşünen Dünyaların İçinde*'nin önemli bir kısmı bu konuya ayrılmıştır. Lotman bu özel ilgisinden bir çeviri kuramı çıkarma yoluna gitmediyse de, semiyotik bir çeviri kuramı geliştiren Slovak araştırmacı

[458] Carool Kersten, "Nasr Hamid Abu Zayd: An Introduction to His Life and Work," *Critique of Religious Discourse*, Yale University Press, 2018, s. 15.

Anton Popovič (1933-1984), betimleyici çeviri yaklaşımını ortaya koyan çeviribilimci Gideon Toury (1942-2016) ve çoğuldizge kuramıyla bilinen Itamar Even-Zohar (1939) çalışmalarında Lotman'dan yararlanmış ya da onların çalışmalarının Lotman'ın çalışmalarıyla örtüşen yanları olduğu ortaya konmuştur. Peteer Torop da aynı etkiyi sürdürerek genel bir çeviri semiyotiği kuramı öne sürmektedir. Onun *Total Çeviri* (*Тотальный перевод,* 1995) adlı çalışması ve birçok makalesi ve öğrencisi Elin Sütiste'nin (1975) çalışmaları Tartu Okulu'ndan bu yönde atılmış adımlardır.

Kalevi Kull da (1952) Tartu Üniversitesi'nden, ekoloji ve biyosemiyotik alanında çalışan bir semiyotikçidir ve ayrıca Lotman araştırmalarına katkıları bulunmaktadır. Lotman'ın öğrencisi olan Lyubov N. Kiselyova (1950) ise, çalışmalarını Rus edebiyatı araştırmaları alanında sürdürmektedir.

Tartu Üniversitesi kökenli iki araştırmacının, Alexandra Yatsyk ve Andrey Makarychev'in 2017 tarihli, Lotman'ı politik bağlamda yorumlamaya yönelik *Lotman's Cultural Semiotics and the Political* adlı kitap çalışması da ilginç bir çalışmadır ve Tartu-Lotman araştırmalarının gelecekte besleneceği yönlerden birini işaret etmektedir.

Yatsyk ve Makarychev "Lotman ve Sovyet Sonrası: Tamamlanmamış Bir Roman" başlıklı giriş yazılarında Lotman'ın politik tutumunu neden çalışma hayatı boyunca, Sovyetlerin çöküşüne dek hemen hiç doğrudan dile getirmediği sorusundan yola çıkarak, büyük ölçüde politikayı önemsiz görmüş, etrafında olup bitenlere karşı politik tavrını dile getirmemiş bir Lotman tablosu çizerler. Lotman bir yandan politikayı önemsiz görerek kültür araştırmalarının içinde yer almayı doğru bulmuş, ama diğer yandan belirgin bir Sovyet rejimi yanlısı bir tutum sergilememiştir. Buna rağmen, Estonya'da bir Rus-Sovyet olarak çelişkili konumunun hep farkında olmuştur. Yazarlar onun 1950'deki Estonca konuşmalarından birinden yaptıkları alıntıyı bu tavrını sergilemek üzere kullanır:

> *"Rus milletinden olanların şovenizmle mücadele etmesi, Estonyalıların da milliyetçilikle mücadele etmesi gerekiyor ... Tartu'da iki büyük kurum var – Üniversite ve garnizon. Subaylar sık sık yersiz sözler ve işler yapıyorlar. Örneğin, bir subayın karısı sıraya girmeden tezgaha gidiyor, kocası da durup onu sessizce seyrediyor. Başka insanlara hakaret eden kişileri açıkça durdurarak bu davranışların Sovyet Ordusuna ait olmadığını, sadece bazı sorunlu tiplere ait olduğunu göstermeliyiz."*

Yazarlar bu alıntıyı Lotman'ın Estonya'daki kendi ikircikli varlığını görmezden gelmesinin bir örneği olarak yorumlarlar; iki tarafa birbirini hoşgörmeyi öneriyor

olması Lotman'ın politik bir sorunu ahlaki ya da kültürel bir örtüyle sarma çabasını göstermektedir. Hatta yazarlar Lotman'ın oradaki hayatı boyunca yerlilerin işgalciler karşısında yaşadığı koşulları ve ruhsal durumunu yeterince anlamadığını söyleyen Yegorov'un bile "yerliler" diyerek küçültücü bir ton kullanmasının yeterince hassas olmadığını söyler. Onlara göre, Lotman'ın Kültür ve Patlama döneminde yaşanan değişimlere ilişkin yorumları yeterince Sovyet-Rus söyleminin dışında değildir.

Gerçekten de Lotman'ın dünya görüşünün tarihi, çalışmalarında başlangıçta açıkça, sonraları iyice silikleşmiş biçimde var olan Sovyet ideolojisinin izlerine bakılırsa, bu açıdan farklı bir ufuk sunmayabilir; hayatının son yıllarına dek yurtdışına çıkmamış, Sovyetler Birliği'nin içinde doğmuş ve onunla yaşıt, 18-19. yüzyıl uzmanı bir düşünürün, matematik-sibernetik-robotik alanlarına ilgi duymuş olsa da, günümüzün karmaşık kültürüne doğrudan çözümler önerdiğini düşünmek abartılı olabilir. Diğer yandan, sömürgelerde bulunmuş ya da doğmuş Barthes ve Derrida gibi düşünürleri hatırlamak da yararlı olabilir: Cezayir'de doğan Derrida'nın sömürgecilik karşıtı söylemi onun Fransız aydını olarak yer edinmesini değiştirmemiştir, ya da Barthes'ın ölümünden sonra yayınlanan Incidents adlı kısa güncesinde 1968-1969 yıllarında Fas'ta ve Paris'te yaşadığı erotik maceraların yer alması onu hiç kuşkusuz reddedeceği oryantalizm-sömürgecilik bağlamına sürüklemiştir.[459] Bir düşünürün kişisel tarihiyle düşünsel tarihini birbirine doğrudan bağlamak her zaman beklenen sonuçları vermeyebilir.

Ayrıca, Lotman'ın Sovyet yurttaşı olarak Estonya'da hangi kültürel katmanları gördüğü de tartışılabilir. Rus-Sovyet bünyesine geçmeden önce Estonya çok eskiden beri İsveç ve Alman etkisi altında olmuş, yirminci yüzyıldan önce fiilen onların yönetimine girerek, hatta İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi yönetimine girerek, karmaşık bir tarihsel etki mirasına sahip olmuştur. Tartu Üniversitesi gibi Tartu şehrindeki birçok yapı 17. yüzyıldaki İsveç idaresinin mirasıdır. Bu yüzden, Lotman'ın Eston kültüründeki farklı sömürgecilik katmanlarının farkında olması da sözkonusu olabilir.

---

[459] Jonathan Culler, *Barthes: A Very Short Introduction*, Oxford and New York: Oxford University Press, 1983, pp.110-112. Barthes'ın ölümünden sonra editörü François Wahl'ın yayınladığı bu kitap, daha önce kurulmuş olan Barthes imgesi için zararlı olmuştur. Örneğin bkz. Dalia Kandiyoti, "Roland Barthes Abroad," *Writing the Image After Roland Barthes*, ed. Jean-Michel Rabate, s. 242, dipnot 29, Pennyslvania Üniversitesi Yayınları, 1997. Barthes ile Pierre Loti ilişkisinden başlayan Kandiyoti, Barthes'ın oryantalizmini cinsel seyahatleriyle birlikte ele alıyor.

Kültürel miras sorununun, Lotman'dan sonra daha karmaşık bir hal aldığını, Estonya kültürünün yerli-yabancı, Eston-Rus vb. ikilikler üzerinden tartışılmasının güç olacağını gösteren bir süreç de, Lotman Arşivi'nin Lotman'dan sonraki tarihidir. Lotman'ın ölmeden önce vasiyet niteliğinde bir mektupla bıraktığı arşivin düzenlenmesi için bağımsız Estonya hükümeti bir fon ayırdıysa da bu yeterli gelmemiştir. Arşivin sınıflandırılması ve bilgisayar ortamına aktarılması vb. çalışmaların ardından, 2002 yılında kurulan bir komisyon, Lotman'ın oğlu Mihail'e arşiv için yarım milyon kron ödenmesini uygun bulmuş, fakat bu gerçekleşmemiştir. Ardından Mihail'in Cambridge Üniversitesi'yle, arşivi söylentilere göre iki milyon krona vermek üzere yaptığı görüşmeler de sonuç vermemiştir. Bunun ardından Yeltsin döneminin İletişim Bakanı Nikolay Aksenenko'nun işadamı oğlu, Estonya'nın taşımacılık dünyasında önemli söz sahibi olan Rustam Aksenenko bu arşivi satın aldıktan sonra 2007 yılında Eston vatandaşı olmuştur. Gazeta.ru gazetesinde Dimitri Vinogradov süreci 2006 yılında şöyle anlatıyordu:

> *"2001 yılında Tartu Üniversitesi'nde ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde çalışan, Yuri Lotman'ın oğlu ve mirasçısı profesör Mihail Lotman babasının 20 bin kitaptan, şahsi yazışmalardan, günlük ve elyazmalarından oluşan arşivini satma arzusunu dile getirdi. Mihail Lotman bu arzusunun sebebi olarak yeni bir ev alma ihtiyacını belirtti.*
>
> *Eston hükümeti Lotman'ın mirasının değerlendirmek üzere özel bir komisyon kurdurdu ve komisyon dört yıl çalışmadan sonra arşiv için bir buçuk milyon kron (yaklaşık 100 bin dolar) teklif etti. Fakat mirasçı bu bedelin az olduğunu, ABD Stanford Üniversitesi'nin arşiv için en az 2 milyon kron (yaklaşık 125 bin dolar) teklif ettiğini söyledi. Bir skandal koptu ve basın ve siyasetçiler Mihail Lotman'ı yurtsevmezlikle, açgözlülükle ve 'cumhuriyetin servetinden' ve 'yüce babasının mirasından' geçinme hevesiyle suçladılar. Ayrıca, bilimciler Yuri Lotman'ın arşivin Estonya'da kalmasını istediğini söyleyen vasiyetini hatırlattılar.*
>
> *Skandala noktayı açıklanmayan bir "yedi basamaklı" (kron olarak) bir bedele arşivi satın alan ve Tallin Üniversitesi Eston sosyal Bilimler Akademik Kütüphanesi'ne veren Aksenenko koyabildi.*
>
> *Bu üniversitede Estonya Semiyotik Arşivi kurulacak ve bu arşivin amacının 'Yuri Lotman'ın mirasını korumak ve araştırmacı ve öğrencilere erişilebilir kılmak' olduğu açıklandı. Arşiv heyetinde yerel bilimsel danışmanlar dışında, Mihail Lotman ve Aksenenko da yer aldı. 'Bu karar şirketimin ilkelerinden biri. Biz iş yaptığımız ve para kazandığımız yerleri sosyal olarak da destekliyoruz' diye açıkladı işadamı bu hareketini yerel basına."*[460]

Dolayısıyla, Sovyet yönetimi aracılığıyla Ruslaştırıldığı söylenen, Lotman'ın da politik açıdan eleştirmediği söylenen Eston kültür uzamının bu kez Sovyet sonrası politik-figür-girişimciler aracılığıyla ulusallaştırılmasının karmaşık bir örneğiyle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Hatta yatırım aracılığıyla yurttaşlığın alındığı bir

---

[460] "Сын Аксененко совершил гражданский поступок," 27.02.2006 https://www.gazeta.ru/2006/06/27/oa_205699.shtml?updated

ulusalcılık sonrası bir dönemde, kültürel uzamın karakteri sorgulanabilir. Bu durumda Lotman'ın Sovyet dönemindeki tavrı yeniden değerlendirilebilir.

Her koşulda, Tartu içinden gelen bu tarihsel eleştiriler, Sovyet sonrası dünyada çözülmemiş ve geleceği şekillendirmekte olan birçok kültürel sorunu Lotman perspektifinden ya da onu merkeze alarak sorgulamak için önem taşımaktadır. Araştırmacılar da "kültürel semiyotik bize Sovyet sonrası uzamda ortaya çıkan bir dizi yeni konuyu çözümlemek için bir yöntembilim sunmaktadır, ama ayrıca karşılaştırmalı disiplinlerarası ve ulusötesi araştırma için de çok daha geniş etkileri olabilir" demektedir.

Tallin Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü araştırmacılarından Igor Pilshchikov da Yuri Lotman'ın arşivi ve kültürel etkisi üzerine çalışanlardan biridir. 2010-2013 yılları arasında "Juri Lotman's Structural Methods and Semiotics of Culture on a Global Scale: Their Historical Background, International Context and Recent Developments" başlıklı araştırma projesini yürütmüştür.[461] Mikhail Turinin'le birlikte hazırladıkları "The Tartu-Moscow School of Semiotics: A transnational perspective" makalesi de Lotman'ın etkisini değerlendirmeye yönelik bir katkıdır. Bu çalışmada değindikleri iki nokta Lotman'ın Estonya'daki bilimsel mirasının değerlendirilmesine ve anlamlandırılmasına yönelik beklentileri ifade eder olarak gösterilebilir.

Birincisi, Lotman ve Tartu Okulu araştırmalarının temel bir sorunu olarak, bu araştırmalarda Estonya'nın eksikliğini saptarlar:

> *"Bugüne dek, semiyotiğin nasıl Estonya'da akademik bir alan haline geldiği sorusu Tartu-Moskova Okulu uzmanları tarafından gözardı edilmiş, bu da Okula Eston katkıların yeterince ele alınmamasına yol açmıştır. ... Son dönemdeki çalışmalar vakitli ve hoş gelmiş olsa da, ne yazık ki Rus merkezli ve Sovyet merkezlidirler. Sadece Lotman'a odaklanarak, Zara Mint'i ve Gösterge Sistemleri Araştırmaları ve diğer Tartu yayınlarında yer alan Estonyalıları gözardı ederler."*[462]

İkincisi, Jakobson'un da içinde bulunduğu Moskova, Leningrad ve Prag çevrelerinden başlayarak Tartu-Moskova Okulu'na kadar uzanan o üniversite çevrelerinde kurulan akademik topluluk geleneğine Yuri Lotman'ın özel bir önem verdiğini belirten araştırmacılar, onun 1966-67 yıllarında beş Çekoslovakya

---

461 Proje sayfası: https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/26b23692-9972-46e2-8907-ea3412872fd0

462 Igor Pilshchikov, Mikhail Trunin, "The Tartu-Moscow School of Semiotics: A transnational perspective, *Sign Systems Studies*, Cilt 44, No 3, 2016, s. 384. İnternet: http://dx.doi.org/10.12697/SSS.2016.44.3.04

üniversitesini ziyaret ettikten sonra yayınlanan bir makalesinde, homo academicus'u yaratmak için üniversitenin, "üniversite atmosferinde geçen beş yıllık hayatın" önemi üzerinde durduğunu söyleyerek, sözü günümüz Estonya'sına getirirler:

> *"Yaz Okullarının kuşaklar arasındaki iletişim noktası olanak anlamı ve Sovyetler Birliği'nin dört bir yanından gelen mezun olmuş ve olmamış öğrencileri çeken genç akademisyen konferanslarının önemi burada gelir. Manalı bir şekilde, bugün bile Tartu ve Tallinn üniversitelerindeki öğrenci konferansları Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Rusya arasında, en azından Slav araştırmaları bölgesinde bir aracı rolü oynamaktadır. Estonya'da son zamanlarda yeniden canlandırılan Semiyotik Yaz Okulları da hem yerel hem uluslararası olarak iyi karşılanmıştır."*[463]

Lotman'ın bıraktığı bilimsel mirasın belki de en önemli yönü budur; üniversitede yapılan çalışmanın, bilimsel toplantıların geçmişle geleceğin kültürel belleğini beklenmedik şekillerde biraraya getirerek öngörülemez kültürel patlamalara yol açma olasılığı vardır.

[463] A.g.e., s. 382-3.

# SONUÇ

20. yüzyıl Sovyet tarihi çok karmaşık olduğu gibi Dünya tarihinde bıraktığı etkilerinin hâlâ silinmemiş, belki de yeterince anlaşılmamış olması yönüyle ilgi çekmekte ve güncelliğini korumaktadır. Bu tarih, bir bakıma Rusya ve Rus tarihidir, onun içinde yer alır, ama Sovyet sonrası dünyada onu sadece Rusya'ya ait görmek de imkansızdır, çünkü küresel bir etki yaratmıştır. İdeoloji üzerinde yükselen Sovyetler Birliği, Rusya İmparatorluğu'nun, Çarlık Rusyası'nın yapamayacağı küresel bir etkiyi yaratmış, 20. yüzyıl boyunca Amerika Birleşik Devletleri'yle birlikte dünyayı iki etki alanı olarak paylaşmıştır.

Bu yüzden, 20. yüzyılda, Sovyetlerin sınırında ya da içinde doğup da uluslararası etki bırakmış olan insanların, örneğin, çalışmamızda da isimlerinin anıldığı R. Jakobson ve V. Nabokov gibi insanların hayatlarını değerlendirmek her zaman güç olmaktadır. Jakobson'un SSCB'den ayrıldıktan sonra Avrupa ve Amerika'daki dilbilim çalışmalarına, makine çevirisi ve günümüz bilgisayar teknolojilerine dek uzanan araştırmalara etkisi, öngörülmesi güç bir etki halesini sergilemektedir. Nabokov'un da Avrupa ve Amerika'daki edebiyat dünyalarındaki başarısı ve etki halesinin açıklanması güç bir olgudur. Yuri Lotman gibi Sovyet sınırında kalmış ve Tartu'da yaşamış olsa da o dünyadan hiç ayrılmamış bir insanın hayatını ve bilim dünyasına etkisini açıklamak da aynı ölçüde güçtür.

Çalışmamızda, bu açıdan öncelikli saptamamız, Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun 5. yılında doğan Lotman'ın, Sovyet öncesine tanık olmuş R. Jakobson ya da V. Nabokov gibi figürlerden farklı bir karakterde ele alınması gerektiği oldu. Her ne kadar Lotman hayatı boyunca politik bir figür olmamış, eserlerini politik çerçevenin dışında tutmuşsa da, eserlerinde hayatının farklı dönemlerinde farklı oranlarında Sovyet ideolojisinin etkisi olmuştur. Bu, ilk dönem çalışmalarında iki şekilde görülmüştür: Birincisi, dönemin bilimsel çalışma şablonlarına uygun olarak, çalışmada resmi

ideolojinin K.Marx ve V.Lenin gibi temel kişilerine referans verilmesi; ikincisi de, bu ideolojinin belirlediği konulara ya da seçilen konularda bu ideolojinin öngördüğü sorularla yaklaşılması. Lotman'ın ilk dönem çalışmalarında önemli bir yere sahip olan "soylu devrimci" tartışması bu çerçeveye aittir.

Fakat Lotman, bazı tesadüfler ve kişisel yaratıcılığı sayesinde, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl edebiyatına yönelik araştırmalarında özgün buluşları ve dili ortaya çıkarmayı başarmıştır. Bir yandan, bu dönemi Sovyet ideolojisinin dışında bir çerçeveyle ele almaya devam eden G.A.Gukovski ve N.İ.Mordovçenko gibi araştırmacılar bunda etkili olmuştur. Diğer yandan, Lotman'ın Sovyet edebiyat bilimi için önemli bir çıkış olarak gördüğü yapısalcılıkla, daha doğrusu yapısalcılığın yöntem bilimsel yönüyle ilgilenmesi de bunda etkili olmuştur.

Çalışmamız, Lotman'ın Moskova-Tartu Okulu'yla birlikte anılan yapısalcı ve semiyotik araştırmalar döneminin birkaç farklı sonuçla değerlendirilebileceğini gösteriyor. Birincisi, Moskova-Tartu Okulu, özünde Lotman'ın Moskova'yla irtibat kurmasının ve onlarla birlikte çalışmalarını ortak bir zemine taşımaya çalışmasının bir ürünüdür. Bu çaba da bir yandan Yaz Okulu denen toplantılarla, diğer yandan Tartu Üniversitesi yayını olan *Gösterge Sistemleri Üzerine Çalışmalar* adlı semiyotik dergisinde somutlaşmıştır. Yaz Okulu kısa süreli ve dağınık olmuş, 1970'lerle birlikte etkisini kaybetmiştir. Fakat 1964 yılında yaz okuluyla birlikte başlatılan ve günümüzde de yayınına *Sign Systems Studies* adıyla devam eden dergi, Uluslararası Semiyotik Derneği (IASS) 1969 yılında başlattığı *Semiotica* dergisinden de eski tarihiyle bir bakıma semiyotik araştırmalarının öncü merkezi olmuştur.

Diğer yandan, çalışmamızda Lotman'ın yapısalcılıkla ilişkisinin sanıldığından daha işlevsel olduğunu, Lotman'ın kendisini yapısalcı bir düşünür olarak konumlamadığını gördük. Sözkonusu olan daha çok, Rus biçimciliğinin 20. yüzyıl başındaki mirasının yeniden canlanması ve 1960'larda Rus edebiyat eleştirisine yeniden katılmasıdır. Lotman'ın kuramının yapısalcılıkla ilişkisi Umberto Eco'nun yapısalcılıkla ilişkisi gibidir; her ikisi de hızla kendilerini kültürel semiyotik çalışmaları içinde konumlamıştır. Çalışmamızda, Lotman'ın 1960'ların başında Yapısalcılığı derslerinde anlatmak ve çalışmalarında kullanmak üzere incelediğini (*Yapısalcı Poetika Dersleri*), fakat bunun ötesine geçerek bu yöntemden sanatla ilgili genel kuram yaratmak üzere yararlanmayı hedeflediğini saptadık ("*Sanatsal Metnin Yapısı* ve *Şiirsel Metnin*

*Analizi*"). Bunun somut bir göstergesi de, o ders notlarının kuramsal çalışmaların içinde birebir yer almasıdır; Lotman'ın birçok çalışması kendi çalışmalarından yapılan kolajlar niteliğini taşır.

Çalışmamızın bir diğer sonucu, Lotman'ın semiyotik çalışmaları aracılığıyla, 1970'lerden itibaren, uzmanlık alanı olarak belirlediği 18. yüzyıl sonu-19. yüzyıl Rus edebiyatı araştırmalarına yeni bir soluk getirmiş olduğunu görmek oldu. Lotman'ın Dekabristlerin Sovyet ideolojisinin kökenleriyle olan ilişkisini saptamak çabasıyla başlayan edebiyat tarihi çalışmaları, Tartu Üniversitesi'ndeki derslerde ve daha sonra da televizyon sohbetlerinde somutlaştığı üzere, Rus kültürünün özelliklerinin çok ayrıntılı analizi haline gelmiştir. Bir bakıma şöyle söylenebilir: 1950'lerde resmi ideoloji çerçevesinde "soylu devrimci" olarak kullanılan kavram, 1970'lerin sonunda "Rus soylusu"na dönüşmüştür: Lotman'ın *Karamzin*, *Puşkin* çalışmaları ve *Rus Kültürü Sohbetleri* bu bağlamda yer alır.

Bu çerçevede, çalışmamızın bir diğer saptaması da, Lotman için slavoloji bağlamındaki çalışmaların taşıdığı büyük önem oldu. 1958 yılında Moskova'da yapılan IV. Slavistler Kongresi'ne katılması ve sonraki kongreleri desteklemesi, bu kongreden esinlenerek Tartu Üniversitesi'nde 1958'den beri yayınlanmakta olan *Rus ve Slav Filolojisi Çalışmaları* (TRSF) dergisini başlatması, Rusya'da trajik, inişli çıkışlı bir kadere sahip olmuş olan slavoloji çalışmaları açısından Lotman'ın tarihsel değerini ortaya koyar. Diğer yandan, araştırmamızda, Lotman'ın semiyotik alanındaki fikir ve kavramlarının da büyük ölçüde Rus ve Slav filolojilerinde konu edildiğini gördük; bunun nedeni hiç kuşkusuz Lotman'ın bu filolojilerin içinde yer alması ve fikirlerinin bu kültür dünyası bağlamında gelişmiş olması dışında, Lotman'ın iki alanı başarıyla iç içe geliştirmiş olmasıdır.

Lotman'ın çalışmalarının temel ve somut ürünlerinden biri olan Tartu Okulu, Estonya'nın Tartu ve Tallinn üniversitelerinde sürdürülen semiyotik araştırmalar ve kurslarla günümüzde de yaşatılmaktadır. Çalışmamızın bir sonucu da, Sovyet döneminin eseri olan bu Semiyotik Okulu, Sovyet sonrasında da, Lotman'ın bilimsel mirası olarak faaliyetini sürdürmekte, fakat bir Eston kültür mirası olarak görülmesi sayesinde etkili olmaya devam ettiği saptamasıdır. Lotman böylece hem Rus hem Eston kültür tarihinin bir parçası olmuştur ve kuramsal sorgulamaları ve kavramları bu iki

kültürün geleceğine dair soruları farklı şekillerde sormaya devam etmektedir. Bunu özellikle yeni kuşak Eston araştırmacılarda görmek mümkündür.

Çalışmamızın başında amaç olarak belirlediğimiz bir konuda, yani Lotman çalışmasının Türk edebiyatı araştırmalarına nasıl katkıda bulunacağı sorusuna, çalışmanın sonunda ilk önyargılarımızdan daha farklı yanıt verdiğimizi söyleyebiliriz. Lotman'ın yapısalcı semiyotik metin analizi çalışmalarının benzerleri Türkçede yapılmaktadır ve bu yöntemin Rusçadan bir katkıya ihtiyacı yok gibi görünmektedir. Daha doğrusu bu katkı büyük ölçüde gecikmiş bir katkı olacaktır. Fakat Lotman'ın kültür semiyotiği çalışmalarının ve kültür tarihçisi olarak geliştirdiği kavramların, çeviriden patlamaya dek uzanan kavramların katkısı olacaktır. Slav ve Rus filolojisi açısından sahip olduğu değerinse tartışılacak bir yanı yoktur ve bizce, 18.-19. yüzyıl edebiyat tarihçiliği, Rus kültür tarihçiliği mirasını koruyup geliştirerek yaptığı çalışmalar Rusya için yeri doldurulmaz önem taşımaktadır.

Diğer yandan, edebiyat araştırmaları ve edebiyatbilim ve estetik çalışmaları açısından Lotman'ın tarihsel önemi üzerinde durmak gerekirse, Lotman'ın 1967 yılında "Edebiyat incelemesi bilim olmalıdır" makalesi ve yapısalcı-semiyotik çalışmalarında çizdiği, edebiyat incelemesinin ve eğitiminin pozitif bilimlere daha çok yaklaşması, matematiksel-istatistik yöntemleri kullanması gerektiği yönündeki savı, hatta "sanatmetrik" döneminde de benimsediği yaklaşımın hem kendi eserlerinde, hem de yaygın inceleme ve eğitim alanında sürdürülmediğini söylemek mümkündür. Araştırmacılar, günümüzde, Rusya'da edebiyat eğitiminde matematiksel-istatistik yöntemlere müfredatta yer verilmediğini söyleyerek, Lotman'ın bu projesinin benimsenmediğini ve Lotman'ın kendisinin de zaman içinde doğa bilimlerinde biyolojiye yöneldiğini, organikçi bir yaklaşıma geçtiğini vurgulamaktadır.[464] Buna karşılık, Lotman'ın yapısalcı-semiyotik yaklaşımdan beslenen zengin Rus kültür ve edebiyat tarihçiliğinin günümüzün Rus kültür ve edebiyatı eğitimine, çağdaş ders kitaplarına çok şey kattığı savunulmaktadır. Bu çerçevede, günümüz Rus edebiyat araştırmacılarının ve eğitmenlerinin Lotman'ın Sovyet döneminin "sosyolojik

[464] Олег Собчук, "Номотетическое литературоведение: пунктирный набросок," *NLO* 2015, 2(132). İnternet: http://magazines.russ.ru/nlo/2015/132/11s.html

empresyonizmine" karşı savunduğu yapısalcı-semiyotik yönteminden yeni 21. yüzyılın edebiyat çalışmaları için yararlandığını söylemek mümkün görünmektedir.[465]

Bu çalışmada Lotman'ı bir belirsizlik alanından çıkarıp tarihsel yerinde ve bağlamında görmeye çalıştık. Bu çerçevede, çalışmamızın ilk bölümünde Lotman'ın biyografisini kendi yazdıklarından, mektuplarından ve başkalarının hatıralarından yararlanarak ortaya çıkardık. İkinci bölümde, kuramsal çalışmalarını kronolojik olarak, döneminde etkilendiği diğer kaynakları da saptamaya çalışarak ele aldık ve dönemlere ayırdık. Üçüncü bölümde de çalışmalarının etkisini ve etkili olacağı alanları saptamaya çalıştık. Bunu yaparken, bir yandan da Lotman'ın Türkçede ya da Türkiye'deki araştırmalarda neden sıkça anılmadığını sorguladık. Bunun temel bir yanıtı, Rusçadan yapılmış kuramsal ve edebiyat bilimsel araştırmaların çevirilerinin büyük ölçüde ideolojinin etkisi altında kalması ve ağırlıkla Sovyet resmi sanat kuramlarına destek veren eserlerin yaygın olarak çevrilmiş ve okunmuş olmasıdır. Üstelik bunlar büyük ölçüde de Rusçadan değil ikincil dillerden çevrilmiştir. Klasiklerin bile asıl dillerinden çevirilerle aktarılmaması kültür alanında önemli bir sorundur. Bununla birlikte, Türkiye'de Rus ve Slav filolojisi araştırmaları geliştikçe, Lotman'ın adının da bu filolojilerde etkin olan başka araştırmacılarla birlikte daha sık anılacağı kanaati ortaya çıkmaktadır. Bu monografinin, bu yolda, yetersiz de olsa atılmış adımlardan biri olarak görülmesini umut ediyoruz.

[465] Alla Mihaylovna Antipova, "Труды Ю.М. Лотмана и методология современного литературного образования: К 90-летию со дня рождения", *Преподаватель XXI век*, 2012, № 3, s. 8. "Sosyolojik empresyonizm" ifadesi çalışmaları Lotman üzerinde etkili olan Oksman'a aittir; Sovyet döneminin resmi-ideolojik yaklaşımına yönelik eleştirel bir değerlendirmedir.

# KAYNAKÇA


Aksan, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin, Yayınları, 1995.

Blakeley, Thomas J., *Soviet Scholasticism*, D.Reidel Publishing Company, 1961.

Behramoğlu, Ataol, *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği*, İş Bankası Yayınları, 2001.

Caesar, Michael, *Umberto Eco: Philosophy, Semiotics and the Work of Fiction*, Polity Press, 1999.

Dosse, Francois, *History of Structuralism 1: The Rising Sign 1945-1966* (Çev. Deborah Glassman), University of Minnesota Press, 1997.

Eagleton, Terry, *How to Read a Poem*, Blackwell, 2006.

*Edebiyat Kuramı*, Ayrıntı Yayınları, 1990.

*Literary Theory: An Introduction, Anniversary Edition*, University of Minnesota Press, 2008.

Eagle, Herbert, "The Semiotics Of The Cinema: Lotman And Metz,", *Dispositio*, No: 3, 1976.

Eco, Umberto, *A Theory of Semiotics*, Indiana University Press, 1976.

Eco, Umberto, *Açık Yapıt* (çev. Yakup Şahan), Kabalcı,1992.

Erlich, Victor, *Russian Formalism: History–Doctrine*, Mouton, 1955.

Gherlone, Laura, "Jurij Lotman: Bibliografia essenziale," *Le Muse fanno il girotondo: Jurij Lotman e le arti*, Terra Ferma Edizioni, 2013.

Gitelman, Zvi (ed.), "Politics and the Historiography of the Holocaust in the Soviet Union," *Bitter Legacy: Confronting the Holocaust in the USSR*, Indiana University Press, 1997.

Göktürk, Akşit, *Sözün Ötesi*, İnkılap Kitabevi, 1989.

Greimas A.J., *Структурная семантика: Поиск метода* (Перевод с французского Л. Зиминой), Академический Проект, 2004.

Guiraud, Pierre, *Göstergebilim* (çev. Mehmet Yalçın), İmge Yayınevi, 1994.

Gürses, Sabri, "Çevirmen notu: Türkçede Şoah," *Savaşta Bir Yazar: Vasili*

*Grossman Kızıl Ordu'yla 1941-1945*, Editör: Antony Beevor, Can Yayınları, 2013, s. 11-15.

Hutchins (ed.), W. John, *Early Years in Machine Translation: Memoirs and biographies of pioneers*, John Benjamins Publishing Company, 2000.

İnce, Özdemir, *Şiir ve Gerçeklik*, Broy Yayınları, 1985.

Jakobson, Roman, *Selected Writings, Cilt 2: Word and Language*, The Hague & Paris: Mouton, 1971.

Karasu, Bilge, *İmbilim Ders Notları*, ed. Cemal Güzel, Bilgesu Yayıncılık, 2011.

Kaşoğlu, Ayla, *18. Yüzyıl Rus Aydınlanmacısı Radişçev*, Ürün Yayınları, 2004.

Katilius -Boydstun, Marvin, "The Semiotics Of A. J. Greimas: An Introduction," *Lituanus*, Cilt 36, No.3, 1990. İnternet: http://www.lituanus.org/ 1990_3/90_3_02.htm

Kıran, Zeynel, *Dilbilim Akımları*, Onur Yayınları, 1986.

Kull, K., "Juri Lotman in English: Bibliography," *Sign Systems Studies*, 39, 2011. https://doi.org/10.12697/SSS.2011.39.2-4.14

Kull, K. & Tamm, M., "Toward a reterritorialization of cultural theory: Estonian theory from Baer via Uexküll to Lotman," *History of the Human Sciences,* 29(1), 75–98. DOI: https://doi.org/10.1177/095269 5115617407

Levaco, Ronald, "Semiotics of Cinéma," *Slavic Review*, Cilt 37, No: 4, Aralık 1978.

Lucid, Daniel P. (ed.), *Soviet Semiotics: An Anthology*, John Hopkins University Press, 1977.

Larocca, Giuseppina, "Ancora sulla ricezione della teoria letteraria russa in Italia," *LEA - Lingue e letterature d'Oriente e d'Occidente*, No 5, 2016.

Lotman, Yuri, *Hatırat-Değil*, Alfa Yayınları, çev. Sevinç Üçgül (yayına hazırlanıyor; Rusçası: "Не-Мемуары," *Лотмановский Сборник 1*, ИЦ Гарант, 1995, s. 5-54.)

Mitang, Herbert, "A life of scientist and dissident Andrei Sakharov," 12.05.2002, Chicago Tribune http://articles.chicagotribune.com/2002-05-12/entertainment/0205110012_1_andrei-sakharov-mrs-bonner-soviet-men-and-women

Millar, James R. (ed.), Encyclopedia of Russian History, Macmillan, Cilt 1, 2003.

Mercatante, Steven D, *Why Germany Nearly Won: A New History of the Second World War in Europe*, Praeger, 2012.

Oktay, Ahmet, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, BFS, 1986.

Olcay, Türkân, *Rus Edebiyatında Doğalcı Okul*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2003.

Onart, Adnan, "Yapısalcılık," *Türk Dili*, Sayı 262, 1 Temmuz 1973.

Özügül, Oğuz (ed.), *Yapısalcılık Üstüne*, De Yayınları, 1985.

Parer, Özlem M., *Rus Biçimciliği ve Şklovski*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004.

Percival, W. Keith, "Roman Jakobson and the Birth of Structuralism", İnternet: http://www.people.ku.edu/~percival/Jakobson&Structuralism.html

Petrilli, Susan (ed. Paul Cobley, John Deely, Kalevi Kull vd.), *Semiotics Continues to Astonish: Thomas A. Sebeok and the Doctrine of Signs*, Walter de Gruyter, 2011.

Piaget, Jean, Yapısalcılık, Dost Yayınları (çev. Füsun Akatlı), 1982.

Raun, Toivo U., *Estonia And Estonians*, Hoover Institution Press, 2002.

Rifat, Mehmet, "Gösterge Avcıları I," *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler,* Düzlem Yayınları, 1996.

Rifat, Mehmet (ed), *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler*, Düzlem Yayınları, 1996.

Rifat, Mehmet (ed), *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, Yazko, 1983.

Sebeok, Thomas Albert, *Global Semiotics*, Indiana University Press, 2001.

Sebeok, Thomas A. -Jean Umiker-Sebeok (ed.), *The Semiotic Sphere*, Plenum Press, 1986.

Sebeok, Thomas A. -Jean Umiker-Sebeok (ed.), *The Semiotic Web 1987*, Mouton de Gruyter, 1988.

Semenenko, Aleksei, *The Texture of Culture: An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory*, Palgrave Macmillan, 2012.

Salupere, S., "Tartu Summer Schools of Semiotics at the Time of Juri Lotman," *Chinese Semiotic Studies*, 6(1), pp. 303-311, 2012. İnternet: doi:10.1515/css-2012-0121

Sladek, Ondrej, *Prag Ekolü'nün Yapısalcı Poetikası ve Geçirdiği Dönüşüm*, Dergah, 2014.

Şahin, Mehmet, *Bilgisayar Destekli Çeviri*, Tübitak, ekitap, Proje no: 215B106, (yayına hazırlanıyor).

Şahin, Mehmet, *Çeviri ve Teknoloji*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Senemoglu, Osman, "De Leo Spitzer à A.-J. Greimas La création du département de langue et littérature françaises de la Faculté des Lettres de l'Université d'Istanbul", *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 27, 2001. İnternet: http://journals.openedition.org/dhfles/2593

Slavistler Kongresi, VI. Uluslararası. Sovyet heyetinin tebliğleri- Prag 1968 (История, культура и этнография славянских народов. VI международный съезд славистов. Доклады советской делегации), Nauka Yayınevi, 1968.) İnternet. https://inslav.ru/publication/istoriya-kultura-i-etnografiya-slavyanskih-narodov-vi-mezhdunarodnyy-sezd-slavistov

Tihanov, Galin, "Continuities in the Soviet period," *A History of Russian Thought*, (ed. William Leatherbarrow, Derek Offord), Cambridge University Press, 2010.

Todorov, Tzvetan (ed.), *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerin Metinleri*, YKY, 1995.

Todorov, Tzvetan, *Poetikaya Giriş* (çev. Kaya Şahin), Metis, 2001.

Volkov, Solomon, *20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi*, Alfa Yayınları, 2018. (Daha önce: *Büyülü Koro*, YKY, 2005).

Vardar, Berke, "Yapısal Eleştiride Yeni Bir Atılım," *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,* Sayı 2-3: 1973-1974.

Waldstein, Maxim, *The Soviet Empire of Signs: A History of the Tartu School of Semiotics*, VDM Verlag, 2008.

Waldstein, Maxim, "Russifying Estonia?: Iurii Lotman and the Politics of Language and Culture in Soviet Estonia," *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, Slavica Publishers, Cilt 8, No 3, Yaz 2007, s. 561-596. DOI: https://doi.org/10.1353/kri.2007.0043

Walicki, Andrzej, *Rus Düşünce Tarihi* (çeviren Alâeddin Şenel), V Yayınları, 1987.

Wiener, Norbert, *The human use of human beings*, First Sphere, 1968.

Yücel, Tahsin, *Yapısalcılık*, Ada Yayınları, tarihsiz (1982).

Yücel, Tahsin, *Anlatı Yerlemleri*, Ada Yayınları, 1979.

Автономова Н.С., *Открытая структура. Якобсон-Бахтин-Лотман-Гаспаров*, Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009.

Бернштейн, С. Б., "Трагические страницы из истории славянской филологии (30-е годы XX в.)," *Труды по истории славистики (К 100-летию со дня рождения ученого),* Институт славяноведения РАН, 2011. İnternet: https://inslav.ru/publication/bernshteyn-s-b-trudy-po-istorii-slavistiki-m-2011

Богданов, С. И. (ed.), Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета: материалы к истории факультета, 4. bsm, Филол. ф-т С.-Петерб. гос. ун-та, 2008.

Вареп, Э.Ф., Тармисто В.Ю., *Эстония*, Мысль, 1967.

Егоров, Б. Ф., *Жизнь и творчество Ю. М. Лотмана*, Новое литературное

обозрение, 1999.

Егоров, Б. Ф., “Ю. Г. Оксман и Тарту,” *Новое литературное обозрение,* No: 34, 1998.

Жолковский, Александр, *Звезды и немного нервно: Мемуарные виньетки*, Время, 2008.

Крылов, С. А., “Академик Вячеслав Всеволодович Иванов: краткий очерк научной деятельности” Вячеслав Всеволодович Иванов, ed.: Л. Г. Невская, Е. В. Пчелов, Т. Н. Свешникова, К. Херолд, Nauka, 2007.

Kuzovkina, Tatjana, "Один день профессора Ю.М.Лотмана", *Noviy Mir*, No 3 (1079), Mart 2015, s.140-153. https://www.academia.edu/16427795/%D0%9E%D0%B4%D0%B8%D0%BD_%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%B0_%D0%AE.%D0%9C.%D0%9B%D0%BE%D1%82%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0

Лотман, Л. М., *Воспоминания*, Нестор-История, 2007.

Лотман, Ю.М., *Лекции по структуральной поэтике. Вып. 1: (Введение, теория стиха)*, Тартуский государственный университет, 1964.

Лотман, Ю.М., *Статьи по типологии культуры I*, Тартуский государственный университет, 1970.

Лотман, Ю.М., *Структура художественного текста*, Искусство, 1970.

Лотман, Ю.М., *Анализ Поэтического Текста: Структура Стиха*, Просвещение, 1972.

Лотман, Ю.М., *Статьи по типологии культуры II*, Тартуский государственный университет, 1973.

Лотман, Ю.М., *Семиотика кино и проблемы киноэстетики*, Ээсти Раамат, 1973. (Türkçesi, Almancadan çeviri: *Sinema Estetiğinin Sorunları. Filmin Semiyotiğine Giriş*, De Yayınları, çev. Oğuz Özügül, 1986. Daha sonra *Sinema Göstergebilimi* adıyla da yayınlandı.)

Лотман, Ю.М., *Роман в стихах Пушкина «Евгений Онегин»: Спецкурс:*

*Вводные лекции в изучение текста,* Тартуский государственный университет, 1975.

Лотман, Ю.М., *Сотворение Карамзина*, Книга, 1987.

Лотман, Ю.М., *Культура и взрыв*, Гнозис, 1992.

Лотман, Ю.М., *Избранные статьи в трёх томах*, Таллинн: Александрия, 1992-3.

Лотман, Ю.М., *Диалог с экраном*, Александра, 1994

Лотман, Ю.М., *Сборник работ (Язык. Семиотика. Культура)*, Гнозис,1994.

Лотман, Ю.М., *Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства XVIII-нач.XIX века*, Искусство-СПб, 1994.

Лотман, Юрий, *Пушкин*, Искусство-СПБ, 1995.

Лотман, Ю.М., *Внутри мыслящих миров*, Языки русской культуры, 1996. (Türkçesi, Rusçadan çeviri: *Düşünen Dünyaların İçinde*, çev. Sabri Gürses, Bilgesu Yayıncılık, 2012).

Лотман, Ю.М., *Великосветские обеды*, Санкт-Петербург-Пушкинский фонд, 1996.

Лотман, Ю.М., *О поэтах и поэзии*, Искусство-СПБ, 1996.

Лотман, Ю.М., *Письма (1940-1993)*, Языки русской культуры, 1997.

Лотман, Ю.М., *Карамзин*, Искусство-СПБ, 1997.

Лотман, Юрий, *О русской литературе*, Искусство-СПБ, 1997.

Лотман, Ю.М., *Об искусстве*, Искусство-СПБ, 1998.

Лотман, Ю.М., *Семиосфера*, Искусство-СПБ, 1998.

Лотман, Юрий, *История и типология русской культуры*, Искусство-СПБ, 2002.

Лотман, Юрий, *Воспитание души*, Искусство-СПБ, 2003.

Лотман, Юрий-Успенский, Борис, *Переписка*, Новое литературное обозрение, 2008.

Лотман, Ю.М., *Непредсказуемые механизмы культуры*, ed. T.D. Kuzovkina, TLU Press, 2010

Лотман, Ю.М. *О структурализме. Работы 1965-1970 годов* (Сост., подгот. текста, сопроводит. статьи, коммент. И.А. Пильщикова, Н.В. Поселягина, М.В. Трунина. Под ред. И.А. Пильщикова), Издательство ТЛУ, 2018.

Lotmaniana Tartuensia, http://www.ruthenia.ru/lotman/

Мартыненко, Г.Я., "Стилеметрия: Возникновение И Становление В Контексте Междисциплинарного Взаимодействия. Часть 2. Первая Половина Xx В.", *Структурная И Прикладная Лингвистика*, No: 10, 2015.

Маслов, Юри С. “Международное Совещание Славяноведов В Белграде”, *Voprosi yazikoznaniya*, 1956, no: 1, s. 156-159. http://www.ruslang.ru/doc/voprosy/voprosy1956-1.pdf

Медведев, А., *Эстония*, Государственное социально-экономическое издательство, 1940.

Микиел, Маргарита Де, "О Восприятии Работ Ю. М. Лотмана В Италии," *Лотмановский Сборник 1*, 1995.

Наджафов, Джангир, Зинаида Белоусова (ed.), *Сталин и космополитизм. 1945-1953. Документы Агитпропа ЦК*, Россия XX век. Документы, 2005.

Почепцов, Георгий Георгиевич, *История русской семиотики до и после 1917 года*, Лабиринт, 1998.

- *Путеводитель Как Семиотический Объект,* Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008 İnternet: http://www.ruthenia.ru/vademecum/Sbornik.html

Салман, Марина, “К родословной Ю. М. Лотмана,” Филологические записки (Воронеж), 2014-2015, No: 32, Bölüm: 2, s. 718-726. İnternet: http://www.science.vsu.ru/resources/phylolog_zap/fz32_2.pdf & https://www.academia.edu/26829381/К_родословной_Ю._М._Лотмана.pdf

Селезнёв, Виктор, "Б. Ф. Егоров. Ю. Г. Оксман и Тарту", Volga, 1999, 8. http://magazines.russ.ru/volga/1999/8/selezn.html

Сонкина, Ф.С., *Юрий Лотман в моей жизни. Воспоминания. Дневники. Письма*, Новое литературное обозрение, 2016.

Толстой, Н.И. “Заседание Международного Комитета Славистов В Москве”, *Voprosi yazikoznaniya*, 1956, no: 5, s. 156-160. http://www.ruslang.ru/doc/voprosy/voprosy1956-5.pdf

Успенский, В. А. "Серебряный век структурной, прикладной и математической лингвистики в СССР и В. Ю. Розенцвейг: Как это начиналось (заметки очевидца)," *Wiener Slawistischer Almanach*, Sonderband 33, Festschrift für Viktor Jul’evich Rozencvejg zum 80, Geburstag, Viyana, 1992, s. 119–162. İnternet: http://historyofcomputing.tripod.com/essays/VAU.HTM

# ÖZGEÇMİŞ

**Kişisel Bilgiler**

| | |
|---|---|
| **Soyadı, adı** | GÜRSES, Sabri |
| **Uyruğu** | T.C. |
| **Doğum tarihi ve yeri** | 07.02.1972, İstanbul |
| **Medeni hali** | Evli |
| **E-posta** | sgurses@gmail.com |


| **Eğitim Derecesi** | **Alan** | **Üniversite** | **Yıl** |
|---|---|---|---|
| Lisans | Rus Dili ve Edebiyatı | İstanbul Üniversitesi | 1995-1999 |
| Yüksek Lisans | Çeviribilim | İstanbul Üniversitesi | 2003-2006 |
| Doktora | Rus Dili ve Edebiyatı | Erciyes Üniversitesi | 2013-2018 |

**Uluslararası ve ulusal kitaplar veya kitaplarda bölümler:**

"Çeviri İntihalleri: Kültür Ekosisteminin Paraziti," Çeviri Etiği Toplantısı Bildiri Kitabı, ed. Betül Parlak, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 133-146.

"Çeviride Seferberlik Hali: Telif ve Tercüme," Turgay Kurultay'a Bir Armağan: Çeviribilimden Kesitler, ed. Sâkine Eruz-Filiz Şan, Multilingual Yayınevi, 2011, s. 274-287.

"Sabahattin Ali'nin Hayatında ve Yapıtında Çeviri," Sabahattin Ali, ed. Sevengül Sönmez, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013, s. 395-419.

"Big business of plagiarism under the guise of (re)translation: The case of Turkey." Şahin, M., Duman, D., & Gürses, S., Babel, 61(2), 2015, 193-218.

"Lev Tolstoy, Olga Lebedeva ve Bahailik," Prof. Dr. Altan Aykut'a Armağan, Rus Dili ve Edebiyatının İzinde, ed. Ayla Kaşoğlu, Çeviribilim Yayınları, 2016, s. 178-191.

"Towards an empirical methodology for identifying plagiarism in translation." Şahin, M., Duman, D., Gürses, S., Kaleş, D. & Wools, D., In Perspectives on Retranslation: Ideology, Paratexts, Methods, Özlem Berk Albachten & Şehnaz Tahir Gürçağlar (Eds.). Routledge, 2018, s. 161-196.

**Uluslararası ve ulusal bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler:**

"Translational Plagiarism," Translation in all its aspects with focus on international dialogue, International Colloqium of Translation, Istanbul University, 21-23 October 2009.

"Sabahattin Ali ve Çeviri: Dostoyevski'den Puşkin'e," Dışımızdaki Masum: Sabahattin Ali Sempozyumu, 6-7 Aralık 2013, Bursa-Nazım Hikmet Kültürevi-Nilüfer Belediyesi.

"Kidnapped Voices: The big business of plagiarism in (re)translation," Mehmet Şahin, Sabri Gürses, Derya Duman, Merve Avşaroğlu, The Third International Translation Conference, Yıldız Teknik Üniversitesi, 8-10 Mayıs 2013, İstanbul, Türkiye.

"Imaginary Tolstoys in Turkish," Retranslation in Context II, 12-13 Aralık 2013, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

"Çevirmen Kimliği ve Çeviri İntihalinin Tehlikeleri" (Translator's Identity and Dangers of Plagiarism in Translation), Sabri Gürses, Mehmet Şahin, Derya Duman, International Symposium on Culture and Identity in the Perspective of the 21st Century, 26-28 Mayıs 2014, Bakü, Azerbaycan.

"Lost in Plagiarism: Retranslation vs. Reproduction", Mehmet Şahin, Sabri Gürses,

Damla Kaleş, Derya Duman, The 6th International Integrity and Plagiarism Conference, 16-18 Haziran 2014, The Sage, Gateshead, İngiltere.
"Çeviride İntihalin Tespiti: Yeni Bir Yaklaşım (Identifying Plagiarism in Translation: A New Approach).", Mehmet Şahin, Derya Duman, Sabri Gürses, Damla Kaleş, 14th International Language, Literature and Stylistics Symposium, 15-17 Ekim 2014, İzmir, Türkiye.
"Revealing Plagiarism in Translation through Empirical Evidence," Mehmet Şahin, Sabri Gürses, Derya Duman, Damla Kaleş, Retranslation in Context II, 19-20 Kasım 2015, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
"Frank Herbert's Dune in Turkish: A case of "commercial" literary retranslation," Retranslation in Context II, 19-20 Kasım 2015, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
"Çeviri ve İntihal: Bahtin ve Lotman Bağlamında," 3.Uluslararası Çeviri Konferansı (18-19 Nisan 2016), İstanbul Aydın Üniversitesi.
"Master i Margarita: Protiv gosudarstva veri," IV. Mezhduranodriy Kongress Perevodchikov Hudozhestvennoy Literaturi, 8-11 Eylül 2016, Moskova
"The Price and Value of Retranslation and Retranslating," Sabri Gürses & Mehmet Şahin, XVI Symposium on Translation and Interpreting Studies, KäTu2018: The Price of Translation, 13-14 Nisan 2018, Turku Üniversitesi, Finlandiya.
"Plagiarism in literary translation and retranslation," 4.International Conference-Plagiarism Across Europe and Beyond, 9-11 Mayıs 2018, Efes, İzmir.
"Translation of Russian Literature into Turkic languages and its Effects on Their national cultures", 16. Uluslararası Slavistler Kongresi, 20-27 Ağustos 2018, Belgrad, Sırbistan.
"Lotman i perevod. Perevod Lotmana," V. Mezhduranodriy Kongress Perevodchikov Hudozhestvennoy Literaturi, 6-9 Eylül 2018, Moskova.

**Ödüller**

"İnsan ve sonsuz ve anlam" adlı dosyasıyla Akademi Kitabevi Şiir Başarı Ödülü, 1989.
*Glossolalia* çevirisiyle Onur Diploması (Pochetniy Diplom), İnstitut Ruskoy Literaturi (Pushkinski Dom), 2010.
*Oblomov* çevirisiyle Dünya Kitap Yılın Çevirisi Ödülü, 2010.
*Çeviribilim* dergisiyle Çeviri Derneği Genç Soluk Ödülü, 2010.
*Yevgeni Onegin* çevirisiyle Teşekkürname (Blagodarstvennoye Pismo), Ankara Rus Büyükelçiliği, 5 Ekim 2017.
*Yevgeni Onegin* çevirisiyle Rusya Çeviri Enstitüsü 3 Adaylık Kısa Listesi, 2018.
*Türk Mitolojisi* kitabı Kayıp Rıhtım Dergisi Yılın En İyileri Listesi, 2018

**Kurslar**

"Juri Lotman and the Semiotics of Culture," 2-13 Temmuz 2018, Tartu Üniversitesi, Tartu-Estonya.

**Dergilerde yer alan yazılar**

"Petersburg: Türkçede ilk, dünyada on ikinci çeviri", *Dünya Kitap*, No: 175, 5 Mayıs 2006.
"Çevirinin Sınırları ve çevirmenin sorumlulukları," ed. Dilek Dizdar-Sabri Gürses, *Varlık*, No 1185-1186, Haziran-Temmuz 2006.
"Şair kadar çevirmen var", *Varlık*, No: 1185, Haziran 2006, s. 3-4.
"İntihal Kültürü," *Varlık*, No: 1194, Mart 2007, s. 9-16.
"Medyada çeviri ve intihal," *Evrensel Kültür*, No 186, Haziran 2007, s. 20-23.
"Türk edebiyatı çevirileri ve gecikmiş modernizm," *Varlık*, No 1198, Temmuz 2007, s.

41-47.
“Türkçede Puşkin: Olga Lebedyeva'dan Azer Yaran'a”, *Kitap-lık*, No 104, Nisan 2007, s. 108-118.
“Soljenitsin Ve Hilmi Ziya Ülken,” *Toplumsal Tarih*, No 177, Eylül 2008, s. 16-20.
“İçimizdeki Altın Dal,” *Kitap-lık*, No: 118-119, 2008, s. 118 vd.
“Mehmet H. Doğan: Eleştiriye Çağrı,” *Varlık*, No 1207, Nisan 2008, s. 76-77.
“Küresel Tercüme Bürosu,” *Varlık*, No: 1222, Temmuz, 2009, s. 74-76.
“Türkiye'nin yeni ideolojisi: İntihalizm,” *Yeni Harman*, No 11, Kasım 2009, s. 30.
“İkiz ve 'Öteki'”, *Notos*, No 15, Nisan-Mayıs 2009, s. 48-54.
“Dokuz Mail'de Bir Roman” (öykü-makale), *Sınırda*, No: 12, Kasım 2008-Ocak 2009, s. 48-57.
"Pulliamleaks 1958," *Çeviribilim*, No 4, Mayıs-Haziran 2011.
"Transnational Plagiarism: National History, Global Prospects" *Çeviribilim*, No 4, Mayıs-Haziran 2011.
“Perevodya perevodchika: 'Puteshestvie Onegina' na turetskom”, *Materiali VI Mezhdunarodnaya Seminara perevodchikov* (22-26 Ağustos 2011), 2012, s. 107-113.
“Tatyana+Sofya)-Sofya=Nataşa”, *Roman Kahramanları*, No: 9, Ocak-Mart 2012, s. 26-31.
“Puşkin Ülkesi, Puşkin Sovyeti ve Puşkin Evi,” *Duvar*, No 18, Ocak-Şubat 2015, s. 18-20.
“Osamu Tezuka'nın Raskolnikov'u,” *Roman Kahramanları*, No 21, Ocak-Mart 2015, s. 35-41.
“Lermontov, Tolstoy i Orhan Pamuk. Vokrug Stambula”, *Materiali XI Mezhdunarodnaya Seminara perevodchikov* (6-7 Eylül 2016), 2017, s. 89.
"Bir Hayalet Dolaşıyor Dünyada," *Arka Kapak*, No: 27, Aralık 2017.
“Berger ve Ben,” *Şerhh-Şiir ve Eleştiri Dergisi*, No:7, 2018, s. 121-134.
“Kahraman katil mi? Raskolnikov katil olamaz”, *Roman Kahramanları*, No 35, Temmuz-Eylül 2018, s. 29.
"Nabokov: Çeviren Ben", *Notos*, No: 70, Haziran-Temmuz 2018.

**Yayınlanmış edebi Çalışmaları**
*Gereksinimler, Elde Edemeyişler ve İlerlemeler*, Bizim Ofset, 1990.
*Boşvermişler: Bir Bilimkurgu Üçlemesi*, Mitos Yayınevi, 1995.
*Maceraperest Turan Sözlüğü*, Dedalus Kitap, 2013.
*Sevişme*, Dedalus Kitap, 2014.
*Türk Mitolojisi*, Alfa Yayınları, 2018.

**Yayınlanmış Kitap Çevirileri (1999-2018)**
**Rusçadan Çeviriler –** Fyodor Dostoyevski (*İnsancıklar, Beyaz Geceler, İkiz, Yufka Yürek, Ölüler Evinden Notlar, Yeraltından Notlar, Suç ve Ceza*), İvan Turgenyev (*Asilzade Yuvası, Bozkırda Bir Kral Lear*), Aleksandr Puşkin (*Dubrovski, Yüzbaşının Kızı, Yevgeni Onegin*), İvan Gonçarov (*Oblomov*), Mihail Lermontov (*Zamanımızın Kahramanı*), Lev Tolstoy (*İnsan Ne İle Yaşar?, Tüm Eserleri* içinde çeşitli kitaplar), Andrey Belıy (*Petersburg, Glossolalia*), Mihail Bulgakov (*Üstat ile Margarita, Teatral Bir Roman*), Solomon Volkov (*Büyülü Koro-20.Yüzyıl Rus Kültür Tarihi*), Boris Pasternak (*İnsanlar ve Haller*), Vasili Grossman (*Savaşta Bir Yazar*), İlya Boyaşov (*Muri'nin Yolu*), Vladimir Nabokov (*Yetenek, İhtişam*), Andrey Bitov (*Puşkin Evi*), Aleksey Kruçenih (*Güneşin Zaptı*), Saşa Sokolov (*Budalalar Okulu*), Mihail Bahtin

(*François Rabelais ve Ortaçağ-Rönesans Halk Kültürü*), Yuri Lotman (*Düşünen Dünyaların İçinde*), Yuri Oleşa (*Kıskançlık*), Fazıl İskender (*Tavşanlar ve Boa Yılanları*). **İngilizceden çeviriler –** Joseph Campbell (*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*), Kim Stanley Robinson (*Kızıl Mars*), John Smolens (*Soğuk*), Jonathan Lethem (*Öksüz Brooklyn*), Don DeLillo (*İsimler*), Shusha Guppy (*Gülüşün Gizi*), Charles Nicholl (*Leonardo da Vinci*), Annie Proulx (*Brokeback Dağı*), Fredric Jameson (*Zamanın Tohumları*), David Foster Wallace (*İğrenç Adamlarla Kısa Görüşmeler*), Slavoj Zizek (*Paralaks, İslam Arşivleri, Hitchcock, David Lynch, Kieslowski*), Richard Stites (*Devrimci Hayaller*), Niall Lucy (*Derrida Sözlüğü*), Simon Garfield (*Tam Benim Tipim*), Ned Beauman (*Boksör, Böcek, Işınlanma Kazası*), Charles Harrison-Paul Wood (*Sanat ve Kuram 1900-2000*), Ernst Kris-Otto Kurz (*Sanatçı İmgesinin Oluşumu*), Matei Calinescu (*Modernliğin Beş Yüzü*), Camilla Lackberg (*Yabancı*), Mary Fullbrook (*Almanya'nın Kısa Tarihi*), Arnaldur Indridason (*Kutup Soğuğu*), Peter McCraw (*Mizahın Şifresi*), Stephen Kiernan (*Yüzyıllık Uyku*), Andrew Abbott (*Disiplinlerin Kaosu*), Donatella Della Porta – Michael Keating (*Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler*), Karel Çapek (*Semenderlerle Savaş*), Steven Pinker (*Zihin Nasıl Çalışır?*).